TC.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CÂFER İYÂNÎ'NİN KİTÂB FÎ FEZÂİLİ'L-AHLÂK ADLI ESERİ

(İNCELEME- METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine DUMAN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ankara, 2021

TC.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CÂFER İYÂNÎ'NİN KİTÂB FÎ FEZÂİLİ'L-AHLÂK ADLI ESERİ

(İNCELEME- METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine DUMAN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN

Danışman

Ankara, 2021

ONAY SAYFASI

Emine DUMAN tarafından hazırlanan "Câfer ʿİyânî'nin Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk Adlı Eseri (İnceleme-Metin)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN		AYBÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN		AYBÜ	
Kabul ☐	Red ☐		
Prof. Dr. Muvaffak EFLATUN		HBVÜ	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç.Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 9-02-2022.

Emine DUMAN

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans sürecim boyunca desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN'a teşekkürü borç bilirim. Süreç boyunca beni destekleyen ve daima yanımda olan sevgili aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Türklerin İslam'ı kabul etmesiyle birlikte ahlâkı konu edinen eserler kaleme alınmaya başlamıştır. Bu eserlerin ilk örneği 11. yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından yazılan Kutadgu Bilig'le verilmiş ve yüzyıllar boyunca örnekleri verilmeye devam etmiştir. Özellikle 16. yüzyılda mensur eserlerin konularının çeşitlenmesiyle pek çok ahlâk kitabı kaleme alınmıştır. Dinî düşünce ve esasların toplum üzerinde çokça etkili olması dolayısıyla ahlâk kitaplarının temelini Kur'an ve hadisler oluşturmuştur. Ahlâk kitaplarının yazılış amaçlarının kısaca insanların şahsi ve toplumsal yaşamlarındaki davranışlarını düzenlemek olduğu söylenebilir.

Üzerinde çalışmış olduğumuz Câfer 'İyânî'ye ait olan Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk adlı eser de bu ahlâk eserlerinden bir tanesidir. Tezin amacı Câfer ʿİyânî hakkında bilgi verilen kaynaklarda ismi bulunmayan bu eseri incelemek ve bilim dünyasına kazandırmaktır. Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ahlâk kavramı üzerinde durulmuştur. Ahlak kavramı üzerine birtakım görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca Osmanlı döneminde kaleme alınan ahlâk konulu bazı eserler hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Câfer ʿİyânî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde eser içerisinde yer alan hikâyeler muhteva, dil ve üslup özelikleri açısından incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca "Edebî Sanatlar", "Eserdeki Manzum Kısımlar ve Özellikleri", "Hikâyelerin Özetleri" ve "Eserde Kaynak Gösterilen Kitaplar" başlıkları da bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise nüsha tavsifi ve metnin çeviriyazısı bulunmaktadır. Üçüncü bölümün ardından "Sonuç", yer, kişi ve eser adlarının yer aldığı "Dizin" ve "Bibliyografya" gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Ahlâk eserleri, Câfer ʿİyânî, Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk, nasihat.

ABSTRACT

After the Turks meeting the religion of Islam, the works on morality began to be written. The first examples of these works were given by Kutadgu bilig, written by Yusuf Has Hacip in the 11th century, and examples continued to be given for centuries. Espicially in the 16th century many moral books were written diversifiying the subjects of prose works. The Qur'an and hadiths formed the basis of the books of morality, as religious toughts and principles were very influential on society. It can be said that the purpose of the writing the moral books is to regulate the behavior of people in their personal and social lives. Cafer Iyanı's Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk, we are working on, is one of these moral Works.

The aim of the thesis is to examine this work which name is not found on the sources about Câfer ʿİyânî and bring it to the scientific world. This study consist of an introduction and the three main chapter. In the introduction the concept of the morality is emphasized and some opinions on the concept of the morality are given. Also information given about some works on morality written in the Ottoman period. In the first chapter, information given about the life and works of Câfer ʿİyânî. In the second chapter the stories in the work analyzed in the terms of themes, language and wording. This chapter also includes the titles of "Literary Devices", "Parts in Verse and Their Features", "Summaries of Stories" and "Book cited in the Work". In the third chapter there is description of the copy and the transcription of the text. After the third chapter "Conclusion", "Index" which containing the names of people, places and works and "Bibliography" comes.

Key Words: Advice, Câfer ʿİyânî, Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk, moral works.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR v
GİRİŞ: AHLÂK KAVRAMI VE OSMANLI DÖNEMİNDE KALEME ALINMIŞ AHLÂK ESERLERİ 1
1. Ahlâk Kavramı 1
1.2. Ahlâk İlmi Üzerine Bazı Görüşler 3
1.2.1. Kindî 3
1.2.2. Ebûbekir Râzî 4
1.2.3. İhvân-ı Safâ 5
1.2.4. Fârâbî 5
1.2.5. İbn Sînâ 6
1.2.6. İbn Miskeveyh 7
1.2.7. Gazzâlî 8
1.2.8. Tûsî 9
2. Osmanlı Döneminde Kaleme Alınmış Ahlâk Konulu Bazı Eserler 9
2.1. Âşık Paşa'nın Garîb-nâme'si 12
2.2. Musâ İznikî'nin Münebbihü'r-Râkıdîn'i 13
2.3. Eşrefoğlu Abdullah'ın Müzekki'n-Nüfûs'u 13
2.4. Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî'si 14
2.5. Birgivî'nin Et-Tarîkatü'l-Muhammediye'si 14
2.6. Koca Nişancı Paşa'nın Mevâhibü'l- Hallâk'ı 14
2.7. Abdüllatîf Karamanî'nin Âdâb-ı Menâzil'i 15
2.8. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi 15
2.9. Abdülaziz'in Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi 15
2.10. Sururî Çelebi'nin Zâhiretü'l- Mülûk Tercümesi 16
1. BÖLÜM: CÂFER ʿİYÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ 17
1.1.Hayatı 17
1.2. Eserleri 18
2. BÖLÜM: KİTÂB FÎ FEZÂİLİ'L-AHLÂK 21

2.2. Hikâyelerin İncelenmesi 21
2.2.1.Hikâyelerde Muhtevâ 21
2.2.2. Dil ve Üslûp 27
2.2.2.1.Dil 27
2.2.2.2. Üslûp 30
2. 3. Edebî Sanatlar 34
2.4. Eserdeki Manzum Kısımlar ve Özellikleri 41
2.5. Hikâyelerin Özetleri 52
2. 2. 6. Eserde Kaynak Gösterilen Kitaplar 86
3. BÖLÜM: METİN 90
3.1. Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın Nüsha Tavsifi 90
3.2.Metnin Kuruluşunda ve Yazımında Dikkat Edilen Hususlar 91
3.3. Çeviriyazı 91
SONUÇ 174
ÖZEL ADLAR DİZİNİ 177
BİBLİYOGRAFYA 183

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
as.	Aleyhisselam
C	Cilt
Dr.	Doktor
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazret
İÜ Ktp.	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
No.	Numara
Prof.	Profesör
ra.	Radıyallahu Anh (a)
s.	Sayfa
S.	Sayı
TCVÜ	Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TEİS	Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü
TMSK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Ü.	Üniversitesi
Vr	Varak
Yay.	Yayınevi

GİRİŞ: AHLÂK KAVRAMI VE OSMANLI DÖNEMİNDE KALEME ALINMIŞ AHLÂK ESERLERİ

1. Ahlâk Kavramı

Sözlük anlamıyla ahlâk kelimesi "hulk" kelimesinin çoğuludur. İnsanın yaradılışında hâiz olduğu veya terbiye ile ihtihsâl ettiği ahvâl-i ruhiyye ve kabiliyye, hisâl, şemâil, ahlâk-ı hamîde, fezâil-i ahlâk, hüsn-i ahlâk şeklinde açıklanmaktadır.[1] "Mekârimü'l-ahlâk", "ahlâk-ı hasene", "ahlâk-ı hamide" denilen iyi huylar; adaletten ayrılmamak, kişi hakkı tanımak, harama el sürmemek, yumuşak başlı, alçak gönüllü, temiz yürekli, eli ve sofrası açık olmak, zavallılara acımak, düşkünlere yardım etmek, kimseye dil uzatmamak, dilini tutmak, hoşgörüye alışmaktır. Bunlara, sabır ve tevekkül ile kadere inanmak da eklenir. Dinde ve ahlâkta asıl olan "hayr"dır.[2] Hulk kelimesi ise hulkî olan huy, tabîʿat anlamlarına gelmektedir.[3] Hulk kelimesinin çoğulu olan ahlâk, seciye, din, tabiat, insanın iç dünyasını ve dış dünyasını ifade eder. Osmanlı ahlakçıları "hulk"u iki manada kullanmışlardır. Bunlardan birincisi hulk, ruhî, halk ise bedenî olanı nitelendirmekte kullanılmıştır.[4]

Kur'ân-ı Kerîm'de ahlâk kelimesi yer almamakla birlikte, biri "âdet ve gelenek" diğeri de terim anlamıyla ahlâk manasında olmak üzere iki yerde (eş-Şuarâ 26/137- el-Kalem 68/4) "ahlâk"ın tekili olan "hulk" kelimesi geçmektedir. Ayrıca pek çok âyette yer alan amel teriminin şümulü, ahlâkî davranışları içine alacak şekilde geniş tutulmuştur. Bunun yanında adalet (adl, kıst), iyilik (birr, hayır, hasene, ihsân, mâruf), takvâ, hidâyet, doğruluk ve dürüstlük (sıdk, istikamet), amel-i sâlih, af, sabır, şükür gibi iyi ahlâklılık; zulüm, kötülük (ism, şer, seyyie, münker), fücûr, delâlet, yalan, hayâsızlık (fahşâ), azgınlık ve kural tanımamazlık (bağy, udvân, teaddî), hevâ, israf, hatîe gibi kötü ahlâklılık ile aynı

[1] Şemseddin Sâmî*, Kâmûs-ı Türkî*, haz. Fazılhak Nergis, Aziz Ençakar, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2015, s.68.
[2]Agâh Sırrı Levend, Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* Yıl: 1993, Cilt:11, s.90.
[3] Şemseddin Sâmî, age. s. 486.
[4] Hüsameddin Erdem, Osmanlı'da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2000, Cilt:10, Sayı: 10 s. 36.

veya yakın manayı ifade eden birçok terim vardır. Hadislerde ise bu terimlerin yanında ahlâk ve hulk kelimeleri de kullanılmıştır.[5]

Ahlâkın tespit ettiği kurallar, İslâm dininin kaynağı olan Kur'an'a ve Hadis'e dayanır.[6] Bu iki kaynak, dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, tutum ve davranışların ilkelerini belirlemiştir.[7] Müslümanlara göre Kur'an en yüksek ahlâk kitabı olarak sayılmaktadır. Bu kitap insanlara doğru yolu göstermekte bununla birlikte selâmetin ve saadetin prensiplerini de barındırmaktadır. İnsanın kendi nefsine, anasına ve babasına, büyüklere ve küçüklere, yoksullara, öksüzlere, yurduna ve devletine karşı mükellef olduğu vazifeleri Kur'an mükemmelen bildirmektedir.[8] Ahlâkın ikinci kaynağı olarak hadisler kabul edilmiştir. Hz. Muhammed, kendisi bu dünyaya iyi ahlâkı öğretmek için geldiğini ve buna memur olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle eslâf, ahlâkı, Kur'an'dan sonra Hz. Muhammed'in sözlerinden çıkarmayı uygun bulmuşlardır.[9] Din, inananlara göre Allah ile insan arasındaki bağı kuran ilâhî bir bildiridir. Allah'ın yaratmış olduğu kulları içinden seçtiği elçiler ile birlikte çeşitli sayfa ve kitaplar göndermesi yoluyla gerçekleşen bir iletişimdir.[10] Din, Allah'ın varlığı, birliği, kudreti, sıfatları, Allah-evren ilişkisi, inanç ve ibadet esasları hakkında bilgilendirmede bulunurken bir yandan da dünya ve ahiret arasındaki dengenin nasıl kurulacağını öğreterek, dünya hayatının geçiciliği ile ölüm gerçeğini hatırlatarak ve insanın kişiliğini kuvvetlendirerek ona sağlam bir karakter kazandırma amacı güder. Bunun yanında dinler doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlâkî değerleri belirleme, teslimiyet, itaat, güven ve kulluk bilincini kazandırma ve hem beşerî hem de toplumsal ilişkileri düzenleme noktasında da insana kılavuzluk etme iddiasındadır.[11] Bu iki kaynağın yanısıra günlük hayatın, atasözlerinin, tarihi olay ve hikâyelerin, gelenek ve göreneklerin, batıl ve gerçek bilimlerin de ahlâk konulu eserlere kaynaklık ettiği görülür.[12]

Ahlâk ilmi, ahlâk konulu eserlerde iki kısma ayrılarak incelenmiştir. Bu kısımlardan birincisine "Nazarî Ahlâk" ikincisine ise "Amelî Ahlâk" denilmiştir. M. Ali Aynî nazarî ve amelî ahlâkı şu şekilde açıklamıştır, "Bu ilim efâl-i insaniyenin umumi gayesini, vazifenin mahiyet ve evsafını tayine çalışır. Yahut bu ilmin mevzuu mebâdîyi aramaktır. Amelî Ahlâk'ın maksadı hayatın muhtelif hâlatında vazifenin bizden istediği

[5] Mustafa Çağrıcı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, DEM Yay. İstanbul, 2018, s. 30.
[6] Agâh Sırrı Levend, agm. s.90.
[7] Mustafa Çağrıcı, age. s. 30.
[8] Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, Kitabevi Yay. İstanbul, 2020, s.19.
[9] M. Ali Aynî, age. s.19-20.
[10] Emre Dorman, *Teolojik ve Felsefî Açıdan Din Ahlâk İlişkisi*, İstanbul Yay., İstanbul, 2019, s. 8.
[11] Emre Dorman, age. s.10.
[12] Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin*), AKM Yay. Ankara, 2015, s.5.

şeylerin ne olduğunu göstermekten ibarettir. Buna göre vazifelerden bahseden ilim de bu kısma dâhildir." M. Ali Aynî ayrıca bu ayrıma bakarak insanların aldanmamasını, bu iki kısmın temelde birbirinden ayrı olmadığını vurgulamıştır. Nazarî Ahlâk'ın da Amelî Ahlâk kadar amelî olduğunu söylemiş, zira "Ahlâk" ilminin en temelde her şeyden önce ilm-i a'mâl olduğunu belirtmiştir. Amelî Ahlâk'ın ise Nazarî Ahlâk derecesinde nazarî olduğunu, bu ilmin kapsadığı kaidelerin de "hayr" temelinden elde edilmiş sonuçlar olduğunu vurgulamıştır.[13]

1.2. Ahlâk İlmi Üzerine Bazı Görüşler

1.2.1. Kindî

Ebû Yusuf Yakub b. İshak el-Kindî (ö. 252/866), ilk İslâm filozofu olarak bilinir ve kendisinden "Feylesûfu'l-Arab" diye söz edilir. Ahlâkla ilgili yazdığı eserlerinden yalnızca *Risâle Fi'l-Hîle Li-Def'i'l-Ahzân* başlığını taşıyan eseri günümüze kadar gelmiştir. Bu eser İslâm dünyasında ahlâk konusunda yazılmış eserlerin en eskisidir.[14] Eser, Kindî'nin ahlâka dair en önemli çalışmasıdır. Kindî, felsefeye dair yaptığı açıklamalarda ahlâkla felsefe ilişkisini göstermiştir. Filozoflar felsefeyi "İnsanın gücü ölçüsünde Allah'ın fiillerine benzer fiiller gerçekleştirmesi" şeklinde açıklamışlardır. Kindî'ye göre bu açıklamalarda insanın tam erdeme ulaşması kastedilmiştir. Sonrasında felsefeyi "ölüm çabasıdır" ifadesiyle yine ahlâkî gayesi bakımından açıklamıştır. Bu açıklamada tutkuların (şehavât) öldürülmesi kastedilmiştir. Kindî'ye göre erdeme ulaşmanın yolu tutkuları öldürmektir.[15]

Kindî'ye göre nefs şerefli, yetkin ve büyük değer taşıyan salt bir cevherdir. "Işığın güneşten gelmesine benzer bir şekilde nefs de Allah'tan gelmektedir." O, cisimden bağımsız ve ona aykırıdır. Bedene ait olan şehvet ve öfke gibi durumlar nefste bulunmaz. Nitekim öfke gücü bazen insanı fenalıklar yapmaya zorlar, nefs ise öfke gücüne karşı koyarak insanın zulüm, kin gibi fenalıklara yönelmesini önler; binicinin atı dizginlemesi gibi nefs de bedeni yönetimi altında tutar.[16] Kindî, nefsin bu dizginleme özelliğini ve

[13] Mehmed Ali Aynî, *Ahlâk Dersleri*, haz. İsmail Dervişoğlu-E. Hüseyin Yiğit, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2013, s.30.
[14] Mustafa Çağrıcı, age. s123.
[15] Mustafa Çağrıcı, age. s. 126.
[16] Mustafa Çağrıcı, age. s. 128.

ahlâkî etkinliğini daha iyi vurgulamak için, "akıl" kelimesinin sözlük anlamından da yararlanarak onu "aklî nefs" diye adlandırmıştır. Akıl gücünü aktif tutan, düşünme, iyiyi kötüden ayırma, eşyanın hakikatlerini tanıma, kapalı bilgi alanlarını araştırma gibi faaliyetleri âdet haline getiren kimsenin, bir bakıma "Allah'a benzeme" seviyesinde "erdemli bir insan" olacağını belirtmiştir.[17] Kindî 'ye göre nefsin arınması ile ulaştığı hakikat arasında bir ilişki vardır. Bu dünyada bedeni arzuları hayatın amacı hâline getiren kimse, hakikate ulaşmaya ve Tanrı'ya benzemeye oldukça uzaktır.[18]

1.2.2. Ebûbekir Râzî

X. Yüzyılın büyük tabip ve filozofudur. *Et-Tıbbu'r-Ruhânî* adlı eseri günümüze kadar ulaşmıştır.[19] Râzî'ye göre "bedenî tıp" (et-tıbbu'l-cesedânî) ve "ruhî tıp" (et-tıbbu'r-rûhânî) şeklinde iki tıp vardır. İlki fizik ve fizyolojik hastalıkların önlenmesini ve gerektiğinde tedavisini, ikincisi ise ahlâkî hastalıklardan korunmayı ve bu hastalıkların giderilerek insanın erdemli kılınmasını amaçlar.[20]

Râzî eserine aklı yüceltmek ve tutkuları (hevâ) yermekle başlamıştır. O, insanın tutkularını aklın buyruğuna vermesi gerektiğini düşünmüştür. Cinsel aşk, kendini beğenme (ucb), kıskançlık, öfke, yalan, cimrilik, zararlı düşünce ve kaygı, üzüntü (gam), hayâsızlık (şereh), sarhoşluk, şehvet düşkünlüğü, bir şeye körü körüne ve anlamsız bağımlılık (vela', abes ve mezhep) gibi kötü huy ve alışkanlıkların psikolojik tahlillerini yapmış ve bunlardan kurtulmanın yollarını göstermiştir.[21] Bu kötü huy ve davranışlar insanı hayvan düzeyine düşüren, onu değersiz şeylere bağımlı ve dolayısıyla özgürlük yoksunu yapan olumsuz durumlardır. İşte ruhani ya da manevi tababet yani ahlâk ilmi insanı bu olumsuz durumlardan koruma ve kurtarmayı amaçlamıştır.[22] Râzî, Eflâtun'un ruhî melekeleri üçe ayırdığını belirtmiş ve bunları "düşünen nefs" (en-nefsü'n-nâtıka ve 'l-ilâhiyye), "öfke nefsi" (en-nefsü'l-gadabiyye) ve "şehvet nefsi" (en-nefsü'ş-şehevâniyye) şeklinde adlandırmıştır. Ahlâk, nefsin bu belirtilen güçlerinden kaynaklanan davranışların her türlü aşırılıklarından uzak ve dengeli duruma getirilmesini amaçlayan, deliller ve kanıtlara

[17] Mustafa Çağrıcı, age. s. 129.
[18] Fatma Uyanık, Kindî'nin Ahlâk Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2021, s. 9.
[19] Mustafa Çağrıcı, age. s. 134.
[20] Mustafa Çağrıcı, age. s. 134.
[21] Mustafa Çağrıcı, age. s.136.
[22] Mustafa Çağrıcı, age. s. 136.

dayanan bir ikna yoludur. Her fazilet iki reziletin ortasıdır ve bu dengeye ancak tutkuları yenmek ve aklın buyruğuna göre yaşamakla ulaşılır.[23]

1.2.3. İhvân-ı Safâ

İhvân-ı Safâ, muhtemelen X. yüzyılın ikinci yarısında Basra'da kurulmuş gizli bir cemiyettir. Mustafa Çağrıcı, bu adı yazmış oldukları *Resâil* adlı eserin başında "İhvânu's-Safâ ve hillânu'l-vefâ ve ehlu'l-adl ve ebnâu'l-hamd!" şeklinde bizzat kendilerinin kullandıklarını belirtir. İhvân-ı Safâ "Dostluk kardeşliğin, kardeşlik sevginin, sevgi sosyal düzenin iyileştirilmesinin esasıdır." diyerek devlet düzeninin temelinde barışçı ahlâk ilkelerinin aranması gerektiğini düşünmüşlerdir.[24]

Peygamberlerin kanun ve şeriatlarında, filozofların siyasî görüşlerinde hedefledikleri gaye, hem din hem de dünyaya ilişkin durumların düzeltilmesi, iyileştirilmesidir. Bu da nihaî gaye olmayıp ruhları dünya sıkıntılarının baskısından, kötülüklerin etkisinden kurtararak ahiret mutluluğuna ve nimetlerine kavuşturmaya layık kılmanın aracıdır. Felsefenin ve dinin en temel gayesini "beşerin imkânı ölçüsünde Allah'a benzemesi" şeklinde açıklamışlardır. Bu amaca ulaşmanın dört şartı vardır: a) Varlıklardaki gerçekleri tanımak b) Doğru inanç kazanmak c) Güzel ahlâk ve seciyeler kazanmak d) Temiz ve iyi fiiller yapmak. Bu meziyetler insanı ruhî bakımdan eksiklikten tamlığa doğru yükseltmeye ve sonuçta meleklerle birlikte varlıkta ebedilik kazanmaya götürecektir.[25]

1.2.4. Fârâbî

Ebu Nasr Muhammed b. Tarhan b. Uzlug el-Fârâbî (ö.950), İslâm ve Türk düşünce tarihinin en büyük simalarından biri olup, Aristo'dan sonra yetişmiş en önemli meşşaî filozofu sayıldığı için müslümanlar tarafından "el-Muallimu's-Sânî " unvanıyla anılagelmiştir.[26]

[23] Mustafa Çağrıcı, age. s.137.
[24] Mustafa Çağrıcı, age. s. 145.
[25] Mustafa Çağrıcı age. s.147.
[26] Mustafa Çağrıcı age. s.171.

Tahsîlu's-saâde, et-Tenbîh ʿalâ Sebîli's-Saâde ve Fusûlu'l-Medenî adlı eserlerinin ana konusu ahlâktır. Fârâbî, ahlâk ile ilgili bütün bu eserlerinde psikoloji, teorik felsefe, ahlâk, siyaset ve metafizik arasında kesin bir bağ kurmuştur. Buna göre psikoloji insanın mahiyetini kavramamızı sağlar; teorik felsefe insanı aklî ve zihnî yetkinliğe, ahlâk amelî erdemlere götürür.[27]

Ona göre nefsin arınmasına yahut ahlâkî gelişmeye, yalnızca bedensel davranışlarla değil, akıl yoluyla ve fikrî çalışmalarla ulaşılır. Bedensel faaliyetler, teorik erdemler yanında ancak ikinci derecede değer taşır. Çünkü Fârâbî'nin felsefesinde hayatın yahut insan ruhunun en yüce gayesi ve aynı zamanda en üstün hayır olan, bu sebeple de yalnız kendisi için istenen mutluluğa ulaşmanın birinci şartı, aklî ve fikrî erdemlerdir. Ahlâk, insanda fazîlet adı verilen hayırların, güzel fiiller yapma imkânını kazandıran ruhî melekelerin (el-hey'ât) ve istidatların gelişmesini sağlayan bir disiplindir. Psikolojik olarak her insanda fazîlet ya da rezîlet denilen bir takım meleke ve istidatlar mutlaka bulunur. Dolayısıyla ahlâksız insandan söz edilemez. İnsan ya iyi ahlâklı ya da kötü ahlâklı olur. Bazı iyi ve kötü melekeler vardır ki bunları tamamen ortadan kaldırarak yerine karşıtı olan melekeyi geliştirmek mümkündür. Buna karşılık bazı melekeleri büsbütün yok etmek mümkün değildir. Ahlâkın temel amacı olan mutluluğu ancak güzel fiillerle kazanmak mümkün olmakla birlikte, bu tür fiillerin mutluluğa götürebilmesi için ayrıca şu iki şartın bulunması gerekir:

a) Güzel fiiller, isteyerek ve seve seve yapılmalıdır,

b) Güzel fiiller, bütün hayat boyunca her zaman ve her durumda yapılmalıdır.[28]

1.2.5. İbn Sînâ

Ebû Ali el-Hüseyin İbn Sînâ'nın (ö. 1037) genel felsefesi içinde ahlâka fazla bir ağırlık vermediği bilinmektedir. İbn Sînâ'ya göre ahlak felsefesi insan ruhunun sahip olması gereken iyiliklerin nasıl kazanıldığını ayrıca kötülüklerin tanınması ve kötülüklerden nasıl kaçınabileceğini öğreten bilim dalıdır.[29]

[27] Mustafa Çağrıcı, age. s. 172.
[28] Mustafa Çağrıcı age. s. 182-183.
[29] Oktay Taş, İbni Sina'nın Ahlak Felsefesinde Mutluluk, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Konya, 2006, s10.

İbn Sînâ, *Uyûnü'l-Hikme*'de felsefî disiplinlerin sınıflamasını yaparken siyaset (hikme medeniyye) ve ev idaresi (hikme menziliyye) ile birlikte ahlâkı da (hikme hulkıyye) "amelî hikmet"in bir disiplini olarak göstermiştir. Buna göre "hikmet-i medeniyye", insanların birbirlerinin menfaatlerini ve insan soyunun devamı için yararlı olan şeyleri sağlamada karşıklı olarak yardımlaşmaları ve ortaklaşa hareket etmeleri için gerekli yolları gösteren bilgi dalıdır; "hikmet-i menziliyye", ev halkının, aile menfaatlerinin düzenlenmesi için aile bireyleri arasında kurulması gereken işbirliği konusunda aydınlatan bilgi dalı; "hikmet-i hulkıyye" ise insan ruhunun bezenmesi gereken erdemler ile arındırılması gereken reziletleri tanımayı sağlayan disiplindir. Böylece bu iç disiplin, kendi alanlarında bir yarar, ahenk ve düzen kurmanın yollarını ortaya koyarlar. İbn Sînâ'ya göre bu üç disiplinin kaynağı "ilâhî şeriat" yani vahyedilmiş dindir.[30]

İbn Sînâ, ahlâkı manevi bir meleke olarak da tanımını yapmıştır. Buna göre ahlâk (hulk), insanın nefsinden, düşünüp taşınmaya gerek kalmadan, bir takım fiillerin doğmasını sağlayan melekedir.[31]

İbn Sînâ insanın yaratılış itibariyle gerek fazileti gerek rezileti işleyecek güçte olduğunu ve ahlâkın bütünüyle sonradan kazanıldığını düşünmektedir. İnsanın alışkanlık haline getirdiği bir takım huyları değiştirmesi iradesi dâhilindedir. Fazilet ve reziletler alışkanlıklardan ibarettir. [32]

1.2.6. İbn Miskeveyh

Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Miskeveyh (ö. 1030), İslâm düşünürleri içinde, ilmî ve fikrî çalışmaları arasında en büyük ağırlığı ahlâka veren ve özellikle ahlâk filozofu olarak tanınan düşünürdür. Ahlâk'ın en yüksek amacının "Allah'a yakınlaşmak" ve Allah'ın fiillerine benzer fiiller gerçekleştirecek biçimde ruh yüceliği ve arınmışlığı kazanmak olduğunu belirtmiştir. Miskeveyh, ahlâkî gelişmeyi sağlamış insanın ulaştığı mutluluğun hiçbir harici sıkıntı ve belâdan etkilenmeyeceği görüşüyle tasavvufla birleşmiştir. [33] İnsanın sosyal ve medenî bir varlık olduğunu sık sık tekrar etmiş ve insanın kendi özünü (zât) mükemmelleştirmekte yalnız başına yeterli olamayacağını belirtmiştir.

[30] Mustafa Çağrıcı age. s. 201-202.
[31] Mustafa Çağrıcı age. s. 202.
[32] Mustafa Çağrıcı age. s. 203.
[33] Mustafa Çağrıcı age. s. 215.

Dünyevî işlerde tembelliği fazilete engel olduğu düşüncesiyle en büyük reziletlerden biri saymıştır. Ona göre insanlardan uzak bir yaşamı tercih eden kişiler ortamın elverişli olmaması yüzünden iyilik veya kötülük yapma fırsatı bulamazlar; ahlâkî temrinden uzak kalırlar. İnsanlar ahlâkî bakımdan gelişmek için toplumsal hayata katılmalıdır.[34]

İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-Ahlâk'ın* başında eseri telif etmekteki amacını belirtirken şöyle demiştir: " Bu kitabı yazmaktan maksadımız nefsimizde hepsi güzel olan, bununla birlikte bize külfetsiz, meşakkatsiz ve kolaylıkla yapabileceğimiz fiiller meydana getirecek bir ahlâk (hulk) gerçekleştirmektir."[35] İnsanı erdemlerden alıkoyan şey, bedenî talepler, duyuların yanıltıcılığı ve bunlara bağlı daha başka durumlardır. Bu sebeple erdemler ancak nefsimizi, onlara aykırı olan fenalıklardan (rezâil) yani cismanî tutkular ve hayvanî eğilimlerden arındırmakla kazanılır.[36]

1.2.7. Gazzâlî

Gazzâlî'nin ahlâkta temel kaynağı Kur'an ve sünnettir.[37]Gazzâlî insanın mahiyeti problemine büyük önem vermiştir. Onun en büyük ideali "marifetullah"tır. İnsanın bu ideale ulaşması için kendini tanıması gerektiğini belirtmiştir. Gazzâlî'ye göre insanın kendini tanıması demek, bedensel varlığının ötesinde ruhunu, ruhun ahlâkî ve aşkın niteliklerini tanıması demektir. Çünkü insan ruhî yönüyle adi tabiatın üstünde ve yüksek bir değerdir.[38]Gazzâlî'ye göre, insanları iyi davranışa sevkeden temel ahlâkî değer, hikmettir. Ona göre, akıl, bilgi ve Kur'ân-ı Kerîm'in her biri hikmettir. Hikmet, insanın kalp huzuru ve düşünce temizliği ile tefekküre dalması ile oluşur. Ona göre hikmet, güzel ahlâkın başıdır.[39]

Gazzâlî'ye göre ahlâkî hayat, insanın kendi nefsine karşı bir mücadelesinden ibarettir. Güzel ahlâka vaat edilen sevaba ulaşmak için bu mücadelenin belli bir zaman

[34] Mustafa Çağrıcı age. s. 216-217.
[35] Mustafa Çağrıcı'nın adı geçen eserinden hareketle Miskeveyh, *Tehzîb*, s. 27. Mustafa Çağrıcı'nın eserinde s. 220.
[36] Mustafa Çağrıcı, age. s. 221.
[37] Mustafa Çağrıcı age. s. 250.
[38] Mustafa Çağrıcı age. s.251.
[39] Abdullah Durakoğlu, "Gazâli'de Ahlâk Eğitimi", *GEFAD/ GUDJEF* 34 (2), Yıl: 2014. s. 212.

içinde olup bitmesi yetmez. Aksine, iyiliğe duyulan sevgi ve kötülüğe duyulan nefret sürekli olmalıdır.[40]

1.2.8. Tûsî

Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserinin mukaddimesinde eseri yazma amacını, insanı kemal eksikliğinden kurtararak, ona gücü ölçüsünde "tam bir hâkim ve erdemli insan" olması için gerekli olan yolu göstermek şeklinde ifade etmiştir. Ona göre bu ahlâkî ve manevî gelişmenin temel şartı "hikmet"tir. Tûsî bu görüşünü "Allah hikmeti dilediğine verir; O kime hikmet verirse ona pek çok hayır vermiş olur."[41] meâlindeki ayetle destekler.[42]

*Ahlâk-ı Nâsırî'*de Tûsî, diğer ahlâkçılar gibi geleneğe uyarak her fazileti, ifrat ve tefritten ibaret iki reziletin ortası kabul eder. Ayrıca faziletten "nicelik" ve " nitelik" bakımından olmak üzere iki türlü uzaklaşma olacağını belirtmiştir. Klasik ifrat ve tefrit nicelik bakımından uzaklaşmalar yani reziletlerdir. Erdemden nitelik bakımından uzaklaşma olan rezilet ise redâet yani sapıklıktır.[43]

Tûsî'ye göre nefsin herhangi bir gücünün ifrat ve tefriti ahlâkâ uygun değilse de tabiata uygundur; oysa redâet, selîm tabiattan ya da fıtrattan sapmadır.[44]

2. Osmanlı Döneminde Kaleme Alınmış Ahlâk Konulu Bazı Eserler

Türk edebiyatında Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'i, Edîb Ahmed Yüknekî'nin *Atabetü'l-Hakâyık*'ı ve Ahmed Yesevî 'nin *Divân-ı Hikmet*'i ile Orta Asya'da başlayan ahlâk konulu eserler zinciri Anadolu'da da asırlar boyunca devam ettirilmiş; manzum veya mensur yüzlerce eser telif ve tercüme edilmiştir.[45]

[40] Mustafa Çağrıcı age. s. 259'dan hareketle İhyâ, III, s. 51.
[41] Kur'an, Bakara, 2/269.
[42] Mustafa Çağrıcı, age. s. 282.
[43] Mustafa Çağrıcı, age. s. 283-284.
[44] Mustafa Çağrıcı, age. s. 284.
[45] Emine Yeniterzi, Anadolu Türk Edebiyatı'nda Ahlâkî Mesnevîler, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2007, s.436.

Her çağın, her milletin, her sınıfın ve her ferdin bir ahlâkı olduğu inkâr edilemez bir hakikattir. Osmanlı Devleti'nde hâkim olan ahlâk büyük bir ölçüde İslâm ahlâkı görünümündedir. Çünkü bu ahlâk, Osmanlı Türkü'nün siyaseti, ekonomisi, ilmi, fenni, kültürü, örf ve âdetiyle birleşip kaynaşarak bütünleşmiş, yepyeni bir sentez olan Türk-İslâm Ahlâkı haline gelmiştir. İslâm dininin temel inanç ve ahlâk anlayışına dayalı Türk-İslâm Ahlâkı, Osmanlı toplumunda, yöneten ile yönetileni, aydını ve halkıyla ilgili her kesimde uygulanmış ve yaşama imkânı bulmuştur. Osmanlı ahlâkının zeminini meydana getiren "İslâm Ahlâkı", Kur'ân, sünnet, kıyas, örf ve âdetler gibi temel esaslara dayanmaktadır.[46]

Klasik ahlâk kitapları genel olarak "ilm-i ahlâk" başlığını taşımıştır. Bu eserlerde, önce ahlâkın tanımı yapılarak amacı belirtilmiştir. Buna göre ilm-i ahlâk: "Meslek-i hakikî-i beşerîyi ta'yin eden, ta'bir-i âharla kuvâ-yı nefs-i nâtıkayı mertebe-i matlûbeye sevk eyleyen" kurallarından toplanmıştır. Bu eserlerde ahlâk "nazarî" ve "amelî" olarak ikiye ayrılmıştır. Nazarî bölümünde ahlâkın kaynağı araştırılmıştır. Görevle hak arasındaki ilişki, görevi kavramakta vicdanın rolü, insanın sorumluluğu, "hayr"ın, "haz" ve "fayda" ile ilişkisi araştırılmıştır. Amelî bölümünde ise, insanın toplum içinde yükümlü olduğu görevlerin ayırımı yapılmıştır. Görevler nefse, aileye, yurda ve insanlığa olmak üzere dörde ayrılmıştır:

1- İtidal, sebat, irade, iradeye hâkim olmak (zabt-ı nefs), cesurluk, alçak gönüllülük, ağırbaşlılık, kibir ve gururdan kaçınma, utanma, sağlık, çalışma, tutum, cömertlik,

2- Evlilik, ana ve baba hakkı, ana ve babanın çocuk üzerindeki görevi, komşu hakkı, büyüklere saygı, küçüklere sevgi,

3-Yurt, yurt sevgisi, vergi, askerlik, memurluk ve bunların vasıfları,

4- Namus, haysiyet, başka dinlere saygı, başkalarının malına göz dikmemek, sözde durmak, kerem, şefkat, sadaka, fedakârlık, iyilik, nezaket, af, insaf, dostluk, yabancılara karşı davranış gibi konular yer almıştır.[47]

Mahmur Kaplan nasihat-nâmeleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1.Konularına Göre Nasihat-nâmeler:

[46] Hüsameddin Erdem, agm. s.25.
[47] Agâh Sırrı Levend, agm. s. 90.

a. Dinî-tasavvufî nasihat-nâmeler

b.Sosyal muhtevalı nasihat-nâmeler

c.Çeşitli ilimlerle ilgili nasihat-nâmeler

2.Nazım şekilllerine Göre Nasihat-nâmeler

a. Mesnevi şekliyle yazılan nasihat-nâmeler

b.Kaside şekliyle yazılan nasihat-nâmeler

c. Gazel şekliyle yazılan nasihat-nâmeler

d. Terci-i bend şekliyle yazılan nasihat-nâmeler

3. Te'lif ve Tercüme Oluşlarına Göre Nasihat-nâmeler[48]

Agâh Sırrı Levend ise Osmanlı döneminde yazılan ahlâk kitaplarını konuları ve amaçlarına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

a-Genel ahlâk,

b-Siyaset-nâmeler

c-Nasihat-nâmeler

d-Mevıza yollu eserler

e-Ahlâkî güzel sözler

f-Fütüvvet-nâmeler

g-Kabus-nâme çevirileri

h-Kelile ve Dimne çevirileri

i-Hikâyelerle süslenmiş ahlâkî eserler

j-Ahlâkî fıkralar ve hikâyeler

k-Atasözleri

[48] Mahmut Kaplan, age. s.2.

l-Türlü eserler

Levend bu sınıflandırmayı yaptıktan sonra bu bölümlerde ayrı ayrı yer alan bazı eserlerin konuları bakımından birleşmiş olduğunu dile getirip ve şu örneği vermiştir: "Meselâ Pend-nâme adı altında kaleme alınmış manzum ve mensur birçok eserler vardır. Bunlarda ahlâkî öğütler yer alır. Attar'ın Pend-nâme'si de ahlâkî konulara değinmekle birlikte, ahlâkı tasavvuf açısından ele aldığı için, tasavvufî eserler arasına girer." Bu bakımdan ahlâk eserlerinin tespitinde bu noktanın göz önünde bulundurulmasını istemiştir.[49]

Agâh Sırrı Levend, bu makalesinde İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde yazma veya basılmış nüshalarını tespit ettiği iki yüz otuz sekiz kitabın adı, yazarı, bulunduğu yer, basılmışsa baskı yeri ve tarihi hakkında bilgi vermiştir. [50] Bu konuda yapılan önemli çalışmalardan biri de Bursalı Mehmed Tahir'in "Ahlâk Kitaplarımız" adlı eseridir. Bu eserde yüz sekiz eser ve yazarları hakkında bilgi verilmiştir. Sırat-ı Mustakim dergisinde makaleler halinde neşrettiği çalışmalarını üzerine ilaveler yapmak suretiyle İstanbul'da tarihsiz olarak bir kitap haline neşretmiştir. [51]

Mehmet Ali Aynî ise "Türk Ahlâkçılarımız" adlı eserinde on eser ve yazarından bahsetmiştir. Bu eserler, Âşık Paşa'nın Garib-nâme'si, İznikli Ebulfazl Musa'nın Münebbihü'r-Râkidin'i, Eşrefoğlu Abdullah'ın Müzekki'n-Nüfûs'u, Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî'si, Birgivî'nin Tarikat-i Muhammediye'si, Koca Nişancı Mustafa Paşa'nın Mevâhibü'l-Hallâk ve Merâtibü'l-Ahlâk'ı, Durmuşoğlu Abdüllatif'in Âdâb-ı Menâzil'i, Defterdâr Ebülfazl Mehmed'in Ahlâk-ı Muhsinî tercemesi, Abdülaziz'in Ahlâk-ı Muhsinî tercemesi ve Sururî Çelebi'nin Zâhiretü'l-Mülûk'udur.

2.1. Âşık Paşa'nın Garîb-nâme'si

Eser 730/1330 yılında yazılmıştır. Başta Farsça bir önsöze yer verilen eser, baştan sona kadar "fâilâtün fâilâtün fâilün" vezni ile yazılmıştır.[52] 10 bâbdan oluşan eserin her

[49] Agâh Sırrı Levend, agm. 96.
[50] Mustafa Çağrıcı, "Ahlâk", *TDVİA*, Cilt: 2, Yıl: 1989, s. 3 (1-9)
[51] Mehmet Kasım Özgen, "Bursalı Mehmet Tahir'in Ahlâk Kitaplarımız Adlı Eseri", *Bilimnâme*, Cilt: 1, Yıl: 2010, S.18, s. 251.
[52] Âşık Paşa, *Garib-nâme I-II*, tıpkıbasım, haz. Kemal Yavuz, TDK Yay. İstanbul, 2000, s. 12-13.

bâbı da on destandan oluşur.[53] Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eserdir. Halkı eğitmek amacıyla Türkçe yazılmıştır. Sade dili dolayısıyla asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. Eserin nüshaları Beyazıt Devlet Kütüphanesi (nr. 3633), Süleymeniye Kütüphanesi (Laleli, nr. 1752) ve Prof. Mundy nüshası olarak tanınan Raif Yelkenci nüshası Londra Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'nde bulunur.[54]

2.2. Musâ İznikî'nin Münebbihü'r-Râkıdîn'i

Yazar eserinin adının kelime manasını "Uyurları Uyandırıcı" olarak vermiştir. Mehmed Ali Aynî eseri " Filhakika bu kitap ruhları uyuyan insanları uyandıracak ve onlara doğru yolu ve vazifeleri gösterecek ahlâkî bir eserdir." şeklinde tanımlar. Eser 14 bâb üzerine yazılmıştır. İnsanda yedi aza olduğundan bu yedi bâbın her birinde bir azadan bahsetmiş ve her bâbı da iki parçaya ayırarak birincisinde o azanın hayrını ikincisinde şerrini yazmıştır.[55] Eser, Paşa Yavuzarslan tarafından yayımlanmıştır.[56]

2.3. Eşrefoğlu Abdullah'ın Müzekki'n-Nüfûs'u

Eserin adının anlamı "Nefisleri Arıtıcı"dır.[57] Anadolu'da Türkçe olarak kaleme alınan dinî, tasavvûfî ve ahlâkî nitelikteki eserlerin ilk örneklerindendir. Abdullah Uçman, yazarın kitabın girişinde münafıkların çoğaldığını, meşâyihe ve onların sözlerine itibar edilmediğini belirttiğini, Müzekki'n-Nüfûs'u halkı doğru yola sevk etmek amacıyla yazdığını belirttiğini söyler. Yazar eserinin halk tarafından anlaşılması için Türkçe olarak kaleme aldığını da belirtmiştir. 1448 yılında kaleme alınan eser iki ana bölümden meydana gelir. Birinci bölümde dünya sevgisi ve bu sevginin fayda ve zararları, nefs-i emmârenin özellikleri, ölüm, kıyamet, büyük günahlar, tevekkül gibi konular ele alınmış, ikinci bölümünde ise nefs-i emmârenin terbiye edilmesi, tasavvuf adap ve erkânı ve iyi bir

[53] Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlakçıları,* Kitabevi Yay. İstanbul, 2020, s.3.
[54] Günay Kut, "Âşık Paşa", *TDVİA*, Cilt: 4, s. 1-3, 1991.
[55] Mehmed Ali Aynî, age. s. 23.
[56] Musa İznikî, *Münebbihü'r-Râkıdîn: Uyurları Uyandırıcı*, haz. Paşa Yavuzarslan, TDK Yay., Ankara, 2002.
[57] Mehmed Ali Aynî, age. s. 42.

müslüman olmanın şartları anlatılmıştır.[58] Eser Ahmet Kasım Fidan tarafından yayımlanmıştır.[59]

2.4. Kınalızâde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî'si

Kınalızâde, 1564 yılında Şam'daki kadılık vazifesi sırasında kaleme aldığı eserini o zamanlar Suriye beylerbeyi olan Semiz Ali Paşa'ya ithaf etmiştir. Eser üç bölümden oluşur. Mukaddime, ahlâk felsefesi alanına giren konular, ahlâk ilmi ile ilgili terimler, ahlâk ilminin faydaları, amelî ve nazarî ahlâk, ruh ve terbiye meseleleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde ferdî ahlâk meseleleri, faziletler ve reziletler, bunların tedavi usulleri, lisan terbiyesi konuşma adabı ele alınmıştır. İkinci bölümde aile ahlâkına ayrılmıştır.[60] Eser Ayşe Sıdıka Oktay tarafından doktora tezi olarak çalışılmış ve kitap olarak yayımlanmıştır.[61]

2.5. Birgivî'nin Et-Tarîkatü'l-Muhammediye'si

Eserin tam adı et-Tarikatü'l-Muhammediye ve's-Siretü'l-Ahmediye'dir. Eser üç ana bölüme, her bölüm de üç alt kısma ayrılmıştır. Birinci bölüm, Kitap ve Sünnet'e bağlı kalıp bid'atlerden uzaklaşma ve ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında aşırılığa kaçmama hakkındadır. İkinci bölüm Mâturîdiyye akîdesi anlatılmakta, küfrü gerektiren ve gerektirmeyen durumlar, üçüncü bölümde ise takvâ olmadığı halde takvâ olduğu zannedilen hususlara dairdir.[62] Eser Huriye Martı tarafından doktora tezi olarak çalışılmış, kitap olarak yayımlanmıştır.[63]

---

[58] Abdullah Uçman, "Müzekki'n-Nüfûs", *TDVİA*, Cilt: 32, Yıl: 2006, s. 245-246.
[59] Eşrefoğlu Rumî, *Müzekki'n-Nüfus- Nefisleri Temizleyen*, haz. Ahmet Kasım Fidan, Semerkand Yay. İstanbul, 2015.
[60] Ahmet Kahraman, "Ahlâk-ı Alâî", *TDVİA*, Cilt: 2, Yıl: 1989, s. 15-16.
[61] Ayşe Sıdıka Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alai Adlı Eseri*, Marmara Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 1998., *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alaî*, İz Yay., İstanbul, 2005.
[62] Huriye Martı, "Et-Tarikatü'l-Muhammediyye", *TDVİA*, Cilt: 40, Yıl: 2011, s. 106-108.
[63] Huriye Martı, *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarikatü'l- Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Selçuk Ü. Sos. Bil. Ens., Konya, 2005; Birgivî, Et-Tarikatü'l-Muhammediyye, haz. Huriye Martı, Rağbet Yay., İstanbul, 2012.

2.6. Koca Nişancı Paşa'nın Mevâhibü'l- Hallâk'ı

Eser 56 bâb halinde ahlâkı ilgilendiren çeşitli konuları ele almaktadır.[64] Eserde iyi ve kötü huyların fayda ve zararlarından bahsedilmiştir. Yazar, bu eseri emekli olduktan sonra kaleme almıştır. Eser üç padişah tarafından mütalaa edildiğinden "Enîsü's-selâtin ve Celîsü'l-Havakîn" olarak da tanınmıştır.[65] Eser Mustafa Balcı tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.[66]

2.7. Abdüllatîf Karamanî'nin Âdâb-ı Menâzil'i

Fakih Karamânî, Kara Abdüllatif ve Siyahser lakaplarıyla da bilinmektedir. Eserin mukaddimesinde ulemâ ailesine mensup eşinin zaman zaman evine gelen misafir hanımları gücü nispetinde irşada çalıştığını, ancak onun özellikle kadınlara hitap eden ve hayatın her safhasında kendileri için gerekli bilgileri ihtivâ eden müstakil bir eserin bulunmayışından şikayet ettiğini kaydeder. Abdüllatîf bu boşluğu doldurmak amacıyla pek çok kaynaktan faydalanarak Adâb-ı menâzil'i kaleme aldığını belirtmiştir.[67]

2.8. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi

Eser kırk bâbdan oluşmaktadır. Yazar eseri herkesin anlayabileceği şekilde açık ve düzgün olarak tercüme ettiğini belirtmiştir.[68]

2.9. Abdülaziz'in Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi

Abdülaziz, Tacü't-Tevârih'in müellifi Hoca Sadettin Efendi'nin oğullarından biridir. Tercemeyi Birinci Sultan Ahmed zamanında ve onun için yapmıştır.[69]Yazar,

[64] Celia J. Kerslake, "Celâlzâde Mustafa Paşa", *TDVİA*, Cilt: 7, Yıl: 1993, s. 261-262.
[65] Harun Arslan, "NİŞÂNÎ", *TEİS*, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nisani-koca-nisanci-celalzade-nisanci, Yay. Tarihi: 29.03.2019.
[66] Mustafa Balcı, "*Celâlzâde'nin Mevâhibü'l-Hallâk Fî Merâtibi'l-Ahlâk İsimli Eseri*", Yüksek Lisans Tezi, Harran Ü. Sos. Bil. Ens. Şanlıurfa, 1996.
[67] Hüsameddin Erdem, "Abdüllatîf Karamanî", *TDVİA*, Cilt:1, Yıl: 1988, s. 256.
[68] Mehmed Ali Aynî, age. s. 155.
[69] Mehmed Ali Aynî, age. s.164.

Ahlâk-ı Muhsinî'yi Ahlâk-ı Sultan Ahmedî adıyla çevirmiştir. Eser üzerinde yapılan tez çalışmaları vardır.[70]

2.10. Sururî Çelebi'nin Zâhiretü'l- Mülûk Tercümesi

Zahiretü'l-Mülûk, Ali İbn-i Şihab el-Hemedanî'nin Farsça siyaset-nâme tarzındaki eseridir. Seyyid Mahmud-ı Envârî tarafından neşredilmiştir.[71] Eser Osmanlı Türkçesine ilk olarak Gelibolulu Muslihiddin Mustafa Süruri tarafından tercüme edilmiştir. Tercümeler, TSMK, Revan Köşkü, No: 403 ile Mehmed Reşad ve Tiryal Hanım No: 922'de kayıtlıdır.[72] Eser on bab üzerine tertip edilmiştir. İmanın ahkâmı, ubudiyet haklarının edası, akrabaların hakları, yönetim ahlakı, halkın sahip oldukları haklar, adalet, şükür, sabır, kibir gibi konular işlenmiştir.[73]

[70] Hüseyin Altınpay, Hocazâde Abdülaziz Efendi, *Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (Fatih Ktp. 3467, vr. 166a-277b)* Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Ü. Sos. Bil. Ens. 2008; Osman Peker, *Hocazâde Abdülaziz Efendi ve Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme- Metin, vr. 61a-165b)* Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Ü. Sos. Bil. Ens. Kütahya, 2010.

[71] Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *TDVİA*, Cilt: 17, Yıl:1998, s.186.

[72] Ertuğrul Kaya, "Bir Zahiretü'l-Mülûk Tercümesi Hilyetü'l-Mülûk'un Dil Özellikleri", *Mersin Ü. Sosyal Bilimler Ens. e-Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, Haziran 2020, s. 84.

[73] Mehmed Ali Aynî, age. s. 174.

1.BÖLÜM: CÂFER ʿİYÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Hayatı

Câfer ʿİyânî, XVI. yüzyıl sonları ve XVII. Yüzyıl başlarında yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hakkında bilinenler eserlerinden çıkarılan karışık bilgilere dayanır. Kaynaklarda ismi Câfer ʿİyânî Bey olarak da geçmektedir. Bunlardan anlaşıldığına göre 1587'de Budin'de daha sonra da vatanı olarak kabul ettiği Peçuy'da (Pécs) kadı naibliği yapmış ve 1591-1592 yıllarında burada bulunmuştur. Ardından meşhur Kanije kahramanı Tiyaki Hasan Paşa'nın yanında divan başdefterdarı olmuştur. Budin beylerbeyiliği, maliye tezkireciliği ve tezkire eminliği vazifelerinde iken İstanbul'a gitmiştir. Orada kendisine Rumeli eyaleti defter eminliği görevi verilmiş ve 16 Ramazan 1001 (16 Haziran 1593) tarihinde Budin beylerbeyi olan Koca Sinan Paşazade Mehmed Paşa'nın maiyetinde Bosna'ya gitmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında Sıska Kalesi'nin keşfiyle görevlendirilmiş, daha sonra da bu kalenin fethine şahit olmuştur. 1002'de (1593-94) Rumeli eyaleti defter emini olarak Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Yanıkkale'yi fethinde yanında bulunan Câfer ʿİyânî'ye, seferin sonunda hizmetine karşılık olmak üzere eski vazifesine ilaveten divan müteferrikalığı verilmiştir. 1595'te bu görevini bırakarak mukaddes yerleri görmek ve hac farizasını yerine getirmek üzere önce Mısır'a, oradan da Hicaz'a gitmiştir. Mekke'de Şeyh Ahmed Sâdık'ın tesiriyle Nakşibendî tarikatına girmiş. Oradan San'a'ya, Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın (valiliği 1586-1607) yanına giderek "Zübdetü'n-Nesaih ve Umdetü't-Tevarih" adlı eserini ona ithaf etmiştir.[74]

Yazar, incelemiş olduğumuz Kitâb fî Fezâili'l-Ahlâk adlı eserinde de Nakşibendî tarikatine girdiğini şu sözlerle belirtir: "**Ḥikāyet** işbu turāb-ı aḳdām-ı ʿulemā vü ḫāk-i rāh-i ṣuleḥā Mekke-i Mükerreme ve Medīne-i Münevvere'de Buḥārā ʿulemāsından ve Ṭaşkend ṣuleḥāsından ol mürşid-i ḥaḳīḳat ü mürettib-i faẓīlet ʿalī-himmet ve aḳṭāb-menzilet mülk-i Buḥārā'nuŋ sulṭān-ı serbülendi Şeyḫ Aḥmed Ṣādıḳ-ı Naḳşībendī raḥmetu'llāhi ʿAleyhe ol mekān-ı müteberrikede ṭāliblere keşf-i esrār-ı Mevlevī ve rāġıblara reşf-i eşʿār-ı Meşnevī idüp aṣḥāb-ı şevḳ u viṣālī istimāʿa ve erbāb-ı vecd ü ḥālī raḳṣ u semāʿa getürdi. Bu bende-i bī-imtinān niçe zamān ol ʿazīz-i cihānuŋ ḥużūr-ı şerīfinde pāy-ı edeb üzere ṭurup ve

[74] Mehmet Kirişçioğlu, "Câfer İyânî", TDVİA, Yıl: 1992, Cilt: 6, s. 551-552.

maḥfel-i münīfinde zānū-yı ṭaleb üzere oturup perverde-i himmet ve naẓar-ı kerde-i ḫurşīd-menziletleri ile maʿmūr u mesrūr olduġumızdan ġayrı bu ʿabd-i efkende ve silsile-i Naḳşibendāna bende ve muḫliṣāne-i vesīle-i ḫˇācegāne efkende olmışidüm"[75]

1602-1603 yıllarında tercüme ettiği Nur-nâme adlı eserinde Temeşvar'da hazine defterdârı olduğunu kaydeden Câfer ʿİyânî'nin ölüm tarihi için Bağdatlı İsmâil Paşa 1020(1611) yılını, Fehmi Ethem Karatay ise Zübdetü'n-Nesâih'in istinsah tarihinden hareketle 1023'ten (1614) sonrasını vermektedirler. Bursalı Mehmed Tâhir, Câfer ʿİyânî'nin meşhur tarihçi Peçuylu İbrâhim Efendi'nin büyük babası olduğunu ileri sürmüşse de kaynak olarak göstermiş olduğu Dr. Karacson Imre'nin makalesinde böyle bir atıf yoktur.[76] Babinger de bu görüşü şu şekilde değerlendirir: " OM, III. , 41'de hiçbir asla dayanmadan bunun İbrahim Peçevi'nin büyük babası olduğu ileri sürülür. Her ne kadar o da aynı adı taşımış ise de asla Peçs'e gitmemiştir ve daha evvel yaşamıştır. (bk. Der İslam, VIII, 253 vd.)"[77]

Gazâvât-ı Tiryâki Hasan Paşa ismindeki 1000 h. tarihinde yazdığı eseri askeri tarihimizce istifadeye şayan eserlerdendir. Manisa'da Muradiye Kütüphanesi'nde dört bâb üzere tertip edilmiş Zübdetü'n-Nesaih ve Umdetü't-Tevarih adında 1003(1594) tarihinde yazılmış bir eseri ve Mişkatü'l-envar'dan terceme ve özetlenmiş Nur-nâme ile Târih-i Cedîd-i Üngürüs ve Nesâyıh-ı mülûk adlarında eserleri vardır.[78]

1.2. Eserleri

1.2.1.Tevârih-i Cedīd-i Vilâyet-i Üngürüs: Doksan üç varak olan eser 993 (1585) yılından başlayarak Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın Yanık seferine yol açan gelişmelerle birlikte seferi anlatmakta, Yanıkkale'nin alınmasından sonra 27 Safer 1003'te (11 Kasım 1594) son bulmaktadır. Eserin bilinen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (İbnülemin, nr. 3560/1) bir mecmua şeklinde olup yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Mehmet Kirişçioğlu, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs, Tahlil ve

[75] Câfer İyânî, Kitâb Fî Fezâili'l- Ahlâk, vr.78[a]
[76] Mehmet Kirişçioğlu, agm. s. 551.
[77] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları*, çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1992, s. 136.
[78] Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, Meral Yay. İstanbul, 1975, Cilt: 3, s. 40.

Metin, İÜ. Ed. Fak. Ktp. nr.13).[79] Eser yine Mehmet Kirişcioğlu tarafından "Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı- Macar Mücadelesi Tarihi 1585-1595) adıyla basılmıştır.

1.2.2.Zübdetü'n-Nesâih ve Umdetü't-Tevârîh: Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa için 1012 (1603) yılında kaleme alınmış Türkçe bir eser olup dört bölüm halinde, yirmi üç adet Türkçe, Arapça ve Farsça kitaptan derlenmiş ahlaki ve tarihi kıssalar ve İslam büyüklerinin menkıbelerinden meydana gelmektedir. Bilinen üç yazması Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (Yeniler, nr.277), British Library (Or. nr.6442) ve Uppsala (İsveç) Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (Nov. nr.646).[80]

1.2.3.Nur-nâme: İmam Gazzalî'nin Mişkâtü'l-Envâr'ından 1012'de (1603) tercüme edilmiştir. Hz. Peygamber'in ve ondan önceki peygamberlerin kıssalarından oluşmaktadır.[81] Eserin sebeb-i te'lîf kısmında belirtildiği üzere Tımışvâr'daki bazı âlim ve fakîh dostlarının isteği üzerine Hz. Muhammed'in ruhunun hangi sebeplerden dolayı her şeyden evvel yaratıldığına ve diğer peygamberlerden üstün olduğuna dair menkıbeleri Türkçeye aktarmış ve Nûr-nâme eserini oluşturmuştur.[82]

1.2.4.Cihâd-nâme-i Hasan Paşa: Kanije kahramanı Tiryâki Hasan Paşa'nın gazâlarını anlatmaktadır. Otuz dokuz varaklık bir yazması Millet Kütüphanesi'nde mevcuttur. (Ali Emîrî, Tarih, nr. 190). Eser üzerinde bir tez yapılmış (Saim Işıldak, Cihâd-nâme-i Hasan Paşa, mezuniyet tezi, İÜ Ktp., nr. 1698),ayrıca sadeleştirilerek yayımlanmıştır (Vahid Çabuk, Tiryâkî Hasan Paşa'nın Gazâları ve Kanije Savunması, İstanbul, 1978).[83]

[79] Mehmet Kirişcioğlu, agm. s. 552.
[80] Mehmet Kirişçioğlu, agm. s. 552.
[81] Mehmet Kirişçioğlu, agm. s. 552.
[82] Câfer Iyânî Bey, *Nûr-nâme (Varlığın İncisi)*, haz. Turan Açık-Mücahit Kaçar, Büyüyenay Yay. İstanbul, 2013.
[83] Mehmet Kirişçioğlu, agm. s. 552.

1.2.5.Nesâihü'l-Mülûk: Yirmi üç adet Türkçe, Arapça ve Farsça eserde ve ayrıca Kur'an'da geçen peygamber kıssalarının dini hikâyelerin vb. yazıların derlenmesiyle meydana gelmiştir. Otuz sekiz varak hacmindeki bu eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesi'nde, müellifin Tevârih-i Cedîd-i Üngürüs adlı eseriyle birlikte aynı ciltte yer almaktadır (İbnülemin, nr. 3560/2)[84]. Eserin bir nüshası da Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 19 Hk 2181)'de bulunmaktadır.[85]

1.2.6.Kitâb Fî Fezâili'l- Ahlâk: Eser bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

[84] Mehmet Kirişçioğlu, agm. s. 552.
[85] Esra Kuru, Câfer İyânî'nin Nur-nâme'si, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü. Sos. Bil. Ens. Kırıkkale, 2013, s. 15.

2. BÖLÜM: KİTÂB FÎ FEZÂİLİ'L-AHLÂK

2.2. Hikâyelerin İncelenmesi

2.2.1.Hikâyelerde Muhtevâ

Câfer ʿİyânî, eserini dört bölüme ayırmıştır. Her bölüm işlenecek olan konuyu bildiren bir başlığa sahiptir. İlk bölümün başında, 3[b] ve 4[a] arasında ve eserin son kısmında eksik sayfalar bulunmaktadır. Başlangıç kısmında yer alan sayfalar eksik olduğundan Besmele, sebeb-i telif gibi bölümler bulunmamaktadır. Eser içerisinde 39 hikâye ve 23 manzume vardır. Manzumelerin dokuz tanesi mesnevi, üç tanesi kıt'a, iki tanesi rubai, bir tanesi gazel, iki tanesi mısra ve beş tanesi müfred başlığı taşımaktadır. Bu manzumelerden bir gazelin ve bir mesnevinin yazara ait olduğu belirtilmiştir. Gazel içerisinde ʿİyānî mahlası geçmektedir. Hikâyeler, kırmızı mürekkeple yazılmış "Hikāyet" başlığıyla verilmiştir. Manzumeler ise mesnevi, kıt'a, gibi nazım şekilleri belirtilerek verilmiş veya nazm başlığıyla verilmiştir. Hikâyeler ve manzumeler çoğu farklı kaynaklardan alınmıştır. Bu kaynaklar hikâye ve manzumelerin başında belirtilmiştir.

Dört bölüme ayrılan eserin ilk bölümünün başlığı eksik sayfalar olması dolayısıyla bilinmemektedir. Elimizde bulunan kısmında ise devlet yöneticilerinin adaletli olması gerektiğini ve zalim yöneticilerin halkının akıbetini anlatan dokuz hikâye bulunmaktadır.

İkinci bölüm "İkinci Bāb Feżāil-i Ġazā ve Ḫaṣāil-i Şühedānuŋ ḥaḳlarında Vāḳiʿ Olan Ḥikāyāt-ı Ṣarīḥa ve Rivāyāt-ı Ṣaḥīḥanuŋ Ẕikri Beyānındadur" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde gazanın ve şehit olmanın faziletlerini ve şehitlik mertebesine ulaşan kişilerin mükâfatlarını anlatan on sekiz hikâye bulunur.

Üçüncü bölüm "Üçinci Bāb Ḥażret-i Çehār-ı Güzīnüŋ Faẓīletlerin Beyān Olur Sulṭānlara Buġż u ʿAdāvet İden Mülāḥadenüŋ Aḥvāllerin ve Ol Ṭāʾife-i Şūma İʿtimād u Ḥıdmet ve Milletlerine İʿtiḳād İdenlerüŋ Ḥasb-ı Ḥāllerin ʿİyān İder" başlığını taşımaktadır. Dört halifeyi öven yazılar ve bu yazıların ardından verilen üç hikâye bulunur. Yalnızca Hz.Osman'ın anlatıldığı yazının ardından hikâye değil, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir methiye yer alır.

Dördüncü bölüm “Dördinci Bāb Mālü’l-Eytām ve Fi’l-i Ḥarāmdan Perhīz Eylemek Derecātın ve Muṣībet ü Şiddet Zamānında Ṣabr u Tevekkül ve Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzete Tevessülüŋ Ḥasenātın Bildürür” başlığını taşımaktadır. Yetimlere nasıl davranılması ve yetimlerin sahip oldukları eşya ve paraların nasıl kullanılması gerektiği ve de yaşanan zorluklar karşısında sabır göstermenin fazileti hakkında hikâyeler bulunmaktadır.

1.Bâb

Bu bölümde devlet yöneticilerinin adaletli olması gerektiği ve zalim olan yöneticinin ve halkının akıbetiyle ve de Allah’ın kudretinin ne derece güçlü olduğuyla ilgili dokuz hikâye bulunmaktadır. Hikâyelerde ders verme amacı güdülmektedir. Yazar, hikâyelerin sonunda kısa öğütler vererek akıl sahibi olan kişilerin bu hikâyelerden ders çıkarması gerektiğini belirtmektedir.

Birinci ve ikinci hikâyede zalim olan yöneticinin halkının yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. İlk hikâyede (1^a) zalim padişahın yönetiminde olan köylülerin hayvanlarının sütten kesilmesi, nedenin ise padişahın zulmünün hayvanlara dahi etki etmesi olarak anlatılır. İkinci hikâyede (1^b) ise gezintiye çıkmış olan bir Abbasi halifesinin susayıp bir şeker kamışı satıcısından şeker şerbeti alması ve çok beğendiği bu kamışlardan vergi alması için vezirine emir vermesi üzerine kamışların kuruması, padişahın bu emirden vazgeçmesiyle kamışlardan tekrar şerbet akması anlatılarak zulmün bitkiler üzerinde dahi etkili olduğu anlatılır. Birbirine benzer konuları işleyen bu hikâyelerin sonunda ise yazar çıkarılmasını istediği dersi özetle okuyucuya sunar; “...pes ol zamānuŋ ʿulemā vü fużalāsı bu ʿibret-i ʿaẕīmeyi yazup kitāb-ı müsteṭāblarında beyān ve derc ü ʿiyān eylemişler ki ṣaġir ü kebīr emīr ü faḳīr bu maʿnādān ʿibret alup naṣīḥat-peẕīr olalar ve ʿādil pādişāhuŋ devr-i salṭanatı ḳāim oldı bi’l-cümle her pādişāh ki rāʿiyyet (3^a) ve saʿī-i dīn ü millet ve ṣāḥib-i merḥamet ü şefḳat ola...”

Üçüncü hikâyede (8^a) bir ruhbanın kilisede putların karşısında dua etmesi ve Allah’ın duasını kabul etmesi ve dördüncü hikâyede (12^a) ise Fazıl İbni Abbas’ın Dicle Nehri kıyısında gördüğü rüya anlatılır. Bu hikâyelerde Allah’ın kudretinin sınırları olmadığı anlatılmaktadır. Beşinci hikâyede (16^b) Hz. Ömer’in halifeliği döneminde kırılan bir köprüye bir koyunun ayağının sıkışması ve Hz. Ömer’in neden köprüyü tamir ettirmediğinin sorgulanmasıyla devlet yöneticilerinin sadece insanlara karşı değil,

hayvanlara karşı da adaletle hareket etmesi gerektiğini anlatır. Altıncı hikâye (18[b]) Hz. Abbas tarafından rivayet edilen Hz. Muhammed'in devlet yöneticilerinin sorumluluklarını bildiren bir hadisi üzerinedir.

Yedinci hikâyede (20[b]) kuyuya düşen yüzüğünü bulmaya çalışan birinin kuyudaki tüm taşları boşaltması ve bu taşlardan birinin içinden ağzında yeşil yaprak taşıyan bir kurdun çıkması anlatılır. Bu hikâye Feridüddin Attar'ın Esrâr-nâme adlı eserinden alınmıştır. Yine sekizinci hikâyede (21[b]) de bir kuşun dua etmesi üzerine denizden çıkan bir balığın önüne düşmesi anlatılır. Dokuzuncu hikâyede (24[a]) Sultan Mahmud döneminde yaşamış olan fıkıhçı Abdulvahhab adlı kişinin iftiraya uğraması ve sonunda iftira atan kişinin hatasını anlaması ve cezasını çekmesi anlatılır. Bu hikâyelerde de Allah'ın gücünün sonsuzluğu ve yüceliği anlatılmaktadır. Hikâyelerin sonunda alınması gereken ders kısaca okuyucuya bildirilir. Bu özetler yazarın düşüncelerini de bildirir. Örneğin, "...imdi ey ṭālib-i Ḥaḳ ve ey mürşid-i muṭlaḳ Ḥaḳ kelāmını maḥalinde edā ve ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfi bī-pervā icrā eylemekde ihmāl ü iġfāl eylemen zīrā kelām-ı Ḥaḳ'a muḥaḳḳaḳ Ḥażret-i Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ muʿayyen ü ẓaḥīr olduġı muḳarrer ve niçe aḳāvīl-i muʿtebere ile s̱ābit ve ẓāhir ve dāʿimā dest-gīrdür... (27[b])"

2. Bâb

İkinci bölümde gazanın ve şehit olmanın faziletlerini ve şehitlik mertebesine ulaşan kişilerin mükâfatlarını anlatan on sekiz hikâye bulunur. Hikâyelerin her birinde farklı olaylarla gaza eden gazilerin sevapları, şehit olanların mükâfatlarının neler olduğu anlatılır. Verilen ayet ve hadislerle deliller gösterilerek anlatım güçlendirilir. Bu hikâyelerde de olağanüstülük söz konusudur.

Birinci hikâyede bir genç babasından kalan mirasını Hz. Muhammed'e getirip ihtiyaç sahiplerine paylaştırmasını istemesi ardından gazaya katılarak şehit olması (30[b]), Hz. Muhammed'in gazaya gitmek için beslediği atın yulafını sevap olduğu için kendisinin karıştırması (33[a]), gaza eden insanların hac sevabı kazandığı (35[a]), gazaya giden bir adamın eşinin onunla aynı sevaba ulaşabilmesinin mümkün olmaması (36[a]), İslam dininden uzak da olsa İslam askerleri için nöbet tutması dolayısıyla cennete layık olması (36[b]) anlatılır. Gazaya gitmek istemeyen kişiler hakkında "nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır..." ayetinin inmesi (38[b]), yedinci hikâye Hz. İsa'dan mucize olarak Hz. Sâm'ı

diriltmesini istemeleri ve müşriklerin onunla ölüm acısı hakkında konuşması (39[a]), sekizinci hikâyede şehit olmayı arzu eden bir adamın uykusunda şehit edilmesi ve şehitlerin ölüm acısı çekmemesi (42[b]) anlatılır. Dokuzuncu hikâyede ise Hz. Muhammed'in şehitliğin faziletini anlatması ve Hz. Hasan'ın da şehit olmak istemesi (43[b] - 44[a]) anlatılır. Bu hikâyelerde yazarın okuyucuya vermek istediği mesaj açık bir dille belirtilir.

Sonraki hikâyelerde şehitliğin faziletlerinin bahsedilenden daha fazla olduğu anlatılarak bir nevi daha önceki hikâyelerde verilmek istenen mesaj güçlendirilir. Bir gencin henüz dünyada iken bir huri ile evlenmek istemesi, sonrasında şehit olması ve üç huri ile evlenmesi (46[a]) hikâyelerdeki olağanüstülüğe uygun bir örnektir; "...ḳıṭāl ṣavulduḳdan ṣoŋra şehīdler arasına girdi gördüm ol yigit arḳası üzerine yatur pāre pāre olmış ve iki ellerin gögsi üzerine ḳomış laṭīfe ṭarīḳiyle ol şehīd-i saʿīde aytdum yā fülān dünyāda ḥūrīler isterdüŋ Ḥaḳ saŋa ḳaç ḥūrī virdi didügim gibi ḥikmet-i Rabbü'l-ʿizzet ile ol yigit tebessüm idüp ve elin ḳaldurup üç parmaġın işāret eyledi", Abdullah adlı bir gencin çölde nöbet tuttuğu sırada uyuyup rüyasında huri ile karşılaşması, hurinin ona kavuşacakları zamanın yaklaştığını söylemesi ve sonrasında şehit olması (46[b]) ,ardından bozguna uğrayan askerlerden birinin şehitlerle karşılaşması ve atının borcunu ödeyemediği için onlara yetişemeyen şehidin borcunu ödemesine yardım etmesi ve şehidin arkadaşlarına yetişmesi (48[a]) anlatılır. Bu hikâye de olağanüstülük barındırmaktadır; "...varayum ben dīnümi edā ideyüm didügüm birle altından atı ḳuş gibi uçup yoldaşlarına yetişdi ve girü benden yaŋa teveccüh eyledi ve beni ardına alup küffār vilāyetinden çıḳarup on günlük yolı bir sāʿatde kendü seherine getürüp evin gösterdi..." ve sonra bir kadının oğlunu huri ile evlendirmek istemesi, onu gazaya göndermesi, gencin şehit olması ve annesinin gördüğü rüyada kendisinin çok daha fazlasıyla ödüllendirildiğini söylemesi (49[b]) buna uygun hikâyelerdir. Sonraki iki hikâye menkıbeler halinde anlatılmıştır. İlk menkıbenin başlığı bulunmamaktadır. Kapşüvar Hisarı'nda bulunan Çakan Kalesi'nin alınması sırasında Divane Hüseyin adlı askerin şehit olması ve başını eline alıp düşman askerine vermemesi (51[b]- 52[a]) anlatılır. İkinci menkıbe "Menâkıb-ı Sâni Dârü'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn" başlığını taşır. Bu menkıbede Puşte Kalesi'nin tamiratı sırasında üç şehidin bulunması, bu şehitlerin mezarlarına nurlar çıkması ve şehit oldukları zamanda da mezarlarına nurlar indiğinin herkes tarafından görüldüğü anlatılır. Bu menkıbeden sonra şehitlerin vücutlarının çürümediği anlatılır ve "Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyamet gününde yarasında kan akarak Allah'ın huzuruna gelir. Rengi kan rengi, kokusu

ise misk kokusudur" hadisi verilir (53[a]). Üçüncü menkıbe bu hikâyeden sonra verilir. Bu menkıbede Peçevi Kalesi fethinde tüm askerlerin öldürülmesi ve aralarından bir askerin diğerlerinin arasına saklanması ve bu asker hariç diğerlerinin şehitlik mertebesine ulaşması anlatılır.

Sonraki üç hikâyede az sayıda olan fakat iman ve inançlarıyla düşman karşısında güçlü duran askerlerin savaşı kazandıkları anlatılır. Sultan Murad Han'ın Varna Gazası'nda askerlerinin bozguna uğraması ve sayılarının azalmasıyla zor durumda kalmaları, bu sırada şeytanın Sultan Murad'a vesvese verip kaçmasını istemesi fakat onun direnip düşman karşısında zafere ulaşması (56[b]), Sultan III. Mehmed'in Eğri Gazası'nda düşman karşısında az sayıda askerle zor durumda kalması ve el açıp Allah'a yardım etmesi için dua etmesi, daha elini yüzüne sürmeden düşman askeri helak olması anlatılır(57b-58[b]). Yazar hikâyeye hâlâ padişahım olan "...Sultan Mehmed ibni Sultan Murad..." şeklinde giriş yapar ve Eğri Kalesi fethinde yaşanmış olan olayı halk tarafından da bilinmesini istediği için bu hikâyeyi kaleme aldığını belirtir ve hikâyenin devamında "Mevlana Sâdeddin Edāmaʾllahu Teâlâ böyle rivāyet ü hikâyet etti" diyerek olayın nasıl sonlandığını anlatıp kaynağını da bildirir (57[b]). Bir sonraki hikâyede ise Hz. Muhammed'in Şam yakınlarındaki bir kaleyi fethetmesi için yolladığı askerlerin misvak sünnetini terk etmeleri sonucu kırk gün düşmana zarar verememeleri ve sünneti tekrar uygulamaya başlayınca zafer kazanmaları anlatılır (60[a]).

3.Bâb

Bu bölümde Çehâr-yâr-ı Güzin'in faziletleri ve onlara kin besleyen, küfreden kişilerin ve toplulukların durumlarını anlatan üç hikâye bulunur. Bölüm Kızılbaş olarak adlandırılan topluluğun hakkında yazılan uzun bir yazıyla başlar. Burada yazar topluluk hakkında kendi araştırmalarından ve gözlemlerinden bahseder. Ardından Hz. Ebu Bekir'in faziletlerini anlattığı bölüme geçer. İlk olarak Hz. Ebu Bekir'i övdüğü uzun bir yazıyla başlar. Ardından Hz. Ebu Bekir'in sabah namazına başlarken şeytanın vesvesesi ile namazı bırakıp tekrar abdest almaya gittiği ve Cebrail, İsrafil ve Mikail'in ona abdest aldırdıkları hikâye anlatılır (72[b]).

Bundan sonra Hz. Ömer'in faziletlerinin anlatıldığı bölüm başlamaktadır. Bu bölüm de Hz.Ömer'in övüldüğü bir yazıyla başlar. İranlı Seyyid Emir Mahzum'un Kâbe-i

Muazzama'da fazilet-i şeyh bildirisinde anlattığı Buhara ulemasından bir tahkikçinin Hz. Ömer'i ve Hz. Ebu Bekir'i övdüğü için dilinin kesilmesini anlatan hikâye nakledilir (73^{b}).

Sonrasında ise Hz. Osman'ın faziletinin anlatıldığı bölüm başlar (74^{a}-74^{b}). Bu bölümde kısa bir övgü bulunur. Hz. Osman'ın hayâ sahibi olmasından ve meleklerin dahi ondan utandığından bahsedilir.

Bu hikâyeden sonra da Hz. Ali'nin fazileti anlatılmaya başlanır (75a). Ardından Kızılbaş adı verilen topluluğun şeyhliğini yapan bir kişinin hikâyesi anlatılır (78^{a}). Hikâyenin başında yazar, Şeyh Ahmed Sadık-ı Nakşibendi'ye bu topluluğun nasıl bir topluluk olduğunu sorduğunu, bunun üzerine Şeyh'in bu hikâyeyi anlattığını belirtir. Hikâye Şeyh'in ağzından anlatılır. Bu hikâye, özellikle bahsedilen topluluğa uymuş olan kişilerin ibret alması için anlatılır. Karakterin rüyasında yaşadığı ıstırap yoğun bir anlatımla okuyucuya aktarılır. Bu duygu, karakterin uyandığında gerçekten bir saldırıya uğramış olduğunu görmesiyle daha da güçlendirilerek aynı hataya onların da düşmemesi istenir.

4.Bâb

Bu bölümde yetim malı yemek, yetimlere nasıl davranılması gerektiği ve haram işlerle ilgili dokuz hikâye bulunur. Bölümün başlangıcında yetim malı ile ilgili uzun bir yazı bulunmaktadır.

İlk hikâyede yetim malı yiyen birinin vefat etmesi, bu kişiyi defnetmek amacıyla kazdıkları yerden yılanlar fışkırması, bunun üzerine olaya şahit olanların Hz. Ömer'e danışmaları, onun da bu kişinin yetim malı yediğini ve ilk kazdıkları yere gömmelerini söylemesi anlatılır (83^{a}). İkinci hikâyede yine yetim malından uzak durulması gerektiği konusu işlenir. Hz. Süleyman insanlara ve kuşlara yetim malından uzak durun diye nasihat eder. Bunun üzerine hüma kuşunun yetim malına konmaktan korktuğu için Hz. Süleyman'dan Allah'tan rica edip kendisini yere indirmemesini istediği, ardından hüma kuşunun ricasının kabul olduğu ve o zamandan beri hüma kuşunun nadiren yere indiği anlatılır (83^{b}). Üçüncü hikâyede haram işler yapmaktan bahsedilir. Kûfe şehrinde hâkim olan hiç kimsenin uzun süre dayanamaması ve işini bırakması, ardından Haccac Yusuf adlı birinin gelmesi, halka zulmetmesi, İnsanların bu durumdan kurtulmak için azizlere akıl danışması, Azizlerin sizler bu duruma birbirinizin hakkını yediğiniz için düşmüşsünüz diye

cevap vermesi anlatılır (85[a]). Dördüncü hikâyede Hz. Ebu Bekir kıyamet gününde ilk olarak insanların mizan yerine getirilip ve sevaplarıyla günahlarının tartılacağı ve herkesin dünyada ne yaparsa ahirette onunla meşgul olacağını anlatır (85[b]). Beşinci hikâyede tuzağa düşürülen ve haram işler yapmak zorunda kalan bir şeyhin hikâyesi (87[a]), altıncı hikâyede insanların ahirette çekeceği zulmü görüp şükreden hayvanların hikâyesi (88[b]), yedinci hikâyede cehennem ateşinin yakacağının taşlar olduğunu duyan bir taşın ağlaması (90[b]), sekizinci hikâyede Azrail (as) ile arkadaş olan ve canını almadan önce kendisine haber vermesini isteyen bir adamın hikâyesi (93[a]), dokuzuncu hikâyede ise Hz. Musa ve mağarada yaşayan bir azizin hikâyesi anlatılır (94[b]).

Yazar, eserini kaleme alış sebeplerini hikayelerin son kısımlarında "...el-ḥāl salṭanat-ı dünyādan ferāġat idüp saʿādet-i cennetīye ṭālib ü rāġıb olup bir gūşe-i ehlu'llahdan olduġı menāḳıb-ı evliyā ve teẕākir-i aṣfiyāda masṭūr u meẕkūr olmaġın bu ʿabd-ı bī-mikdār iḫtiṣār üzere (17[a]) işʿār eyledüm", "bu faḳīr ü ḥaḳīr iḫtiṣār üzere işʿār eyledüm murād eyleyenler maḥalinde tecessüs ü tetebbuʿ eyleyeler" şeklinde belirtmiştir. Yazar, eserini ahlaki değerlerin bilinmesi ve okuyucunun hikâyelerden ders alması amacıyla kaleme almıştır. Hikâyelerde bulunan karakterler genel olarak ideal insan ve ibret alınması gereken kötü insan görünümündedir. Yazar vermek istediği mesajı açıkça dile getirmiş, kısaca okuyucuya sunmuştur.

2.2.2. Dil ve Üslûp

2.2.2.1.Dil

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın 16. yüzyılın sonlarında 17. yüzyılın başlarında kaleme alındığını tahmin etmekteyiz. Ahmet Bican Ercilasun'un tanımıyla, 16. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına dek kullanılan yazı dili Osmanlı Türkçesi veya kısaca Osmanlıca terimiyle ifade edilir.[86] 13, 14 ve 15. yüzyıllarda kullanılan Eski Oğuz Türkçesi, siyasi olarak Anadolu Selçuklularının son dönemini, beylikler devrini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerini; Osmanlıların ilk iki asrını içine alır. 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi denilen dönem başlar; Osmanlı'nın hâkim olduğu bütün sahalarda edebi dil olarak kullanılır ve 20. yüzyıl sona erer.[87] Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerinin hemen

[86] Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.430.
[87] Ahmet Bican Ercilasun, age. s. 457.

hemen tamamı Osmanlı Türkçesinin başlarında da devam eder. 16. asrın sonlarıyla 18. asrın başları arasındaki dönem ise bu ikisi arasında bir geçiş sürecinin yaşandığı dönemdir. Osmanlı Türkçesini kendinden önceki devirlerden ayıran asıl ölçüt ise dilin dış yapısı ve bu yapının etkilediği söz dizimidir. Dilin dış yapısı, içinde barındırdığı yabancı unsurlar için kullanılan bir terimdir. Osmanlı yazı dilinin birçok örneği, halk diline girmeyen yabancı unsurlarla doludur. Bu unsurlar kelime seviyesini aşmış ve söz dizimine de bulaşmıştır. Muharrem Ergin, yabancı unsurlar bakımından Osmanlı Türkçesini kendi içinde üç devreye ayırır:

1) 15. asrın sonu ile 16. asrın büyük kısmını içine alan ilk devre: Arapça ve Farsça unsurların Türkçeyi istilasının hızlandığı devre.
2) 16. asrın sonundan 19. asrın ortalarına kadar süren devre: Karışık dil koyuluğunun son haddine vardığı devre.
3) 19. asrın ortalarından 20. asrın başlarına kadar gelen devre: Karışık dilin koyuluğunu yavaş yavaş kaybettiği devre. [88]

Kitâb Fî Fezîili'l- Ahlâk'ta 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında etkili olan dil özelliklerine uygun olarak Arapça ve Farsça unsurların çokça bulunduğu görülmektedir. Örneğin, "belki ʿamme-i nāsa şāmildür ümerā reʿāyādan mesʾūl olurlar ve sāir-i nās istiḫdām eyledükleri ḫüddāmlarından ve zīr-i destlerinde olan ehl ü ʿiyāllerinden mesʾūl olurlar ve ʿulemā-yı ḫalḳuŋ taʿlīm-i dīn ü tefhīm-i āyīnlerinden mesʾūl u muḳābil olurlar ve ʿulemā-yı ʿiẕām ve ümerā-yı kirāma lāzım olan meh-mā emken Ḫaḳ Teʿālā'nuŋ emr-i şerīfin icrā idüp ʿibādu'llāhuŋ üzerinden ẓulm ü sitemlerin gidermege saʿy-ı cemīl eylemekdür münāṣib-i dünyāyı ṣaḳınup Ḫaḳ kelāmını yād eylemekden iḫtirāz u ictināb itmeyeler devlet-i dünyā bī-beḳā ve ʿan ḳarīb hebā olur (23[a])"

"...s̱evāb ne mertebe ve ne derece idügi fehm ü ferāset ve kemāl-i baṣīret ile idrāk eyleŋ ki ol rehber-i ümmet ve imām-i muʿādelet ve kān-ı mürevvet nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet ʿÖmer-i Fāruḳ raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider bir gün ḥabīb-i ʿizzetüŋ ve şems-i faẕīletüŋ meclis-i şerīfinde oturup naṣīḥat-i dürer-bārına ve güftār-ı saʿādet-āş̱ārına ḳulaḳ ṭutarduḳ... (36[b])"

Arapça ve Farsça unsurların hikâyelerde yoğunluk göstermesine rağmen yazar hikâyelerin sonlarında hikâyeden çıkarılmasını istediği mesajı sunarken daha çok Türkçe kelimeler kullanmıştır; "...ḳalb-i ṣāf olan ehl-i inṣāfa bu delīl-i celīl kāfīdür ki Ḫażret-i Ḫaḳ celle ve ʿalā böyle ʿaẕīm ḳuyunuŋ dibinde bā-vücūd ḳaʿr-ı deryā bir ḳara ṭaşuŋ içindeki

[88] Ahmet Bican Ercilasun, age. s. 458.

ḳurdcaġaza kemāl-i ḳudretinden günde birer tāze yapraḳ nafaḳasın virüp eksük eylemeyen Allah... (21[a])”

Metinlerde yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu konunun muhtevasına göre değişiklik gösterebilmektedir. Metinde Arapça zarflar sıkça kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: meh mâ-emken, ile’l-ân, feemmâ, kâffeten, lâ ale’t-ta’yîn, ke-enne-hu… Arapça zarflara nazaran Farsça zarflar daha az görülmektedir: kat-ender-kat, harâb-ender-harâb…

Eski Oğuz Türkçesinin en önemli ses özelliği, küçük ünlü uyumunun olmayışıdır. Bu özellik 16. yüzyılda da devam eder.[89] Eserde yer alan gözimüz, tutarduk, bıçku, görmedük, işidelüm, amellerüŋ, yanumuz, muştulık, ḳuşcuġazuŋ vb. kelimeler buna örnektir.

Eski Anadolu Türkçesinin diğer önemli özelliği olan damak n’sinin kullanımına eserde de rastlanmaktadır; mübaregüŋ, senüŋ, hamiyyetüŋ, tacınuŋ, şühedanuŋ vb.

Patlayıcı “ k” sesinin sızıcılaşması Erken Azeri Türkçesi için karakteristik olmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de görülen bir değişikliktir. Takı> taŋı, okı> oŋu, yoksa>yoŋsa gibi.[90] Eserde buna uygun olarak yer alan uyku> uyŋu kelimesinin her iki şekli, “fācir-i bed-ḫˇāh uyŋusın ḥarām idüp (9[a])”, “bir gün baġçesine varup aŋa uyḳu ġalebe eyler... (42[a])”, yoksa> yoŋsa kelimesinin sadece “yoŋsa” şekli, “bu ne ḥāletdür yoŋsa bu vāḳıʿa-i kübrā... (47[a])” ve koku> koŋu kelimesinin de yalnızca “koŋu” şekli, “...ve koŋusı misk koŋusı gibi ola mahşer yerini muʿattar kıla diyü buyurdı... (53[b])” metinde kullanılmıştır.

Ayrılma durum eki Eski Anadolu Türkçesinde +dAn biçiminde kullanılmıştır. Bazı kelimelerde +dIn biçiminde de kullanılmıştır.[91] Eserde ayrılma durum eki her iki biçimde de kullanılmıştır; “henüz ʿĪsā ʿAleyhi’s-selām ellerin yüzine sürmedin cānib-i semādan bir nidā geldi... (58[b])”, “Ḥażret-i Ḥaḳḳuŋ emr ü fermānı olmadın saʿy u ḳuvvet ü zor-dest ile vücūda gelmesi... (20[a])”, “mālü’l-eytām ekl ü balʿ itmekden be-ġāyet ṣaḳınmaḳ gerekdür… (82[b])”, “ışrār üzere inkār eyledüklerinden ġayrı... (69[a])” vb.

[89] Ahmet Bican Ercilasun, age. s.459.
[90] Hatice Şahin, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 47.
[91] Hatice Şahin, age, s.53.

İstek eki –A Osmanlı Türkçesi döneminde de kullanılır; 19. yüzyılda iyice seyrekleşir.[92] Eserde buna uygun pek çok örnek kelime bulunmaktadır; "fuḳarā vü żuʿafāya merḥamet eyleye... (22[a])", "maḥalinde tecessüs ü tetebbuʿ eyleyeler... (22[b])", "ihmāl ü iʿfā eylemeye... (23[b])", "müterettib eyleyeler... (24[a])" vb.

Eserde –IcAk zarf-fiil ekinin çokça kullanılmış olduğu görülür; diyicek, viricek, göricek, eyleyicek, yetişicek vb.

Gelecek zaman eki –Isar 16. asırda da görülür ve 17. yüzyıldan itibaren yerini -AcAk ekine bırakır.[93] Bu ek eserde bir kere kullanılmıştır; olısar.

Eski Anadolu Türkçesinde iyelik eki almış bazı isimlerin +(y)I belirtme durum ekini almadan belirtme durumuna girdiği ve söz konusu eki almadan belirtili nesne olduğu görülür. Bu durum yalnızca iyelik eki almış kelimelerde görülür.[94] Eserde de bu duruma uygun pek çok örneğe rastlanır; "bir cāriyesin dām-ı teblīse ḳoyup (87[a])", "iḳāmet ḳaṣdın idüp (87[b])", "rūz u şeb olʿazīz vuṣlatın ṭaleb eyler (87[a])", "cefākār ḥıẕmetkārların dīdebān itdiler (87[b])", "bunca yıllıḳʿibādetin hebāya virmiş (88[b])" vb.

Eserde Türkçe deyimler çokça kullanılmıştır. Bunlara "canına kâr eylemek, canını feda etmek, yüz tutmak, yüz sürmek, el yumak, ayın on dördü gibi " vb. deyimleri örnek verebiliriz.

2.2.2.2. Üslûp

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ilk mensur eserler incelendiğinde dil ve üslûp bakımından genel hatlarıyla iki gruba ayrıldığı görülür. Türk nesir geleneği içinde sade ve sanatlı nesir şeklinde kendini gösteren bu iki eğilim, Tanzimat'a kadar devam etmiştir. Bu ikili tasnif klasik kaynaklarda da görülmektedir. Nitekim sözü, "nazm" ve "nesr" diye ikiye ayıran Âşık Çelebi; "nazm"ı âlî (yüce) ve sâfil (aşağı, değersiz) diye iki gruba ayırdığı gibi, "nesr"i de a'lâ (yüksek) ve ednâ (aşağı) diye iki grupta ele alır. Âşık Çelebi, nesrin "a'lâ: yüksek" olanın "beyan", nazmın "âlî: yüce" olanının da şiir diye adlandırıldığını belirtir. Bu makalede biz, edebî sanatlardan yoksun, okuyucuyu salt bilgilendirmek için ortaya konan ve "mücerred" diye adlandırılan "ednâ" kısmını "sade nesir"; edebî sanatlarla

[92] Ahmet Bican Ercilasun, age., s. 459.
[93] Ahmet Bican Ercilasun, age. s.459.
[94] Hatice Şahin, age. s.52.

süslenmiş, estetik kaygıyla kaleme alınmış olan ve "beyan, müzeyyen, inşa" adlarıyla da anılan nesrin a'lâ kısmını da "süslü nesir" adlarıyla kullanacağız:

1.Sade Nesir: Halkın konuştuğu dile bağlı kalan bu nesir, geniş halk kitlelerine ulaşmak, insanlara bir şeyler öğretmek ve onları eğitmek maksadıyla yazılan eserlerde kullanılmıştır. Bu nesir, zamanla süslü nesirden etkilenmiş ve o üsluptan gelen kelime, deyim ve klişeleri almışsa da sonuna kadar halk diline bağlı kalmış ve ondan kopmamıştır.[95]

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk için de bu tanıma uygun olarak sade nesir ile kaleme alındığını söyleyebiliriz. Eserde yazılmış olduğu dönemin de etkisiyle Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar bulunmaktadır. Bu Arapça ve Farsça unsurların kullanımı tamamıyla doğal olarak gelişmiştir. Aynı zamanda anlatımda herhangi bir durağanlığa yol açmamakta ve akıcılığı bozmamaktadır. "Ḥüseyn-i Hemedānī ḳaddesa'llāhu sırrahu bi-esrārü'ṣ-Ṣamadānī rivāyet ve buŋa münāsib ḥikāyet eyler. Bir zamān diyār-ı Hindüstāna varup seyāḥat itdüm ol diyārda ḳaḥṭ u ḳıllet ve envāʿ-i żarūret müstevlī olmaġın işbu ḳıllet-i bisyār cānuma kār idüp terk-i diyār eylemek āşikārında iken nā-gāh deryā kenārına varup seyr ü nigāh eyledüm..." (21[a]-22[b])

"ʿadālet ü merḥametüŋ ve luṭf u şefḳatüŋ faẓīlet ü ḫaṣîletüŋ eşref-i nās olanlar bundan ḳıyās eyleyeler ki ammā istiḳāmet ü ʿadl yalıŋuz ḫaṣṣeten insān içün degül belki ḥayvānāt u ḥaşerāt arż olanlara daḫı meh-mā-emken ʿadālet ü merḥamet ü şefḳat vācib ü lāzımdur. Ḥaḳ Sübḥānehu ve Teʿālā nebātāt u ḥayvānātı belki cümle eşyā vü mevcūdı birbirine sebeb ḫalḳ itmişdür (13[a])"

Hikâyelerin büyük bir bölümü hâkim bakış açısıyla anlatılmıştır. Yazar, olaylara ve hikâyede yer alan karakterlerin iç dünyasına da hâkimdir. Örneğin,

" nāmeyi mühürleyüp ol nāṣıḥ-ı bī-çārenüŋ eline virdi ve aytdı ki var işbu ḫükm-i şerīfimi fülan diyāruŋ ḥākimine virüp teslīm eyle saŋa ḫayli taʿẓīm ü tekrīm eyler diyicek nāṣıḥ-ı bī-çāre nāme-i pādşāhīyi eline alup ṭaşra çıḳup giderken ḥāsid-i (26[b]) mezbūr nāṣıḥ-ı mesfūruŋ ʿadem-i vücūdı ḳaçan ẓuhūr ider ve ʿarżı ḳaçan pāy-māl olur diyü müntaẓır iken şāh-ı cihānuŋ dest-i ḫaṭṭıyla olan fermān-ı ʿizzet-ʿunvānın ve kendüye olan ḫıdmet ü iḥsānın göricek melūl u ġam-nāk ve bu iḥsāna helāk olup bildi kim nāṣıḥ-ı bī-çāre Sulṭān-ı

[95] Süleyman Çaldak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, S. Temmuz- Ağustos, Yıl: 2006, s. 74.

ʿālīşānuŋ iḥsānına maẓhar olmış. Taʿaccüb ü tefekkür ile nāṣıḥuŋ yanına varup meskenet ü ḫacālet ile minnet eyledi (26[b])”

Bazı hikâyeler ise doğrudan ravîsinin ya da hikâyedeki karakterin ağzından anlatılmıştır. Örneğin,

“... ʿÖmer-i Fāruḳ raḍıya’llāhu ʿanh rivāyet ider bir gün ḥabīb-i ʿizzetüŋ ve şems-i faẓīletüŋ meclis-i şerīfinde oturup naṣīḥat-i dürer-bārına ve güftār-ı saʿādet-āṣārına ḳulaḳ ṭutarduḳ. Ol bezm-i saʿādet-ārāya yaʿnī ṣoḥbet-i Resūl-i kibriyāya bir kimesne gelüp aytdı yā Resul aṣḥābuŋda falan kimesne vefāt idüp rıḥlet itmiş diyü... (36[b])”

“**Ḥikāyet** Fāṭımatü’z-zehrā binti Resūl-i Kibriyā Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem rivāyet ü ḥikāyet eyler bir gün Ḥażret-i Resūl-i Ḫudā ve ḥabīb-i kibriyā Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem fī’ṣ-ṣubḥ ve’l-mesā kendü mübārek elleri ile atınuŋ ʿulafın çalḳardı ben aytdum yā Resūla’llāh baŋa vir bu ḫıẕmeti ben ideyim mübārek cismüŋe zaḥmet virme didüm... (33[a])”

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerdeki gibi ravîlerinin ya da karakterin ağzından anlatılan bazı hikâyelerin sonlarında yazar tekrar araya girer ve hikâyenin bittiğini bildiren, sonraki hikâyeye geçişi sağlayan birer cümle söyler ya da okuyucuya yönelik çıkarımlarda bulunur. Örneğin,

“...ve bi’l-cümle itdügüm işe peşīmān ve ḳılduġum endīşeye tevbe vü fiġān (22[a]) eyledüm diyü ḥikāyet eyler Ḥaḳ Teʿālā Ḫażretleri’nüŋ luṭf u mürüvveti ve kemāl-i ʿināyeti bī- ḥadd ü bī-ḳıyāsdur bir murġ-ı bī- dermānuŋ her gün ayaġına loḳmasın viren ve bir ḳara ṭaşuŋ içinde ve ḳʿar-ı deryāda olan maḫlūḳınuŋ rızḳın gönderen Sulṭān-ı ezel kendüdür gāh ʿālīsine mülāzemet ve ḫıẕmet eyleyen ḳullarınuŋ murādātın redd itmek iḫtimāli degüldür... (22[a])”

Cümleler ve diyaloglar genellikle kısa tutulmuştur. Övgü cümleleri diğer cümlelere nazaran biraz daha uzun tutulmuştur. Verilen diyaloglar anlatıcı tarafından didi, aytdı, diyü buyurdı vb. şekillerde bildirilir. Örneğin,

“ ...Ḥażret-i Peyġamber Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem mādāretü’ş-şems ve’l-ḳamer aṣḥāb-ı güzīn ile otururdı ʿAmāme ile bir fāris yigit gelüp atından inüp Ḥażreti Resūl ʿAleyhi’s-selāmuŋ öŋinde ṭurdı Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerine şenā ve Allah Resūline ṣalavāt-ı kāmile ile ṣalavāt getürdi Ḥażret-i Resūlü Ekrem Ṣalla’llāhu ʿaleyhe ve sellem bu yigidüŋ luṭfla ḫiṭābına taʿaccüb idüp aytdı senüŋ içün bir ḥacetüŋ veyāḫud bir dilegüŋ var mıdur didi ol

yigit aytdı ḥācetüm ve maḳṣūdum Allah Teʿālānuŋ ve Allah Resūli'nüŋ rıżāsıdur didi Resūl ʿaleyhi's-selām aytdı senüŋ māluŋ var mıdur ol yigit aytdı babamdan irşle intiḳāl eylemiş on biŋ dinārum var diyü Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ʿaleyhi's-selāmuŋ önüŋe ḳodı ve Allah Resūli diledügi yerlere infāḳ itsün didi bir sāʿat miḳdārı öŋinde ṭurdı. Cebrāil ʿAleyhi's-selām bu āyet-i şerīfi getürdi ve aytdı yā Muḥammed saŋa gelen malı alup ʿilā nehci'l-müstaḳīm (31^b) aṣḥāb u aḥbābuŋa tevzīʿ ü taḳsīm eyle Allah Teʿālā bu yigitden ḳabūl eyledüm diyü buyurdı... (31^a-31^b)"

Hikâyelerde geçen diyaloglar hemen hemen hepsi yukarıda vermiş olduğumuz örnekte görüldüğü gibi ilerlemektedir.

Yazar, anlatımı zenginleştirmek için kimi zaman hikâye sonlarında nazımlar vermiş bazen de hikâyeyi doğrudan manzum olarak anlatmayı tercih etmiştir. Nazım örnekleri genellikle sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olmakla beraber tamamen Farsça tamlamalardan oluşanları da vardır. Örnekler:

"Ḫātem-i sırr-ı ḫilāfet bāb-ı ʿirfāndur ʿAlī

Çeşme-i baḥr-ı velāyet ʿayn-ı aʿyāndur ʿAlī" (75^b)

"...bu murġ-ı beyābān ve ṭayr-ı bī-dermān iken Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet kendü rızḳını her gün ayaġına gönderüp eksük itmez yā senüŋ vücūd-ı bī-vücūduŋ binā-yı Ḥaḳ iken bir ḳuş ḳadar ġayret ü ḥamiyyetüŋ yoḳdur. **Beyt**

Bir murġa kesmeyüp rızḳını iḥsān

Şanur mısuz ki senüŋ ʿayşuŋda eyleye noḳṣān" (21^b)

"Ḥażret-i Şeyḫ ʿAṭṭār Raḥimehumu'llāhʿaleyhe ilā yevmi'l-ḳarām Esrār-nāmesinde Ḥażret-i Cenāb-ı ʿizzetüŋ ʿaẓamet ü kibriyāsı beyānında bu ḥikāyeti ʿiyān ider. **Ḥikāyet-i manẓūme**

Meger var idi bir ṣaḥrāda bir çāh

İder bir kimesne anda teşne nāgāh

Çekerken içmege āb ol ḳuyudan

Düşürdi yüzügini parmağından

Çekerken ol ḳuyunuŋ cümle ābın

Çıḳarur ser-te-ser seng ü türābın" (20[b])

Kısaca Câfer ʿİyânî eserini anlaşılır, akıcı bir üslupla kaleme almış, anlatımındaki akıcılığın devamı ve zenginliğin sağlanması amacıyla nazım şekillerinden ve seciden faydalanmıştır.

2. 3. Edebî Sanatlar

Edebi sanatlar, söze sanat ve estetik kazandırmanın yanı sıra sözü etkili ve açık olarak anlatmaya yarayan anlam figürleri manzûmesidir.[96] Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın kaleme alındığını düşündüğümüz 16. yüzyılda verilen dinî- tasavvufî eserler umumiyetle yalın bir dil ve üslupla ele alınmıştır. Buna uygun olarak Câfer ʿİyânî'nin eserdeki üslubu eserin yazılış amacına uygun olarak daha sade tutulmuştur diyebiliriz. Eserde yer alan hikâyelerde ve manzumelerde kullanılan dilin anlaşılır olması istenmiştir. Eserde kullanılan edebi sanatlar, özellikle hikâyelerde doğal bir görünümle işlenmiştir. Anlatımın akıcılığının sağlanması ve yazarın düşündürmek istediği önemli noktaların öne çıkarılmasında edebi sanatların etkisi büyüktür.

2.3.1. Seci

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ta ilk göze çarpan söz sanatı seciʿdir. Seci lûgatte "kumru, güvercin gibi kuşların nağmelerini tekrarlayarak ötemesi demektir. Ayrıca muhtelif sözlüklerde " kastetme", "bir yola gitme", "arı vızıltısı" vb. anlamlara sahiptir. Türk edebiyatında secili yazmaya olan ilgi ve merakın oluşması secinin ilk ve en güzel örneklerinin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğuna inancın etkili olduğuna şüphe yoktur.[97]

[96] Yavuz Bayram, Yavuz Bayram, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, III. Bölüm, Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri/ Edebî Sanatlar. s.159.
[97] M. F. Köksal, *Nesir ve Seciʿ, Klasik Dönem Osmanlı Nesri,* Kesit Yay. Ankara, 2011, s.21.

Seciyi kısaca “nesirdeki kafiye” olarak tanımlanabilir. Eserde kullanılan seciler cümlelere akıcılık kazandırmıştır.

(1[a]) Ey pādişāh-ı ʿāḳıl senüŋ ʿadl u inṣāfuŋ cümle dünyāya ʿ**āmil** ve kāffeten benī Ādeme **mütenāzil** iken...

... ol pādişāh-ı cem-i cāh rāh-ı ʿadli ḳomayup ṭarīḳ-i istiḳāmetde saʿy-ı **cemīl** ü ihtimām-ı **cezīl** eyledi... (1[a])

... ḫulefā-i benī ʿAbbāsīnüŋ çünki **salṭanat u ḫilāfetleri ziyāde** ve **şevket ü saʿādetleri güşāde** olup rubʿ-i meskūna bāzū-yı ḳuvvetleri irişdi bir gün ʿ**aẕamet ü iclāl** ve **devlet ü iḳbāl** ile ṣayd u **şikār** ve seyr-i **kenār** içün semend-i bād-reftārına **süvār** olup ʿasker-i **bī-şümār** ile ol gün **cibāl** ü **tilāli seyrān** u **güẕerān** iderken ... (1[b])

... Kaʿbe-i Muʿaẓẓamanuŋ **aḥcār** u **eşcārı** ve ol ṣaḥrā-yı mübāreküŋ cemīʿ nebātāt u enhārı Ḥażret-i Servere faṣīḥ kelām ile **selām** ve tevḳīr ü **iḥtirām** eyledüklerin āşikāra işitdüm diyü ḥiḳāyet buyurduḳlarından māʿadā... (13[b])

... Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet dünyā vü āḫiretde niçe ʿ**iḳāb** u ʿ**aẕāb** ile **muʿaẕẕeb** ü **muʿāḳab** ider... (17[b])

... bu derece yoḫsul u **maḥzūn** ve ġayret ü biḥār-ı **duyūn** ile **maġbūn** u **zebūn** olduġı ḥālde ol ḫaḳīr-i **bī-dermān** böyle **perīşān** iken uyḫuya varup bir zamāndan ṣoŋra ʿālem-i ḫˇābdan uyanup naẓar eylese... (43[a])

...gibi Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḳalan ʿasker-i İslām ile **iḳdām** u **ihtimām** eyledügüm gibi küffār-ı bed-**kirdār** ve füccār-ı şeḳāvet-**āṣāruŋ** ʿaskeri ḫunrīz alayı gibi ṣaḥrālara dağılup **firār** ve güşe-be-güşe ḳaçan **tār-mār** olup **ṣıġār** u **kibārı** ṭuʿme-i tıġ-ı **āb-dār** ve kimi esīr ü **giriftār** oldılar... (57[b])

... yaġı bulaşmaġile müsteḥaḳ-ı ʿaẕāb olıcaḳ müdām fiʿl-i ḥarāmdan **ictināb** itmeyüp maʿāṣīye **irtikāb** eyleyenlerüŋ rūz-ı **ḥesāb ḫarāb**-ender-**ḫarāb** ve **ġazāb**-ı fevḳe’l-ʿ**aẕāb** olacaġında şekk ü **irtiyāb** olmaġa... (86[b])

2.3.2.Tezad

Tezad iki düşünce, duygu veya hayâl arasında birbirine karşıt olan özellikleri bir arada söyleme sanatıdır.[98] Eserde anlatıma hareket kattığı ve anlamı güçlendirdiği görülmektedir.

... ṣaḫn-ı dünyā vü ḳażā-yı bī-bekāda pādişāh-ı ẓıllu'llāh olanlar daḫı ikiden ḫālī degüldür yā müʾmin veyāḫud kāfirdür... (3[a])

... Allāhu Teʿālā der ḥayātihüm fī yevmi'l-ḳıyām ve baʿż-ı eyimme-i müctehidīn ü eşrāf kimi ittifāḳ u kimi iḫtilāf eylemişler ki anuŋ yeri iġraḳ ola imdi maʿlūm oldı...(3[b])

... küffār-ı bed-kirdār ve füccār-ı şeḳāvet-āṣāruŋ ʿaskeri ḫun-rīz alayı gibi ṣaḥrālara dağılup firār ve gūşe-be-gūşe ḳaçan tār-mār olup ṣıġār u kibārı ṭuʿme-i tıġ-ı āb-dār ve kimi esīr ü giriftār oldılar... (57[b])

... ḫuṣūṣā ser-ḥaddlerde gice ve gündüz düşmen-i dīn ve küffār-ı dūzaḫ-ḳarīn ile muḥārebe vü muḳātele iden ġāzīler... (77[b])

2.3.3.Teşbih, Teşbih-i Beliğ

Teşbih, sözün anlamını güçlendirmek, söze açıklık kazandırmak için, aralarında benzerlik kurulan iki şeyden birini diğerine benzetmeye denir. Benzetmede iki esas iki de yardımcı olmak üzere dört unsur yer alır: Benzeyen/ müşebbeh, benzetilen/ müşebbehünbih, benzetme yönü/ vech-i şebeh ve benzetme edatı/ edat-ı teşbîh. Bazı benzetme edatları şunlardır: gibi/ bigi, tek, nitekim, sanki, -casına/ -cesine, -cılayın, -cileyin, -veş, -âsâ, -vâr, mânend, gûyâ, sıfat, misâl, misl vb.[99]

Ġażab eyleme kimesneye bī-günāh

Dıraḫt-ı vücūdı yıḳar bād-ı āh

Ḳılıç gibidür dūd-ı āh-ı faḳīr

Keser ẓālimüŋ ʿömrin eyler ḳaṣīr (7[a])

[98] Yavuz Bayram, age. s. 209.
[99] Yavuz Bayram, age., s. 185.

...ben aytdum inşāʾallāh dār-ı İslāma gelürsem ḳanḳı diyārda olduġumuŋ ḫaber vir varayum ben dīnümi edā ideyüm didügüm birle altından atı ḳuş gibi uçup yoldaşlarına yetişdi ve girü benden yaŋa teveccüh eyledi... (49[a])

"Çıḳar ḳuyudan ol dem bir siyeh seng

Güher-veş tāb-nāk illā siyeh reng" (21[a])

"Bil ʿİyānī ki şehīdânla ḥaşr olmaḳ içün

Varını berg-i ḫazān gibi virür bāde şehîd" (45[b])

... ḳıyāmet güni gele ḳanı damlaya rengi ḳan rengi gibi ola ve ḳoḫusı misk ḳoḫusı gibi ola maḥşer yerini muʿaṭṭar ḳıla diyü buyurdı...(53[b])

2.3.4. İştikâk

Terim olarak, bedîʿ terimlerinden olup kısaca aynı kökten türeyen kelimeleri bir arada bulundurma sanatıdır. Bu şekilde şairler anlamı pekiştirirken aynı zamanda âhenkli bir anlatımı da sağlamayı amaçlamaktadırlar.[100] Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ta iştikak sanatı anlatımda doğal bir şekilde kullanılmıştır.

"... yaʿnī taḥḳīḳ rüsülleri irsāl itdügi āyāt-ı beyyināt ile ve anlara kitāb gönderdügi ḫalḳ ʿadl ile ḳāim olalar..." (11[a])

"... Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet dünyā vü āḫiretde niçe ʿiḳāb u ʿaẕāb ile muʿaẕẕeb ü muʿāḳab ider..."(17[b])

"... idüp bilād-ı İslāmı ḫıfẓ u ḫarāset ve ser-ḥadd-i müsellemīne taḳvīyet virüp ḥıẕmet iden kimesnelere ol yolda yetmiş biŋ ḥıccācuŋ ḫacları ʿadedince ḥac s̱evābı yazılur..." (35[b])

"...bir gün ol ġāzī ġazāya çıḳup ʿazm eyledi..."(36[a])

"... anuŋ ʿamelinüŋ ʿaşr u ʿāşirine iresin diyü buyurdı..." (36[b])

[100] Yavuz Bayram, age. s. 171.

"... küllī ġuzātı ḳatl iderler ve cemīʿ-i müslimīn ü müslümātı ve meşāyıḫ u sādātı bi't-tamām ḳatl-i ʿāmm iderler ve ʿulemā-yı ʿiẕāmı ve Ḳurān-ı ʿaẕīmü'l-ʿünvānı ateşe yaḳarlar..."(57[b])

2.3.5. İktibâs

İktibâs, bir şiirde veya metinde ayet ve hadislere yer verilmesidir. Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ta seciden sonra en çok kullanılan sanat iktibastır. Yazar, eserde ele aldığı konuları desteklemek amacıyla her hikâyenin sonunda veya içerisinde çeşitli ayet ve hadislere yer verir. Ayet ve hadislerin dışında farklı şairlerin şiirlerine de eserinde yer vermiştir.

"...inzāl-i kütbden oldur ki cümle-i ḫalāyıḳ ḥuḳūḳu'llāhda ve ḥuḳūḳ-ı ʿibādde ʿadl ile ḳāim ü dāim olalar nitekim Ḥaḳ Sübḥāne Tebārek ve Teʿālā kelām-ı şerīfinde buyurur *Lekad erselna rusulena bil beyyinati ve enzelna meahümül kitabe vel mizan liyekumen nas bil kısti*[101] yaʿnī taḥḳīḳ rüsülleri irsāl itdügi āyāt-ı beyyināt ile ve anlara kitāb gönderdügi ḫalḳ ʿadl ile ḳāim olalar diyü..."(11[a])

"...*ʿadl-i fī ḥükmin sāʿaten hayrun min ʿibādeti sebʿīne seneten ve cevrü fī ḥikme*[102]..."(12[a])

"...ḥayvānuŋ insāna meʾmūr u musaḫḫir ü maḳhūr olduḳları taʿẓīm emr-i Ḥaḳ vāsıṭasıyladur cemīʿ ḥayvānāt ve münācāt idüp lisān-ı ḥāl ve zebān-ı maḳall ile tesbīḥ ü tehlīl itdükleri ve *saḫḫarna meaʿ Dāvūde'l-cibāl yüsebbihne ve'ṭ-ṭayr*[103] bu ḫuṣūṣa (13[b]) bürhān-ı ḳaṭıʿ *ve in min şey'in illā yüsebbihü bi ḥamdihi velākin lā tefkahün tesbihahüm*[104] bu müddeʿā delīl-i ḳāṭıʿdur cümle eşyānuŋ ḥāl dili ile nuṭḳları ṣaḥīḥ eydügi bu āyet-i kerīme kāfīdür kemā Ḳalu'llahu Teʿālā ḳālu *anṭaḳana Allahü'llezī anṭaḳa külli şey'in*[105]..."(13[a]-13[b])

"...Ḥażret-i Celīl bu āyet-i kerīme(yi) ḥabībine ve resūline inzāl ḳılup ḳullarına tenbīh eyledi kemā ḳālu'llāh tebārek ve Teʿālā *yā eyyühe'llezīne amenü in cāeküm fāsıkun*

[101] "Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler.", Kur'an, Hadid, 57/25.
[102] " Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık (nafile) ibadetten daha iyidir.", Mehmet Yılmaz, age. s.14.
[103] "Davud ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik.", Kur'an, Enbiya, 21/79.
[104] " Her şey O'nu hamd ile tesbih eder ancak siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.", Kur'an, İsra, 17/44.
[105] " Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu.", Kur'an, Fussilet, 41/21.

binebeyyin (22[b]) *fetebeyyenü en tüsibü kavmen bicehāletin fetüsbihü ʿalā mā feʿaltüm nādimīn*[106] yaʿnī..."(22[a]-22[b])

"... Ḥażret-i Ḥaḳḳa otuz kerre niyāz eyleyeler zīrā şehīdler ol şiddetin görmezler nitekim ḥadīs-i ṣaḥīḥinde vārid olmış ʿan Enes Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāl-i Resūlu'llāh ʿAleyhe ve Sellem *mā ahdün yedhülü'l-cennete* (38[a]) *yühibbü an yercaʿ ile'd-dünyā velehü mā ʿale'l-ardı min şeyʿin illā'ş-şehīdü yetemennā an yerciʿa ile'd-dünyā feyuktule ʿaşre merrātin limā yerā min fazlı'ş-şehādet*[107]..." (37[b]-38[a])

"Kim hümā inmez yere ḳonmaz kebūter Kaʿbeye" (84[a])

2.3.6.Telmih

Telmih, bir metinde tarihî bir olaya, kahramana, meşhur bir hikâyeye, inanca, göndermede bulunmak, hatırlatma yapmaktır.[108] Eserde ele alınan konulara dair hikâyeler genellikle bütünüyle anlatılmıştır. Bu nedenle telmih sanatı eserde birkaç örnekle yer alır.

"... dūd-ı āh ile bed-duʿāya (7[a]) meşġūl olsa eger ol ẓālim-i şūm kūh-ı ḳāf gibi daḫı ʿaẓīm olursa ol maẓlūmuŋ bed-duʿāsı anı yaḳup helāk eyler didi..." (6[b]-7[a])

"...Kâh sahrâları hatr ile ider güşt ü güzâr

Kâh hemrâh olur İlyâs deryâda şehîd..." (45[a])

"...Hakkında çün bu kıssa-i bedîd

Anı inkâr idenler oldı Yezîd..." (75[a])

" ...Ḫātem-i sırr-ı ḫilāfet bāb-ı ʿirfāndur ʿAlī

---

[106] "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.", Kur'an, Hucurat, 49/6.

[107] " Cennete giren hiç kimse dünyaya geri dönmek istemez. Yeryüzünde bulunan her şey orada da vardır. Ancak şehit şehitlik mertebesinin yüksekliğini gördüğü için dünyaya on kere dönüp her seferinde öldürülüp şehit düşmeyi temenni edecektir.", Rudānī, *Cem'ul- Fevāid Min Cāmii'l-Usūl ve Mecmuāu'z-Zevāid*, haz. Naim Erdoğan-Yusuf Özbek- Ahmet Yücel, Erkam Matbaası, Cilt:3, s.195.

[108] Yavuz Bayram, age. s. 194.

Çeşme-i baḥr-ı vilāyet ʿayn-ı aʿyāndur ʿAlī ...” (75[b])

2.3.7.Tenâsüp

Bir beyitte veya cümlede mecaza dayanan kelimeler arasındaki anlam birliğini sağlayan kelimeler dizisine tenâsüp adı verilir.[109] Tenâsüp sanatı eser içerisinde özellikle manzum bölümlerde kullanılmıştır.

“ Ḳılıçlar gibi dūd-ı āh-ı maẓlūm

Keser aʿdāyı eyler cümle maʿdūm”(5[b])

“ʿAdl-ile gülşen olur baġ u bahār

ʿAdl-ile rūşen olur cümle diyār” (10[b])

“ Rāh-ı Ḥaḳda eyleyen seyfin kemer

Āŋa āteşden olur yārın siper

Ḥaḳ yolında bir sekü getürse hem

Yevm-i maḥşerde olur aŋa ʿalem” (32[a])

“ Gözin gün görse virmezdi żiyā

Talʿatın görse ḳamer andan eylerdi ḥayā” (50[a])

“ Maẓhar-ı cümle ʿacāib mecmaʿ-ı esrār-ı Ḥaḳ

Kevkeb-i burc-ı hidāyet nūr-ı bürhāndur ʿAlī” (75[b])

[109] Yavuz Bayram, age. s. 211.

2.4. Eserdeki Manzum Kısımlar ve Özellikleri

Câfer ʿİyânî'nin manzumelerini bir araya getirdiği bir eseri mevcut değildir. Ancak eserlerini çeşitli manzumelerle süslemiştir. Hem diğer eserlerinden hem de incelemekte olduğumuz eserinden yola çıkarak onun şiirleri hakkında birkaç şey söyleyebilmemiz mümkündür. Eserlerinde ele aldığı konulara odaklanmış, girift tamlamalardan, anlaşılması zor cümlelerden kaçınmıştır. Özellikle manzumelerinde kullandığı dil, nesirde kullandığı dilden daha anlaşılırdır. Daha fazla Türkçe kelime kullanmış olması da bunu kanıtlar niteliktedir. Yazar, uzun mensur bölümlerin sonunda mutlaka bir manzumeye yer vermiştir. Böylelikle hem hikâyelerde verilen mesaj, duygu ve düşünceler bir sonraki hikâyeye geçmeden önce yinelenmiş ve desteklenmiştir. Bu durum metnin tekdüze olmasını da engellemiştir.

Bu bölümde eserde yer alan manzumeleri yapıları bakımdan ele alacağız.

2.4.1. Nazım Şekilleri

2.4.1.1. Mesnevîler

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ta en çok kullanılan nazım şeklidir. Eser içerisinde toplam 10 adet mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzume bulunur. Bunlardan bir tanesi Farsçadır. Bu mesnevilerden ikisi "mefâîlün mefâîlün fâilün", biri "feilâtün feilâtün feilün", dördü "fâilâtün fâilâtün fâilün", üçü "mefâîlün mefâîlün feûlün", biri ise "feilâtün mefâîlün feilün" veznindedir.

1. ...[110] ırmaġ-ı ʿadli kim özedür

Nebātātı daḥı görüp gözedür

Güler açılur ʿadl ile her cihat

Ṣafā-necş ü maʿmūr olur kāīnāt (1^a-1^b)

[110] Kelime okunamamaktadır.

Manzume metinde “mesnevi” başlığıyla verilmiştir. İki beyitten oluşur. Kafiye düzeni ilk beyitte “aa bb” şeklindedir. Vezni “mefâîlün mefâîlün fâilün” şeklindedir.

2. Ġażab eyleme kimseye bī-günāh

Dıraḫt-ı vücūdı yıḳar bād-ı āh

Ḳılıç gibidür dūd-ı āh-ı faḳīr

Keser ẓālimüŋ ʿömrin eyler ḳaṣīr (7a)

Metinde “nazm” başlığıyla verilen manzume mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Kafiye düzeni “ aa bb” şeklindedir. Vezni ise “mefâîlün mefâîlün fâilün” dür.

3. ʿAdl-ile buldı cihān cümle niẓām

Ḫalḳı ʿadl-ile ider kişi ġulām

ʿAdl-ile gülşen olur baġ u bahār

ʿAdl-ile rūşen olur cümle diyār (10^b)

Manzume metinde “kıt’a” başlığıyla verilmiş olmasına rağmen kafiye düzeni “aa bb” şeklindedir. Vezni “fâilâtün fâilâtün fâilün” şeklindedir. İki beyitten oluşur. Kafiye düzeninin “aa bb” olması sebebiyle kıt’a nazım şekline uymamaktadır. Mesnevi nazım şekline daha uygundur. Burada “kıt’a” şiir parçası anlamında kullanılmış olabilir.

4. Ḳutladı ḫalḳa ḳanūn-ı şerʿ-i tā

Selāṭīn āfāḳı merʿi ṭuta

Eger ṭuta bu rāhı ṣāh-ı cihān

Ulu dıraḫş-ı devlet ide zīrān (10^b)

Manzume metinde "nesr" başlığıyla verilmiştir ancak bu başlığın "nazm" yerine yanlışlıkla yazıldığını düşünmekteyiz. Manzumenin nazım şekli mesnevi, kafiye düzeni "aa bb" dir. Aruzun "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılmıştır. İki beyitten oluşur.

5. Murteżā goft yā Resūl-i Ḫudā

Reftem ez-Mekke cānib-i ṣaḥrā

Hiç seng ü dıraḫt-ı nā-med-i pīş

Ki ne-güftiş selām-ı bī-kem ü bīş

İbn-i Mesʿūd goft vaḳt-ı ṭaʿām

Mī-şenīdīm ez-ṭaʿām-ı kelam

Ber zebān-ı faṣīḥ ü lafẓ-ı ṣarīḥ

Ḥoş hemī goft bühr-i Ḥaḳ tesbīḥ (13^b)

Mesnevi nazım şekliyle yazılan Farsça manzumenin Abdurrahman Camii'nin *Silsiletü'z-Zeheb* adlı risalesinin Cemî-i Cemâdâtun Beyân-ı Nutkı makalesinden alındığı belirtilir. Vezni feilâtün feilâtün feilün'dür.

6. Meger var idi bir ṣaḥrāda bir çāh

İder bir kimse anda teşne nāgāh

Çekerken içmege āb ol ḳuyudan

Düşürdi yüzügini parmaġından

Çekerken ol ḳuyunuŋ cümle ābın

Çıḳarur ser-te-ser seng ü turābın

(21[a]) Çıḳar ḳuyudan ol dem bir siyeh seng

Güher-veş tāb-nāk illā siyeh reng

Düşüp ol ṭaş olur çünkim iki şaḳ

Çıḳar bir ḳurdçuġaz aġzında yapraḳ

Zihī Ḳādir zihī Rezzāḳ-ı muṭlaḳ

Ḳara ṭaşda yaradur tāze yapraḳ (20[b]-21[a])

Manzum hikâye Feridüddin Attar'ın *Esrâr-nâme* adlı eserinden alınmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan manzumenin kafiye düzeni "aa bb cc..." şeklindedir. Aruzun "mefâîlün mefâîlün feûlün" kalıbıyla yazılmıştır.

7. Rāh-ı Ḥaḳda eyleyen seyfin kemer

Aŋa āteşden olur yārın siper

Ḥaḳ yolında bir sekü getürse hem

Yevm-i maḥşerde olur aŋa ʿalem (32[a])

"Mesnevi" başlığıyla verilmiş olan manzumenin kafiye düzeni "aa bb" şeklindedir. Vezni ise "fâilâtün fâilâtün fâilün" dür.

8. Bir ḳuluŋ olsa muʿīni Muṣṭafā

Bil mücāhid eyler anı evvelā

Ṣāniyen mülk-i cināna şāh ider

Kerbelâ Sulṭānına hem-rāh ider (54[b])

Yazar tarafından kaleme alınmış olan mesnevi "fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yazılmıştır. Kafiye düzeni aa bb dir. Eserde iki beytinin yer aldığı şiir yazarın *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserinde dört beyit olarak yer alır.[111]

9. Duʿā ile olur naṣr-ı İlāhī

Duʿādur şehlerüŋ cünd ü sipāhı

Anuŋla irdi maḳṣūda irenler

Dimişler bu sözi rezme girenler

Duʿādur bedreḳa-i ehl-i cihād

Duʿāyı it vesīle-i ictihād (58[b])

Mesnevi başlığıyla yazılmış olan manzume "mefâîlün mefâîlün feûlün" vezniyle yazılmıştır. Kafiye düzeni "aa bb cc"dir. Üç beyitten oluşur. Bu manzume de *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserde geçmektedir. TCVÜ'de (vr.48[b]) [112] 4 beyit olarak verilmiştir ve bazı beyitleri farklılık göstermektedir. Son beyitte yer alan "Du'âyı it vesîle-i

[111] Mehmed Kirişcioğlu, age. s.52-53.
[112] Mehmed Kirişcioğlu, age. s. 58.

ictihâd” TCVÜ’de “Du’âyı et vesîle ictihâda” şeklinde okunmuştur. Bu şekli vezne daha uygun gibi görünüyorsa da bu sefer de kafiye bozulmaktadır.

10. Nūr-ı çeşm-i İmām-ı ẕü’l-ḥarameyn

Ṣāḥibü’ş-şerʿ yaʿnī ẕī’n-nūreyn

Kime olmışdurur bu ʿizzetler

Vire aŋa nebī iki duḫter

Eyleye ikisine ʿaḳd-i niḳāḥ

Olalar ḫānedānına miṣbāḥ

Anuŋçün diyü Resūl-i Ḫudā

Bir ḳızum olsa daḫı ger peydā

Virür-idüm anı da ʿOs̱mān’a

Bāġbān idüp ol gülistana

Nola dinilse aŋa Ẕī’n-nūreyn

Oldı zīrā ki cāmiʿü’l- bikreyn

Eylediler anı o dem ki şehīd

Üç gün oldı gömüldi o saʿīd

Cānib-i ġaybdan nidā geldi

Adfanu[113] diyü bir ṣadā geldi

(75[a]) Defnine ḥāżır oldı kerrubī

Gör ne merġūbdurur o maḥbūbı

Ḥaḳḳında çün bu ḳıṣṣa-i bedīd[114]

Anı inkār idenler oldı Yezīd (76[b]-75[a])

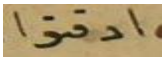
Mesnevi başlığıyla verilmiş olan manzume on beyitten oluşur. Kafiye düzeni aa bb cc... şeklindedir. Vezni ise "feilâtün mefâilün feilün" dür. Bu mesnevi Hz. Ali için yazılmış bir methiyedir.

2.4.1.2.Beyitler

Eserde 6 adet beyit bulunmaktadır. Beyitlerden iki tanesinin mısralarında iki farklı vezin kullanılmıştır. Bunlardan bir tanesinin ilk mısraının vezni "mefâîlün mefâîlün fa'lün", ikinci mısraının vezni "mefâilün mefâilün fâilâtün feûlün"dür. Diğer beyitin ise ilk mısraında "mefâîlün mefâîlün feûlün" ve ikinci mısraında "fâilâtün mefâîlün mefâîlün fe'lün" vezni kullanılmıştır. Beyitlerden biri "mefâîlün mefâîlün feûlün", biri "fâilâtün fâilâtün fâilün", biri "mefâîlün mefâîlün mefâîlün", ikisi ise "fâilâtün fâilâtün fâilün" vezni ile yazılmıştır.

1. Ḳılıçlar gibi dūd-ı āh-ı maẓlūm

Keser aʿdāyı eyler cümle maʿdūm (5[b])

[113] Kelimenin okunuşundan emin olmadığımız için burada verdik.
[114] İlk kelimede vezin bozulmaktadır.

Metinde “nazm” başlığıyla verilen musarrâ beytin vezni “mefâîlün mefâîlün feûlün” dür.

2. Raġbet itmez keṣret-i aʿmāle Ḥaḳ

Naṣ-ı ḳāṭıʿdur ki *yehdi men yeşā*[115] (12b)

Metinde “Li müellifihi” başlığıyla verilen müfret beyit, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır.

3. Bir murġa kesmeyüp rızḳını iden iḥsān

Ṣanur mısuz ki senüŋ ʿıyşuŋda eyleye noḳṣān[116] (21[b])

Metinde “beyt” başlığı ile verilmiş olan musarra beyitin ilk dizesinde hece eksikliği vardır. İlk mısraının kalıbı “mefûlü fâilâtün mefâilün faʿlün”, ikinci mısraının vezni ise “mefâilün fâilâtün fâilâtün feûlün” dür.

4. İden rūḥı [ki] ṣādān fātiḥa ile

Müşerref ola miṣkin rāyiḥasıyla (34b)

“Beyt” başlığıyla verilen musarra beyitin vezni “mefâilün mefâilün mefâilün” dür.

5. Gözin gün görse virmez-idi żiyā

Talʿatın görse ḳamer andan eylerdi ḥayā[117] (50[a])

Musarra beyitin ilk mısraının vezni “mefâîlün mefâîlün feʿûlün”, ikinci mısraının “fâilâtün mefâîlün mefâilün fe’lün” dür. İkinci dizede vezin bozulmaktadır.

[115] “Dilediğini doğru yola iletir”, Kur’an, İbrahim, 14/4.
[116] Beyitin ikinci mısraında vezin bozulmaktadır.
[117] Beyitin ikinci mısraında vezin bozulmaktadır.

6. Ḥaḳ yolında cān viren ölmez şehā

Ḥaḳ ḥayāt-ı bāḳiyi virür bahā (52[a])

Musarra beytin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilün" dür. Bu beyit yazarın *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* adlı eserde de yer alır. (vr.45[b])[118]

2.4.1.3. Rubâiler

Eserde iki adet rubâi başlıklı manzume bulunmaktadır. Fakat bu manzumelerin kafiye düzenleri incelendiğinde bir tanesinin nâ-tamam gazel, diğerinin ise mesnevi nazım şekliyle kaleme alındığı görülür. Bu rubailerden birinin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilün", diğerinin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün"dür.

1. Gerçi bilmezlikden ol eyler ḫaṭā

Līk luṭfum dilemez k'ola hebā

İstemezem anı kim gümrāh ola

Dilerüm kim lāyıḳ-ı dergāh ola (9a)

Metinde "rubâi" başlığıyla verilen manzumenin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilün" dür. İki beyitten oluşur. Kafiye düzeni "aa bb" şeklindedir. Her ne kadar başlıkta "rubâi" yazılsa da manzumenin nazım şekli mesnevi olmalıdır.

2. Neyleyem ol cānı ben yolında ḳurbān olmaya

Neyleyem ol dīdeyi ʿışḳında giryān olmaya

Oda yansun ol beden derd-ile büryān olmaya

[118] Mehmet Kirişcioğlu, age. s. 55.

Çıḳsun ol göz ṭaşraġa dāīm ṭolu ḳan olmaya (36[a])

"Rubâi" başlığıyla verilen manzumenin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün"dür. Kafiye düzeni "aa aa"dır. Vezninin ahrem ve ahreb kalıplarına uymaması dolayısıyla bu manzumeye nâ-tamam gazel denilebilir.

2.4.1.4. Gazeller

Eserde gazel başlığı taşıyan bir manzume bulunmaktadır. Bu manzume eserde yazarın mahlasını içeren tek manzumedir. Manzumenin vezni "feilâtün feilâtün feilâtün feilün" dür.

1. Nola ẕevḳ eyler ise cennet-i aʿlāda şehīd
Cān u ten ḳıldı fedā ġayret-i Mevlāda şehīd

Cān atar düşdügi dem Ḥażret-i ẕāt-ı Ḥaḳ'a
Ṣūretā gerçi yatur ḳan-ile ṣaḥrāda şehîd

Gāh ṣaḥrāları Ḫıẕır ile ider geşt ü güẕār
Gāh hem-rāh olur İlyās deryāda şehīd

Sāġer yemişini pā-māl-i cihān itmişdür
Nola eylerse ṣafā cennet-i meʾvāda şehîd

(45[b]) Bil ʿİyānī ki şehīdânla ḥaş(i)r olmaḳ içün
Varını berg-i ḫazān gibi virür bāda şehīd (45[a]-45[b])

Manzume eser içerisinde yazarın mahlasının geçtiği tek manzumedir. Gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Manzumenin vezni "feilâtün feilâtün feilâtün feilün" dür. Beş beyitten oluşan manzumenin kafiye düzeni "aa ba ca ..." şeklindedir.

2.4.1.5. Kıt'alar

Eserde kıt'a başlığıyla verilen iki manzume bulunur. Ancak bu manzumalerden bir tanesi nâ-tamam gazeldir. Kıt'alardan birinin vezni "failatün failatün failatün failün", diğerinin vezni ise "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün"dür.

1. Ḫātem-i sırr-ı ḫilāfet bāb-ı ʿirfāndur ʿAlī
Çeşme-i baḥr-ı velāyet ʿayn-ı aʿyāndur ʿAlī

Maẓhar-ı cümle ʿacāib mecmaʿ-ı esrār-ı Ḥaḳ
Kevkeb-i burc-ı hidāyet nūr-ı bürhāndur ʿAlī (75[b])

Kıt'a başlığıyla verilen manzumenin vezni failatün failatün failatün failün'dür. İki beyitten oluşur. Kafiye düzeni "aa xa" olduğundan kıt'a nazım şekline uymamaktadır. Nâ-tamam gazel demek daha uygundur.

2. Ṣūretinden ḫaṭṭ u ḳāşı ḥaḳ iden maḥrūmdur
Naḳş-ı insānı muṣavver eyleyen naḳḳāşdan

Aḥsen-i taḳvīme bu kār ile inkār eġlenür
Yüzdeki cīm-i cemālin ḳazıyan ḳallāşdan (81[a])

Kıt'a başlığıyla verilen manzumenin vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" dür. İki beyitten oluşur. Kafiye düzeni "xa xa" şeklindedir.

2.4.1.6. Mısralar

Eserde iki adet mısra bulunur. Bu müfredlerden bir tanesi Necati Bey Divanı'ndan alıntıdır.

1. Kim hümā inmez yere ḳonmaz kebūter Kaʿbeye (84[a])

Mısra Necati Bey Divanı'ndan alıntıdır. Vezni "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" dür.[119]

2. Raʿiyyet-perver olsa şâh-ı ʿâdil (3[b])

Metinde "nazm" başlığıyla verilen mısranın vezni "mefâîlün mefâîlün feûlün" dür.

2.5. Hikâyelerin Özetleri

1. Bâb

Bu bölümün başlığı eserin ilk birkaç sayfasının eksik olması sebebiyle bilinmemektedir. Bu bölümde ülkelerini adaletle yöneten padişahlarla ilgili ve bir yöneticinin nasıl hareket etmesi gerektiğini anlatan dokuz hikâye yer almaktadır. Eserin ilk kısmında eksik sayfalar olduğundan birinci bâbın başlığı ve hikâyenin başlangıç kısmı eksiktir.

1.Hikâye

Hikâyenin metinde bulunan kısmı bir köylünün padişaha seslenişiyle başlamaktadır. Köylü öncelikle padişaha övgü dolu sözler söyler ardında da sıkıntısını dile getirir. Kadın, ey Padişahım! Siz adil ve akıl sahibi birisiniz, sizin saltanatınızda huzur ve bolluk içinde yaşamaktayız. Siz adaletinizle tüm halk üzerinde hüküm sürerken ineğimin sütü asla kesilmemişti fakat Padişahımızın bir bakışı ile ineğim sütten kesilmiştir. Sadece benim ineğim değil köyde bulunan tüm fukaranın ineği sütten kesilmiştir, deyince Padişah

[119] *Necati Bey Divanı*, haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yay. Ankara, 1992, s. 353, Gazel No: 456.

zalimin zulmünün sadece insana değil, hayvanlara ve bitkilere de etki ettiğini fark eder. Bu olaydan aldığı dersle adaletle ve doğru yoldan ayrılmadan hükmetmeye devam eder. Hikâye adaletle ilgili iki beyitlik bir mesnevi ile sona erer.

2.Hikâye

Bu hikâye Hüseyin Vaiz'in *Nasihatü'l-Mülûk*[120] adlı eserinden alıntıdır. Hikâyede Abbasi Halifesi bir gün avlanmak ve deniz kenarında gezmeye gider. Yanında sayısız askeri ile dağ tepe gezerken halife güneşin verdiği hararetle kendini rahatsız hisseder. Çaresiz, hararetinin gitmesi için şehrin kenarında bulunan bir şeker kamışı satıcısının evinden su isterler. Satıcı, halifeyi görünce saygıyla bahçesine gidip halifeye şeker şerbeti sunar. Halife yedi sekiz tane kamıştan bu kadar çok şerbet çıktığını görünce şaşırır ve hemen vezirine devlet hazinesine bu kamışlardan bir miktar alınmasını ve yine şeker kamışı olan bahçelerden bir miktar akçe vergi alınmasını emreder. Daha sonra geziye devam ederler. Akşam olduğunda şeker kamışı satıcısının evine tekrar misafir olurlar. Bahçedeki kamışlardan bir hayli kamış keserler fakat ne kadar uğraşsalar da bir damla su çıkaramazlar. Diğer bahçelerden de şeker kamışı isterler fakat bunlardan da bir damla su çıkarmayı başaramazlar. Bu acayip durum karşısında herkes şaşırıp kalır. Sonra bu durumu gören vezir halifeden daha önce vermiş olduğu emirden vazgeçmesi gerektiğini, zira bu durumun zulmün uğursuzluğu ve bidatin kabahati olduğunu söyler. Halife verdiği emirden vazgeçtikten sonra kamışların suyu hemen akmaya başlar. O zaman halife anlar ki zulmün uğursuzluğu ve bidatin kabahati bitkilere dahi etki eder.

3.Hikâye

Bu hikâye Mevlana'nın *Mesnevi* adlı eserinden alıntıdır. Bir gün Cebrail (as) Sidre'den yeryüzüne indiğinde lebbeyk nidasını işitir. Yine ikinci kez ses tekrar edince Cebrail (as) Allah'ın kemal-i kudretiyle bir kuluna hitap ettiğini anlar. Cebrail (as) Allahu Teâlâ'nın huzuruna varıp ya Rab hangi bağışlanmış ve şükreden kulunu yâd edip onun gönlünü şenlendirdin, diye sorar. Hemen Allahu Teâlâ'dan bir ses gelir, ya Cebrail, Beytü'l-Makdis Dağları'ndan Tur Dağı kenarında bir kilise vardır, o kiliseye gidip hayret verici kudretimi ve ululuğumu göresin, diye buyurur. Cebrail (as) o yere varınca bir

[120] Hüseyin Vaiz'in *Nasihatü'l-Müluk* adlı eserine ulaşılamamıştır.

kilisenin içinde bir ruhbanın gece yarısında kalkıp bir putu önüne koyup benim İlah'ım ya da Samed'im diye secde ettiğini görür. Cebrail, Allahu Teâlâ'ya kemal-i ibretin beni hayran etti, o senin hikmetinle sana seslenir ve sen de ona hikmetinle cevap verirsin, der. Allahu Teâlâ bunun üzerine ya Cebrail, o kötü niyetli ruhban kara kalpli ise ne olmuş benim İlah'ım ve Samed'im diyerek bana dua eder. Ma'bud ve Samed benim ism-i ebedîmdir, der. Hikâye bir rubai ile sona erer.

4.Hikâye

Fazıl İbni Abbas Hazretleri rüyasında kendisini cennette görür ve kendisine bu yüksek mertebeye faziletin ve güzel ahlakın sayesinde mi geldin diye sorulur. Bu faziletli İmam Hazretleri işitir ki Hakk Teâlâ ona ululuğu ve kudretiyle soru sormaktadır. O da bu soruya şöyle cevap verir, bu mutluluğuma ve bu yüksek mertebede bulunuşuma bir zayıf sinek sebep olmuştur. Bir gün Bağdat şehrinde Dicle Nehri kenarına abdest almak için inmiştim ve zayıf kanatlı bir sineğin suya düştüğünü gördüm hemen onu alıp bir taşın üzerine koydum. Gideceğim sırada o sinekçik lisan-ı hal ile bana sen beni sudan kurtardın, Allahu Teâlâ da seni Firdevs Cenneti ile sevindirsin, muradına kavuştursun, dedi. Bu mecalsiz sineğin hatırına Allah bana cenneti nasip etti, diye cevap verir. Hazret-i İmam-ı Azam din-i Muhammedi ve ayin-i Ahmediyye'nin icra ve ihyasına sebep olduğu halde bu denli ilim ve faziletten soru sorulmadan bir zayıf sinekçiğe gösterdiği merhamet ve şefkatle bu cennet mertebesine ulaşmıştır. Şerefli olan insanlar bundan kıyas eylesinler. Doğruluk ve adalet yalnız özellikle insan için değil, belki hayvan ve haşerat için de mümkün olduğunca adalet, merhamet ve şefkat gereklidir. Allah bitkiyi, hayvanı belki tüm yaratılanları birbirine sebep yaratmıştır. Hayvanların huzuruna ve kuvvetine insanı, insanın kuvvetine ve huzuruna hayvanı sebep yapmıştır. Tüm hayvanların lisan-ı hal ve zeban-ı makall ile tesbih ve tehlil ettiklerine "*saḫḫarna maʿa Dāvūde'l-Cibāl yüsebbihne ve'ṭ-ṭayr"*[121] ayeti ve özellikle "*in min şey'in illā yüsebbihü bi ḥamdihi velākin lā tefkahün tesbihahüm"* [122] ayeti kesin delillerdir. Eşyanın hal dili ile konuştuğunu kanıtlamak için şu ayet yeterlidir; "*ḳālu anṭaḳana Allahü'llezī anṭaḳa külli şey'in"*[123]. Hikâye Mevlana Abdurrahman Cami'nin *Silsiletü'z-Zeheb* adlı eserinden alıntılanan dört beyitlik mesnevi

[121] "Davud ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik.", Kur'an, Enbiya, 21/79.
[122] " Her şey O'nu hamd ile tesbih eder ancak siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.", Kur'an, İsra, 17/44.
[123] " Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu.", Kur'an, Fussilet, 41/21.

ile devam eder. Hemen ardından bu hikâyeye uygun olarak kısa bir hikâye daha anlatılarak hikâye tamamlanır.

5.Hikâye

Hz. Ömer bu dünyadan cennet sarayına göç ettiği zaman Vezir Hz. Osman bin Affânî'yi ve Hz. Ali İbni Ebi Tâlib'i huzuruna davet eder. Benim hilafetim süresinde ve İslam dininde gerçekleşmiş olan hükümetim zamanında gözlemleriniz ve düşünceleriniz nedir diye sorar. O bu soruyu sorunca ashâb-ı kirâm ağlayıp feryat etmişler ve sormuşlar ey emirü'l-müminin Allah şahittir ki senin hükümetin zamanında bir zayıf karınca dahi incinmemiştir. Senin adaletin ve insafından mutlu ve mesuttur diyerek ağlayıp sızlarlar. O zaman Hz. Ömer (ra) o iki öndere seslenir ve benim bu güzel halime şahit olacak delil gösterin, kıyamet gününde Allah'ın huzuruna gideyim ve sizin şahitliğinizi delil göstereyim, deyip mübarek gözlerini göğe dikip üç kere ya Rab sen bu duruma şahit ol, der. Hz. Osman ve Hz. Ali (ra) bir kefen bezinin üzerine Hz. Faruk'un İslâm için yaptıklarını, adaletini şeriat yolunda ilerleyişini yazıp delil olarak gösterirler. Hz. Ömer vefat edince o delille defnetsinler diye vasiyet eder. Ashâb-ı güzin ve din erbabı olanlar o vasiyeti yerine getirip o delille defneder. Ashâb-ı güzin o Sultân-ı güzin'i rüyalarında görür. Mübarek benzi solmuş olduğundan, neden benziniz soldu diye sorarlar. Hz. Ömer cevap verir, hilafetim zamanında Bağdat diyarında Şat Irmağı'nda bir köprü varmış, bir zayıf koyuncuk o köprüden geçerken ayağı köprünün deliğine geçip kırılır. O zayıf koyunun ayağı kırıldığı için Hz. Allah bana seslenip buyurdu, ya İbnü'l-Hattâb neden hükümetinde o köprüyü tamir ettirmedin? Benim o zayıf yaratığım mutlu bir şekilde yürürken ayağı kırılıp sıkıntıya düştü. Eğer sevgili Peygamberimin sadakatli dostları sana şahitlik etmeselerdi muhabbetimin kudretinden çeşitli azarlarla azarlanman kesindi. Fakat Peygamberimin yüzü suyu hürmetine seni bağışlıyorum ve cennet-i Aden'imle sana hürmet ediyorum, dedi. O kadar soru soruldu ki benim halim nasıl olacak diye Allah korkusundan benzim sarardı, diye cevap verir.

6.Hikâye

Hz. Abbas (ra) rivayet eder. Hz. Peygamber (sav) buyurur " Şark ve garbda olan hayvanatın biri belki bir tavucağın kemteri aç ve muhtaç kalsa memleketin padişahı ve

eyalet ashabı olanlar şark ve garbda aç kalan kuşların halinden dahi mesul olurlar." İbrahim Ethem (ra) bu hadis-i şerifi görüp ibretle bakınca Belh vilayetinin padişahı ve o zamanın şehenşahı iken vekillerini, âlim ve fıkıhçılarını huzuruna çağırır. Bu hadisi Peygamberin söylediği kesin midir, diye sorar. O zaman âlimler söz birliğiyle Padişahım bu hadis Peygamberindir ve de kıyamet gününün şefaatçisidir, dediklerinde Sultân huzurunda olan âlimlere ve vezirlere cevap verir, ben doğuda mukim olunca Batıda olan olaydan bana soru sorulacak bir iki günlük ömür için dünya hayatından vazgeçip cennet saadetine talip olurum.

7.Hikâye

Bu hikâye manzumdur ve Feridüddin Attar'ın *Esrâr-nâme* adlı eserinden alıntılanmıştır. Mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Çölde bir kuyu vardır. Bir kişi susamış ve kuyudan su çekerken yüzüğünü kuyuya düşürmüş. Yüzüğünü bulmak için o kuyunun tüm suyunu çıkarırken aynı zamanda taşını ve toprağını da çeker. Kuyudan siyah bir taş çıkar. Cevher gibi parlak fakat rengi siyahtır. O taş yere düşüp iki parça olur ve içinden ağzında bir yaprakla bir kurtcağız çıkar. Bu Kadir, Rezzâk-ı Mutlâk olan Allah kara taşın içinde taze yaprak yaratır. Kalbi temiz olan insanlara bu güzel hikâye yeterlidir. Böyle büyük bir kuyunun içindeki siyah taşın içinde yaşayan kurda her gün taze yaprak veren Allah seni muhtaç olan kulların kapısına muhtaç etmez.

8. Hikâye

Bu hikâye *Gıdâ-yı Rûh* adlı kitaptan alıntıdır. Hüseyin Hemedânî yaptığı bir seyahatte başına gelenleri anlatır. Bir zaman Hindistan'a seyahate gider. O bölgede kıtlık ve fakirlik içinde yaşamak ve çeşitli zorluklar canını çok yakar. Ülkeyi terk etmek üzereyken ansızın deniz kenarına gidip denizi seyrettiği bir anda temiz yüzlü, güzel ahlaklı bir kuş görür. Denizde etrafta dolanır, karnı acıktıkça pervaz öğütüp niyaz etmeye başlar, denizden bir balık dışarı çıkıp o mübarek kuşun önüne düşer. O da âdeti üzerine yiyip yine dolanıp latif bir sesle ötüp şükreder. Sözün özü zaman kuvvet ve elem verdikçe her gün sürekli bu kuşun halini seyretmek ister. Her gün nefsine seslenip iyi bir cevap vermek ister, ey miskin cefakâr ve kederli nefsim o bir çaresiz çöl kuşu iken Hz. Allah rızkını her gün ayağına gönderip eksik etmez, ya senin olmayan bedenin Allah'ın yaratması olduğu halde

bir kuş kadar gayretin yoktur. Bir beyit ve bundan dolayı pişman oldum, feryat ve figanla tövbe ettim, cümlesiyle hikâye sona erer.

9. Hikâye

Bu hikâye *Nasihatü'l-Mülûk*[124] adlı eserden alıntıdır. Sultân Mahmud zamanında yaşayan âlim ve fıkıhçılardan Abdülvahhab adlı aziz kişi kendi meclisine gidip emrindeki halkla ilgilenir ve özellikle yol göstermek için hayırlı olanı nasihat eder. Sultân Mahmud'un fazileti ve niteliklerini anlatmaya gerek yoktur. Sultân Mahmud o aziz huzuruna gelmeden bir an, bir saat karar vermez. Çünkü o, Sultân'ın dergâhında kabul görmüşlerdendir. Şah Mahmud'un meclisinde nedimleri, vekilleri ve vezirleriyle beraber daima hazır bulunur, hep onun yanındadır. Fakat bunlar haset edip bu zamanda bir fâzıl ve kâmil saadetine gölge düşürdü, memleketine zarar verdi, karışıklık çıkardı diyerek o dertli adamın vücudunu perişan etmek isterler. Adı kötüye çıkmış hasid bir kişi bu nasihin kötülüğünü ister, yalan ve dedikodu ile Sultân Mahmud'un yanına gidip, ey adaletli Padişahım bu nasih senin huzurunda sana yakınlaşmış ve bu denli hürmet etmiştir, sen onu saadete ulaştırdın fakat bu nasihin bazı hal ve davranışları şanlı Padişahın şerefine ve yüce adına zarar getirir. Zira senin şerefli zâtını ve latîf endamını çirkin görüp zayıflatır. Ağzında da kötü bir koku vardır. Hatta yanınıza geldiğinde siz kendiniz tecrübe edin, kötü koku size gelmesin diye elini ağzına koyar, diye anlatır. O zaman Padişah o azizden nefret etmeye başlar. O azizin katledilmesine karar verilir. Şeyhi yok etmek isterler fakat o aziz, Padişah'ın meclisine her gittiğinde Padişahım her şeyi dürüst ve doğru yoldan ayrılmadan ve geciktirip bekleterek yapmak gerekir, zira sabredip beklemekte hayır, her acelede de pişmanlık vardır, diye nasihat verir. Padişah, her an nasihatle düşünür ve genellikle emirlerinde acele etmez fakat o hasid kişinin sözü doğru mu diye anlayabilmek için o azizi sarayına davet eder. Hasid kişi mutlu olup lanetlenmiş şeytan gibi azizi hızlıca padişahın huzuruna götürür. Cin ve şeytanın yaptığı gibi gizlenir. Nasih kişi de padişahın huzurunda eski alışkanlığı ile Padişaha nasihat edeceği sırada Padişah hemen o nasihi yanına çağırıp kulağına bir şeyler söyleyip soru sorar. O aziz de edeptendir diye ağzının kokusunu eliyle tutup Padişah yediği yemeklerin kötü kokusundan etkilenmesin ve edepsizliği ortaya çıkmasın diye engeller. O anda Padişah şüpheyle hiç düşünmeden hata edip o hasid kişinin sözünde sadık ve her ne karar vermişse doğru olduğunu kesinleştirir. Hemen kalbinde

[124] Eserin yazarı belirtilmemiştir.

hışım ve gazap duyup sinirlenir fakat belli etmez. Hemen bir şekilde o nasihi katlettirmek ve varlığını zaman sayfasından yırtmak, koparmak ister. Masum ve çaresiz olan nasih sabretti, Şah Mahmud'un âdeti hayır ve hasenatla ilgili olan kitabetleri kendi eliyle yazar. Bundan dolayı kendi eliyle hazinedarına bir tezkire yazar. Şah Mahmud'un şerle ilgili bir şeyi hiçbir zaman kendi yazmadığı söylenir. O hasidin kötülüğü Padişah'ı hiddetlendirip yazdığı o yazıya bir yol bir tedbir oluşturur ki kendi eliyle mektup yazıp o akıllı ve hürmetli azizi katlettirecektir. Mektubunda bu mektubu sana getiren kişinin başını kesip huzuruma yolla, yazar. Mektubu o biçare nasihin eline verir ve der ki bu hükmümü falan diyarın hâkimine ver. Nasih mektubu alıp dışarı çıkınca o hasid kişi acaba nasihne zaman yok olur diye düşünürken Padişah'ın el yazısıyla yazdığı fermanı ve kendisine olan hizmet ve ihsanı görünce üzüntü ve kederle helak olup biçare nasihin Sultân'ın ihsanına mazhar olduğunu anlar. Şaşkın ve düşünceli bir şekilde nasihin yanına gider. Minnetle ey vaiz-i din ve nasih-ı ehl-i yakin senden özür dilerim, bu hizmeti bana verin, der. Nasih hasidin bu sözünü kabul eder. Kâğıdı haside verir. Hasid kâğıdı alıp hâkime teslim eder. Hâkim hasidin başını kesip Padişah'ın huzuruna gönderir. Padişah bu duruma şaşırır ve işin aslını sorunca vaiz, bu kulunu sizin için yaptığı hizmetleri ve gösterdiğiniz ihsan için bağışladım, der. Padişah da nasihe senin kulağına gizli şeyler söylemek istediğim zaman konuşurken neden ağzını kapattın, diye sorar. Nasih, hasidin kendisine kötü kokulu bir şey yedirdiğini anlatır. Sultân bu azizin durumu karşısında şaşırır ve en-necāt fī'ṣ-ṣıdḳ[125] diye düşünür ve bunun anlamı doğru yoldan ayrılmayan sadık kişilerdir. O zaman o azize sahip olduğundan daha yüksek bir rütbe verir.

2.Bâb

Bu bölüm "İkinci Bab Gazanın Faziletleri ve Şehitlerin Tabiatları Hakkında Yazılmış Olan Halis Hikâyelerin ve Gerçek Rivayetlerin Zikri Beyanındadır" başlığını taşır. Gaza ve cihadın faziletlerini, şehitlik mertebesine ulaşanların mükâfatlarının anlatıldığı, savaşla ilgili unsurların açıklandığı on sekiz hikâye yer alır. Yazar, bu bölüme cihadın neden farz kılındığını açıklayan bir yazıyla başlar.

İslam dininin ileri gelenleri Allah'ın cihadı üç hikmet için farz kıldığını söyler. Bunların biri kelime-i tevhidin devamı ve icrası için, birisi İslam dininin yayılması için, birisi de ganimet malı içindir. Eskiden ganimet malı Hz. Muhammed ve ümmetine helal

[125] -Kurtuluş doğruluktadır.

değildi. Bundan önce gelen nebiler savaşır fakat ganimet malı almazlarmış fakat Hz. Muhammed buyurur "benim rızkım kılıcın gölgesinde ve ümmetimin rızkı atları arkasında ve süngülerinin demirlerindedir." Ebi Zerrin (ra) sorar, ey Allah'ın Resulü amellerin hangisi daha üstündür. Hz. Muhammed, ilki iman etmek ve Allah yolunda cihad etmektir yani imandan sonra en yüksek amel, zor, zahmet ve mihnetle olan ameldir. Dünya hayatına uymayıp canı Hak yolunda feda etmek, Allah'ın rızasını talep etmek ahirete itimat etmeye delalettir. Nefis ile savaşmak küçük gazadır. Allah yolunda cihad edenler etmeyenlerden üstün tutulmuştur.

1.Hikâye

Ravza[126] adlı bir kitaptan alıntıdır. Hikâye önceki satırlarda geçen "*İnnellāhe eşterā mine'l-müʾminine enfüsehüm ve emvālehüm bi ennelehümü'l-cennete yükātilüne fī sebīli'llāhi feyektülüne ve yüktelüne vaʿden ʿaleyhi hakken fi't-tevrāti ve'l-incili ve'l-ḳur'ani ve men evfā bi'ahdihi mine'llāhi festebsirü bi-beyʿikümü'llezi beyeʿtüm bihi ve zālike hüve'l-fevzü'l-ʿazīmü*"[127] ayetinin indirilme sebebini anlatır. Bu ayetin inme sebebi bir atlı yiğit hakkındadır. Bir gün Hz. Peygamber ashabı ile otururken bir atlı yiğit gelip atından iner ve Hz. Muhammed'in önünde durup salavat getirir. Hz. Muhammed bu yiğidin hitabı karşısında şaşırır ve senin bir ihtiyacın ya da bir isteğin mi vardır, diye sorar. Yiğit, isteğim ve dileğim Allah Resulünün rızasıdır, diye cevap verir. Hz. Muhammed senin malın var mıdır, der. Yiğit, babamdan miras kalan on bin dinarım var, diyerek getirip malını Hz. Muhammed'in önüne koyar ve Allah'ın Resulü onu istediği gibi dağıtsın diyerek bir saat boyunca önünde bekler. Cebrail (as) bu ayeti getirip ey Muhammed sana gelen bu malı alıp ashabına ve ahbabına dağıt, Allah, bu yiğittendir diye kabul ettim dedi, diye buyurur. Hz. Muhammed o malı alıp dağıtır. Aradan çok geçmeden halka gaza duyurulur ve Hz. Muhammed ve ashabı gazaya giderler. O atlı yiğit de askerlerin arasında çokça savaşır ve otuz dokuz kâfiri öldürür. Sonrasında kılıçla o yiğidi on üç yerinden yaralayıp yere düşürürler. Hz. Muhammed gidip görür ki yere düşen o yiğittir, dertle ağlar. Hz. Muhammed, Allah senden hayır eylesin diye ona dua eder. O genç biraz sonra ruhunu

[126] Yazarı belirtilmemiştir.

[127] "Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vadetmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte bu büyük başarıdır.", Kur'an, Tevbe, 9/111.

teslim eder. Hz. Muhammed onu kendi eliyle kabrine yerleştirir. Hz. Muhammed "her kim Allah yolunda kılıç bağlasa kıyamet gününde ona ateşe karşı kalkan olur ve bir kimse Allah yolunda süngü getirse kıyamet gününde ona nurdan sancak olur" buyurur. Bu hadisin ravisi İbni Abbas (ra)'dır. Ve yine Hz. Muhammed şöyle buyurur " Kıyamet gününde tüm insanlar hesap ve kıyamet şiddeti içindeyken gaziler halka halka oturup dünyada olan gazalardan konuşup sohbet ederler yani hesabın şiddetini bilenler, kıyameti görmesinler." Bir kişi gaza niyeti ile atını bağlasa ve bir gün saklasa Allah bir gününe bir ay oruç tutmuş kadar sevap verir.

2. Hikâye

Bu hikâye Hz. Fatıma'dan rivayet edilmiştir. Bir gün Hz. Muhammed kendi eliyle atını yulafını çalkalıyordu. Ben de ey Allah'ın Resulü bırak ben yapayım, sen kendini yorma, dedim. Allah'ın Resulü, ey Fatıma kardeşim Cebrail bana ey Resulallah sen ümmetinden her kim gaza niyetiyle atını saklayıp yulafını kendi verse Allah ona verdiği yulafın her tanesi kadar sevap verir ve her tanesi kadar sipasını mahveyler ve her kim Allah yolunda gaza için atına hizmet edip tımar ederse Allah atın kılları sayısınca sevap verir, diye haber getirdi dedi. Onun için sevabı düşünerek kendim hazırlıyorum, Fatıma sen beni bu sevaptan men etme, dedi.

3. Hikâye

Bu hikâyeyi Zarrar bin Ömer anlatır. Bir kişi pek çok zaman gaza ve cihad ederse Medine-i Münevvere'yi ziyaret etmiş gibi olur. Hz. Şeyh İshak, ulema-yı azamdandır, bir gün gelip ey Zarrar, cihada meylin var mıdır, diye sorar. Zarrar, pek çok zaman İslam için savaşıp hizmet ettim, bu defa da Medine-i Münevvere'yi ziyaret edeyim, der. Şeyh İshak, ey Zarrar, sen kendi isteklerini bırak, Allah'ın ve Hz. Muhammed'in dilediklerini düşün. İşitmedin mi Hz. Muhammed bir kere hacca gitti ve gazayı terk etmedi ve bazıları gazada hacca gitmek için izin istediler de onlara izin vermedi. O zaman Hz. Muhammed, daha önce bir kere hacca gidene bir kere gaza etmek kırk kere hacca gitmekten daha iyidir, buyurdu. Ey Zarrar, sen hacca gitsen sana sadece o haccın sevabı yazılır fakat gazaya katılırsan sana yetmiş bin hacının hacları sayısınca sevap yazılır ve her müminin ve

müminininenin sayısınca hayır yazılır, der. Zarrar bunu işitince hacc-ı şerifi terk edip cihada yönelmiş ve ömrü boyunca İslam'ın sınırlarını beklemiştir. Hikâye bir rubâi ile sona erer.

4. Hikâye

Bu hikâyeyi Muaz bin Cebl rivayet eder. Hz. Muhammed'in zamanında bir gazinin hanımı vardır. Bir gün o gazi gazaya gider. O saliha kadın Hz. Muhammed'in meclisine gelip ya Resulallah benim erim gazaya gitti. İyi amelde onunla yarışırdım ve muhafaza eylerdim. Bana da bir efdal amel ve bir bedelsiz iş söyle ki onun ameli gibi olsun ve o gazadan gelince o amele devam edeyim de erimle sevapta ortak olayım, der. Hz. Muhammed cevap verir, hanım senin erin gelinceye dek gece ve gündüz oruç tutup daima ayakta duracak asla efkârlanmayacaksın buna yetecek gücün ve takatin var mıdır, diye sorar. Kadın o denli ibadet edecek gücüm yoktur, diye cevaplar. Hz. Muhammed, ey hatun eğer bu derece olan bir ibadeti yaparsan erinin ameline ulaşabilirsin, der.

5.Hikâye

Hz. Ömer rivayet eder. Bir gün Hz. Muhammed'in meclisinde otururlarken meclise bir kişi gelir ve ya Resulallah falan kimse vefat etmiştir, der. Hz. Muhammed'i cenazeye davet eder. Hz. Ömer ya Resulallah o kimsenin cenazesine gitmeyin çünkü İslam yolunda değildi yine de Bedr Gazası'nda sen İslam Ordusunu korurken o da oradaydı deyince Hz. Muhammed hemen kalkıp o kişinin namazını kılıp kabrine dek başparmağı üzerinde yürür. Giderken mübarek elini ile üç kere toprak alıp o kişinin üzerine atar. İnsanlar senin için şer şahitlik eder fakat ben senin için hayır duası ederim, der. O kişiyi gömerler. Etraftakiler bu işe şaşırır ve sorarlar, ya Resulallah bu ne haldir ki başparmağınız üzerinde yürüdünüz. O da ey ahbaplarım ve ashaplarım bu kimse bir gece de olsa İslam askerleri için nöbet tutup koruduğu için Allah bu kişinin cenazesine o kadar şehit ve melek göndermişti ki basacak yer yoktu bundan dolayı parmağımın üstünde yürüdüm, buyurur. O zaman Hz. Ömer'e hitaben Hz. Muhammed buyurur ya İbnü'l-Hattab yani bir kimse Hak yolunda cihad ederse onun için cennet vaciptir.

6.Hikâye

Hz. İmam Ali rivayet eder. Bir gün Hz. Muhammed gaza ve cihad için halka çağrı yapar. Ashab-ı güzinden bazısının gönlüne şeytanın huylarından bir nefes erişip hatırlarına ümitsizlik getirdi. Eğer onlar evlerinde dursalardı savaşa katılmayanlar pek çok ölmüşten muhakkak kurtuluş bulurduk. Eğer falan gazada şehit olan ashap savaşa katılmasaydı hala dünya üzerinde mutlu ve sonsuz bir hayat yaşarlardı diye hatırlarından çeşitli düşünceler geçer. Allah Cebrail (as)'e emir verip bu ayeti indirir "*aynema tekünü yüdrikkümü'l-mevtü velev küntüm fī burūcin meşeyyedetin*[128]" yani Allah, Habibine seslenir, ya Muhammed siz güçlü kaleler içinde olsanız da kaçmak size ölmekten veya katlolmaktan kurtulmanız için fayda vermez, diye buyurur.

7.Hikâye

Bu hikâyeyi Hz. Muhammed anlatır. Kâfirler Hz. İsa'dan mucize ve keramet göstermesini isteyip dediler ki ey İsa eğer sen peygamber isen bize bir ölmüş kişi diriltip konuştur, senin peygamberliğine şahitlik etsin, derler. Hz. İsa bu işin karmaşıklığını düşününce gökyüzünden bir ses geldi ey İsa her ne sıkıntın varsa Cenab-ı Hazret'de makbuldür. O Bederâ kavmi senden ne rica ederse git benim hikmetim ve kemal-i kudretimle onlara açıkla, der. Hazret-i İsa Allah'a şükredip kâfirlerin sözlerini kabul eder. Kâfirler ey İsa derler taze ölmüş kimseye razı değiliz, derler. Sonra gidip Hazret-i Nuh'un evladından Sâm'ın kabrini bulup gösterdiler. Kâfir topluluğu çıkıp gözetlemeye başlarlar. Hz. İsa mübarek ellerini kaldırıp dua eder ve Sâm'ın hayatını rica eder. Henüz mübarek ellerini Sâm'ın yüzüne sürmeden ve kelamını tamamlamadan o kabir yarılıp Sâm (as) saçında ve sakalında olan toprağı silkerek ayağa kalkar. Açık bir dille Lâ İlâhe İlla'llâh İsa Resulullah diye ağlar. Kâfir topluluğu bu işe şaşırır kimi de tasdik edip Hz. İsa'ya iman eder. Çoğunluğu inkâr edip bu kadar da sihire kâdirdir derler. Sâm'ın sakalını ağarmış görüp senin sakalın niçin ağardı diye sorarlar çünkü ondan önce ak sakal yoktur. İlk sakal aklığı Sâm'da meydana çıkar. Bir rivayette de İmam Süyûtî Evveliyât (Evâil-i Süyûtî) adlı kitabında anlatır. Ak sakal ilk olarak Hazret-i Halilü'r-Rahman'da ortaya çıkınca sıkıntı ve günahtan oldu diye feryada ve figana başlar. Hz. Allah'dan bir nida gelir, ey Halilim o

[128] "Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır, tahkim edilmiş kaleler içinde olsanız bile.", Kur'an, Nisa, 4/78.

benim cemalimin heybetidir, buyurur. Halilullah ey Rabbim şimdi o benim saygınlığımdır onu fazlalaştır diye dua eder. Hemen mübarek sakalı Allah'ın nuru ile pasparlak olur sözün özü Sâm (as)'a sakalının aklığı sorulunca şöyle cevap verir, canib-i semadan bir nida geldi ey Sâm Resulüm sana ne sorarsa cevap ver, diye emir verdi. Çünkü o nidayı ve sesi işitince kıyamet koptu sandım. O korkuyla sakalım ağardı, der. Ondan sonra Sâm'a sorarlar vefatından beri ne kadar zaman geçti? Sâm, vefatımdan bu yana dört bin yıl geçmiştir ve henüz can acısı benden gitmiş değildir, diye cevap verir ve ağlar. Hikâye buna benzer iki rivayet daha anlatıldıktan sonra sona erer.

8.Hikâye

Şeyh Şehabettin Arabi'nin *Mecmu'atü'l-Letâif* adlı kitabından alıntıdır. Salihler arasında daima şehitlik mertebesine ulaşmak isteyen biri vardır. O salih kul bir gün bahçesinde iken uyuyakalır. Uyku âleminde iken düşmanı gelip onu şehit eder. Daha sonra Şeyh Şehabettin Arabi bu kişiyi rüyasında görür ve ona halini hatırını sorup ölümün şiddetinden konuşurlar. O şehit olan said kişi ey Şeyh gidip ruhun uykusunun ve kuvvetin acısını görmedim, diye cevap verir ve anlatmaya başlar, iki kişi vardı onları kâfirler esir alıp zeytin bağı içinde üç gün üç gece o kadar kaynattılar ki kemiklerinde etten eser kalmadı sonra bir aziz bunları görüp sorar, kâfirler sizlere şaşılacak derecede çok hakaret etti ve utanmadan sizi katletti. Eleminiz, sıkıntınız ve şehitlik âlemindeki şiddetiniz ne kadar göründü, der. O iki şehit, ölüm şiddetini bir kazana girip uyuyup uyanmışız gibi gördük, hemen gözümüzü açıp kendimizi cennette gördük bundan daha fazla sıkıntı çekmedik, derler.

9.Hikâye

Hz. Hasan (ra) rivayet eder. Hz. Muhammed, ey gözümün nuru tüm şehitlerin hasb-ı hallerini anlat, der. Ey Resulallah buyurun o saadetli topluluğun hallerini sizden dinleyelim, diye ısrar eder. Hz. Muhammed, ey Hasan şehitlerin hasb-ı halleri şöyledir ki dünyada ve bu geçici makamda bir kimse son derece fakir olsa yiyecek ekmek, giyecek giysisi olmasa o fakir kişi perişan iken uyusa ve uyandığında baksa etrafı altın ve gümüşle dolmuş ve tüm dünya padişahlığı ona verilip doğuya ve garba hâkim olsa kulları ona hürmet ve hizmet etse o fakir uyku âleminde böyle fakir olarak varsa ve uyandığında

kendisini bu denli zengin bulsa ne kadar mutlu olurdu değil mi işte şimdi şehitler de bu haldedirler. Bu sıkıntı evi olan dünyadan gözünü açıp kendisini eğlencede, bayramda ve hurilerle vuslatta görse o huriler ki dudaklarından bir damla denize düşse tüm deniz şekerden tatlı olur. Eğer zülfünden küçücük bir parça âleme çıksa aşk âlemi terden mis gibi kokardı ve tacından bir tane mücevher yeryüzüne düşse doğu ve batı arası nurla dolardı deyince Hz. Hasan, o şehitlik makamı bize de nasip olur mu diye sorar. Hz.Muhammed, ey ciğerimin köşesi sen de şehitlik saadetine erişip şehitlerin reisi olacaksın diye buyurur. Hikâye bu hikâyeye benzer üç kısa rivayetle devam eder.

10. Hikâye

İmam Arif Iydullah el-Yaʿfī'nin *Ravza-i Reyâhin* adlı kitabından alıntıdır. İmam Arif anlatır: benim zamanımda mahallemde bir yiğit vardı. Yalnız başına dolanıp dururdu. O kişiye daima neden ölmedin derdim. O da bana Hz. Allah'tan dilerim ki bana dünyada iken bir huri nasip etsin, diye cevap verirdi. Bir gün gazaya çıktık. Üzerimize kâfirler hücum etti. İlk hamlede o yiğit şehit oldu. Saldırı savuşturulduktan sonra şehitler arasına girdim. O yiğidin arkası üzerine yattığını gördüm. Paramparça olmuş ve iki elini göğsüne koymuştu. Şaka amacıyla ona dedim ki dünyada huriler istiyordun, Allah sana kaç huri verdi? Ben böyle deyince o yiğit bana gülümsedi ve elini kaldırıp üç parmağını gösterdi.

11.Hikâye

Bu hikâye İmam Dımaşkī'nin *Kitâb-ı Fezâil-i Cihâd* adlı eserinden alıntıdır. Kûfe ehlinden birkaç kişi gazaya gider. Ardından deniz kenarına yerleşirler ve atlarını beklemesi için Abdullah adlı yoldaşlarını bırakırlar. Abdullah da çölde atları beklerken ansızın parlak bir kubbe ve süslü bir kasır ortaya çıkar. Abdullah adlı yiğit o kasrı seyrederken içeriden bir ay yüzlü cariye ve hizmetçi çıkıp ey Abdullah gel, seni cevherin sahibi istiyor derler. O yiğit kasra girer, süslü bir taht üzerinde bir huri görür. Yanında pek çok cariye ve hizmetçi durur. Güzelliği anlatılamaz derecede olan hurinin karşısına gelip Abdullah'a merhaba der ve elini eline alır. O yiğit pek çok zaman hurinin güzelliğine hayran kalıp karşısında oturur. Abdullah huriden utanır. Huri, utanıp sıkıntı çekme Allah beni sana nasip etti, inşallah bu gece yatsı namazından sonra sevgiliye kavuşma vaktidir. Bu gece bu tarafa geleceksin, der. Sonra bir kadeh süt şerbeti verir. Abdullah o şerbeti içtikten bir süre sonra kendine gelir.

Gözlerini açar ve yine kendini çölde görür. Bu duruma şaşırır ve bu nedir yoksa bu olay bir rüya hali midir, diye düşünür. Akşam olunca arkadaşlarına gidip bu durumu anlatır. Yoldaşlarının kimi sana cinler musallat olmuş der kimi de eğer doğru söylüyorsan istifra et, süt varsa sözüne güveniriz, derler. O yiğit hemen parmağını boğazına sokup bir kadeh safi süt kusar. O sütün kokusu tüm çölü sarar. Herkes şaşırır ve bu olayın doğru olduğunu onaylar. Allah'ın hikmetiyle vakit gelince abdest almaya deniz kenarına inerler. Meğer düşman gemisi orada hazırmış. Orada kâfirler o genci şehit ettiler. O hurinin haber verdiği zamanda cennete layık olanlar cennete giderler, yoldaşları ise Kûfe'ye dönerler. O şehidin babasına bu hikâyeyi anlatırlar. Babası, dün Kûfe'de koyun güdüyordum ansızın çölden yana baktığım zaman bir heybetli, ablak atlı bir yiğit karşımda duruyordu. Safi yeşil kumaşın içindeydi ve bindiği atın bir benzerini daha görmedim. Yüzü ayın on dördü gibi parlıyordu. Yanıma yaklaşıp bana bir şeyler söyledi baktım ki Abdullah'mış. Ona bu devlete nasıl kavuştun, diye sordum. Bana bir vadide deniz kenarında kâfirler beni şehit etti. Kûfe gazilerinden Abdülaziz adlı aziz bu gece vefat etmiş onun cenazesine geldim, diye cevap verdi. Bu duruma şaşırıp hemen Abdülaziz'in halini sordum. Bana o bu gece vefat etti, dediler. O zaman anladım ki oğlum ebedi hayattadır, diye anlatır.

12. Hikâye

Ebi Zeyd anlatır. Nureddin Said adlı bir kimseye denk geldim. Asla dünya yemeğini yiyip içmezdi. Bir gün onu ahiret kardeşi edinip halini hatırını sordum. Bana halini anlattı. Bir gün doğu tarafına İslam ordusunda asker olup gazaya gittik. İslam ordusu bozguna uğrayıp dağlara, çöllere dağılıp perişan oldular. Ben de bir tarafa doğru giderken kâfir tarafında bir azim asker gördüm. Bir geniş çölde çadırlarını kurmuş, atlarını önlerine yayıp ateş yakmışlardı. Çoğu Kur'ân okuyup tilavet ediyordu. Bunları gördüğümde elhamdülillah İslam askerlerine denk geldim diyerek sevindim ve birinin çadırına doğru yöneldim. O çadırın sahibi de bana doğru gelip elimi eline aldı ve muhabbet etti. Bozguna uğrayan askerden misin diye sordu. Ben de evet onlardanım, dedim. Hemen beni ateş kenarına götürüp sohbet ettikten sonra bir salkım üzüm ve beyaz ekmek ikram ettiler. Öyle ki daha önce hiç böyle lezzetli ve tatlı ve beyaz ekmek görmedim. O ekmek ve üzümü yiyince bana bir uyku çöktü. O yiğit gel dizime yaslanıp uyu, dedi. Ben de uyuyup uyandığım zaman ne çadırdan ne de askerden eser yoktu. Ancak başım bir kemiğin üzerinde duruyordu. Kemiği alıp baktım ki o kemik dizden aşağı bir insan kemiğidir.

Meğer orası şehitlerin makamıymış. O zaman anladım ki o asker de şehitlerdendir. Oradan kalkıp bir dağa doğru yürüdüm. O dağda kendimi gizleyeyim dedim. O dağa girince yine bir asker gördüm. Yanımdan geçtiler çoğu şu ayeti okuyordu "*inne'llâhe eşterâ mine'l-müminine ve emvâlehüm bi enne lehümü'l-cenneten yukâtilüne fī-sebīli'llāhi*"[129] ve bazıları da şu ayeti okuyordu "*velâ tehsebenne ellezine kutilü fī-sebīli'llāhi emvâten bil ahyâün ʿinde Rabbihim yurzekun*"[130] çeşitli tahlil ve tesbih ile o Allah'ın mağfiretine kavuşmuş olan topluluk yanımdan geçip gittiler. Bunların ardından atı aksak biri geldi. O da Kur'ân okuyordu. Ona, bu askerler ne askeridir, hangi diyardan gelirler, senin atın neden aksıyor diye sorunca o da atımın fiyatından üç altın borcum kaldı. Kudretim varken ödemedim ve dinimi kaza etmedim. Onun için Allahu Teâlâ benim mertebemi onlardan geride verdi, onlara yetişmeye dermanım yoktur, dedi. Ben de bana hangi diyardan olduğunu söyle, İnşallah İslam diyarına gidebilirsem, gidip dinimi eda edeyim deyince atı altından kuş gibi uçup yoldaşlarına yetişti ve geri gelip beni arkasına aldı. Kâfir ilinden çıkıp on günlük yolu bir saatte kendi şehrine getirip evini gösterdi ve eşimin adı falancadır benden selam söyle. Ona evin falan yerinde ve köşesinde beş yüz flori defnettiğimi anlat. Atımın üç flori olan borcunu ödesin diye vasiyet etti ve hemen ardından kayboldu. Gidip eşini çağırdım, şehidin selamını söyledim. Vasiyetini tekrar ettim. Eşi hemen eve girip şehidin dediği yerden beş yüz altını çıkarıp üç altın verdi. Bana da şehre gideyim diye on altın verdi. Onunla şehre geldim ve o zamandan beri dünya yiyeceğini yemeyip asla dünya suyunu da içmedim. Aklıma dahi gelmiyor. O şehidin ziyafetinden dolayı kalbim mutlu ve gönlüm nurla doludur. Gönlümüzün tatlılığı ağzımda ve tokluğu karnımda bakidir, dedi.

13. Hikâye

Bu hikâye Mevlana Şeyh Alâeddin'in *Mesâlikü'l-İrâd* adlı kitabından alıntıdır. Basra şehrinde bir saliha kadın varmış. Onun da İbrahim adında bir oğlu varmış. Basra yakınlarında bir kaleye kara yüzlü kâfirler saldırıp kuşatınca Abdülvahid adlı vaiz minbere çıkar ve halkı savaşa çağırır. Onlara şehitliğin faziletlerini ve hurilerin vasfını anlatıp şöyle söyler "Güneş gözlerini görse ışık vermezdi, ay yüzünü görse ondan utanırdı". İbrahim'in annesi de o meclistedir ve bu sözleri duyunca hemen yerinden kalkıp vaize seslenir, ey

[129] "Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler." Kur'an, Tevbe, 9/111.
[130] "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma, bilakis onlar diridirler.", Kur'an, Al-i İmran, 3/169.

dinin fazileti o anlattığın cariye ile benim oğluma on bin altın mehirle nikâh kıy! On bin altınla beraber oğlunu vaize teslim edip o da seninle birlikte gazaya gitsin. Belki Hak Teâlâ duamı ve kurbanımı kabul eder. Oğluma şehadet nasip olsun, annesine ve babasına şefaat etsin, der. Basra halkı gazaya gider. Gencin annesi oğlunun kefenini dahi verir. Ağlaya ağlaya gözlerini öpüp Hak Teâlâ bizi dünyada bir daha bir araya getirmesin, kendi divanında bizi kavuştursun, diye dua eder. Gaziler düşmanla karşılaşırlar ve ilk hamle yapan o genç olur. Diğerleri de hareketlenip hamle yapar ve genç şehit olur. Gaziler düşmanı perişan eder, savaşı kazanırlar ve Basra'ya geri dönerler. Halk onları karşılamaya çıkar. O saliha kadın da vaize gidip ona ey vaiz benim kurbanım kabul oldu mu, hediyem ulaştı mı diye sorar. Vaiz de oğlun cennet ehli ve Allah yolunda kurban oldu deyince kadın elhamdülillah Allah kurbanımı reddetmedi, der. İnsanlar bu durum karşısında şaşırıp dehşete kapılırlar. Yine vaiz minbere çıkmış şehitliğin faziletlerini ve gazanın derecelerini anlatırken o kadın meclise gelip vaize, ey vaiz bu gece oğlumu rüyamda gördüm. Yemyeşil bir bahçede ve yüksek bir kubbede anlattığın hurilerle sohbet ediyordu. Beni görünce anne duan kabul oldu, dileğin gerçekleşti. Bana o kadar ikramda bulunuldu ki vaizin anlattığından daha fazlaydı, dedi diye anlatır. Bu hikâyeyi duyanlar hayran olup gazaya gitmek istediler.

14. Hikâye

Bu hikâye menkıbelere ayrılarak anlatılmıştır. İlk hikâye de başlık bulunmamaktadır fakat diğer iki hikâyede başlık bulunur. Üçüncü menkıbe farklı bir hikâyenin devamında verilir. Birinci Menkıbe başlığı altında verilen hikâyede yaşanan olaya yazar bizzat şahit olmuştur.[131]

Birinci Menkıbe

Bu, şehitler topluluğunun en garip menkıbelerinden biridir. Bu sayısız kullar Kapşüvar adlı hisarda bir bölük düşmanla Çakan adlı kalenin altına doğru hücum ettik. Adı geçen kalede yaşayan kâfirleri pusuya düşürüp bunları ansızın katlettik. Settar olan Allah'ın hikmetiyle cehennem ehli olan kâfirler İslam ehli olan askerlerin bu fikrini öğrenir ve önce

[131] Câfer ʿİyânî, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs, Haz. Mehmet Kirişcioğlu, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001,s. 14'ten hareketle: "TCVÜ, vr. 45a-b. Müellif bu hadiseyi Nesâyihü'l-Mülûk (İÜ Ktp., İbnülemin Yazmaları nr. 3560/2, vr. 25a-b) ve Zübdetü'n-Nesâyih (TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 277, vr. 49b-50a) adlı eserlerinde de zikretmiştir."

davranarak mevziye girip pusu kurarlar. Biz İslam askerleri düşmandan daha akıllı iken onlar dört tarafımızı sarmışlardı. Kısaca cehennem ehli olan uğursuz düşman İslam ehli olan askerlere gaza etmek amacıyla saldırınca İslam askerleri aslanlar gibi yiğitçe dövüşüp muharebeye ve mukatileye başladılar. Kâfirlerin başına çok iş açtılar. Suçin adlı kalenin farislerinden Divane Hüseyin denilen bir mert asker vardır. Cesaretiyle ünlü, yiğitliğiyle meşhurdur. Allah'ın hikmetiyle kâfirler onu şehit ettiler. Bu asker kendi başını eline alıp üç ayak ileri yürür ve şehit olduğu makama gelince arkası üzerine düştü. Uzun süre hareketlerle bir şey söylemeye çalıştı. Onu şehit eden hain dikkatle onu izledi ve o şehidin başını alıp götürmek için bekledi. Her ne kadar zorlasa da başını almaya gücü yetmedi. Hatta benim ve farislerin ağası olan Muhammed Ağa adlı gazinin o şehidin başını alıp yerden kaldırmaya gücümüz yetmedi. Sonrasında Kerevetine adlı harabe hisarın önüne gömdük. Allah'ın kudretine şükürler olsun o zaman anladım ki Allah şehit olanlar hakkında vadettiği ihsanı ve nimetleri ortaya çıkmıştır. Hikâye bir beyitle sona erer.

İkinci menkıbe "Menâkıb-ı Sânî Dârü'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn" başlığını taşır.

Yazar, hikâyenin başlangıcında 985 yılında Budin'de vekillik görevinde olduğunu belirtir.[132]

Bu türâb-ikdâm, Budin beldesinde Resul Aleyhi's-selâm'ın seccadesinde vekillik görevinde iken 985 tarihinde Puşte kalesi'nin tamir edilmesi gerekti. Denizde boğularak vefat etmiş olan cennete layık olan Vezir Mustafa Paşa bu güçsüz köle ve kimseye minnet etmeyen kul o zamanda emir ve ferman vermişti, bu kalenin duvarına bitişik olan evler koparılıp ayrılsın. Fakirlere ve yoksullara zulüm edilmemesi için kalenin tamirine bu kulunu atamıştı. Kalenin temeline inildiğinde Allah'ın hikmetiyle yerin altına gizlenmiş üç asker şehidin latif mezarları ortaya çıktı. Nurlu vücutları keşfedildiğinde bulundukları yer cennet gibi olan şehitlerin başları bedenlerinden sanki yeni ayrılmış gibi kanlar akmaktaydı ve kiminin başında kılıç yarası olup kan ve toprak içinde yuvarlanmış içinden nurlar çıkıyordu. Gencecik ve gonca güller gibi yatıyorlardı. Meğer Bali Ağa diye meşhur bir gazi hayat-ı mecazîden ellerini çekmiş biriydi. O diyarda savaşta altmış yıldan beri şehit olmak dileğiyle iki asker arkadaşıyla beraber Kara Hersek aslı sek muharebesinde şehit olup defnolunmuşlar. Üç şehidin latif vücutları çıkarılıp müslüman mezarlığında güzel bir yere gömüldüler. Gömdükten sonra belli olsun diye etrafına hendek açtılar. O anda

[132] Mehmet Kirişcioğlu, age. s. 14'te belirtildiği üzere bu hikâye TCVÜ'de vr. 44b-45a'da yer almaktadır ve tarih 995 yılı olarak verilmektedir. Yine belirtildiği üzere Zübdetü'n-Nesâyih adlı eserde de on yıl öncesi yani 985 yılı verilmektedir. (vr.50a)

şehitlerin mezarlarına gökyüzünden nur indiği görenler tarafından rivayet edilir. Bunlardan başka merhum Üveys Paşa'nın (Rahmetullahi Aleyhe) Budin eyaletine vali iken bir gece saraylarında otururken gökyüzünden nurların çıkıp bir direk gibi o şehitlerin kabirlerine indiğini gördüm, diye rivayet ettiği o bölgenin büyükleri tarafından anlatılır.

15. Hikâye

Hak yolunda şehit olanların vücudunun yerdeki haşereler ve toprak tarafından yenilip ziyan olması ihtimali yoktur. Kıyamet gününe kadar çürümez ve genç bir yiğit olarak yüzleri nur dolu dururlar. Kıyamet koptuğu zaman yaratılanların hepsi, tüm hayvanlar, haşereler, mahşer yerine gelince tüm nebiler kıyamet gününde "ya Rab nefsi nefsi" diye nefs-i nefiselerini isterler *yevme yefiru'l-mer'ü min ahīhi ve ümmīhi ve ebīhi*[133] fikrince oğul atadan ata oğuldan karar ve Allah'ın emriyle... diye korkmakta ve kıyamet şiddetinden korkarken Hak yolunda şehit olanlar Arasat meydanına ve kıyamet mekanına gelir. Kiminin başları ellerinde ve kiminin kılıçları boğazında muska olmuş yaralarından kanları akarken mutlulukla Rablerinin huzuruna gelirler ve misk kokuları o kadar yayılır ki Arasattakilerin dimağları misk kokusu ile dolar. Nitekim Hz. Muhammed hadisinde buyurur " *mā min meklümin yüklemü fī sebīli'llahi illā cāe yevme'l- kıyameti ve kelmühü yedmī ellevnü levnü demīn ve'r-rayhü riyhü miskin*"[134] Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyamet gününde yarasında kan akarak Allah'ın huzuruna gelir. Rengi kan rengi, kokusu ise misk kokusudur, diye buyurdu. Şehit olanlar kıyamet şiddetini ve sıkıntısını asla görmezler. Mahşer yerinde sıra sıra oturup safa sürerler ve birbirlerine dünyada iken yaptıkları gazaları anlatırlar.

Üçüncü menkıbe "Menakıb-ı Salis Tarik-i Huda" başlığını taşır.

Hz. Muhammed'in yolunda canlarını ve başlarını feda edenlerin biri de Üngürüs beldesinin yüzü suyu Peçevi adlı güzel kalenin gazileridir. Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan Sultân Süleyman Han'ın zamanında Peç Kralı'nın yalancı veziri Peremi Petri adlı lanetlenmiş kişi pek çok askeriyle adı geçen kaleyi istila eder. Üç yüzden fazla İslam askeri intikam almak için kâfir askerlerin üzerine at salar ve altmış binden fazla atlı ve yaya

[133] " İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından...", Kur'an, Abese, 80/34-35.
[134] "Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyamet gününde yarasından kan akarak Allah'ın huzuruna gelir. Renk, kan rengi, koku ise misk kokusudur.", Nevevī, age. Cilt:2, Hadis no: 1298, s.198.

askeri birbirine katar, kâfirlerle şiddetle çarpışırlar. O müslüman gazilerin hepsi şehit olur ancak bir tanesi şehitlerin arasına saklanır. Diğer askerler Allah'ın izniyle şehitlerin şahına şehitlik yolunda yoldaş olup cennet ehli olurlar. Bu hikâye bir beyitle devam eder ve yazarın müslümanlara verdiği nasihatle sona erer.

16.Hikâye

Bu hikâye Mevlana Muhyiddin Karamani'nin *Ravzatü'ş-Şüheda* adlı kitabından alıntıdır. Sultân Murad Han Varna gazasında olan muharebeyi bildirir ve o muharebede İslam askeri hezimete uğrayıp dağılır. Hatta Sultân'ın yanında olan yaya ve atlı askerlerden çok azı kalır. Askerlerin çoğu kaçar ve her biri bir tarafa gider. Kâfirler elli binden fazla atlı ve yaya asker ile Sultân'ın etrafını sarar ve müslüman askerleri toptan helak olmaya yaklaşır. Fakat Sultân yerinde sabit kalır ve dayanarak kâfirlerin üzerine saldırmak için fırsat elde eder. Bu zafer muhakkak İslam dininin ve şer'inin kalıcı olmasını sağlar. Savaşı kazanmış olan Sultân Murad Han, atlar o cenkten kaçıp firar ettiler. Din düşmanları yanımda olan askerlerin etrafını sarmış, İslam askerlerini hezimete uğraması kaçınılmaz bir hal almışken kalbime şeytan zehrini akıttı. Bana, ne duruyorsun, başını alıp bir tarafa kaç, burayı terk et diye vesvese verdi. O haldeyken Allah'tan ilham geldi, eğer bu savaş meydanından kaçıp gidersen askerlerini katlederler. Tüm müslümanları, şeyhleri, âlimleri ve ulu kişileri katlederler. Ulemaları ve yüce Kuran'ı ateşe atarlar. Bu kadar camiyi, mescidi yakıp yıkarlar. O zaman şimdi benim yüz bin canım olsa da dinim ve Hazret-i Sultân-ı Güzin için feda olsa dedim. Allah'a dua edip geride kalan İslam askeri ile çalışıp çabalayıp kâfir askerlerini çöle dağıttım. Köşeden köşeye kaçışıp darmadağın oldular. Küçüğü büyüğü kılıçtan geçirildi ve kimi de esir oldular, diye anlatır.

17.Hikâye

Bu hikâye yazar tarafından anlatılır.

Hâlâ padişahım olan Sultân Murad'ın oğlu sultan-ı berrin ve denizlerin hakanı, Kâbe'nin hadimi olan Sultân Mehmed Han'ın saltanatında sene bin beş yılında gaza ve cihad için Eğri adlı hisara fetih ve cehennem ehli olan kâfir topluluğunu zafer kılıcının etkisiyle zarara uğratmak amacıyla Allah yolunda yola çıktığını, Allah'ın huzurundan

kovulmuş olan kral ve askerleriyle savaşırken Allah'ın adaletinin zuhur ettiğini herkesin bilmesi ve düşünmesi için kısaca yazdım. Cehennem ehli olan kâfirler bir araya gelip İslam askerini hezimete uğratmak için gayret etmişlerdi. Askerler hezimete uğramak üzereyken gazilerin ve mücahitlerin Sultân'ı saltanatında Allah'ın huzuruna yüz tutup dedi ki İlahi, Hz. Muhammed'in bir avuç ümmetini yeryüzünden emir ve ferman Yüce Allah'ın huzurundadır. Eğer bir bölük kâfir kullarının hayatını istemesi, Resul'ünün başından geçenlerin tekrar açığa çıkarmak emrinse lütuf senindir, diye dua etti. O zaman Mevlana Saadettin Ademullah *Tal'at-ı Fezâil* adlı kitabında şöyle rivayet eder: Allah'ın gölgesi olan Padişah daha ellerini yüzüne sürmeden ve duası sona ermeden kral hezimete uğrar. Şeytan'ın askerlerinin rehberi telef olur. Hikâye üç beyitlik bir mesnevi ile devam eder. Ardından Padişah'ın yine düşman karşısında böyle sapasağlam durduğu görülmüştür, diyerek sona erer.

18.Hikâye

Bu hikâye *Tevârih-i Suyûtî*'den alıntıdır. Mahşer gününün şefaatçisi olan Hz.Muhammed Şam yakınlarında bir kalenin fethi için bir miktar asker gönderir. Peygamberlik bayrağının taşıyıcısı ve Rum serdarı olan Ebu Eyyüb el-Ensârî'yi önder olarak seçer ve o kaleye gidip istila ederler. Kırk gün gece gündüz savaşırlar fakat kalenin bir taşına dahi zarar veremezler ve fethine imkân bulamazlar. Sonra Eyyüb Ensârî meşveret için bir ashabı davet edip, ben Allah Resulünden şöyle duydum, ey Eyyüb benim ümmetim sünnetime uyarsa kıyamet gününe kadar zaferle devam eder, der. Şimdi bizim içimizde birileri yaratılanların Sultânı ve Allah'ın Resulünün sünnetini ve güzel adetlerini terk etmiş, der. Ne olduğunu öğrenilince görürler ki sünneti terk eden gaziler bir Arap kabilesindenmiş ve misvak sünnetini terk etmişler. Eyyüb Ensârî o topluluğu uyarıp çokça tembih eder. Hz. Muhammed'in sünnetine uyduklarında Allah'ın izniyle gazada üstün olurlar. Allah'ın dileğiyle mansur ve muzaffer olmaları kesindir. Bununla birlikte zafer yolunda amade olanlar gazanın ve cihadın şartlarını ve sünneti bilmelidir. Gaza edenler gaza sevabına ulaşsın ve şehit olanlar şehitlerin tabiatına dâhil olsun. Her ibadetin sıhhati ve Allah'ın huzurunda kabul olması için şartlarını yerine getirmek gerekir. Öncelikle gaziler için gerekli olan iyi niyet ile mutlak olan din için gaza ve savaş yapmaktır. Hikâye bu duruma uygun hadis ve rivayetlerle devam eder.

3.Bâb

Üçüncü Kısım **"**Üçüncü Bâb Hazret-i Çehâr-ı Güzîniŋ Faziletlerin Beyân Olur Sultânlara Bugz u ʿAdâvet İden Mülâhedeniŋ Ahvâllerin ve Ol Tâife-i Şûma İ'timâd u Medhin ve Milletlerine İ'tikâd İdenleriŋ Hasb-ı Hâllerin ʿİyân İder" başlığını taşımaktadır. Dört halifeyi öven yazılar ve bu yazıların ardından verilen üç hikâye bulunur. Sadece Hz.Osman'ın anlatıldığı yazının ardından hikâye değil, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir methiye yer alır.

Bölümün başında Kızılbaş adı verilen toplulukla ilgili bir yazı bulunmaktadır. Yazar kendi gözlemlerini anlatır. Hikmet erbabı ve gayretli olan ashabı yani sünnet ehli olan sadakatli kardeşlere mübeyyen olsun ki işbu kulun gençlik zamanı ve ibadet vaktinde bunca yere gitmiştir. Zelâletle dolu şark tarafına gittiğimiz zaman o bölgenin halkı çoğunlukla Kızılbaş'tır. Kızılbaşların mezhep ve milletlerine uymuş ve o mekruh olan topluluğa razı olmuştur. Ancak onların kimi kötü yaşantıya sahip olan Kızılbaşlara yakın olmakla çoğu sünnet ve cemaat ehli mezhebi mezhebini terk etmişti. Zelalet yoluna düşmüşlerdi. Bununla beraber Rum ülkesinde Dobruca adlı şehrin halkı fakirleri ve zenginleridir. Başlarına bidat ehlinin tacını giymişlerdi. İşleri ve hareketleri zelalet bulmuşlardı. Kimine Şah adını vermişler, kimine Canberdi ve Dede Turlak ve er-i Hak ve bazıları Nefes Dede ve Şahbende kimini de İmam Kulu var yolu ve bazıları Derviş Kurban ve Baba Hayran gibi adlarla adlandırılmış bir alaydır. Bidat ehli ve Hz. Muhammed yolunda olanlar, düşkünlerin ve kötü işler yapan kabilelerin içinde bu doğru olan kul misafirlik yoluyla pek çok zaman yaşadım tavırları ve tarzları, ayin ve erkânları günde beş kez çirkin ve murdar esrarı yiyip uyurlar. O esrarın hayali ile kendilerine garip şekiller ve acayip hayaller görürler. Birbirlerine özellikle de Şeyhlerine gidip bu gördükleri hayalleri anlatırlar. Yani keramete erdik diye laflar ederler. Kâh şeytanın hayali ile bir köşede ululer ortaya çıkar ve çeşitli hilelerle sapkınlık edip haşa "ena Rabbiküm ala ali " diye bağırıp çağırırlar. Diğerleri de bir yere secde edip gece ve gündüz eya Şah kelimesini zikrederler. Bu talihsiz kul o düşkün topluluğa iltifat ve muhabbet yoluyla taharet, abdest ve salat konusunda sohbet ettim. İçlerinde seçkin ve aydın olanlarından pek çok imansız uğursuz ellerini açıp mübarek olmayan parmaklarını açıp dediler ki insanın eli Allah kelimesidir. Allah'ın yüzünü görüp bakmıştır. Onunla taharet etmek, Allah lafzı ile abdest almak caiz değildir. Biz günde beşer kez esrar içeriz. O esrar ile gayba muttali olan abdallarız. Bu hususla Hz. Ali'nin dergâhıdır, mekânıdır. Her zaman iyi, hayran, mecnun ve serveti olmayan, mekândan arınmış divaneleriz. Baştan ayağa yanmış olan divane salat teklifinden

arınmıştır. Oruç ve iyilikten arınmıştır, diye o kötü kavim Allah'a yakışıksız sözler söyleyip layık olmayan haberler verdiklerinden başka gaza eden askerlerin ve mücahitlerin mekânından ve Budin şehrinin sınırında ve diğer İslam memleketlerinde bu gibi uğursuz topluluklara ve ayıplanmışlarla birlik ve millet olan inanmış topluluk sınırsızdır. Mücahit ve gazi zümresinden ve müslüman topluluğundan olanların o kötü taifeden kaçınmaları gerekir. Zira o kavme katılıp mezheplerine ve milletlerine muvafakat edenlerin Allah ve Resulünün huzurunda ne namazları ne de hazları kabul olmaz ve gazi mertebesine ulaşamazlar... Hikâye bu tarz öğütlerle devam eder. Ardından dört halifeyi övdüğü bölüme geçer.

Der Beyân-ı Fezâil-i Hazret-i Ebu Bekirü's-Sıddık Radıyallahu ʿAnh

O mağaradaki yoldaş, sır sahibi, ilk dost ve yüce İmam, kâfirleri katleden Halife Ebu Bekirü's-sıddık (ra) öncelikle Allah'ın Resulünün davetini kabul edip Muhammed'in dinine girince saf kalbinde iman nurunun mertebesi İslam'ın şevketinin mekân ve derecesi mübarek gönlünde belli olduğunda ne kadar çok hazineye ve şaşaalı elbiselerle diğer elbiselerinin hepsini feda edip fakirlere dağıtmıştır. Bundan başka saadetli evlerindeki tüm yükleri, erzakları ve malları esirgemeden dağıtır. Ne zaman ki *men zellezi yükrizü Allahe karzen hasenen*[135] ayeti indi o zaman Hz. Ebu Bekir Sıddık Allah bizden farz diledi. Allah'ın bende bir cübbe ve destar görmesinden utanırım, der. Hemen üzerindeki cübbesini ve başındaki destarını bile fakirlere verir. Hatta Hz. Muhammed'in huzuruna çıkacak giysi bulamaz. Hz.Muhammed peygamberlik nuruyla Hz. Ebubekir'in durumundan haberdar olunca mübarek hücrelerine gider. O İmam-ı Atik'e yani Ebu Bekir Sıddık'a gönderecek bir elbise bulamaz. Sonra Allah'ın Sevgilisi Hz. Fatıma'nın evine gidip ey Fatıma benim yoldaşım yani Ebu Bekir Sıddık'ım cümle mülkünü feda etti ve Allah yolunda harcadı. Hatta üzerine giyecek bir elbisesi kalmamış bir şal parçası varsa gönder diye buyurur. Hz. Fatıma evini köşe bucak arar. Hz. Ebu Bekir Sıddık'a gönderecek bir şey bulamaz. Sonra mübarek evlerinin bir köşesinde kıldan bir çuval başka bir rivayete göre de bir köhne hasır bulup Safiye adlı bir cariyesiyle Hz. Ebu Bekir onu elbise yapıp iki cihan serverinin huzuruna gidebilsin diye gönderir. Safiye çuvalı alıp Hz. Sıddık'ın huzuruna gelip selam verip ey Halifetullah ve Hz. Muhammed'in yoldaşı, Hz. Fatıma sana sonsuz dualar etti ve bu abayı elbise edinip giysin ve babam Allah Resulü'nün huzuruna varsın, der. Hz. Ebu Bekir o çuvalın iki tarafına yarıklar açıp ortasını kefen yakası gibi delerek başına geçirir.

[135] " Kim Allah'a güzel bir borç verecek ki Allah da onu kendisine kat kat ödesin.", Kur'an, Hadid, 57/11.

İki tarafını da ağaç dikenleriyle tutturur. Zevk ve neşe ile Allah Resulünün meclisine doğru yola çıkar. Meclise girince Cebrail (as) yere iner. Hz. Ebubekir ne kılıktaysa o da boğazına bir çuval geçirip Resul (as) meclisine oturur. Hz. Muhammed Cebrail'i (as) bu halde görünce şaşırıp ey Cebrail bu halin ne, neden bu garip şekle büründün, seni hiç bu halde görmemiştim, der. Cebrail (as) ey Allah'ın Resulü yerde ve gökte ne kadar melek varsa Allah Ebu Bekir ne haldeyse o hale bürünün diye emrettiğinden bu hale bürünmüştür. Ey Allah'ın Resulü Hakk Teâla sana selam edip şöyle buyurdu ki benim sadık kulum Ebu Bekir'den ben razı ve hoşnut oldum. Ona benden razı mıdır diye sor, dedi diye anlatır. Hz. Muhammed Ebu Bekir Sıddık'a iltifat ve muhabbetle hatırını sorup Allah'ın emrini ve ben ondan razıyım, o benden razı mıdır, dediğini anlatır. Hz. Ebu Bekir ben Rabbimden razıyım diye üç defa tekrar eder. Ondan sonra Hz. Muhammed, cehennem ateşinden azad olunmuş birini görmek isteyen Hz. Ebu Bekir'e baksın buyurur. Hikâye, Sultân-ı Âlişân'a lanet ve küfür eden pis mezhebe uyanlar ceza gününde ne halde olacaklarını bilsinler, nasihatiyle sona erer.

1.Hikâye

Bir gün Hz. Muhammed sabah namazını kılıp Hz. Ebu Bekir nerededir, diye sorar. Kimse cevap vermez, hemen ayağa kalkıp tekrar Ebu Bekir nerededir, diye seslenince en arka saftan Hz. Ebu Bekir lebbeyk ya Resulallah, diye cevap verir. Sonra Hz. Muhammed onu kendi huzuruna davet edip benimle namazda mıydın, diye sorar. Ebu Bekir, ya Resulallah o saftaydım çünkü sen tekbir getirdiğinde ben de tekbir getirdiğim zaman şeytan abdestin yok diye vesvese verdi. Hemen dışarı çıkıp abdest aldım. Bir latif ses işittim ya Ebu Bekir işte ibrik dediler, sağıma baktım, bir altın ibrik gördüm. Üzerine lā ilahe illallah Muhammed Resulullah yazılmıştı. O ibriği aldım. Onun beyaz suyu süt gibi şekerden tatlı ve lezzetliydi. Onunla abdest aldım. Sonra seslendiler, havlu alıp silin ve namaza yetiş dediler ya Resulullah asla o havlu gibi latif ipek görmedim. Abdestimi tamamladım, içeri girdim. Henüz Hazretinizi ilk rekâtta buldum, diye anlatır. Hz. Resulullah, ey Ebu Bekir sana müjde olsun, sana cennetten ibrik getiren Cebrail'dir ve yeşil havlu tutan Mikail'dir ve sen gelip namaza yetişince dizlerimi tutup rükûdan doğrulmama izin vermeyen İsrafil'dir, der.

Fezâil-i Hazret-i ʿÖmer Radıyallahu ʿAnh

Bu bölüm Hazreti Ömer'i öven bir yazıyla başlar.

Gayret kılıcının sahibi ve adaletin kaynağı sıdk ve doğruluk sahibi muradın vücut bulmuş hali emirü'l-müminin Hz. Ömer Bin Hattab (ra) İslam'ın şerefi ile ona müjde olsun ki O yerde ve gökte tektir. Mülkler ise onun İslamı ile şenlendiler. O adaletin kaynağı hilafet tahtına geçip yönetti. Rum kayseri ve diğer kâfirler onun nusret kılıcından kurtulamayıp vergi ve haraç gönderdiler. Bundan başka onun hilafeti ve saadetli zamanında çok sayıda haberci putperestlerin şehrine İslam ehlinin makamı olup haberci göndermiştir. Altı minber o serverin asrında şenlenmiş ve süslenmiştir. İki cihan padişahı o serverin hakkında eğer benden sonra peygamber gelecek olsaydı o Hz. Ömer olurdu diye buyurur.

2. Hikâye

İranlı fazıllardan olan Seyyid Emir Mahzum (ra) dokuz yüz seksen üç tarihinde Astane-i Saat-i Sultâniyye'ye geldiğinde Mekke-i Mükerreme kadılığı verilmiştir. Ka'be-i Muazzama'da şeyhlerin faziletleri bildirisinde anlatır. Buhara ulemasından bir tahkikçi Horasan bölgesinde minbere çıkıp Hz. Sıddık ve Ömer Faruk'u onaylamak için tarif ederken ve vasıflarını belirtirken Kızılbaş taifesi onun dilini keser. Günlerden bir gün o aziz kişiye denk geldim. Dili öncekinden daha iyi ve daha güzel konuşurken gördüm. Onun halini hatırını sordum. Bana, o kötü kavim dilimi kesip bana çok cefa ve eziyet çektirdi. O gece gayet kederli uyudum. Rüyamda o gece Hz. Muhammed'i gördüm. Bana üç kere seslendi ve bana ey benim Sıddık'um ve Faruk'um için mi dilini kestiler, diye sordu. Ben de evet ya Resulallah o iki yüce Sultânı tarif ettiğim için dilimi kestiler, dedim. Derhal ağzından mübarek tükürüğünden çıkarıp dilimin yarasına sürdü. Uyandığımda dilimi öncekinden daha iyi ve güzel buldum, dedi.

Hazret-i Fezâil-i Osmân Radıyallahu Anh

Hz. Osman'ın övüldüğü bir hikâye yer alır.

O İmanın emiri Rahman olan Allah'ın sevgilisi Kur'an ayetlerinin toplandığı yer, edepli ve hayâlı Hz. Osman Bin Affan ve iman ehlinin göz nuru ve onun edep ve hayâsından ne kadar melek varsa utanırlar. Hatta kütb-i mutebereden rivayet edilir. Hak Teâlâ ve Sübhâne yedi kat gökte Hz. Osman'ın şeklini yaratınca melekler onun edep ve

hayâsından hayâ öğrenirler. Bir gün Hz. Kâinat serveri mübarek ayağını uzatmıştı. Hz. Ömer içeri girince mübarek ayağını toplamadı fakat Hz. Osman içeri girince derhal mübarek ayağını topladı. Sonra Osman'dan utandım, nasıl utanmayayım ki Osman'dan tüm gök melekleri hayâ eder, diye buyurur. Hikâye Hz. Osman'ın anlatıldığı ve övüldüğü on beyitlik bir mesnevi ile devam eder.

Der Fezail-i Hazret-i Ali Keremu'llahu vechehü

Özellikle o Düldül ve Zülfikar'ın sahibi Necef şehrinin dostu kerim ve veli-i İbni Ömer, Resul O' nu yani Ali'yi damat edindi. Dünyanın övüncü Ali (ra) her ne zaman Düldül'e binip bir yana gitmesi lazım gelse üzengiye bastığı an Kur'an okurdu. İkinci üzengiye ayak basınca o yüce Kur'an'ı hatmederdi. O şahın saadetli destgahının kerametine bu keramet yeterli bir şahittir. Bununla beraber Hz.Muhammed o şah-ı Merdan'ın hakkında buyurur "ben hidāyet şeceriyüm ʿAlī budāḳlarıdur ve ben ʿilmüŋ şehriyüm ʿAlī anuŋ ḳapusıdur ve ḳıyāmet ʿAlīnüŋ eli benüm elimde olur her ḳande gidersem ol benüm ile bile gide". Hz. Ali'nin Allah'ın aslanı kerametinin ve dostluğunun yazılması mümkün değildir. O yüce Sultân'ın fazileti günden daha ortada ve dostluğu açıktır. Bunların beyanı ancak bu kadar kısaltılabilirdi. Hikâye bir kıta ile sona erer. Sonrasında Kızılbaş adlı topluluğun halifelere karşı tutumları anlatılır.

3.Hikâye

Yazar Şeyh Ahmed Sadık Nakşîbendî'den dinlemiş olduğu hikâyeyi anlatır.

Gayretin toprağı âlimlerin ve meslek yolunun toprağı olan ben, Mekke ve Medine'de Buhara âlimlerinden ve Taşkent salihlerinden o hakikat yolunun şeyhi ve faziletin birikimi yardımcı ve menzilet kutbu Buhara mülkünün yüce sultanı Şeyh Ahmed Sadık Nakşîbendî Rahmetullahu Aleyhe o mübarek mekânda tâlip olan kişilere Mesnevî şiirini öğretmekteydi. Bu minnet dolu bir köle olan ben pek çok zaman o Şeyh'in karşısında edeple otumuş ve hocalara yakınlaşmıştım. O Şeyhe o alçak kavmin durumunu sormuştum. Hz. Şeyh, bu gayretin toprağına Kızılbaş taifesinin ve cemaatinin hallerinden bahsetti. Dedi ki bir gün İran'da Tebriz şehrindeydim. O şehrin Rafızîsi ve sapkınları hadsiz ve kıyaslanamaz olmalarını ve o uğursuzların mezheplerinin ve ayinlerinin nasıl olduğunu bilmek istedim. O bölgenin bilenlerine sordum. O ateş ehlinin reislerinden birini gösterin dedim, ısrar ettim ondan sonra bana yüz yaşını aşmış bir yaşlı gösterdiler. Bizim

Şeyhimiz ve tarikatimizde aziz olan budur, dediler. Her ne sorun varsa bu aziz tüm sorunlarını çözer, dediler. Çünkü o pir-i faninin huzuruna gittim. Ağzında bir tane dişi kalmamıştı. Seccadesine oturup Kur'an okuyordu. O azize sordum ey Şeyh-i güzin ve ey ehl-i din olan aziz bu diyarın küçüğü ve büyüğü ateş ehlinin yolunu seçmişler ve de çoğu ashab-ı kibarın yolunu tutmuşlar. Bunların hakkında ayet ve hadis veya sağlam deliller var mıdır, lutf edip benim sıkıntımı çöz diye yalvardım. O aziz ağlayıp feryat etmeye başladı. O kadar ağladı ki benden daha çok dertle ağladı. Bana şöyle cevap verdi, onların mezhepleri ve milletlerinin taleplerini sana, anlatmaktan utanıyorum. Yaşlı Pîr'e ısrar edip durumlarını sordum. Bana, ben o kötü kavmin şeyhiydim. Her gün pek çok melun haberci kendilerini adayıp bana secde ederdi ve sabahtan akşama dek o sultanlara küfredip lanet ederdik. Benim kalbimde bile şeytanın bazı işleri ilham ve pek çok halleri ortaya çıkardı ve ben de onlara siz falan işi yapmadınız mı derdim. O düşkün kavim bu kerameti ortaya çıkarır ve açıkça dostluk eder diye tekrar bana secde edip çokça bağışta bulunurlardı. Bir gece uyuduğumda gördüm ki kıyamet kopmuş ve önceki halkı mahşer yerine hesaba çekilip azabı hak edenlere eziyet edilsin ve sevap işleyenler ödüllendirilsin diye getirmişler. Kıyametin şiddeti ve harareti bana bir derece işlediğinde hararetimden ve şiddetinden yüreğim parça parça ağzım yara olup safi kan boşaldı. Bir damla su için yüz bin canım olsa feda ederdim. Ansızın Arasat meydanında bir kenara bakıp gözetledim. O küfrettiğim Sultânları âlemin rahmetinin dört tanesini gördüm. Arasat meydanında beş yerde büyük kevser havuzları vardı. Dört Sultân'ın her biri bir havuzun başında durmuş Arasat ehline seslenip çağırıyorlardı, Allah'ın kulları ve Resulünün ümmeti gelin, bu cennet havuzundan gönlünüzce için! O havuzlardan Muhammed ümmetine kevser şarabından paylaştırıp ikram ediyorlardı. Beşinci havuzda Fatımatü'z-zehra sakalık yapıyordu. Sözün özü hararetin şiddeti bana keder verdiğinde çaresizce çehar-yar-ı güzinin huzuruna gidip yüz sürdüm ve ilk havuzun sahibi Ebu Bekir Sıddık'tan bir damla su için rica ettim. Bana kaşını kaldırıp sinirli bir yüzle ey melun neden kardeşlerim arasında fazlasıyla bölücülük yapıp bizi birbirimizden ayırdın, diye sordu. Sonra, Allah sana bu kevseri haram etti, diye buyurdu. Ondan sonra Hz. Ömer'in havuzuna gidip minnetle ondan da su arz ettim. Asla yüzüme bakmadı ve beni reddetti. Ondan sonra Allah'ın aslanı Ali'nin havuzuna gittim. Benim dinim imanım sensin, dünyada senin şerefine başımı feda etmiştim. Ya Ali bana medet, böyle şiddet zamanında yardımcı ol diye bir damla su dilediğim için bana şöyle dedi, ey lanetli kişi ve dinsiz cehennemlik ben bana secde et mi, dedim. Peygamberin dostlarını benden ayırdın. Size Allah'tan inayet ve Hz. Muhammed'den şefaat yoktur, dedi. Ben yine bana su vermesi için minnetle secde ettim.

Hemen hiddetinden gök gürültüsü gibi bir sesle ey melun sen ateş ehlinin zümresindensin. Benden nasıl merhamet istersin diye kevser suyunu dağıttığı kapla yüzüme vurdu. Epey bir zaman aklım gitti. Arasat meydanında ağlaya ağlaya dolandım. Uyandığım zaman kendimi kana bulanmış gördüm ve tüm düşmanlarımın başıma toplanmış buldum. Sonra ağzını açıp gösterdi. Bir tane dişi kalmamıştı. O aziz anlatmaya devam etti, şimdi o kâfir taifesinden güçlü olduklarından başka dünyada halk tarafından, ahirette ise Allah tarafından reddedilmişlerdir. O taifenin manasında düşmanları bellidir. Çoğunun sapkın olduğu ve ısrarla inkâr ettikleri, Çehar-Yâr-ı Güzin'in düşmanı oldukları kesindir. Onlar ki kaşlarını ve tüylerini tıraş ederler. Hikâye bir kıt'a ile son bulur. Ardından dördüncü ve son kısım başlar.

4. Bâb

Bu kısım "Dördinci Bāb Mālü'l-eytām ve Fi'l-i Ḥarāmdan Perhiz Eylemek Derecātın ve Muṣībet ü Şiddet Zamānında Ṣabr u Tevekkül ve Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzete Tevessülüŋ Ḥasenātın Bildürür" başlığını taşımaktadır. Yetimlere nasıl davranılması gerektiğini ve yetimlerin sahip oldukları eşya ve paraların nasıl kullanılması gerektiği hakkında ders niteliğinde hikâyeler bulunmaktadır. Hikâyelere başlamadan evvel ayet ve hadis örnekleri vererek bu konuda rivayet edilen kısa hikâyeler anlatır.

Dermansız olan yetimlerin malları hakkında Hz. Mülkü'l-Mennān Kur'an-ı Azim'inde kullarına tembih için şöyle buyurur "*yes'eluneke ʿani'l-yetami kul ıslahün lehüm hayrün ve in tühalitühüm fe ihvanüküm*" [136] ve Âlemlerin övüncü olan Hz. Muhammed de nahif yürekli olan yetimler hakkında bu hadisi buyurur. Bu hadis Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilir. Hz. Muhammed buyurur, her kim bir yetime şefkat gösterir ve başını okşarsa Allahu Teâlâ o yetimin başında olan kıllar sayısınca hayır yazar. Her kılı sayısınca bir günahını siler ve her kılı sayısınca derecelendirir. Abdullah bin Abbas bu konuya uygun bir hikâye anlatır. Bir gün birisi Resulullah'ın meclisine gelip ey Resulallah, en büyük günah hangisidir, söyleyiniz, der. Hz. Muhammed, Allah'a şirk koşmak, haksız yere adam öldürmek, kâfirle savaşmak kaçmak ve din velilerine asi olmak ve yetim malı yemektir diye buyurur.

[136] "Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir." Kur'an, Bakara, 2/220.

Ehl-i sünnetin göz nuru Hz.İmam Hasan (ra) da bu konuya uygun bir hikâye rivayet eder. Günlerden bir gün Hz. Muhammed namaz kılıp ahbaplarına öğütler verirken ashabından biri gelip ey Resulallah yanımda bir yetim var, edepsizlik ediyor, terbiye edeyim mi, diye sorar. Hz. Muhammed, kendi oğlunu nasıl terbiye ediyorsan öyle terbiye et, der. Yani bir kişi kendi evladına nasıl şefkat ve merhamet ederse yetimlere de öyle davransın. Çok fazla rencide etmek haramdır.

Yine bir gün Hz. Muhammed ashabına ey benim dostlarım yetimi incitmeyin ve yetimin ahından kaçının. Zira her ne zaman bir yetimi rencide etseler ve o yetim ah edip ağlasa gökteki tüm melekler o yetim için figan ederler. Hak Teâlâ azameti ile hitap eder, ey meleklerim o yetimin babasını ve annesini ben toprağa koydum ve onu yetim bıraktım. Siz şahit olun o yetime vurup rencide edeni, ağlatanı ben cehenneme koyarım ve hangi kulum bir yetimin başını okşayıp mutlu etse kıyamet gününde ben onu mutlu ederim, buyurur. Yetim malı yemekten sakınmak gerekir. Hak Sübhane kullarını yetim malından men etmiş ve bu ayeti habibi olan Hz. Muhammed'e göndermiştir: "*velā takrebü māle'l-yetimi illā hiye ahsenü*"[137] yani yetim malına yakın olmak için illa meger enfaʿiyyet düşüncesiyle çalışınız.

Hz. Muhammed buyurur "her kim yetim malı yerse kıyamet gününde onun içinde ateş, akrep ve yılan olsun." Bu duruma Kur'an da şahittir ve bu ayet kesin bir delildir "*İnnelleẕīne yekûlüne emvāle'l-yetāmā zulmen innemā yekulune fī butunihim nāren ve seyeslevne sairen*"[138] yani yetim malını zulm ile yiyenlerin karnında ateş olur ve onlar cehenneme gönderilir. Yetim malı yiyenlerin ateş yediklerinden haberi yoktur onlar yakın zamanda cehenneme giderler.

1.Hikâye

Ravzatü'l-İslām adlı eserden alıntıdır. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında bir kişi vefat eder. Mezarını kazmaya başladılar fakat kazılan yerden yılan ve çıyanlar ortaya çıkar. Toplam yedi yerde mezarını kazarlar, yedi yerde de sayısız yılan ve çıyan ortaya çıkınca Hz. Ömer'in huzuruna gidip durumu anlatırlar. Hz. Ömer, gidin ilk kazdığınız yere

[137] "Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.", Kur'an, İsra, 17/34.
[138] "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler ancak ve ancak karınlarına doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.", Kur'an, Nisa, 4/10.

defnedin çünkü bu kişi yetim malı yemiştir. Eğer batı ve doğuya götürürseniz yeri yılan ve çıyan olur, der. O kişinin evine gidip halini sorar. Meğer bir yetimin vasisiymiş ve o yetimin malından beş akçe yemiş. O nedenle Hak Teâla onun kabrini karartmış ve makamını yılan doldurmuştur ve o kişinin varisleri o beş akçeyi ödedikleri gibi Allah'ın hikmetiyle akrep ve yılanlar kaybolup giderler.

2.Hikâye

Hz. Ömer rivayet eder. Bir gün Süleyman Nebi insanlara ve kuşlara vaz ve nasihat edip yetim malından kaçının. Zira her kim yetim malından zerre kadar alıp nefsine uyup yerse baştan ayağa varıncaya dek cehennem ateşiyle yanar, deyince Hüma kuşu ey Nebi, dua edip rica etsen, Allah beni yeryüzüne indirmesin çünkü yetim malı üzerinden geçersem ya da üstüne konarsam ve terbiyesizce bakarsam Allah beni ateşlerde yakıp azap eder, diyerek o mübarek kuş ağlayıp rica ve feryat etti. Hz. Süleyman Nebi (as) mübarek ellerini kaldırıp Hz.Allah'tan hüma kuşu yere inmeyip Allah'ın hikmetiyle havada asılı kalsın diye dua etti. Allah, Hz. Süleyman'ın duasını kabul etti. O zamandan beri hüma kuşu yere inmeyip havada uçar, gezer. Gökyüzünde yumurtladığı zaman yumurtası yeryüzüne inince Allah'ın emri ve fermanıyla havada yavrusunu çıkarıp uçurur. Havayla hayat bulur. Yetim malından kaçınarak kıyamete kadar yere inmez. Nitekim bu hikâyeye Anadolu'daki şairlerden Necati Bey şöyle demiştir: "Kim hümā inmez yere ḳonmaz kebūter Kaʿbeye". Hatta Hindistan diyarında o mübarek kuşcağızın birine ecel isabet etse havadan yere düşüp can verir. Hint tüccarları bulup getirir ve telleri gayet süslü ve sanatla yapılmış olduğundan padişahlar başlarına takıp gezerler. Hz. Muhammed ashabına nasihat edip " her kim bir yetimi korumayı adet edinirse Allah ona cenneti nasip eder" buyurdu. Allah, Hz. Muhammed'e vahiy gönderip "*Ey Muhammed yetimlere şefkat ve merhamet göstermeyi sünnet haline getir*" diye emrettiğinden Hz. Muhammed yetimleri daima besleyip hücresinde saklardı. Her gün beşer altışar kez başlarını sıvazlardı ve şöyle buyurdu "*Tüm yetimlerin bizimle birlikte cennete girmeleri gerekir çünkü ben yetimlerin reisiyim*". Allah'ın azabından kendilerini emin kılmak isteyenler yetim malından ve haram davranışlardan kaçınmak gerekir. Hadiste buyurur " bir kimse bir lokma haram yerse onun duası kırk gün kabul olmaz." Hikâye bu öğütle sona erer.

3.Hikâye

Yemen vilayetinin Aden şehrinde yaşayan âlim Şeyh Ebubekir bin Salim'in *Zübdetü'd-Dakâyık* adlı kitabından alıntıdır. Kûfe şehrinde duası kabul olan sayısız insan olmasına rağmen Kûfe şehrine gelen hâkimler zulümle ayakta kaldıkça duası kabul olan azizler beddua ettikleri gibi hemen helak olurlarmış. Hatta ayda bir hâkim isterlermiş. İran hâkimlerinden bir kişi hayat bulamayıp vefat edermiş. Kûfe hâkimliğini kimse kabul etmemiş ve halk aciz kalmış. Sonrasında Haccac Yusuf, zulüm ile meşhur ve ayıplanmış bir hal ile anılır, Kûfe hâkimliğini kabul edip şehri kontrol altına almayı ve nizam vermeyi kendisine görev edinmiş. Kûfe şehrine yaklaştığı zaman halka tembih edip seslenir "kalabalık toplansın, küçük büyük herkes karşılamaya çıksın ve herkes bir yumurta hediye getirsin!" Haccac'ın fermanı üzerine o diyarın şeyhleri ve ileri gelenleri karşılamaya çıkıp birer yumurta hediye getirmişler. Haccac Yusuf o yumurtaları Kûfe çölünde birbirine karıştırıp büyü (hile) yapmış ve hemen o anda herkes getirdiği yumurtayı alıp götürsün diye emir vermiş. Herkes mutluluk duymuş. Haccac Yusuf memleketin halkını kırmaya ve zulmetmeye başlamış. Halk hayret içinde kalmış ve duası kabul olan azizlere gidip şikâyet etmiş ve durumlarını bildirmişler. O uğursuz zalimin hakkında yardım istemişler. Lakin her ne denli dua ve dilekte bulundularsa da duaları kabul ve hacetleri vasıl olmamış. Emirden sonra o vilayetin ileri gelen âlimleri rüyalarında görmüşler ve onlara demişler ki sizin duanız ve hacetleriniz nasıl kabul olsun, siz falan zamanda Kûfe çölüne getirdiğiniz yumurtaları ayırt edemeyip birbirinizin hakkını almışsınız. Bu nedenle duanız kabul olmuyor ve hacetleriniz giderilmiyor demişler. Şimdi bir yumurta kadar nesne için hacetleriniz kabul olmayacak. Gece ve gündüz haram işleyip cümle işleri haram olanların duaları nasıl kabul olsun. Hikâye bu öğütle sona erer ve yazar insaflı insanların bu hikâyeden ibret almasını ister.

4. Hikâye

Halife-i tahkik ve İmam-ı Atik Ebu Bekir Sıddık anlatır. Kıyamet koptuğu zaman öncelikle halk mizan yerine getirilip sevap ve günahları tartılsa ve birinin iyilikleri ve birinin günahları fazla gelse, sevapları ve iyilikleri fazla olan mutlu iken günahları ağır gelen kişi Rabbin huzuruna getirilip ey Rabbim o iyiliği fazla gelen kulunda benim hakkım vardır dese ve Hak talebinde bulunsa hakkın nedir, diye sorsalar, o kişi falan yerde ben bir koyun kesip satarken kişi gelip benim etime yapıştı. Etimi alamadı fakat ellerindeki etin

yağı bulaşıp kaldı. O yağın hakkını talep ediyorum dese, Allah o yağın miktarı kadar adalet edip tartıda tartar, iyiliği fazla olan kişiden o yağın hakkı alınır ve günahlarının olduğu taraf ağır gelip azaba layık olur. Günahları fazla gelen kişi ise sevap kazanır, diye buyurur. Şimdi ibret ve hakikat nazarı ile bakın ki o kişinin sevabı fazla ve cennete layık iken en son birinin hakkına girmesiyle azabı hak etti. Haram işten kaçınmayan ve isyan edenleri harap içinde harap ve azabın üzerinde bir gazap beklemektedir. Kişi dünyada zerre kadar iyilik ve kötülük etmişse ceza gününde onunla cezalandırır. Hazreti Muhammed, "*ed- dünya mezratü'l-ahiret*"[139] yani dünya ahiretin tarlasıdır, diye buyurur. Kişi her ne ekerse, tarladan ne alırsa ahirette de onunla meşgul olur. Allah adildir ve zevalsizdir. Kullarına zerre kadar zulüm etmesi ihtimal değildir. Allah Kur'an'da buyurur *"min ʿamile salihen felinefsihi ve men asāʿe fealeyha vemā Rabbüke bizallamen lil ʿabid"*[140] yani kim iyilik ederse kendi nefsinedir, kim kötülük edip isyan ederse o da kendi nefsinedir. Allah kullarına zulm etmez.

5. Hikâye

Firdevsü'l-Ahbâr adlı kitaptan alıntıdır. Basra diyarında sâlih, zâhid ve şeyh olan bir ʿabid vardı. Kırk yıldan beri gündüz oruç tutar, geceleri sabaha kadar ayakta durup daima Hz. Muhammed'e ibadet ederlerdi. O temiz yürekli Şeyh böyle ibadet ve sükûnet üzerinde idi. Bir kötü yüzlü avrat o azize muhabbet beslerdi. Bu edepsiz kadın gece gündüz o aziz Şeyhi talep ederdi. Sonra bir cariyesini saklayıp şeyhle eğlence ve zevkle sohbet edebilsin diye tuzağa düşürdü. O kötü cariye hemen acele bir şekilde atına binip hile ile figan edip uğursuzluğa yol açarak Hz. Şeyhin huzuruna gelip ey Şeyh ve ariflerin kutbu falan yerde saliha ve abidelerden bir aciz yaşlı kadın ölüme erişti. Gayet güçsüz kaldı ve günahları için seni davet eder ki o çaresiz kadına Kur'an okuyup iman telkininde bulunun. Şeyh-i dânâ bu cariyenin çığlıklarını duydu. Hz. Muhammed'in sünnetine uymak üzere o kadının evine doğru gitti. Kadının evine girdiği gibi Şeyhin üzerine kapıyı kapattılar. Pek çok cabbar ve cefâkâr hizmetlileri gözcü yaptılar. Şeyhi pek çok kapıdan geçirdiler. Bir nâzenin nigârın karşısında sayısız hizmetli durup Şeyhe hürmet ve ikramda bulundular. Biçare Şeyh o düzenbaz kadını görünce geri dönmeye çalıştı fakat birçok zebani yüzlü hizmetli Şeyhi tutup kuvvetli kementlerle bağladılar. Amansız bir cellat gibi Şeyhi katletmek istediler. Sonra o pis kadın bir masum oğlan ile bir testi şarap sunup Şeyhe, ey

[139] "Dünya ahiretin tarlasıdır.", Mehmet Yılmaz, age., s.91.
[140] "Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.", Kur'an, Fussilet, 41/44.

cihan Şeyhi bunca zamandan beri ben sana âşık ve hayrandım. Yazık ki fırsat ve işret vakti geldi. Katledilmekten kurtulmak için ya benimle işret edeceksin ya şarap içip sohbet edeceksin ya da bu masum genci katledip onun yerine hizmet edeceksin deyince Şeyh hayret deryasına gidip fikir denizine dalıp kendi uğursuz nefsine seslendi. Eğer zinaya razı olursan ebediyen ateşte yanmak gerekir. Öncesi ve sonrası budur ki şarabı seçip sonra kusarım ve yine menzilime giderim diye çaresiz canını kurtarmak için şarap içer. Zevkle eğlenip bir zaman sonra unutur ve şevke gelip o kadınla muhabbete ve birlikte olmaya kastedince masum genç yanlarında ve uğursuz bir düşmandır diye onu da vurup öldürür. Daha sonra o düzenbaz kadınla zina etmeyi düşünür. Biçare Şeyhin aklı yerine gelip gaflet uykusundan uyanınca bakar ki üç büyük günah işlemiş. Bu büyük günahlar bunca yıllık ibadetini heba etmiş. Hemen dışarı çıkıp feryat figan eder ve halka bu sırrı açıklar. Der ki ben Rabbime asi olup bu gece şarap içerek zina ve katl-i nefs ettim. Gelin beni taşlayın ve bedenimi ateşe atın, diye kendisini taşlatıp ateşe attırır.

6.Hikâye

Bu hikâye Ebi İmran'dan rivayet edilmiştir. Hayvanlar, kıyamet gününde insanoğlunun rüsvalığını, azabını ve şiddetini görüp kendi hallerine şükredip desinler ki ey Rabbimiz sana hamdederiz ki bizi insanoğlu yaratmadın. Dünyada dermansız hayvanlar olduksa ne olmuş. İnsan olup bu azabı görmeyiz, diye şükretsinler. Zira hayvanların hepsi kıyamet gününde toprak olur. Sadece on tane hayvan insanlarla cennete girer. Öncelikle Hz.İsmail'in koçu, Hz.Salih'in devesi ve Ashab-ı Kehf'in Kıtmir'i ve Hz. Aziz'in Humar'ı ve diğer insanların tiksinmediği ve muhabbet ettiği kuşlardan olur. Hayvanların toprak olduklarını kâfirler görseler *"ve yekulü'l-kafirü ya leyteni küntü turaben*"[141] yani ne olurdu ki biz de hayvan olup toprak olsaydık ve bu azabı görmeseydik diye ağlarlar. Hikâye bu konuda bir rivayetle devam eder.

7. Hikâye

Hz. İsa (as) bir dağa çıkar ve görür ki bir taşın içinden su çıkıp akıyor. Hak Teâlâ'nın kudretine şaşırıp bir müddet fikir deryasına dalıp hayran olur. Allah'ın emriyle taş dile gelip konuşur. Ey İsa, işbu akan suyu görüyorsun, bu su benim gözümün yaşıdır.

[141] "Kâfir de 'ne olurdu keşke toprak olsaydım'der.", Kur'an, Ne'be, 78/40.

Bunca yıldır cehennemin korkusundan ağlarım, der. Hz. İsa, ey mübarek ne sebepten cehennemden korkup ağlarsın deyince taş, ey İsa *"ve ettekuva'n-nār elleti ve kuduhā en-nās ve'l hicaretü u'iddüt lilkāfirin"*[142] ayetini duysunlar. Cehennem korkusundan ağlarım. Zira Hak Teâla kâfirlerle taşları bir yerde andı. Yani o günden korkun ki onun yakacağı insan ve taştır. Ey İsa o zamandan beri gözyaşım akmaktadır, deyince Hz. İsa ellerini yüzüne sürmeden gökten bir ses gelir: "ey İsa o taşı cehennemden azat ve merhametim ile mutlu ettim" diye ferman olunur. Hz. İsa o mübarek taşa Rabbü'l-İzzetin dediklerini anlatır. Bir gün Hz. İsa oraya geri gelir. Hz. İsa görür ki o taşın içinden önceki gibi yaşlar akar. Taşa seslenip ey mübarek şimdi neden ağlarsın diye sorar. Taş da ey İsa önceden cehennem korkusuyla ağlardım, şimdi ise cehennemden azat oldum onun şükrü için ağlarım, diye cevap verir. Şimdi aziz, dağ ve taş cehennemin korkusundan ağlarken ve Allah'ın emrine, Hz. Muhammed'in sünnetine ve şeriatine uygun amel eyleyip bu kadar arzuya talip olup ömrünüzü heba etmeyiniz. Allah yolundan ayrılmayınız. Zira her kim ölüm korkusu ile cehennem ehline olan azabın korkusunu aklına getirirse ve o kişinin kalbi taştan daha katı olursa beddua korkusu onun kalbine etki eder ve ibadete yönelir. Hikâye yazarın bu sözleriyle sona erer.

8.Hikâye

İmam Kurtubî'nin *Güzîdetü't-Tevarih* adlı eserinden alıntıdır. Allah'a inanan ve kulluk eden bir kişi Hz. Azrail (as) ile muhabbet edip ahiret kardeşi olurlar. Azrail (as), o kişiye benden bir isteğin var mı diye sorar. O kişi de senden ricam şudur ki benim canımı almaya geleceğin zaman bana üç gün önceden haber veresin. Hz. Azrail (as) tamam, der. Bir gün ölüm meleği onun ruhunu almaya gelir. Ey Azrail bana üç gün öncesinden haber vermen gerekiyordu. Sözümüz ve kararımız böyle değildi, deyince Azrail (as) o adamı uygun sözlerle susturup şöyle söyler, üç gün önce civarın yakınında yaşayan kardeşin vefat etmedi mi? O aziz, vefat etti, diye cevap verir. Sonra Hz. Azrail, onun ölümü sana nasihat ve hakikatli bir haber değil miydi, diye sorar ve o kişinin ruhunu alır. Sözün özü İslam ehli olanlara ölüm bir haber ve nasihattir. Özellikle İslam ehli olanların şeriatlerinin en önemli kısmı sabır ve tevekküldür. Hikâye yazarın sabırla ilgili sözleri, nasihatleriyle ve sabırla ilgili kısa bir rivayetle devam eder.

[142] "Eğer yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır.", Kur'an, Bakara, 2/24.

9. Hikâye

Hz. Mevlana'nın *Fezâil-i İslâm* adlı eserinden alıntıdır. Bir gün Musa (as) Tur Dağı'nda Allah'ın dergâhına münacat edip der ki İlahi, İzz'nin ve Celal'inin hakkı için cenâb-ı Hazret'ine benden daha fazla ibadet eden bir kulun var mıdır? Kereminin kemalinden bana göster, der. Hemen Hz. Huda kabilinden bir ses gelir, ey Musa bana ibadet eden kullarımdan ve dergâh-ı azametime halis niyetle hizmet eden kullarımdan falan dağda bir mağaranın içinde bir veli kulum altmış yıldan beri dünya sözünü söyleyip gece ve gündüz başını secdeden kaldırmadan bana ibadet eder. O sadık ve salih kulumu bulup ziyaret et diye buyurur. Hz. Musa mağarayı bulup içeri girer. Bakar ki bir veli-i Hak başını secdeye koymuş ağlamaktadır ve gözyaşları mağaradan dışarı sel gibi akıp çağlar. Bir zamandan sonra başını secdeden kaldırıp safa geldin ey Musa diye selam verir. Hz. Musa ey veli benim geleceğimi kim söyledi ve benim Musa olduğumu nereden bildin deyince o veli, sen Tur Dağı'nda dua ederken benim bu mağarada olduğumu sana Rabbim ilham etti ve bana Musa Kelimim sana gelecektir, her ne sorarsa Resulüme cevap ver diye emretti. Secdeye vardığımda yine bir ses işittim, başını kaldır, sana Musa Kelim geldi ona hürmet et dediği gibi başımı kaldırıp Cenab-ı Hazreti yanımda buldum, diye cevap verir. Hz. Musa, ey veli sana bu mağarada yiyecek ve giyeceği kim getirir, diye sorar. Hemen Allah tarafından o mağaranın duvarı yarılır ve Hazret-i Cenab-ı Hazret'den nefis yemekler ve süslü giyecekler gelir. Birlikte yerler ve elbiseleri giyip Hak Hazretlerine şükrederler. Musa (as) bu duruma şaşırıp o velinin kerameti karşısında hayran olup kalır. O veli, ey Musa altmış yıldır Hak Sübhane ve Teâlâ benim rızkımı bu kara taşın içinden tevekkülüm sayesinde eksik etmedi. Her ne hatırıma gelse onu hazır buldum, der. Hz. Musa (as) o mağaraya gelip o azizi tekrar ziyaret etmek ister. Mağaraya girdiği zaman o cihan kutbunu aslan ve kaplanların parça parça ettiğini görür. Her parçası kulağı kadar kalmış yerde yatmaktadır. Hz. Musa bu durumu görünce feryatla dua etmeye başlar. Ey İlahi senin kudretin ve hikmetin beni perişan ve hayran hale getirdi. O sevgili kulunu saklamak gücüne sahipken aslanlarla helak ettirme sebebin nedir, ya Rab bana bu sebebi bildir ve sırrı ilham et deyince Hak tarafından bir ses gelir, ey Musa o veli kulun ömrü tamamlandı ve levh-i mahfuzda hayat süresi doldu. O kulu zatımın yakınına yerleştirip Aden cennetiyle hürmet etmek için aslan ve kaplanları ona yolladım. Çünkü o kulum aslan ve kaplanları görünce ellerini göğsüne koyup kazaya rıza gösterdi. Şimdi onu sabırlı ve sadık kullarımdan eyledim. Ey Musa hangi kulumu zatıma yakınlaştırmak istesem uğursuzluğu ve belayı ona yollarım ve onu huzuruma getiririm, buyurur. Allah'ın kudretinin sonu

yoktur. Hangi kuluna musibet verse ahirette sayısız ikramla ödüllendirir. Zira dünya müslümanın zindanı, kâfirin cennetidir[143]. Hiç zindanda huzurlu ve mutlu olmak mümkün müdür? Yazar hikâyeyi bu soruyla bitirir.

2. 2. 6. Eserde Kaynak Gösterilen Kitaplar

2.2.6.1. Mesnevî (Mevlânâ Celâleddin Rumî): Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin altı cilt (defter) ve yaklaşık 25.700 beyitten meydana gelen Farsça eserine Mesnevî adını vermesi, onun öncelikle kitabın nazım şekline dayanarak bir isimlendirmede bulunduğunu göstermektedir. Mesnevî şârihleri, eserin "bir şeyi ikiye katlamak, çift yapmak" anlamlarına gelen adının, şeklinin yanı sıra mana ve muhtevasına da işaret ettiğini, birbiriyle mütekabil ilâhî isimlerin mazharları olmaları itibariyle şehâdet âlemindeki bütün varlıkların çift çift veya zıtlar halinde zuhur ettiğini, Mesnevî'nin şehâdet âlemindeki eşya türlerinin hakikatlerine, duyulur şeylerden (mahsûsat) akledilen şeylere (maʿkûlât) kadar bütün çift ve zıt varlıkların hallerine dair bir kitap olmasından dolayı Mevlânâ'nın esere bu adı verdiği ileri sürmüşlerdir.[144]

2.2.6.2. Esrâr-nâme (Ferîdüddin Attâr): Esrâr-nâme, bazı tasavvufî ilkeleri hikâye ve efsaneler yardımıyla açıklamak üzere kaleme alınmış olup Attâr'ın ilk mesnevilerindendir. Tasavvuf ilkelerini "usûl" olarak adlandırılan Attâr, yirmi altı bölümden oluşan eserinin her bölümünde usûlün birini (asl) açıklar. İlk bölümünde insanın topraktan yaratılışı, Hz. Îsâ ve diğer peygamberlerin doğuşu anlatılır. Sonraki bölümlerde tasavvûfî meselelerden, bu yolun güçlüklerinden, dünya ve ahiret mutululuğu için ilim, amel ve müşahede'nin gerekliliğinden bahsedilir. Her bölümde doksan dokuz hikâye ve efsane yer alır.[145]

2.2.6.3. Silsiletü'z-Zeheb (Abdurrahman Cami): Silsiletü'z-Zeheb, Abdurrahman Cami'nin Heft Evreng adlı hamsesinde bulunan mesnevilerden biridir. Üç ciltten meydana gelen eserin ilk cildi, Hadîkatü'l-hakika'sı ve Evhadüddin-i Merâgî'nin Câm-ı Cem'inin üslûbuyla yazılmış olup Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. Ahlâkî ve tasavvufî

[143] "Ed-dünyā sicnü'l-müʾmin ve cennetü'l-kāfir", *Riyāzü's-Sālihīn*, age., s. 428, Hadis nr: 471. C:1
[144] Semih Ceylan, "Mesnevî", *TDVİA*, Cilt: 29, Yıl: 2004., s. 325-326.
[145] Davud İbrahimi, "Esrâr-nâme", *TDVİA*, Cilt: 11, Yıl: 1995, s. 434.

meseleleri ele alınır. İkinci ciltte ilahi aşk konuları işlenir. Üçüncü cilt ise 500 beyittir ve II. Beyazid'e ithaf edilmiştir. Eser "Fâilâtün mefâilün fa'lün" vezniyle yazılmıştır ve 7200 beyitten meydana gelir.[146]

2.2.6.4. eş-Şifâ (Kadı İyaz): Eserde ismi Kitâb-ı Şifâ-i Sudur olarak geçen eserin yazarın adına yer verilmemiştir. Bu eserin Kadı İyaz'a ait olan eş-Şifâ adlı eser olduğunu tahmin etmekteyiz. Eserin tam adı "eş-şifâ bi- (fi) ta'rîfi hukûki (fî şerefi)'l-Mustafâ'dır. Müellif kendisinden Resûl-i Ekrem'in yüceliğini, ona gösterilmesi gereken saygıyı, bu saygıda kusur edenlerin durumunu anlatan bir kitap yazması istendiği için bu çalışmayı yaptığını ve Resûlullah'ın müslümanlar üzeindeki haklarını da ortaya koyduğu eserini 535 (1140-41) yılında kaleme aldığını belirtmiştir. Eser dört bölümden oluşur. Yazıldığı tarihten itibaren İslâm dünyasında büyük ilgi görmüş, üzerine şerh, haşiye, ihtisar ve tercüme şeklinde pek çok çalışma yapılmıştır.[147]

2.2.6.5. Evâil (Süyûtî): Eserin tam adı el-Vesâ'il ilâ Ma'rifeti'l- (Müsâmereti'l) Evâ'il'dir. Süyûti bu çalışmasında Ebû Hilâl el-Askerî'nin el-Evâ'il'ini özetlemekle beraber bu eseri pek çok ilâve ile birlikte fıkıh bâblarına göre yeniden düzenlemiştir. Kitap İbrâhim el-Adevî ve Ali Muhammed Ömer tarafından yayımlanmıştır (Kahire, 1980).[148]

2.2.6.6. Ravzü'r- Reyâhîn (Ebû Muhammed Afîfüddîn Abdullah el-Yafii): Eserin tam adı Ravzü'r-Reyâhîn fî Hikâyâti's-Sâlihîn'dir. Eserin bir adı da Nüzhetü'l-'uyûni'n-nevâzir ve tuhfetü'l- kulûbi'l-havâtır fî hikâyâti's-sâlihîn ve'l-evliyâ'i'l-ekâbir'dir. Eseri Gelibolulu Mustafa Müslihuddin Sürûrî ve Müezzinzâde Ahmed Çelebi Türkçe'ye çevirmiştir. Eser Evliyalardan Dinî Hikâyeler ismiyle yayımlanmıştır.[149]

2.2.6.7. el-Keşşâf (Zemahşerî): Tam adı el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l- ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl'dir. Zemahşerî, Adliyye fırkasına mensup âlimlerin bir tefsir yazması hususundaki ısrarlarının yanı sıra hayatının son döneminde Mekke'de mücâvir olarak bulunduğu sırada Emîr Ebü'l-Hasan İbn Vehhâs'ın da isteği üzerine eserini 526 (1132) yazmaya başlamış ve iki yılda tamamlamıştır.[150]

2.2.6.8. Câmiu's-Sahîh (Buhârî): Adı kaynaklarda farklı şekillerde tespit edilmiştir. Nevevî tam adının el-Câmi'u'l-müsnedi's- sahîhi'l-muhtasar min umûri

[146] Rıza Kurtuluş, "Heft Evreng", *TDVİA*, Cilt: 17, Yıl: 1998, s. 157.
[147] M.Yaşar Kandemir, "eş-Şifâ", *TDVİA*, Cilt: 39, Yıl: 2010, s. 134.
[148] Alparslan Açıkgenç, "Evâil", *TDVİA*, Cilt: 11, Yıl: 1995, s. 513.
[149] Derya Baş, "Yafii", *TDVİA*, Cilt: 43, Yıl: 2013, s. 175.
[150] Ali Özek, "el-Keşşâf", *TDVİA*, Cilt: 25, Yıl: 2002, s.329.

Resûlillâh sallallahü ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih, İbn Hacer el-Askalânî ise el-Câmi’u’s-sahîhi’l-müsned min hadîsi Resûlillâh sallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih olduğunu söylemektedir. Fakat eser Sahîhu’l-Buhârî diye şöhret bulmuştur. Zehebî’nin Kur’ân-ı Kerîm’den sonra müslümanların elindeki kitapların en üstünü olduğunu söylediği el-Câmi’u’s- sahîh yalnız sahih hadisleri toplayan ilk eserdir.[151]

2.2.6.9. İrşâdü’l-Akli’s-Selîm (Ebussuûd Efendi): Eserin tam adı İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm’dir. Ebussuûd Efendi eserini tamamlayıp Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmiş ve büyük mükâfat görmüştür. Eserinde istifade ettiği eserlerin arasında Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ı ile Beyzâvî’nin Envârü’t-tenzîl’inin özel bir önem taşıdığını belirtir.kur’an-ı Kerim’in fesahat ve belâgatı üzerinde durulan eserde, ayetler arasındaki münasebetler açıklanıp cümlelerin taşıdığı ince ve gizli anlamların ortaya çıkarılmasına özen gösterilir. Tefsir üzerinde akademik çalışmalar yapılmış olup Abdullah Aydemir’in 1968 yılında hazırladığı doktora tezi bunların ilk örneklerindendir.[152]

2.2.6.10. Firdevsü’l-Ahbâr (Şîrûye b. Şehredâr ed- Deylemî): Eserin asıl adı Kitâbü’l-Firdevs bi-me’sûri’l-hitâb ise de Firdevsü’l-ahbâr diye tanınmıştır. Kâtib Çelebi eseri Firdevsü’l-ahbâr bi-me’sûri’l-hitâb el-muharrec ‘alâ Kitâbi’ş-Şihâb adıyla zikretmiştir. Deylemî, devrindeki halkın özelliklede hemşehrilerinin hadislerden ve senedlerinden uzaklaşmaları sebebiyle sahih rivayetle sahih olmayanı birbirinden ayıramadıklarını, vâizlerin uydurduğu hurafelerin peşine düştüklerini gördüğü için bu eseri kaleme aldığını söylemiştir. Kitapta sünnetlere, ahlâkî öğütlere, faziletli amellere, vaaz, mesel ve cezalar gibi konulara dair 9056 hadis alfabetik olarak sıralanmıştır.[153]

2.2.6.11. Fezâilü’l-Cihâd: Muhyiddin Ahmed b. İbrâhim’in “Meşâri’u’l-eşvâk ilâ meşâri’i’l-uşşâk” adlı Arapça eserinin tercümesidir. Cihadın faziletlerinden hareketle müslümanları cihada teşvik eden eseri Sokullu Mehmed Paşa’nın emriyle 975’te (1567) Türkçe’ye çevirmiştir.[154]

2.2.6.12. Beyzavî Tefsiri: Beyzâvî’nin Kur’an tefsiridir. Eserde “Kadı Tefsiri” olarak bahsedilen eserin asıl adı “Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl’dir.[155]

[151] M. Yaşar, Kandemir, “Câmi’u’s-Sahîh”, *TDVİA*, Cilt: 7, Yıl: 1993, s. 124.
[152] Süleyman Ateş, “İrşâdü’l-Akli’s-Selîm”, *TDVİA*, Cilt: 22, Yıl: 2000, s. 456-457-458.
[153] Müctebâ Uğur, “Firdevsü’l-Ahbâr”, *TDVİA*, Cilt: 13, Yıl: 1996, s. 129-130.
[154] Mehmet Çavuşoğlu, “BÂKÎ”, *TDVİA*, Cilt: 4, Yıl: 1991, s. 537.
[155] İsmail Cerrahoğlu, “Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl”, *TDVİA*, Cilt:11, Yıl: 1995, s.260.

2.2.6.13. Tevârih-i Süyûtî: Târîhu'l- Hulefâ (Menâhilü's-safâ' bi-tevârîhi'l-e'imme ve'l- hulefâ') Hz. Ebû Bekir'den müellifin devrine kadar gelen halifelerin hayatı ve bunların dönemindeki olayların kronolojik sırasıyla anlatıldığı eserdir.[156]Eser kitap olarak yayımlanmıştır; Halifeler Tarihi (Tarihu'l-Hulefa), tahkik: Cemal Mahmut Mustafa, tercüme: Abdullah Gündüz, İstanbul, Asalet Yayınları, 2018.

2.2.6.14. Nasîhatü'l-Mülûk: Eserin Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.15. Gıdâ-yı Rûh: Eserin Hüseyin Hemedânî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.16. Ravza: Eserin yazarı belirtilmemiştir.

2.2.6.17. Mecmuâtü'l-Letâif: Eserin Şeyh Şehâbettin Arâbî'ye ait olduğu belirtmiştir.

2.2.6.18. Mesâlikü'l- irâd: Eserin Mevlânâ Alaaddin'e ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.19. Ravzatü'ş-Şüheda: Eserin Mevlânâ Muhyiddin Karamanî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.20. Ravzatü'l-İslâm: Eserin yazarı belirtilmemiştir.

2.2.6.21. Güzidetü't-Tevârih: Eserin Kurtubî'ye ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.22. Zübdetü'd-Dakâyık: Şeyh Ebû Bekir b. Sâlim' e ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.23. Câmiü'l-Hikâyâ: Eserin Yafii'ye ait olduğu belirtilmiştir.

2.2.6.24. Meşârikü'l- Envâr: Sagânî'ye ait eserdir.

2.2.6.25. Hadâikü'l-Ezhâr Fî Şerh-i Meşârikü'l-Envâr: Vecîhüddin Erzincânî'ye ait eserdir.

[156] Halit Özkan, "Süyûtî", TDVİA, Yıl: 2010, Cilt: 38, s. 196.

3. BÖLÜM: METİN

3.1. Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın Nüsha Tavsifi

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın elimizde tek nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha, Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Ali Emiri, 001030'da kayıtlıdır.

Cilt Özellikleri: Kahverengi ciltli, ön ve arka kapakların üzeri ebru ile süslenmiştir.

Ölçüler: -

Yaprak Sayısı: 97

Satır Sayısı: 15

Sütun Sayısı: 1

Cetvel: -

Yazı: Nesih.

Kâğıt: Âharlı kâğıt.

İstinsah Tarihi: XVI- XVII (?)

Müstensih: -

İstinsah Kaydı: -

Baş: Ey pādişāh-ı ʿāḳıl senüŋ ʿadl u inṣāfuŋ cümle dünyāya ʿāmil ve kāffeten benī Ādeme mütenāzil iken ʿadl u inṣāfuŋ temresiyle āna degin inegüm südin hergiz kesmeyüp eyyām-ı devlet-i pādişāhīde evlād u ebnā ʿömr ile geçinüp… (1[a])

Son: Ḥażretlerinüŋ dergāhına ki envāʿ-i insāfı eşref-i maḫlūḳatdan ḫalk itdügine kelām-ı mecīdinde *halaka'l- insān ʿallemü'l-beyān*[157] tavṣīfiyle taʿrīf idüp herkese *biḳadrü ālā istiʿdād zalike faḍlullahi yuʿtihi men yeşāʾu*[158] ayeti hediyyesinden naṣībi olduġı... (95[b])

Yazmanın ilk kısmında birkaç sayfanın eksik olduğu görülür. Genel olarak sayfa kenarlarında rutubet izleri görülür. Eserde yirmi dört tane mensur hikâye, 9 mesnevî, 3 kıt'a, 2 rubâi, 1 gazel, 2 mısra, 5 müfred olmak üzere toplam 22 manzume bulunur. Eserin son kısmında da cümlenin yarım kalmasından dolayı eksik sayfalar olduğu anlaşılmaktadır.

[157] "İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.", Kur'an, Rahman, 55/3-4.
[158] "Bu Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir", Kur'an, Cuma, 62/4.

3.2.Metnin Kuruluşunda ve Yazımında Dikkat Edilen Hususlar

1. Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ın elimizde tek nüshası olması bakımından metnin yazımında ve kuruluşunda bu tek nüshaya bağlı kalınmıştır.

2. Metinde ciltleme sırasında oluşan sebeplerle okunamayan bazı kelimeler anlama uygun olarak tarafımızca tamamlanmıştır.

3. Pâd-şâh, âş-kâr, pây-dâr gibi Farsça birleşik kelimeler "pâdişâh, âşikâr, pâyidâr" şeklinde ünlü harfle okunmuştur.

3. Metin içerisinde okunamayan kısımlar "…" ile gösterilmiştir. Dipnotta belirtilmiştir. Emin olunmayan ya da bilinmeyen kısımlar "?" ile belirtilmiştir.

4. Manzumelerde veznin bozulduğu kısımlarda mümkün olduğunca tamir yoluna gidilmiş ve sonradan eklenmiş olan kısımlar "[ ]" ile gösterilmiştir. Veznin düzeltilemediği kısımlar ise dipnotta belirtilmiştir.

5. Eserde yer alan Arapça ve Farsça ifade ve manzumeler çeviriyazılı olarak verilmiştir. Ayet ve hadislerin Türkçe çevirileri ve kaynakları dipnotta verilmiştir. Arapça ve Farsça ifadeler metin içerisinde yatık olarak yazılmıştır.

3.3. Çeviriyazı

(1[a]) Ey pādişāh-ı ʿāḳıl senüŋ ʿadl u inṣāfuŋ cümle dünyāya şāmil ve kāffeten benī Ādeme mütenāzil iken ʿadl u inṣāfuŋ temresiyle ana degin inegüm südin hergiz kesmeyüp eyyām-ı devlet-i pādişāhīde evlād u ebnā ʿömr ile geçinüp ḫoş-ḫāl ü müreffehü'l-bāl üzere devām-ı devlet-i pādişāhīye iştiġal iderdüm çün pādişāh-ı saʿādet-i dest-gāh inegümüŋ südine baḳup nigāh eyledi imdi bir ḳatre süd vermedügünden māʿadā köyümüzde sākin olan fuḳarānuŋ daḫı inekleri cümle südlerin kesmiş andan dem ki pādişāh-ı ʿādil-dil bir fiʿl-i bāṭıl ḫāṭır-ı mübāregine getürmiş idi Nuşrevān ol ḫatuna iḥsān-ı bī-pāyān ḳılup āferīn-i taḥassüsler eyledi ve fikr itdügi işe peşimān olup istiġfār eyledi bildi ki ẓālimüŋ ẓulmi ḥayvānāt u nebātāta daḫı sirāyet eyler ʿömri olduḳça ol pādişāh-ı cem-i cāh rāh-ı ʿadli ḳomayup ṭarīḳ-i istiḳāmetde saʿy-ı cemīl ü ihtimām-ı cezīl eyledi **meşnevī**

...[159] ırmaġ-ı ʿadli kim özedür

Nebātātı daḫı görüp gözedür

[159] Kelime okunamamaktadır.

(1[b]) Güler açılur ʿadl ile her cihāt

Ṣafā-baḫş ü maʿmūr olur kāīnāt

Ḥikāyet Ḥüseyin Vāʿiẓ Naṣīḥatü'l-Mülūk nām kitābında buŋa münāsib ḥikāyet eyler ḫulefā-i benī ʿAbbāsīnüŋ çünki salṭanat u ḫilāfetleri ziyāde ve şevket ü saʿādetleri güşāde olup rubʿ-i meskūna bāzū-yı ḳuvvetleri irişdi bir gün ʿaẕamet ü iclāl ve devlet ü iḳbāl ile ṣayd u şikār u seyr-i kenār içün semend-i bād-reftārına süvār olup ʿasker-i bī-şümār ile ol gün cibāl ü tilāli seyrān u güẕerān iderken ḥalīfenüŋ ṭabiʿatin ġāyet ḥarāret-i şems mükedder ve mizācın izdihām ʿasker-i ẓafer-peyker müfessir eylemişidi bi'ż-żarūre nā-çār ol pādişāh-ı gerdūn-ı vaḳār kenār-ı şehrde defʿ-i ḥarāret ü refʿ-i ḳasāvet içün bir şeker-fürūşuŋ evinden ṣu ṭaleb eyledi şeker-fürūş daḫı ḫalīfeyi göricek pāy-ı edeb üzere ṭurup baġçesine varup yedi sekiz dāne şeker ḳamışın kesüp fi'l-ḥāl ḫalīfenüŋ önüŋde ol ḳamışlardan şeker şerbetin çıḳarup ḫalīfenüŋ eline ṣundı ḫalīfe ol yedi

(2[a]) sekiz ḳamışdan bu ḳadar şerbet ḥāṣıl olduġına taʿaccüb idüp vezīr-i rūşen-żamīrine aytdı ki yedi sekiz ḳamışdan bir maşraba şerbet ḥāṣıl olıcaḳ niçün ḫazīne-i ʿāmirem mühimmātına bunlardan birer miḳdār ḫazīne alınmaya ve bi'l-cümle şeker ḳamışı olan baġçelerden beytü'l-māl içün birer miḳdār aḳçe taʿyīn serāy-ı sürūrımıza varılduḳda bu emr-i mühimmüŋ ḥükmi görilsün diyü cevāb eyledi andan dönüp yine ṣaḥrā vü cibāli seyrān u güẕerān eyledi el-ḥāṣılu'l-kelām ḫalīfe-i niyām ol gün tamām at arḳasından inmeyüp ṣayd u seyrāna iḳdām eyledi aḫşam olduḳda yine ol şeker-fürūşuŋ baġçesine varup mihmān oldı ve baġçede olan sükker ḳamışlarından ḫayli ḳamış kesdiler ki yine ḫalīfe içün şerbet ḥāṣıl eyleyeler her ne ḳadar cehd ü iḳdām eylediler bir ḳaṭre ṣuyın çıḳarmaġa dermān u imkān itmediler andan sāir baġçelerden ḳamış ṭaleb eylediler anlaruŋ daḫı dükeli ḳurumış bulınup bir ḳaṭre ṣuyın ḥāṣıl itmege çāre idemediler bu sırr-ı ʿacib ve emr-i ġarībe (2[b]) herkes taʿaccüb idüp tefekkür ü taḥayyürde ḳaldılar bu eşnāda ḫalīfenüŋ vezīr-i ṣāḥib-tedbīri ḫalīfeye aytdı ey ḫalīfe-i dīn ve ey leşker-keş-i müslimīn dünki gün ḫilāf-ı muʿtād bir emri murād eyledüŋüz yaʿnī her baġçeden beytü'l-māl içün birer miḳdār aḳçe taʿyīn eyledüŋüz ol niyyetden pādişāh-ı ʿālīcenāb tövbe vü ictināb buyursun zīrā bir ẓulmüŋ şeʿāmeti ve bidʿatuŋ ḳabāḥatidür diyicek fi'l-ḥāl ḫalīfe-yi ḫūrşīd-menzilet teb-i ḥarāret ve envāʿ-i ḳasāvet ile bu emr-i bidʿatden tövbe vü ricʿat eyledi hemān ol sāʿat ḥikmet-i Rabbü'l-ʿİzzet ile cemīʿ-i ḳamışlaruŋ ṣuyı ke'l-evvel bi'l-ekmel cārī vü sārī olduġına herkes taʿaccüb ü tefekkür ile Ḥażret-i Ḫudānuŋ ḥikmet ü ʿaẕīmetine taḥayyürde

ḳaldılar ḫalīfe-i cihān ol zamān bilüp iẕʿān eyledi ki ẓulmüŋ şeāmeti ve her bidʿatüŋ ḳabāḥati nebātāta daḫı teʾsīr ider pes ol zamānuŋ ʿulemā vü fużalāsı bu ʿibret-i ʿaẓīmeyi yazup kitāb-ı müsteṭāblarında beyān ve derc üʿiyān eylemişler ki ṣaġīr ü kebīr emīr ü faḳīr bu maʿnādān ʿibret alup naṣīḥat-peẕīr olalar ve [160]bi'l-cümle her pādişāh ki rāʿī-i rāʿiyyet

(3[a]) ve saʿī-i dīn ü millet ve ṣāḥib-i merḥamet ü şefḳat ola ol maḳūle pādişāh-ı ẓıllu'llāh be-ġāyetu'llāh mülklerine vālī olup salṭanatları mümtedd ve ʿizzet ü şevketleri müebbed olup ol vilāyete ḳaṭʿā ḫalel ve düşmandan zalel vāḳiʿ olmaya illā meger evlād u insāniyyeden bu ẓulm-i şūm veyāḫud bir cābir-i meẕmūm ẓuhūr idüp ʿibādu'llāha ẓulm u sitemi ṣudūr eyleye ol maḳūle pādişāhuŋ üzerine Ḥaḳ Sübḥāne Teʿālā bir pādişāh-ı cem-i cāhı ve bir şehenşāh-ı saʿādet-i dest-gāhı musallaṭ idüp mülkünden ve diyārından āvāre vü bī-çāre ider ṣaḥn-ı dünyā vü ḳażā-yı bī-bekāda pādişāh-ı ẓıllu'llāh olanlar daḫı ikiden ḫālī degüldür yā müʾmin veyāḫud kāfirdür müʾmin daḫı yā duʿā-dil veyā cābirdür cābirüŋ ḥükmi daḫı kāfire ḳarībdür erbāb-ı ḳaṣaṣ içinde meşhūr ve kütb-i tevāriḫde mesṭūrdur ki küffār-ı ḫāk-sār u füccār-ı bed-kirdāruŋ selāṭīn ü nigeh-bānı ve ḳulları nāmında olan żelālet-i ʿutüvvanları dīn-i fāsid ve āyin-i ḳasīdlerince ʿadle māil ü ḳāil olup reʿāyā zamān-ı hükūmetlerinde ḥużūr ve ḳalb-i fuḳarā maʿmūr u mesrūr olmaġile (3[b]) beş biŋ yıl salṭanat-ı küberā elinde pāyidār ve devlet ü salṭanatları āteş-perestlerüŋ devr-i zamānlarında ber-karār olmışdur Ḥaḳ Sübḥāne Tebārek ve Teʿālā küffār-ı ḫāk-sāra ve füccār-ı ehl-i nāra cehennemi vāʿd eylemiş iken Nūşirevān-ı ʿādilüŋ ʿadl ü inṣāfı sebebi ile ʿulemā-yı ʿiẓām aʿlā Allāhu Teʿālā der ḥayātihüm fī yevmi'l-ḳıyām ve baʿż-ı eyimme-i müctehidīn ü eşrāf kimi ittifāḳ u kimi iḫtilāf eylemişler ki anuŋ yeri iġraḳ ola imdi maʿlūm oldı kāfir-i ʿādil bu mertebe-i ʿaẓīme ve bu iḥsān-ı cesīme maẓhar olıcaḳ erbāb-ı īmāndan ve aṣḥāb-ı iḥsāndan olan pādişāh-ı cihān ve şehenşāh-ı zamānuŋ ʿadālet ü istiḳāmetleri sebebi ile ḫalḳ-ı ʿālem ḫandān u mesrūr ve ḳalb-i fuḳarā şādān u maʿrūr ola ol maḳūle pādişāh-ı dīn-penāh-ı ẓıllu'llāh zümresinden ʿadd olınup Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ ḥużūrında lemine'l-mülk suāline cevāb ṭaleb olınduḳda bilā ḥesābin velā ʿaẕāb cennet-i aʿlāya vāṣıl u dāḫil olacaḳlarına şekk ü irtibāt olınmaya **naẓm**

Raʿiyyet-perver olsa şāh-ı ʿādil

(4[a]) …[161]ḫamr kimi ki aḳbeh-i aḥvāl-i insān ve eştiaʿ-i ifʿāl-i ehl-i īmāndur ve daḫı sāir-i kebāir-i tisʿa ḳatl-i nefs kimi ve *ġayrı ẕālike mimmā yaʿreḳ fī mevḍuʿa ve'l-baġī*[162] yaʿnī

[160] ʿādil pādişāhuŋ devr-i salṭanatı ḳāim olduġı

[161] 3b sayfa sonunda yer alan takip kelimesi ile 4a başında bulunan kelime uymamaktadır. Bu nedenle arada bulunan birkaç sayfanın eksik olduğunu düşünmekteyiz.

insānuŋ nā-ḥaḳ ifʿāline ve nā-pesendīde aʿmāline dirler ki ḥiddetden tecāvüz idüp ḥaḳ nesnelere ʿadem-i iz̲ʿānı ve inḳıyādı ola ve ḫalḳuŋ üzerine cebr ü ẓulm idüp nā-ḥaḳ rencīde vü āzāde eyleye ve ulü'l-emre iṭāʿat eylemeye ve ol vaḳt ki bu āyet-i kerîme nāzil oldı Ebū Cehl-i laʿīn bu āyetüŋ ḥüsn-i maʿnāsını mülāḥaẓa itdükde aytdı ṭaḥḳīḳ Allāhu Teʿālā ḥüsn-i aḫlāḳa emr eyledi Ebū Katāda aydur taḥḳīḳ Allah Teʿālā ḳullarına aḫlākuŋ mekārimin emr ider ve aḫlāk-ı z̲emīmeden tehī ider Mikāil İbnü'l-Ḥayyān Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ü ḥikāyet eyler ol ḫīnde ki bu āyet-i kerīme nāzil oldı Velîd bin Muġire anı işidicek aytdı eger bu naẓm-ı şerīfi Muḥammed ʿAleyhi's-selām didi ise niʿam-ı māḳāl yaʿnī eyü dimişdür eger Ḥaḳ Teʿālā buyurdı ise niʿam-ı mā-emr yaʿnī laṭīf buyurmışdur didi feammā lisān ile medḥ idüp Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's- (4[b]) selāma ʿan żamīmü'l-cinān imān getürmedügi ecelden bu āyet-i kerīme anuŋ ḥaḳḳında nāzil oldı ḳavlehü Teʿālā *innallâhu yemuru bi'l-adli ve'l-ihsani*[163] yaʿnī lisān ile ḳalīl ʿiṭā eyledi andan ṣoŋra anı ḳaṭʿ eyledi yaʿnī dimek olur ki dili ile söyledi ve ḳalbi ile taṣdīḳ ve Resūl ʿAleyhi's-selāmı taḥḳīḳ eylemeyüp sözin ḳaṭʿ eyledi ve daḫı *inne'llāhu yemuru bi'l-ʿadli ve'l-İḥsāni* āyet-i kerīmesinüŋ sebeb-i nuzūli ʿOs̲mān bin Ṭalḥanuŋ ḥaḳḳında nāzil olmışdur ki ʿabdu'd-dār evlādındandur ve Kaʿbe-i mükerremenüŋ ḥādimidür ol zamān ki Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām Kaʿbe-i muʿaẓẓamayı feṭḥ itdi yevmü'l-feṭḥ ʿOs̲mān bin Ṭalḥa Kaʿbe-i Şerīfüŋ ḳapusın yoḳlayup damına çıḳdı pes Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām Kaʿbenüŋ miftāḥın ṭaleb idüp Ḥażret-i ʿAlī Raḍıya'llāhu ʿanh gönderdügüm miftāḥı getüre ʿOs̲mān bin Ṭalḥa Kaʿbenüŋ miftāḥın virmeyüp aytdı eger ṭaleb iden Resūl ʿAleyhi's-selām ise anı diriġ itmeyüp saʿy-ı beliġ ile virürem didi Ḥażret-i İmām ʿAlī Raḍıya'llāhu ʿanh aŋa iʿtibār itmeyüp

(5[a]) hˇāh u nā-hˇāh Kaʿbe-i muʿaẓẓamanuŋ miftāḥını alup Ḥażret-i Peyġamber ʿAleyhi's-selāma teslīm itdi Ḥażret-i Resūl Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ Kaʿbe-i şerīfenüŋ ḳapusın açup iki rekʿat namāz ḳılup miftāḥı ʿammūsı Ḥażret-i ʿAbbāsa Raḍıya'llāhu ʿanha virdi ol maḥalde bu āyet-i kerīme nāzil olduḳda Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām Kaʿbe-i mükerremenüŋ miftāḥın Ḥażret-i ʿAlīye virdi ki girü ʿOs̲māna iʿāde eyleye Ḥażret-i ʿAlī varup Kaʿbenüŋ miftāḥın iʿzāz u ikrām ile ʿOs̲māna virdi ve ʿOs̲mān bin Ṭalḥa aytdı yā ʿAlī ʿacebdür ki evvel cebr idüp ṣoŋra luṭf u rıfḳ idersin diyicek Ḥażret-i ʿAlī Keremu'llāhu vechehu aytdı taḥḳīḳ Ḥaḳ Teʿālā senüŋ şānuŋda bu āyet-i kerīmeyi nāzil eyledi ve ol āyet-i şerīfeyi oḳuyup tilāvet eyledi ʿOs̲mān bin Ṭalḥa ol zamān ʿarż-ı īmān

---

[162] "Sapkınlıklarından", Kur'an, Nahl, 16/90.

[163] "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emredir.", Kur'an, Nahl, 16/90.

idüp şehādet getürüp īmān saʿādetine yetişdi ve müşārü'n-ileyh Taḥmetu'llāhu ʿAleyh vefāt itdükden ṣoŋra miftāḥı ḳarındaşı Şeybeye teslīm itdiler Kaʿbe-i muʿaẕẓama ilā yevmü'l-ḳıyāmet anlaruŋ evlādīdendür pes bu āyet-i kerīmenüŋ nuzūli bu ḫuṣūṣa maḥṣūṣ (5[b])olması vācib olmaz belki envāʿ-i ḫalḳa ve eṣnāf-ı maḫlūḳa dāḫildür ki selāṭin-i ʿaẕām ve umerā-yı kirām raʿiyyet üzerine ʿadl eyleye ve ʿulemā-yı dīn ve fuḳahā-yı güzīn ʿavām üzerine ʿadl idüp muʿāṣīden menʿ eyleyüp pāk-i ʿaḳaide ve aʿmāl-i ṣālḥaya irşād u iʿtiḳād itdüreler Ḥażret-i server-i enbiyā Ṣalātu'llāhu ʿAleyhe buyurur ki ehl-i cennet üç bölükde biri ʿādil pādişāhlardur ki ṣāḥib-rıfḳ ola ve ḳavm u ḳabīlesine rāfet ü şefḳat eyleye ikinci ṣāḥib-merḥamet olanlardur ki cemīʿ ḫalāyıḳa ġażab ve ḳatında mülāṭafet ü merḥamet eyleye üçinci ol kimesnelerdür ki Ḥaḳ Teʿālā tehī itdügi maʿāṣīden kendüyi perhīz üzere ṭutup güci yetdükce rūz u şeb Ḥaḳ Teʿālānuŋ ʿibādetine meşġūl olup taḥt-ı ḥikmetinde olan reʿāyā vü fuḳarāya ʿadālet ü himāyeti elden ḳoymaya zīrā ẕiyāde olan maẕlūmlaruŋ nāvek-i āhı ve dūd-ı nāle-i seḥer-gāhı āteş gibi kārger ve sehmü'l-ḳażā gibi eṣer itdügi muḥaḳḳaḳ u muḳarrerdür **naẓm**

Ḳılıçlar gibi dūd-ı āh-ı maẓlūm

Keser aʿdāyı eyler cümle maʿdūm

Neṣr Ḥażret-i risālet ve şems-i faẕīlet bu ḥadīṯ-i şerīfi ümerā-yı ʿādil ḥaḳkında naṣīḥat buyurur [164]ḳalü'n-nebī ʿAleyhi's-selām

(6[a]) *İnne'l-emīrü'l-ʿādil ve'l- ʿālemü'l-ʿāmil āẕāmātu'l-etākülü'l-arż lahmehumeilün bāḳī lahman tariyan ilā yevmü'l-ḳıyāmi*[165] yaʿnī dünyāda ʿādil olan ümerā ve ʿilmi ile ʿāmil olan ʿulemā dār-ı dünyādan serāy-ı beḳāya rıḫlet itdükleri zamān ʿadāletleri ve fuḳarāya merḥamet ü şefḳatleri sebebi ile anlaruŋ ḥasedlerin ḥaşerāt-ı arżdan hiçbir nesne yemez ve çürimez Ḥaḳ Teʿālānuŋ emri ve fermānıyla ilā-yevmü'l-ḳıyām laḥmları ṭerī vü tāze olsa gerekdür diyü buyururlar ümerā-yı ʿādil ve ḥükemā-yı kāmil işbu saʿādet-i ebediyyeye vaṣıl u dāḫil olduḳları muḳarrer iken aṣḥāb-ı devlet ve erbāb-ı saʿādet ve salṭanat-ı āḫireti ferāmuş eyleyüp dünyā-yı dūna ve muzaḫrafāt-ı melʿūna ṭālib ü rāġıb (olanlar bu ḳadar āyāt-ı kerīme ve āhādiṯ-i şerīfe ile sābit ü zāhir) olmaġile Cabbār-ı ʿaṭīd belki ve'l-kāfirīn ʿaẕābu şedīd zümresine kendülerin lāyıḳ eylemek ehl-i īmān olanlara münāsib degüldür nitekim Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ḥadīṯ-i ḳudsīde buyurur *yā ʿibādi ettaḳavāmin daʿvetü'l-*

[164] Ḥadis-i ʿadālet.
[165] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

maẓlūm feettā lā eredduhā velev baʿdeḥīn [166] yaʿnī yā ḳullarum maẓlūm olan ḳullarumuŋ bed-duʿāsından ḥaẕer ḳıluŋ taḥḳīḳ ben anı red itmezem egerçe çoḳ zamān mühlet daḫı virürsem diyü (6[b]) buyurur ve bir rivāyetde daḫı Ḥażret-i Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ buyurur lā eredduha velev min kāfir yaʿnī maẓlūmlaruŋ bed-duʿāsı Cenāb-ı Ḥażretde red olmaz egerçe kāfir daḫı olursa buyurur zīrā küffāruŋ küfrleri kendü nefs-i şūmlarına ʿāiddür Ḥażret-i Ḥaḳḳuŋ ẕerre ḳadar ẕāt-ı bī-hemtāsına noḳṣān virmez imdi maʿlūm oldı ki Ḥaḳ Teʿālānuŋ cemīʿ-i maḫlūḳāt eger kāfir ve eger fācirdür himāyet ü ʿadālet lāzımdur dergāh-ı Cenāb-ı Ḥażret-ı ʿizzetde şükr ü şikāyetleri maḳbūl olıcaḳ *küllüküm rāʿin ve küllüküm mesʿūlün ʿan raʿiyyetihi*[167] ve ḥadīṯ-i şerīfi muḳteżāsınca cābir-i şūm u ẓālim-i meẕmūm olanlar ʿindu'llāh u indü'r-resūl muʿātab u mesʿūl olmaz mı ḳıyās olınur Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aṣḥāb-ı ʿaẓāmete ve erbāb-ı kirāmete vaʿẓ u naṣīḥat buyururlardı ki şol kimesne ki ḳuvvet-i ġażabiyyesin şeyṭān-ı laʿīne uydurup bir żaʿīfe ẓulm ü taʿaddī eyleye ve ol ẓālimüŋ żararı ol maẓlūmuŋ ẓāhirine żarar ve bāṭınına eṯer eyleye maẓlūm-ı bī-vücūd Ḥażret-i melikü'l-vedūd dergāhına gözlerinden yaş aḳıdup ve dūd-ı āh ile bed-duʿāya

(7[a]) [168]meşġūl olsa eger ol ẓālim-i şūm kūh-ı ḳāf gibi daḫı ʿaẓīm olursa ol maẓlūmuŋ bed-duʿāsı anı yaḳup helāk eyler didi **naẓm**

Ġażab eyleme kimesneye bī-günāh

Dıraḫt-ı vücūdı yıḳar bād-ı āh

Ḳılıç gibidür dūd-ı āh-ı faḳīr

Keser ẓālimüŋ ʿömrin eyler ḳaṣīr

Ḥaḳ Sübhāne ve Teʿālā ḥadīṯ-i ḳudsīde *lā erüdduhā velev baʿdi hīn*[169] buyurduġı egerçe ẓālimlere bir miḳdār zamān mühlet ü āmān daḫı virürsem maẓlūmlaruŋ duʿāsın red itmezem diyü buyurur bu kelām maġfiret-i encāmdan maʿlūm oldı ki Ḥaḳ Sübhāne ve Teʿālā dünyāda olan ẓālimlerüŋ erḫā-i ʿinānuŋ bir miḳdār zamān ellerine virüp tevessüʿ-i dāʾire-i meydān itdürür ki ʿāḳıbetü'l-āḳıbet ol ẓālim-i bī-āmān dünyāda ḫüsrān ve āḫiretde

[166] Duā-yı maẓlūmuŋ ḳabūlidür.
[167] "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz", Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay. İstanbul, 2013, s.387.
[168] maẓlūmuŋ duʿāsı ẓālime teʾsīri.
[169] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

ʿaẕāb-ı bī-pāyān çeküp belki dār-ı āḫirete bilā īmān ile gideceginde reyb ü gümān degüldür Ḥażret-i Musā Ṣalavātu'llāhu ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyhe Firʿavn-ı laʿinüŋ elinden ve fiʿl-i şūmından ʿacz çeküp mużṭāribü'l-ḥāl olduḳda ḳarındaşı Harūn ile Ḥażret-i ḳażīü'l-ḥācāt ḳalbine münācāt eylediler ki *felā yüʾminü hattā* (7[b]) *yerevü'l- azabü'l-elīm*[170] yaʿnī yā Rab Firʿavn-ı laʿin senüŋ ʿaẕāb-ı elīmüŋe maẓhar ve ʿiḳāb-ı ʿaẕīmüŋe manẓar olınca ol bāṭıl u ʿāṭıla īmān-ı kāmil nūrın naṣīb eyleme diyü Firʿavn-ı laʿinüŋ helāk olması bābında duʿā ve Ḥażret-i Cenāb-ı Kibriyā ḳablinden istidʿā vü ricā eyledükleri gibi Ḥażret-i Rabbi Ḫudā *ḳāle ücībet daʿvetükümā*[171] ve yine bir mevżu-ı āḫirde Ḥażret-i Ḫālıḳ-ı arż u semā *ḳadāveteyyet maʿveleke yā Musā* ḫiṭāb-ı müsteṭābı vārid olur yaʿnī dimek olur ki yā Musā senüŋ duʿāŋı ḳabūl ve Harūnuŋ ricāsın maḳbūl eyledüm yaʿnī Firʿavn-ı lâʿini helāk eyledüm diyü buyurmış iken [172]ḳırḳ yıl ṣoŋra Firʿavnı helāk eyledi Ḫażret-i Ḥaḳ ḳādir-i muṭlaḳdur tedrīcle ẓālimleri bir dereceye iletür ki dünyāda ve āḫiretde ʿaẕāb-ı elīm ve ʿiḳāb-ı ʿaẓīm çekmeleri muḳarrerdür imdi dünyāda olan ẓālimler bir miḳdār zamān erḫā-i ʿinān ve tevessüʿ-i dāʾire-i meydān eyledükleri kibr ve kendülerine ziyān u ḫüsrān eyledükleri reyb ü gümān degüldür ne deŋlü fāsıḳ u fācir ü denī ayru kāfir daḫı olursa duʿāları ʿindu'llāhu Teʿālā maḳbūldür bu ḥadīṯ-i muʿteberi Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya'llāhu ʿanh

(8[a]) rivāyet eyler[173] Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur ki her gice temcīd vaḳtinde ve zamān-ı seḥerde ʿarş altında melekler nidā vü ṣavt-ı aʿlā ile ṣadā iderler ki dünyā beglerinden ve ẓālim olan seglerinden şikāyet eyler var mıdur ve murād isteyen nā-murādlar ḳandedür Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḥużūrında murādların ʿarż itsünler ve dileklerince murādların bulsunlar diyü cānib-i semādan nidā ve ol nidāyı niçe erler istivāʿ eyler didi Ḥasan Baṣrī Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe rivāyet eyler her kim ki vaḳt-ı temcīdde veyāḫud nıṣfu'l-leyālīde ḳalḳup Ḥażret-i Ḫudādan murādātın ricā vü merāmetin istidʿā eyleye ḫuṣūṣen ḳalb-i vīrān ile ẓālim-i bed-gümānuŋ ḥaḳḳında olan hiç red olmaḳ iḫtimāli degüldür dedi maḳbūl-i dergāh Ḥayy ü Ḳayyum Mevlānā Celālü'd-dīn-i Rūm Meṯnevī-i Şerīfinde ḥikāyet buyururlar ki bir gün Cebrāʾil ʿAleyhi's-selām sidreden rū-yı zemīnine nāzil olduḳda cānib-i semādan lebbeyk nidāsın istimāʿ eyler yine defʿa-i ṯānīde ol ṣadāyı tekerrür iderler Cebrāʾil ʿAleyhi's-selām bildi ki Ḥażret-i Ḥaḳ bir muḳarreb ḳulına kemāl-i ḳudretiyle ḫiṭāb-ı müsteṭāb eyler (8[b]) pes Cebrāʾil ʿAleyhi's-selām Ḥaḳ Teʿālā

[170] "Elem veren cezayı görmedikçe iman etmesinler de görsünler", Kur'an, Yunus, 10/88.
[171] "İkinizin de duası kabul edildi", Kur'an, Yunus, 10/89. "Kale kad ücibet daʿvetüküma" şeklinde olan ayet eserde "kad" kelimesi yazılmayarak "kale ücibet daʿvetüküma" olarak verilmiştir.
[172] Vekīl-i ḳabl baʿd- erbaīn mesnet-i ḳażī.
[173] Menādirüŋ seḥer vaḳtında nidāları.

Ḥażretlerinüŋ dergāh-ı ʿālīlerine münācāt idüp aytdı ki yā Rab ḳanḳı bende-i maġfūruŋ ve ʿabd-ı şükūruŋı yād idüp lebbeyk nidāsıyla dil-şād buyurduŋ diyicek Ḥażret-i Cenāb-ı Kibriyādan bir nidā geldi kim yā Cebrāʾil Beytü'l-Maḳdis ṭaġlarından cebel-i Ṭūr kenārında bir kilīsā vardur ol kilīsāya varup ḳudret-i ʿacībümi göresin ve benüm ʿaẓamet-i kibriyāmı bilesin diyü buyurdı peyk-i Ḥażret-i Celīl yaʿnī Cebrāʾil ol maḳāma nāzil ü vāṣıl olduḳda gördi kim bir kilīsānuŋ içinde bir ruhbān gicenüŋ nıṣfında ḳalḳup bir putı öŋine ḳoyup benüm maʿbūdum veyā benüm ṣamedüm diyü secde eyler ve zār u niyāzın tekrār eyler Cebrāʾil ʿAleyhi's-selām bu ḥuṣūṣa ġāyet taʿaccüb idüp aytdı İlāhī kemāl-i ʿibretüŋ ben ḳuluŋı vāle vü ḥayrān itdi ve senüŋ ḥikmetine ḫiṭāb eyler yine sen kemāl-i luṭfuŋ ile aŋa cevāb-ı müsteṭāb eylersin diyicek cānib-i semādan hemān ol dem yine bir nidā geldi kim yā Cebrāʾil ol ruhbān-ı bed-hᵛāh nolā dil-i siyāh ise benüm maʿbūdum

(9[a]) veyā ṣamedüm diyü münācāt ider ism-i maʿbūd u ṣamed benüm ṣıfāt-ı ebedīmdür **rubāʿī**

Gerçi bilmezlikden ol eyler ḫaṭā
Līk luṭfum dilemez ki ola heba
İstemezem anı kim gümrāh ola
Dilerüm kim lāyıḳ-ı dergāh ola

Neṣr imdi ehl-i idrāk ve ẕihn-i pāk ola dostān-ı sadāḳat-ʿunvāna maʿlūm ola ki bir kāfir-i gümrāh ve fācir-i bed-ḫᵛāh uyḫusın ḥarām idüp ṣamed ü maʿbūd ismime mülāzemet eyledügi sebebden Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet anuŋ küfr ü żelāletine baḳmayup Kenz ism-i şerīfi ḥürmetine lebbeyk nidāsın iḥsān eyleyicek ehl-i īmān u müslemān olan fuḳarā vü żuʿafānuŋ duʿāları ḫuṣūṣā ẕālimlerüŋ ḥaḳḳında vākiʿ olan istidʿāları ne vechle yol bulup maḳbūl idügi bundan maʿlūm u rūşen ve ʿāḳıl u kāmil olanlara günden mübeyyendür ümerā-yı cābir olanlar ve fuḳarāyı nā-ḥāḳ āzurde idenler ẓulme-i māżīden ʿibret alup Ḥaḳ Teʿālānuŋ ġażabından ḫavf u ḥaşyet eylesünler zīrā anlar ki żaʿiflere ẓulm eylediler anlaruŋ ʿāḳıbeti ḫarāb u yabān olup mülklerinden ve dār u diyārlarından (9[b]) eẕer bulup ḥālleri niçe olduġın bahr-ı ḥaḳīḳat ü naẓar-ı naṣīḥat ile ʿibret alsunlar diyü Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā kelām-ı ḳadīminde buyurur *fetilke buyutuhum ḫaviyeten bimā ẓalemu*[174] yaʿnī ẓālimlerüŋ bed-fiʿālinden ve nā-pesendīde aʿmālinden ve maẓlūmlaruŋ bed-duʿāsından Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ol żālimlerüŋ mesken ü meʾvālarını yevm ü dergāhında meẕmūm

[174] " İşte zulmleri yüzünden harabeye dönmüş evleri!" , Kur'an, Neml, 27/52.

ḳılup ẓulme-i māżīyyenüŋ ẓulmleri sebebinden ḫāneleri sāḳıṭ u ḫarāb ḳılmışdur diyü buyurur ve daḫı ile'l-ān dār u diyārları vīrān ḳılup Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḫışmından ve ġażabından ol diyāra bir ferd gelüp sākin olmamışdur nitekim Ḥażret-i Ḥaḳ Ḳurʾān-ı ʿAẓīmde beyān buyurur *fetilke misākinuhum lem tusken min baʿdihim illā ḳalīlā*[175] bir gün Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aṣḥāb-ı güzīne vaʿẓ u naṣīḥat buyurdı kim ey benüm ṣaḥābelerüm ve ey benüm aḥbāblarum müflis ne maḳūle kimesnedür hiç bilür misiz aṣḥāb-ı ʿaẓām aytdılar Allah Resūli bilür buyuruŋ yā Resūlu'llāh didiler ol iki cihānuŋ güneşi Ḥażret-i Muḥammed Ḳureyşī Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve ʿAlā Ālihe el-muḳarrebīn ileyhe buyurdılar ki

(10[a]) müflis şol ṭāife-i süvūm ve ol fırḳa-i meẕmūmdur ki dünyāda ehl-i ḥükūmet ve ṣāḥib-riyāset iken ʿadd bir bölük maẓlūmlara ẓulm ü cefā ve sitem ü eẕā eyleyüp nā-ḥaḳ mālların almışlardur ḳıyāmet güni ol ẓālimlerüŋ ʿamel ü s̱evābı ve fi'l-i ḥasenātı var ise ol maẓlūmlara vireler ḳaçan s̱evābları ḳalmayup ḥadd-i iflāsa yetişeler ol ẓālimlere ẓulm eyledükleri maẓlūmlaruŋ günāhların yükledeler zīrā ḳıyāmet güni altun ve aḳçe olmaz didi ve bir ḥadīs̱-i şerīfinde yine Ḥażret-i fahr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur ḳıyāmet güni hiçbir ḥākim gelmeye illā iki elleri eŋselerine baġlanmış ḥużūr-ı Ḥaḳḳa getirülüp ḥesābda şiddet ü miḥnet çekeler didi imdi raḥmet ol ḥākim-i ʿādil ki ḳıyāmet ḳorḳusın ḫāṭırına getürüp ʿadl u inṣāfa māil ve şerʿ-i şerīfe-i muṭahhara ḳāil ola zīrā herkese kim kendü mevtin muḳarrer bilüp ḳıyāmet şiddetin ḫāṭırına getüre ol kimesne ẓālim olmaḳ iḫtimāli degüldür be-her ḥāl ʿadālet-i inṣāfa meyl ü maḥābā eyler ve daḫı bir diyār-ı celīlü'l-iʿtibārda ʿadl u iḥsān olıcaḳ (10[b]) ol diyāruŋ ḫalḳı perīşān ve ḳalbleri vīrān olup ne rızḳlarında bereket ve kendülerinde istirāḥat u şevket bulalar zīrā ẓulm ü bidʿat olan bilād meẓālim ü ʿinād ḥasebiyle maʿmūr u ābād olmaḳ iḫtimāli degüldür varduḳça ol vilāyete bir ʿaẓīm-i nekbet sirāyet ider nitekim Ḥażret-i Resūl *s̱ebātü'l-mülk bi'l-ʿadl* buyurur yaʿnī mülküŋ s̱ebātı ve ḳuvveti ʿadd eyle didi **ḳıṭʿa**

ʿAdl-ile buldı cihān cümle niẓām

Ḫalḳı ʿadl-ile ider kişi ġulām

ʿAdl-ile gülşen olur baġ-ı bahār

ʿAdl-ile rūşen olur cümle diyār

[175] "İşte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları!" , Kur'an, Kasas, 28/58.

Neşr devlet ü saʿādet ol ṣāhib-saʿādet ü ʿālā himmete ki şerʿ-i şerīfe ḫıẕmeti ʿayn-ı saʿādet bilüp ʿibādu'llāha ẓulm ü bidʿat ve bir ferde ḥaḳāret ü ihāneti ʿādet itmeye zīrā şerīʿat-i muṭahhara ʿayn-ı ʿadldür ve şāh-ı rāhdur ṭarīḳ-i şerʿ-i münīfi gözedüp ṣıyānet ü riʿāyet eyleyenler ḥużūr-ı Rabbü'l-ʿizzetde saʿādet-i ebediyye ve raḥmet-i sermediyyeye vāṣıl u dāḫil olmaları muḳarrerdür **neşr**

Ḳutladı ḫalḳa ḳanūn-ı şerʿ-i tā

Selāṭīn āfāḳı merʿi ṭuta

Eger ṭuta bu rāhı şāh-ı cihān

Ulu dıraḫş-ı devlet ide zīrān

neşr cemīʿ-i ʿulemā-yı dīn ittifāḳ eylemişler ki maḳṣūd aṣl-ı āsāl ve selden ʿAleyhim (11[a]) ü's-selām ve inzāl-i kütbden oldur ki cümle-i ḫalāyıḳ ḥuḳūḳu'llāhda ve ḥuḳūḳ-ı ʿibādde ʿadl ile ḳāim ü dāim olalar nitekim Ḥaḳ Sübḥāne Tebārek ve Teʿālā kelām-ı şerīfinde buyurur *Lekad erselna rusulena bil beyyinati ve enzelna meahümül kitabe ve'l-mizān liyekumen nās bi'l-kısti*[176] yaʿnī taḥḳīḳ rüsülleri irsāl itdügi āyāt-ı beyyināt ile ve anlara kitāb gönderdügi ḫalḳ ʿadl ile ḳāim olalar diyü ḫadīṯ-i şerīfi ʿÖmer bin İlyāṣ Raḍıya'llāhu ʿanha rivāyet ider Ḥażret-i server-i enbiyā ve sulṭān-ı aṣfiyā ṣalatu'llāhu ʿaleyhe ekṣer evḳātde işbu ḥadīṯ-i laṭīfi vaʿẓ u naṣīḥat idüp buyurdı ki *inne'l- muksitine inda'llâhi alā menābire min nūrin ellezīne yadilüne fī hükmihim ve ehlihim ve mā vüllü*[177] yaʿnī pādişāhān-ı ʿādil ü şehenşāhān-ı ʿāḳıl ki dünyāda ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfi elden ḳomayup beyne'l-ḫalāyıḳ ʿadālet ü istiḳāmeti ʿādet eyleyeler ḳıyāmet güninde Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḥużūrında nūrdan menābir üzerinde ṣaġ cānibinde ṭuralar Şeyḫ Muḥyī'd-dīn Nūrī ve Ḳāżī Beyżāvī Rahimehumu'llāh aytdılar ʿan yemīn raḥmātdan murād bir fi'l-i ḥasene ve menzilet-i refīʿden ʿibāretdür zīrā (11[b]) ʿArab her fi'l-i ḥasene ve cemīʿ-i iḥsānı saġa nisbet ider nitekim żıddını ṣola nisbet iderler ve lisān-ı Türkīde daḫı bir yaḫşı aḥvāl vāḳiʿ olsa birbirine sen bugün saġ ṭarafuŋdan ḳalḳup ḥareket eylemişsün dirler nitekim żıddını sol ṭarafa nisbet iderler beyne'n-nās bu maʿnā teʿāmül-i bī-ḳıyāsdur ol şaḫs-ı fażīlet yaʿnī

[176] "Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler.", Kur'an, Hadid, 57/25.

[177] " Verdiği hükümlerde, ailesinin ve halkın yönetiminde adaletli davranan yöneticiler, kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın yanında nurdan yüksek koltuklar üzerinde otururlar.", Nevevī, *Riyazü's-Sālihīn-Metni ve Türkçesi-*, haz. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Kampanya Kitap Yay., İstanbul, 2013, Cilt:1, Hadis no: 661, s.554.

Ḥabībü Ḥażret-i ʿİzzet ʿAleyhe efḍalü't-taḥiyyat ümerā-yı ʿādil ḥaḳḳında bu ḥadīṯ-i şerīfi buyurur ḳalü'n-nebī ʿAleyhi's-selām *lā yedḫulūn el-cennet bi-keṯreti ṣalātihim ve ṣiyāmühim ve innemā yedḫulūn hā bi'ş-şefḳat ʿile'l-ḫalḳ velā ʿānet ʿile'l-maẓlūm*[178] yaʿnī buŋlar keṯret-i ṣavm u salʿāt ile cennete gireler diyü buyurur bu ḥadīṯ-i şerīfden maʿlūm oldı ki Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālāda rūz-ı cezāda dünyā pādişāhların ṣavm u ḥasenātdan ve ḫayrāt u ṣalavātdan evvel ʿadālet ü merḥametleri ve ʿibādu'llāha şefḳat ü iʿānetlerinden suʾāl eyleye nitekim bu ḥadīṯ-i şerīf daḫı bu maʿnāya delīl-i nāṭıḳ ve şāhid-i ṣādıḳdur Ḥażret-i Ebū Hüreyre Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet eyler ḳalü'n-nebī Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem

(12[a]) *ʿadl-i fī ḥükmin sāʿaten hayrun min ʿibādeti sebʿīne seneten ve cevrü fī ḥikme*[179] yaʿnī ḥākim olanlar bir sāʿat ḥükminde ʿadl eylemek ḥayrlıdur yetmiş yıl ʿibādet itmekden ve bir sāʿat cevr ü ẓulm eylemek yetmiş yıllıḳ ʿibādetün ḫabṭ eyler yaʿnī giderür buyurdı imdi bu devlet-i ʿaẓīmete saʿādet-i ebediyyedür ki bir sāʿat ʿadl eylemek yetmiş yıllıḳ ʿibādet yerine ḳāim ola bunuŋ şükrin edā eylemek hiç mümkin ü müyesser midür el-ḥāṣılu'l-kelām Ḥażret-i melikü'l-ʿalām pādişāh-ı İslām olanları ḳıyāmet güninde cemīʿ-i ifʿāl-i ḥasenelerinden evvel ʿadālet ü merḥametlerinden suʾāl eyleyeceġi bu ḥikāyet-i ġarībe vü rivāyet-i ʿacībeden daḫı maʿlūmdur kütb-i muʿabberede rivāyet olınur Fāżīl İbni ʿAbbās Ḥażretleri ol imām-ı evvel ve hümām-ı efḍal yaʿnī imām-ı aʿẓām ḥażretleri ʿālem-i rüyālarında cennet-i aʿlāda ve firdevs-i ziyāda göricek bu derece-i bālāya ve mertebe-i bī-hemtāya ʿulūm u feżāilüŋ ve ḥüsn-i ḫaṣāilüŋ ile mi vāṣıl olduŋ diyü suʾāl eyledi ḥażret-i imām-ı ṣāḥib-fażīlet ve ol kān-ı mürüvvet cevāb vürüp işitdi ki Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā kendü ʿaẓamet ü kibriyāsı ile (12[b])baŋa suʾāl eyleyicek bu deŋlü deryā ḳadar bahā itmeyüp nihāyet devletüme ve cennet-i aʿlāda olduġum rifʿatüme bir żaʿīf sinege sebeb olmışdur birgün Baġdād şehrinde nehr-i Dicle kenārında ābdest almaġa geldüm meger bir naḥifü'l-bāl ve şikeste- ḥāl sinegüŋ ṣuya düşüp ġarḳ u helāk olmaġa ḳarīb ḳalmış iken ol żaʿīf megesi yetişüp ṣudan çıḳardum ve bir ṭaşuŋ üstine ḳoyup gitdügüm birle ol naḥifü'l-maḳāl miskiyyecik lisān-ı ḥāl ü zebān-ı maḳāl ile baŋa duʿā eyledi ki nitekim sen beni ġarḳ u helākdan āzād eyledüŋ Ḥażret-i Rabbü'l-ʿibād seni daḫı firdevs uçmaġı ile dil-şād ve ber-murād eyleye didi Ḥażret-i melikü'l-maḳāl ol bī-mecāl sinekçügüŋ ḥürmetine baŋa cennet-i aʿlāyı ve firdevs-i zībāyı naṣīb eyledi didi **li muḥarrirehü**

Raġbet itmez keṯret-i aʿmāle Ḥaḳ

[178] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.
[179] " Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık (nafile) ibadetten daha iyidir.", Mehmet Yılmaz, age. s.14.

Naṣ-ı ḳāṭiʿdür *ki yehdi men yeşā*[180]

Bū Hanīfe ekber-i zühhād iken bir megescik bāʿiṣ olmış uçmaġa neṣr erbāb-ı ḥikmet ve aṣḥāb-ı ḥamiyyet olanlara ve mevʿiẓe-i laṭīfe ʿayn-ı ībret ve maḥz-ı naṣīḥat degül midür ki Ḥażret-i İmām-ı

(13[a]) aʿẓām gibi sulṭān ki dīn-i Muḥammedī ve āyīn-i Aḥmedīnüŋ icrā vü iḥyāsına bāʿiṣ ü bādī iken bu ḳadar ʿulūm u feżāilden suʾāl olınmayup bir żaʿīf sinekcüge merḥamet ü şefḳati sebebi ile bu mertebe-i cennet ü ʿizzete vāṣıl olıcaḳ ʿadālet ü merḥametüŋ ve luṭf u şefḳatüŋ fażīlet ü ḫaṣiletin eşref-i nās olanlar bundan ḳıyās eyleyeler ki ammā istiḳāmet ü ʿadl yalıŋuz ḫaṣṣeten insān içün degül belki ḥayvānāt u ḥaşerāt arż olanlara daḫı meh-mā-emken ʿadālet ü merḥamet ü şefḳat vācib ü lāzımdur Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā nebātāt u ḥayvānātı belki cümle eşyā vü mevcūtı birbirine sebeb ḫalḳ itmişdür ḥayvānātuŋ ḳuvvet ü ḥużūrına insānı ve insānuŋ ḳuvvet ü ḥużūrına ḥayvānātı sebeb-i rābıṭ eylemişdür ḥayvānuŋ insāna meʾmūr u musaḫḫir ü maḳhūr olduḳları taʿẓīm emr-i Ḥaḳ vāsıṭasıyladur cemīʿ ḥayvānāt ve münācāt idüp lisān-ı ḥāl ve zebān-ı maḳall ile tesbīḥ ü tehlīl itdükleri ve *saḫḫarna meaʿ Dāvūde'l-Cibāl yüsebbihne ve'ṭ-ṭayr*[181] bu ḫuṣūṣa (13[b]) *bürhān-ı ḳaṭıʿ ve in min şey'in illā yüsebbihü bi ḥamdihi velākin lā tefkahün tesbihahüm*[182] bu müddeʿā delīl-i ḳāṭıʿdur cümle eşyānuŋ ḥāl dili ile nuṭḳları ṣaḥīḥ eydügi bu āyet-i kerīme kāfīdür kemā Ḳalu'llahu Teʿālā ḳālu *anṭaḳana Allahü'llezī anṭaḳa külli şey'in*[183] Ḥażret-i Mevlānā-i Camī Ḳaddesa'llāhu sırrahu'l-ʿazīz Silsiletü'z-Zeheb nām risālesinde cemīʿ-i cemādātuŋ beyān-ı nuṭḳı maḳālesinde dimiş **meşnevī**

Murteżā goft yā Resūl-i Ḫudā

Reftem ez-Mekke cānib-i ṣaḥrā

Hiç seng ü dıraḫt-ı nā-med-i pīş

Ki ne-güftiş selām-ı bī-kem ü bīş

[180] "Dilediğini doğru yola iletir", Kur'an, İbrahim, 14/4, Müddessir 74/31.
[181] "Davud ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik.", Kur'an, Enbiya, 21/79.
[182] " Her şey O'nu hamd ile tesbih eder ancak siz onların tesbihlerini anlayamazsınız.", Kur'an, İsra, 17/44.
[183] " Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu.", Kur'an, Fussilet, 41/21.

İbn-i Mesʿūd goft vaḳt-ı ṭaʿām

Mī-şenīdīm ez-ṭaʿām-ı kelām

Ber zebān-ı faṣīḥ ü lafẕ-ı ṣarīḥ

Ḥoş hemī goft bühr-i Ḥaḳ tesbīḥ

Neşr yaʿnī Ḥażret-i Murtaẕā ʿalā Keremu'llāhu ve vechehu rivāyet ider bir gün Ḥażret-i server-i enbiyā ve Resūl-i Kibriyā Ṣalatu'llāhu ʿAleyhe mādemetü'l-arż ve's-semā ile Mekke-i Mükerreme ṣaḥrāsına teveccüh iderken Kaʿbe-i Muʿaẕẕamanuŋ aḥcār u eşcārı ve ol ṣaḥrā-yı mübārekūŋ cemīʿ-i nebātāt u enhārı Ḥażret-i servere faṣīḥ kelām ile selām ve tevḳīr ü iḥtirām eyledüklerin āşikāra işitdüm diyü ḥiḳāyet buyurduḳlarından māʿadā İbni Mesʿūd Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider her ṭaʿām vaḳtinde işitdüm ki ṭaʿām zebān-ı faṣīḥ

(14[a])ve lafẕ-ı ṣarīḥ ile żaʿīf ü bī-miḳdār ve bir gürūh naḥīf ü nā-çāruŋ üzerine bir ḳara ṭaġ deŋlü iki kanadı miḳdārınca yükler yüklenüp ẕelīl ü ser-gerdān ve zebūn u bī-dermān eylemek dāire-i inṣāfdan bīrūn u efzūndur ḫuṣūṣa arḳası ṣaġ olmayup ṣāfīyā ġarlarından Ṭurlıḳ Āşıḳ küllisine dönüp bī-mecāl ü āc u ṣusız ve şikeste-bāl itdüklerinden ġayrı ol derd-mend ḥayvān ġāyet bī-dermān ḳalduġından āvāz virüp feryād ve ṣāḥibinden ḥāl-i delīle merḥamet murād inüp istiḫlāsın istimdād eylese ol bī-çārenüŋ feryādın ve ḥāl-i delīle murādın aŋlamayup berātuŋ azġunlıġı ve yāvuzlıġı vardur düldül-i şānī ve ʿaşḳaruŋ aḳrānıdur diyü cevr ü cefāsın daḫı bisyār ve bār-ı bī-şümārın tekrār iderler el-ḥāṣılu'l-kelām ḥayvānāt-ı bī-dermān her ne deŋlü bī-zebān ise Ḥażret-i Ḫudā-yı zü'l-celāl ve bār-gāh-ı müteʿāl dergāhına lisān-ı ḥāl ve zebān-ı maḳāl ile şükr ü şikāyetleri muḳarrerdür ʿadālet ü merḥamet bu māḳūle ḥayvānāt-ı (14[b]) bī- dermān ḥaḳḳında daḫı lāzım-ı vāhimdür Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya'llāhu ʿanha zamān-ı ḫilāfetinde bu maḳūle ʿamel-mānde ve bār-ı bī-girān ile āzurde olan ḥayvānāt-ı bī-dermān kendü bi'ẕ-ẕāt tecessüs ve ṣāḥibinden tafaḥḥus eylerdi ki bunı mecāl-i ḥayvānuŋ żaʿīfü'l-ḥāl olmasına sebeb nedür ve riʿāyet ü ḥimāyetinde veyāḫud mākulātında taḳsīrāt mı idersin diyü her bār tekrār-be-tekrār taḳayyüd-i bisyār idüp ḥayvānuŋ ḥaḳḳın ṣāḥibinden alıvirüp ʿadālet ü merḥamet eylerdi **Ḥikāyet**[184] kütb-i muʿtebereden rivāyet olınur ol nāṭıḳ-ı bi'ṣ-ṣevāb Ḥażret-i ʿÖmer İbnü'l-Ḫaṭṭāb Raḍıya'llāhu serīr-i dünyādan serāy-ı cennete mürācaʿat buyurduḳları zamān vezīr-i Ḥażret-i Ḥabībü'r-raḥmān ve lāyıḳ-ı ehl-i Cenāb Ḥażret-i ʿOşmān bin ʿAffānī ve

[184] Fī ḥüve ʿÖmer el-Ḫaṭṭāb Raḍıyallāhu ʿanh.

Esedu’llāhu’l- ġālib İmām ʿAlī İbni Ebī Ṭālib Ḥażretlerini ḥużūr-ı saʿādetlerine daʿvet idüp aytdı ki benüm müddet-i ḫilāfetüm ve dīn-i İslāmda vāḳiʿ olan ḥükūmetüm zamānında ḥüsn-i şehādetüŋüz ve ḥaḳḳumda ẓann-ı ġālibüŋüz nicedür diyü suʾāl eyleyicek aṣḥāb-ı kirām Rıḍvānu’llāhı Teʿālā ilā yevmü’l-ḳıyām feryād u fiġān idüp aytdılar yā Emīrü’l-müʾminīn ḥuṣūṣa

(15[a]) Ḥażret-i Allah güvāhdur ki zamān-ı ḥükūmetüŋde ḥużūr-ı şerīfüŋden bir mūr-ı żaʿīf daḫı rencīde ḫāṭır olmış degüldür ve senüŋ ʿadl u inṣāfuŋdan mesrūr u ḫandāndur diyü nālān u giryān oldılar ol maḥalde Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya’llāhu ʿanh ol iki servere ḫiṭāb-ı müsteṭāb ḳılup aytdı ki benüm bu ḥüsn-i ḥālimüŋ şehādetine ḥüccet[185] virüŋ ki rūz-ı cezāda ḥużūr-ı Kibriyāya çünki gidem bu sizüŋ şehādetüŋüzi īrād-ı ḥüccet idem diyü üç kerre mübārek gözlerin göge diküp yā Rab sen bu ḥuṣūṣa şāhid ol didi Ḥażret-i ʿOs̱mān ve ʿAlī Raḍıya’llāhu Teʿālā ʿanhümā bir kefen bezinüŋ üzerine Ḥażret-i Fārūḳ aʿẓāmuŋ umūr-ı İslāmda eyledügi ʿadāletin ve ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfde olan istiḳāmetin yazup ḥüccet aytdılar çün Ḥażret-i ʿÖmere mevt-i şehādet naṣīb oldı ol hücceti kendü ile bile defn eyleyeler diyü vaṣiyyet eyledi aṣḥāb-ı güzīn ve erbāb-ı dīn Rıḍvānu’llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn ol sulṭān-ı ʿālīşānuŋ emrin yerine getürüp ol ḥücceti mübārek kefenlerine ṣarup bile defn (15[b]) eylediler aṣḥāb-ı güzīnden yaʿnī erbāb-ı dīn ol sulṭān-ı güzīni ʿālem-i rūyālarında görürler ki mübārek beŋzi müteġayyir olmış aŋa suʾāl eylediler ki yā ḫalīfetu’llāh ve ey refīḳ-i Resūlu’llāh mübārek beŋzinüz yine müteġayyir oldı diyü suʾāl eylediler cevāb-ı şerīflerinde buyurdular ki zamān-ı ḫilāfetümde Baġdād diyārında Ṣaṭ Irmaġında bir köprü var imiş ol köprüden bir żaʿīf ḳoyuncıḳ mürūr iderken ayaġı köprünüŋ deligine geçüp şikest olur ol naḥīf ḳoyunuŋ ayaġı ḳırıldıġı içün Ḥażret-i müsebbibü’l-esbāb baŋa ḫiṭāb buyurdı ki yā İbnü’l-Ḫaṭṭāb niçün zamān-ı ḥükūmetüŋde muḳayyed olup ol köprüyi taʿmīr itdürmek benüm ol żaʿīf maḥlūḳum mesrūr-ı mürūr iken ayacuġı ḳırılup muẓṭaribü’l-ḥāl oldı eger Ḥabībümüŋ ol yār-ı ṣadāḳatkārları şehādet idüp saŋa ḥüccet virmeyelerdi ḫabāb-ı ḥażretümden envāʿ-i ʿitāb ile muʿātab olmaḳ muḳarrer idi lakin Resūlümüŋ āb-ı rūyı ḥürmetine ve ol iki ehl-i cenānuŋ ʿizzetine saŋa maġfiret idüp ʿizzet ü taʿẓīm ve cennet-i ʿadenüm ile ḥürmet ü takrīm itdüm diyü ol ḳadar

(16[a]) suāl vārid oldı kim aḥvāl-i māfīü’l-bālüm nice olur diyü henüz Ḥaḳ Teʿālā ḫavfından beŋzüm müteġayyir oldı diyü cevāb eyledi imdi ehl-i ḥāl ve saʿādet-i māl olanlar ḥaḳīḳat-i ḥāl ile naẓar ve baṣar-ı ʿibret ile naṣīḥat alalar ki Medīne-i Münevvereden Baġdād-ı behişt-

[185] Ḥüccet-i ʿÖmer Raḍıyallāhu.

ābād ḳırḳ günlük yoldur bu deŋlü mesāfe-i baʿīdede bir köprünüŋ ẕerre ḳadar yeri ḫarāb olup bir żaʿīf ḳoyuncuġa żarar olmaġla Ḥażret-i ʿÖmer İbnü'l-Ḫaṭṭāb gibi servere bu deŋlü suāl ü ḫiṭāb ve cevāb u ʿitāb vārid olıcaḳ sāʾir-i żābiṭ-i memleket ve ṣāḥib-i riyāset olan ṣāḥib-saʿādetler umūr-ı memleket ve aḥvāl-i raʿiyyet ḫużūrında ne mertebe suāl ü cevāb ve ḫiṭāb u ʿiḳāb olacaġı bundan maʿlūm ve bu maʿnādan mefhūmdur zīrā şarḳda ve ġarbda her ne meẓālim vāḳiʿ olursa ol ifʿāl-i nā-meşrūʿı ve meẓālim-i mīşūmı ḥużūr-ı Ḥaḳda pādişāh-ı İslām olanlardan suāl olınur ol müfeḫḫirü'n-nās Ḥażret-i ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanha rivāyet ider Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur ki şarḳ u ġarbda olan ḥayvānātuŋ biri belki bir ṭavucaġuŋ (16[b]) kemteri ac u muḥtāc ḳalsa pādişāh-ı memleket ve aṣḥāb-ı eyālet olanlar şarḳ u garbda ac ḳalan murġ-ı naḥīfüŋ ḥālinden daḫı mesʾūl olurlar didi **Ḥikāyet** Ḥażret-i sulṭān İbrāhīm Raḍıya'llāhu ʿanhüm Rahmetu'llāhu ʿAleyhe bu ḥadīṯ-i şerīfi görüp naẓar-ı ʿibret be-baṣar-ı ḥaḳīḳat ile ʿināyet-i İlāhiye manẓar olıcaḳ Belḫ vilāyetinüŋ pādişāhı ve ol zamānuŋ şehenşāhı iken ve nidā-yı vükelāsın ve ʿulemā vü fuḳahāsın dīvān-ı eyvānına daʿvet itdügi bu mevʿiẓe-i muʿteber ḥadīṯ[i] peyġamber aydugı muḳarrer midür diyü suāl eyleyicek ʿulemā-yı ʿiẓām ve ol zamān müttefiḳü'l-aḳlām pādişāhum bu ḥadīṯ-i peyġamber ve kelām-ı şefīʿ-i rūz-ı maḥşerdür didüklerinde ol sulṭān-ı ʿalīşān dīvān-ı eyvānında olan ʿulemā-yı evlāü'l-elbāb vüzerā-yı ʿāli-cenāb olanlara cevāb virüp aytdı ki ben diyār-ı şarḳda muḳīm olam ġarbda vāḳiʿ olan meẓālimden baŋa suāl vārid olıcaḳ bir iki günlik ʿömr-i ẕelīl içün el-ḥāl salṭanat-ı dünyādan ferāġat idüp saʿādet-i cennetīye ṭālib ü rāġıb olup bir güşe-i ehl-i Allahdan olduġı menāḳıb-ı evliyā ve ṣadāgir-i aṣfiyāda mesṭūr u meẕkūr olmaġın bu ʿabd-ı bī-mikdār iḫtiṣār üzere

(17[a]) işʿār eyledüm Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe ve ʿalā sāʾirü'l-müslimīn bu menāḳıb-ı ġarībe ehl-i ġayret olanlara maḥż-ı naṣīḥat degül midür ki fī'l-ḥaḳīḳa cānib-i şarḳda bu deŋlü mesāfe-i baʿīdede ac u muḥtāc ḳalan ṭavucaġuŋ ḥālinden ve bir murġ-ı naḥīfüŋ vebālinden ġarbda olan pādişāhlar mesʾūl u muʿātab olıcaḳ ṣāḥib-i ḥükūmet olan erbāb-ı devlet fuḳarā vü żuʿafānuŋ ḥasb-ı ḥālinden ve reʿāyānuŋ meẓāliminden ḥāl-i pür-melāllerince olacaġın ḫużūr-ı Rabbü'l-ʿizzete varuḳlarında müşāhede iderler Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā cemʿ-i ümmet-i Muḥammed ʿAleyhi's-selāma ʿināyet ü hidāyetin ve ṭarīḳ-i ʿadl-i istiḳāmetin lāyıḳ-vār zātı eyleye lakin ʿibādu'llāh-ı ḫayr-ı ḫʷāh olanlara daḫı lāzım u mühim olan oldur ki ḫükkām-ı ẕevīü'l-iḫtirāmuŋ ḥükmlerine rām ve ʿulemā-yı kirāmuŋ şerʿ-i şerīf üzere olan emrlerine ḥüsn-i ḳıyām gösterüp ḥudūdu'llāhdan tecāvüz itmeyeler tā kim anlar daḫı dünyāda muʿātab ve āḫiretde suāl ü muʿaẕẕeb olmayalar zīrā insānuŋ emn ü āmān ve rāḥat

u ıṭmīnān olmaları ümerā-yı ʿādil ü ḥükemā-yı ʿāḳıl olanlaruŋ sāye-i ḥimāyet ve ẓıll-ı merḥamet ü şefḳatleri (17[b]) ile olduġı āyāt-ı kerīmeye ve aḥādīṯ-i nebeviyye ile rūşen ü mübeyyendür nitekim bālāda ẕikr olınmışdur ümerā vü ḥükkāmuŋ emrine rām olmayan ʿavāmı Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet dünyā vü āḫiretde niçe ʿiḳāb u ʿaẕāb ile muʿaẕẕeb ü muʿāḳab ider evvelā Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretleri dünyāda anlaruŋ üzerlerine ẓālim ḥākim gönderüp ṭāʿun-ı ekber gibi musallaṭ ider ṯāniyen āḫiretde keyf-i māişā muʿātab u muʿaẕẕeb ider nitekim ḥadīṯ-i şerīfde buyurılmışdur *kemā tekūnu yüvellā ʿaleyküm ahdeküm*[186] yaʿnī[187] siz nice olursaŋuz sizüŋ üzeriŋüze Ḥaḳ Teʿālā yine içiŋüzden birin ilce ḥākim naṣib ider eger emr-i Ḥaḳḳa rām u şerʿ-i şerīf ile vāḳiʿ olan ḥükkāmuŋ ḥükmlerine ḥüsn-i ḳıyām gösterürseŋüz sizüŋ üzeriŋüze yine içiŋüzden birin Ḥaḳ Teʿālā ḥākim-i ʿādil gönderür eger ḫilāfın aydursaŋuz yine sizüŋ içiŋüzden bir ẓālim-i şūmı gönderüp üzeriŋüze musallaṭ ider ve daḫı Cenāb-ı ʿİzzet kendü ḳulları ulü'l-emre iṭāʿat itmeleri bābında emr idüp bu āyet-i kerīmeyi ḥabībine ve Resūline inzāl ḳıldı kemā ḳālu'llāhu Tebārek ve Teʿālā *yā eyyühellezine amenü atiʿullahe ve atiʿur-resule ve ulü'l-emri minküm*[188] bu āyet-i kerīmeden murād ẕikr

(18[a]) olınan ulü'l-emrden ʿulemā-yı dīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn ve sāʾir-i eşrāf ittifāḳ ve kimi iḫtilāf eylemişlerdür baʿżıları ẕāhib olup dimişler ki ulü'l-emrden murād olan muḳarrer Ḥażret-i Ebī Bekirü'ṣ-ṣıddīḳ ile Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya'llahu ʿanhümā zīrā Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur ki *aktedu aba adin min baʿdi yā bī Bekr ve Ömer ve inne lī vezīrān fi's-semā ve vezīrān fi'l-arż*[189] yaʿnī benden ṣoŋra ol iki kimesneye mütābaʿat u müvāfaḳat idüŋ ki anlar Ebī Bekirü'ṣ-ṣıddīḳ ve Ḥażret-i ʿÖmer Fāruḳdur ve taḫḳīḳ benüm yeryüzündeki vezīrüm Ebī Bekir ve ʿÖmer Raḍıya'llāhu Teʿālā ʿanhümādur gökyüzünde olan müşīrüm Ḥażret-i Cebrāīl ü Mikāīldür ve baʿż-ı ʿulemā ẕāhib olmışlardur ki ulu'l-emrden murād aṣḥāb-ı Resūlu'llāh ʿAleyhi's-selāmdur lā ʿale't-taʿyīn zīrā Ḥażret bir ḥadīṯ-i şerīfde buyurmışdur aṣḥābi *ke'n-nücūm bieyyihimü aktedeytümü ahtedeytüm* yaʿnī benüm aṣḥābum kevākib gibidür nitekim yol yitüren kimesneler ṣaḥrālarda ve deryālarda kevkeb ile yolına gidüp mühtedī olurlar benüm aṣḥābumuŋ her ḳanḳısına iḳtidā idüp mütābaʿat iderlerse mühtedī olurlar yaʿnī dīninde ve

[186] "Nasılsanız öyle yönetilirsiniz.", Mehmet Yılmaz, age. s.366.
[187] Kemâ kâlu'llâhu Tebârek ve Teʿâlâ ve kezâlike nüvellâ baʿda'z-zâlimine ba'dan bimâ kânu yeksibün: "İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına dost yaparız.", Kur'ân, En'am 6/129.
[188] "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de.", Kur'an, Nisa, 4/59.
[189] "Benim gök ehlinden vezirlerim Cebrâil ile Mikâil, yer ehlinden vezirlerim de Ebûbekir ile Ömer'dir." Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Sünen-i Tirmizî Tercümesi, Yunus Emre Yay. İstanbul, C. 6, s. 238.

āḫirinde ẓulmāt-ı (18[b]) cehāletden ve rāh-ı żelāletden necāt bulurlar ol ḫayrü'n-nās Ḥażret-i ʿAbbās ve mücāhidden Rıḍvānu'llāh ʿanhümā rivāyet olınur ki ulü'l-emrden murād ʿulemā ve fuḳahādur zīrā kim ḫalḳa taʿlīm-i dīn itmege bunlar müteʿayyindür ve daḫı emr-i maʿrūf u tehī-i mükerrir anlara maḫṣūṣdur cümle-i cumhūr-ı ʿulemā bu ḫuṣūṣa müttefiḳdür ki *küntüm ḫayru ümmetin uhricet li le'n-nāsi taʾmürune bi'l-maʿrūfi ve tenheune ʿani'l-münkeri*[190] ʿulemā ḥaḳḳındadur ve Ebī Hüreyre ve Zeyd bin Ṣābit Raḍīya'llāhu Teʿālā ʿanhümā rivāyet iderler ki ulü'l-emrden murād selāṭīn ü ümerādur zīrā ki bunlaruŋ cümle ḫalāyıḳ üzerlerine emrleri cārī vü sārīdür selāṭīn-i ʿaẓāmuŋ ve ümerā-yı kirāmuŋ ḥaḳ u ʿadālet ve ṭarīḳ-i şerīʿat üzere olan emrlerine imtiṯāl eylemek lāzım u vācib zīrā Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā anları niẓām-ı ʿālem ve sebeb-i emn ü īmān nebī Ādem içün ḫalāyıḳuŋ üzerine *ve rafaʿna baḍehüm fevka*[191] mefhūmınca efḍal ü mükerrem eylemişlerdür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ʿibād-ı merḥamet-i muʿtādına ʿādil ümerā gönderdügi kemāl-i raḥmet ü şefḳatdür ve żālim ü cābir ḥükemā gönderdügi Ḥaḳ Teʿālānuŋ ġażabı ve ḫışmındandur

(19[a]) bir vilāyetüŋ ḫalḳı ʿiṣyān idüp şerʿ-i şerīfe muḫālefet eyleseler veyāḫud Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā tehī itdügi maʿāṣīden ictināb eylemeyüp ifʿāl-i ḳabīḥe irtikāb eyleseler Ḥażret-i Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ ol diyāruŋ ḳavmine īcāb u iḳtiżālarına göre ṭāʿūn-ı vebā veyāḫud ümerāyı müsallaṭ eyler nitekim bu ḥadīṯ-i şerīf yuḳaruda ẕikr ü beyān olınmışdur ḳālü'n-nebī ʿAleyhi's-selām kemā tekūnu yüvellā ʿaleyküm ahdeküm ve ulü'l-emri minküm yaʿnī siz kim olursuŋuz Ḥaḳ Teʿālā içiŋüzden yine eyle kimesneyi üzeriŋize ḥākim naṣib ider yaʿnī dimek olur ki siz nice kim Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerine ʿibādet ve ʿubūdiyyet ve şerʿ-i şerīfe ḫıẕmet idersüŋüz içiŋüzden yine ol maḳūle kimesneyi Ḥaḳ Teʿālā üzeriŋüze ḥākim ider eger ṭarīḳ-i istiḳāmetinde muḳīm olup ḫüddām şerʿ olan ümerā vü velātuŋ emrine rām olursaŋuz Ḥaḳ Teʿālā size içiŋüzden bir ʿādil ü ʿāḳıl ḥākim gönderüp zaʿiyyet ü reʿāyat itdürür Ḥażret-i Mevlānā Ebū's-Suʿūd Raḥmetu'llāhu ʿAleyh merdūd Tefsīr-i Şerīfinde bu ḥadīṯ-i ḳudsīyi naḳl ider *lā tesübbü'l-māvek ve entüm tubu illā atakahüm* (19[b]) yaʿnī Ḥażret-i Ḥaḳ Celle ve ʿalā buyurur ki siz begleriŋüzi ve ḫākimleriŋüzi sebb ü seleb eylemeŋ ifʿāl-i ẕamīme ve aḫlāḳ-ı kerīmeŋüzden baŋa tövbe idüŋ ki ben kemāl-i ḥikmetüm ve yed-i ḳudretüm ile ḫākimleriŋüzi size merḥametlü ve şefḳatlü ideyim deyi buyurur imdi ʿibādü'llāh vāhim olan oldur ki żālimleriŋ ẓulminden ve ifʿāl-i mīşūmından Ḥażret-i Ḥaḳḳuŋ ʿināyetine ṣıġınup dāimā iʿtiẕār u istiġfār üzere olan tā kim Ḥaḳ Celle ve ʿalā ol ẓālim-i şūm olanlaruŋ ẓulm-i mīşūmılarını anlaruŋ üzerinden defʿ ü refʿ eyleyüp anlara

[190] "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız..." Kur'an, Al-i İmran, 3/110.
[191] "Kimini kiminden derecelerle üstün kıldık", Kur'an, Zuhruf, 43/32.

ʿādil ü ʿāḳıl ḥākim naṣib ü taʿyīn idüp göndere Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet kelāmı saʿādet encāmlarında ḥākimleriŋüzi sebb eylemeŋ baŋa tövbe idüŋ ki ben size ʿādil ḥākim göndereyim diyü emr idüp buyurmışken zamānumuzuŋ ümerā vü ḥükemāsınuŋ belki nāsuŋ āʿlā ve ednāsınuŋ ʿindu'llāhü'l-mülkü'l ekber umūr-ı mühimmeleri muḳarrer ü müyesser olıcaḳ pādişāh-ı ferḫunde-ḫıṣāl veyāḫud vezīrdür yā nevāl-i menṣub ve erzāḳumuz ve aḥvāl-i pür-melālümüzde ihmāl eyledi diyü ekṣer-i nās bu yaŋlış maʿnāyı ḳıyās idüp

(20[a]) sebb ü selb itmekle ʿindu'l-lāhü'l-mülkü'l-müteʿāl ʿaẓīm-i vebāl ḥāṣıl iderler zīrā cemīʿ-i umūr-ı cumhūr-ı bī-ḳuṣūr Ḥażret-i Rabbi Ġaffūruŋ yed-i ḳudretinde ve ʿilm ü ḥikmetindedür yine Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet Ḳudret-i ezeliyyesi ẓuhūr itmeden dünyāda olan aġaçlaruŋ yapracuġın daḫı rūzgār-ı sitemkār ḥareket itdürmege ḳādir degül iken bir nesnenüŋ vaḳt u zamānı ve Ḥażret-i Ḥaḳḳuŋ emr ü fermānı olmadın saʿy u ḳuvvet ü zor-dest ile vücūda gelmesi hiç mümkin midür ẕihn-i pāk ve ehl-i idrāk olanlara maʿlūmdur ʿibād-ı maġfiret encām olanlara hemān lāzım olan Ḥaḳ Teʿālānuŋ dergāh-ı ʿālīlerine ilticā ve cemīʿ maʿāṣīden tövbe idüp murādın ricā eyleyüp Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzete tevekkül-i tām u tevessülin vesīle-i merām idineler tā kim ʿindullāhu Teʿālā istidʿāları maḳbūl ü revā ola Ḥażret-i Şeyḫ Muḥīyü'd-dīn ʿizzī ḳaddesa'llāhu sırrahu elʿazīz rivāyet ider Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā dünyāyı ḫalḳ idelden birer ricālü'l-ġaybdan niçe bölük sulṭānları bu ʿālemüŋ taṣarrufına (20[b]) ḳuṭbü'l-aḳṭābı müvekkil eylemişdür imdi ḳuṭbü'l-aḳṭāb ʿālī cenābuŋ aġzuŋ pādişāhlaruŋ ve beglerüŋ aġzına muttaṣıldur her ne emr ü fermān anlardan maṣādir olursa anlaruŋ kelāmı ḳuṭbü'l-aḳṭābuŋ ilhāmıdur diyü buyurur pes Ḥażret-i Ḥaḳkuŋ irādet-i ezeliyyesi ṣudūr itmedin aṣlā bir murāduŋ ẓuhūra gelmesi ḳābil ü imkān olmaduġı günden ʿiyāndur Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ dergāhına ṣıdḳ-ı tahiyyat ile mülāzemet eyleyen ḳulcaġuzlarınuŋ Ḥażret-i Ḥayyü Ḳayyūm ḥāşā ki rızḳın kesüp maḥrūm göndere Ḥażret-i Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ ḳādir-i muṭlaḳdur ḳudret ü ḥikmetüŋ nihāyeti ve raḥmet ü ʿināyetinüŋ ġāyeti yoḳdur nitekim Ḥażret-i Şeyḫ ʿAṭṭār Raḥimehümu'llāhʿAleyhe ilā yevmü'l-ḳarām Esrār-nāmesinde Ḥażret-i Cenāb-ı ʿizzetüŋ ʿaẓamet ü kibriyāsı beyānında bu ḥikāyeti ʿiyān ider **Ḥikāyet-i Manẓūme**

Meger var idi bir ṣaḥrāda bir çāh

İder bir kimse anda teşne nāgāh

Çekerken içmege āb ol ḳuyudan

Düşürdi yüzügini parmağından

Çekerken ol ḳuyunuŋ cümle ābın

Çıḳarur ser-te-ser seng ü türabın

(21[a]) Çıḳar ḳuyudan ol dem bir siyeh seng

Güher-veş tāb-nāk illā siyeh reng

Düşüp ol ṭaş olur çünkim iki şaḳ

Çıḳar bir ḳurdçuġaz aġzında yapraḳ

Zihī Ḳādir zihī Rezzāḳ-ı muṭlaḳ

Ḳara ṭaşda yaradur tāze yapraḳ

Neşr ḳalb-i ṣāf olan ehl-i inṣāfa bu delīl-i cemīl kāfīdür ki Ḥażret-i Ḥaḳ celle ve ʿalā böyle ʿaẓīm ḳuyunuŋ dibinde bā-vücūd ḳaʿir-i deryā bir ḳara ṭaşuŋ içindeki ḳurdcaġaza kemāl-i ḳudretinden günde birer tāze yapraḳ nafaḳasın virüp eksük eylemeyen Allah senge ʿabd-ı ḫayr-ı ḫˇāh ve kelime-i lā ilāhe illa'llāh dīn-i müʾmin-i bī-iştibāh zümresinden olasın seni bir ʿabd-i muḥtācuŋ ḳapusına mı iḥtāc itdürür ḳıyās idersin **Ḥikāyet** Ġıdā-yı Rūḥ nām kitābında aydur Ḥüseyin Hemedānī ḳaddesa'llāhu sırrahu be-esrārü'ṣ-ṣamadānī rivāyet ve buŋa münāsib ḥikāyet eyler bir zamān diyār-ı Hindüstāna varup seyāḥat itdüm ol diyārda ḳaḥṭ u ḳıllet ve envāʿ-i żarūret müstevlī olmaġın işbu ḳıllet-i bisyār cānuma kār idüp terk-i diyār eylemek āşikārında iken nāgāh deryā kenārına (21[b]) varup seyr ü nigāh eyledüm anda bir pākize şūret ve ḫūb-ı sīret ḳuş gördüm ki deryāda ḳarār u işrāf cevānibe reftār eyler ḳarnı ac olduḳça pervāz öyüdüp niyāza başlar fī'l-ḥāl deryādan bir balıḳ ṭaşra çıḳup ol murġ-ı mübāregüŋ öŋine düşer ol daḫı ʿādet-i ḳadīmesi üzere nūş idüp yine pervāz ve laṭīf āvāz idüp şükre āġāz eyler el-ḥāṣılu'l-kelām rūzgār-ı bed-encām baŋa taʿb u ilām virdükçe her gün ʿile'd-devām bu murġ-ı tīz-reftār aḥvālin varup seyr ü temāşā itmege saʿy u iḳdām

eylerdüm ve günde nefs-i sūʿıma ḫiṭāb ve cevāb-ı müsteṭāb iderdüm ki ey müskīn-i cefā-pīşe ve ey ġamgīn-i ġuṣṣa-i endīşe bu murġ-ı beyābān ve ṭayr-ı bī-dermān iken Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet kendü rızḳını her gün ayaġına gönderüp eksük itmez yā senüŋ vücūd-ı bī-vücūduŋ binā-yı Ḥaḳ iken bir ḳuş ḳadar ġayret ü ḥamiyyetüŋ yoḳdur **beyt**

Bir murġa kesmeyüp rızḳını iden iḥsān

Şanur mısuz ki senüŋ ʿıyşuŋda eyleye noḳṣān

Neşr ve bi'l-cümle itdügüm işe peşīmān ve ḳılduġum endīşeye tövbe vü fiġān (22[a]) eyledüm diyü ḥikāyet eyler Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerinüŋ luṭf u mürüvveti ve kemāl-i ʿināyeti bī- ḥadd ü bī-ḳıyāsdur bir murġ-ı bī- dermānuŋ her gün ayaġına loḳmasın viren ve bir ḳara ṭaşuŋ içinde ve ḳʿar-ı deryāda olan maḫlūḳınuŋ rızḳın gönderen Sulṭān-ı Ezel kendüdür gāh ʿālīsine mülāzemet ü ḥıẕmet eyleyen ḳullarınuŋ mürādātın redd itmek iḥtimāli degüldür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ ʿuluvv-i ʿināyeti ve ḥażret-i sulṭānü'l-enbiyā ʿaleyhü's-selāmuŋ şefāʿati ol pādişāh-ı ʿādilüŋ ve ḥākim-i ʿāḳıluŋ üzerine olsun ki dünyāda ʿādālet ü şefḳat ile eyyāmın geçürüp fuḳarā vü żuʿafāya merḥamet eyleye ḫuṣūṣā küẕẕāb dimek ve fāsıḳ -ı leʾīmüŋ duruġ-ı bī-mürūġı ile fuḳārānuŋ nā-ḥaḳ yere ʿarżların yıḳup ve malların alup rencīde vü āzurde itmeye nitekim ġammaz u fāsıḳlaruŋ kiżb ü bühtānları ile ʿamel eylememek yanında ḳullarına tenbīh-i cemīl içün peyk-i Ḥażret-i Celīl bu āyet-i kerīmeyi ḥabībine ve resūline inzāl ḳılup ḳullarına tenbīh eyledi kemā ḳālu'llāh tebārek ve teʿālā *yā eyyühe'lleẕīne amenü in cāeküm fāsıkun binebeyyin* (22[b]) *fetebeyyenü en tüsibü kavmen bi-cehāletin fetüsbihü ʿalā mā feʿaltüm nādimīn*[192] yaʿnī ey baŋa īmān gönderüp vaḥdāniyyetime iḳrār iden ḳullarum ḳaçan siz bir fāsıḳ u leʾīm gelüp ḫaber virse teammül ü tefekkür ile evvelā tafaḥḥüṣ ü teḥabbüs ḳılup kemā hu Ḥaḳḳa iblaġ vech ile aşlına ve ḥaḳīḳatine irdükden ṣoŋra ol işe ʿamel idüŋ me-bādā ol fāsıḳuŋ sözi kiẕb ü ġıybet ve bühtān u ʿadāvet ola Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā bu āyet-i kerīmede niçe maʿnā işāret ü īmā eylemişdür bu faḳīr ü ḥaḳīr iḫtişār üzere işʿār eyledüm murād eyleyenler maḥalinde tecessüs ü tetebbuʿ eyleyeler pes ṣāḥib- ḥükūmet olan erbāb-ı devlet bu maḳūle fāsıḳ u fācir ġammāzlaruŋ ve ḥusūd-ı lā-yesūduŋ kelām-ı nā-meşrūʿlarına ʿamel itmeyüp umūr-ı cumhūrda bürhān-ı mübeyyen ve her ḳażiyyede tamām-ı delīl-i rūşen ẓāhir olmadın zīr-destinde olan fuḳarāyı rencīde vü remīde itmeyeler zīrā Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā rūz-ı cezāda ümerā vü ḥükemāyı zīr-destinde olan fuḳarādan ve taḥt ḥükmünde olan reʿāyādan

[192] "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.", Kur'an, Hucurat, 49/6.

suāl ider Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem bu ḥadīṯ-i şerīfde buyurur (23[a])*küllüküm rāin ve küllüküm mesʿulün an raʿiyyetihi*[193] yaʿnī her biriŋüz raʿīsiŋüz ve güdücisüŋüz yine her biriŋüz gütdügiŋüz kimesnelerden ve reʿīṯüŋüzden mesʾūl olursuz pes bu ḥadīṯ-i şerīf yalıŋuz ümerāya maḫṣūṣ degüldür belki ʿamme-i nāsa şāmildür ümerā reʿāyādan mesʾūl olurlar ve sāir-i nās istiḫdām eyledükleri ḫüddāmlarından ve zīr-destlerinde olan ehl ü ʿiyāllerinden mesʾūl olurlar ve ʿulemā-yı ḫalḳuŋ taʿlīm-i dīn ü tefhīm-i āyīnlerinden mesʾūl u muḳābil olurlar ve ʿulemā-yı ʿiẕām u umerā-yı kirāma lāzım olan meh-mā emken Ḫaḳ Teʿālānuŋ emr-i şerīfin icrā idüp ʿibādu'llāhuŋ üzerinden ẓulm ü sitemlerin gidermege saʿy-ı cemīl eylemekdür menāṣıb-ı dünyā-yı ṣaḳınup Ḥaḳ kelāmını yād eylemekden iḥtirāz u ictināb itmeyeler devlet-i dünyā bī-beḳā ve ʿan ḳarīb hebā olur ʿizzet-i dünyā vü şevket-i bī-beḳā içün saʿādet-i ʿuḳbāyı ferāmuş eylemek ehl-i İslām olanlara lāyıḳ degüldür ḫuṣūṣā zamānumuzda vāḳiʿ olan ḳażātü'l-islām u vülāt u ḥükkāmuŋ ekṣeri aḫẕ-ı rüşvet eyleyüp Ḥaḳdan ibā (23[b]) ve ṭaraf-ı āḫire meyl ü meḥābā eyledüklerinden māʿadā ḫaṣmınuŋ biri aŋa bir kibār ve ṣadr-ı ṣudūr-ı iftiḥārdan olsa veyāḫud bir cānibden ʿāīd olursa anuŋ murādı üzere eḳāvil-i żaʿīfe bulup ḥükm-i ḳāżā ile ḳavī olur diyü ḥüccet īrād iderler lakin bu maḳūle-i ṭāʾife kitābu'llāh ile ʿamel eylemeyüp ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfden ṭaşra ḥareket eyleyenler *ve men lem yahkum bimā enzela'llāhu fevlāikü'l-kāfirūn*[194] āyet-i kerīmesünüŋ mażmūn-ı şerīfine maẓhar ve ḥużūr-ı Rabbü'l-ʿizzetde ġażabu'llāha manẓar olıcaḳları muḳarrerdür saʿādet ü devlet ol ʿāḳıl u fāżıla ki ʿilm iletmegi kendüye pīşe idine ve Ḥażret-i Ḥaḳḳuŋ rıżāsın endīşe idüp Resūlu'llāh ʿAleyhi's-selāmuŋ şerīʿatinde terk-i seyr eyleyüp kelām-ı Ḥaḳḳı edā ve şürūʿ-ı şerīfi icrā eylemekde ihmāl ü iʿfā eylemeye zīrā ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfde beẕl-i maḳdūr ve saʿy-ı mevfūr eyleyenler dünyāda ve ʿuḳbā(da) necāt bulup ẓulmenüŋ üzerine ġalebe ideceklerinde reyb u ʿillet degüldür ḫuṣūṣā şerʿ-i şerīf ʿaẓīmü'ş-şānuŋ ṣāḥibi ol iki cihānuŋ güneşi

(24[a]) Ḥażret-i Muḥammed Ḳureyşī'dür ʿAleyhi's-salātü ve's-selām ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfde muḳīm olup icrā-yı ḥaḳ idenlere ḫāşā Allah ki ẓālim-i gümrāh olanlara żarar müterettib eyleyeler ilā yevmü'l-ḳıyām Ḥażret-i mülkü'l-ʿalām Resūl ʿAleyhi's-selāmuŋ şerīʿat-i şerīfine muʿayyen ü ẓahīr ve dāʿimā dest-gīrdür **Ḥikāyet** Naṣīḥatü'l-Mulūk nām kitābda aydur Sulṭān Maḥmūduŋ zamān-ı salṭanatında ol zamānuŋ fużalā vü fuḳahāsından ʿabdü'l-vahhāb nām ʿazīz kendünüŋ meclis-i ḫāṣına varup şerʿ-i ḳavīm ü nehc-ı müstaḳīm üzere umūr-ı cumhūra müteʿalliḳ ḫuṣūṣa delālet ve ḫayr naṣīḥat eylerdi Sulṭān Maḥmūduŋ feżāil

[193] "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz", Mehmet Yılmaz, age., s. 387.
[194] "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir.", Kur'an, Maide, 5/44.

ü ḫaṣāili meşhūr u meẕkūr olmaġın tafṣīle muḥtāc ve beyāna iḥtiyāc degüldür ʿazīz-i mezbūruŋ elfāẓ-ı dürr-bārın ve ḥaḳ u ʿadālet bābında kelām-ı güher-niṣārın Sulṭān Maḥmūd tamām- pesend idüp bir ān ve bir sāʿat ol ʿazīz olmayınca ve ḥużūr-ı saʿādetlerine gelmeyince ḳarār u ārām eylemezdi çünki ol ʿazīz-i cihān u ehl-i ʿirfān maḳbūl-i dergāh-ı Ḥażret-i Sulṭān oldı Şāh Maḥmūduŋ (24[b]) meclisinde olan nedemāsı ve ekṣer-i vükelā vü vüzerāsı her ān ve her zamān maḳbūl-i Sulṭān olup maṣāḥabeti ve maḳāretini ʿazīz ehl-i temīz ile oldur...[195] ḥased eyleyüp nitekim zamānede bir fāżıl u kāmil bir ṣāḥib-saʿādeti iżlāl ve umūr-ı memleketine iḫtilāl virdi diyü ol derd-mendüŋ vücūdın nā-būd itmege saʿy u iḳdām eylemek ʿādet-i ḳadīmeleridür el-ḥāṣılu'l-kelām ḥāsid-i bed-nāmuŋ biri nāṣıḥuŋ zevālin isteyüp sāye-i kāẕibe ve ġıybet-i bāṭıla ile Sulṭān Maḥmūduŋ yanına varup aytdı ey pādişāh-ı ʿādil bu nāṣıḥ senüŋ ḥużūruŋda teḳarrüb ḥāṣıl idüp bu deŋlü riʿāyet ve ʿeziyyetle saʿādet-i ʿaẕīme vāṣıl eyledüŋ lakin nāṣıḥ-ı mezbūruŋ baʿżı evżāʿ ü eṭvārı pādişāh-ı be-nāmuŋ ʿarż-ı şerīfine ve nām-ı münīfine żarar getürür zīrā senüŋ ẕāt-ı şerīfiŋi ve endām-ı laṭīfiŋi kerih görüp zaʿam ider ki aġzuŋda bed-rāyiḥa ve kerih ḳoḫu ḥāṣıldur ḥattā tecrübe idüŋ ḳaçan yanuŋıza gelse elini

(25[a]) aġzı üzerine ḳor ki nefesiŋüŋ rāyiḥasını ve aġzıŋuŋ ḳoḫusını almaya diyü şol mertebe iḳdām-ı tām eyledi ki pādişāhuŋ göŋli ʿazīzden nefret eyledi men yesmaüʿ yahlü muḳteżāsınca ol ʿazīzüŋ ḳatline ḳaṣd idüp şeyḫüŋ ʿadem-i vücūdın murād eyledi lakin ol ʿazīz her zamān pādişāh meclisine varduḳda pādişāhum her şeyi fikr-i ḳavīm ve rāy-ı müstaḳīm ile ve her ḫuṣūṣı tesvīf ü teḫīr ile işlemek gerekdür zīrā her ṣabr u seniyyede ṣevāb ve her istiʿcālde nedāmet ü ʿiḳāb muḳarrerdür diyü pend ü naṣīḥat eylerdi pādişāh her gāh bir naṣīḥat ile ʿāmil olup ekṣer umūrında istiʿcāl eylemezdi ve ol ḥāsidüŋ sözi vāḳiʿ midür diyü tecrübe içün ol ʿazīzi serāy-ı ḥāṣına daʿvet eyledi varup ḥāsid-i mezbūr mesrūr olup fi'l-ḥāl şeyṭān-ı laʿīn gibi ol nāṣıḥı pādişāhuŋ meclisine iletüp götürdi ve ḥāsid-i mezbūr cin ü şeyṭān gibi nihān oldı nāṣıḥ daḫı pādişāhuŋ (25[b]) ḥużūrında muʿtād-ı ḳadīmesi üzere naṣīḥat itmege mübāşeret idicek pādişāh fi'l-ḥāl tecrübe içün nāṣıḥı yanına daʿvet idüp ḳulāġına baʿż-ı aḥvāl söyleyüp suāl ḳaṣd-ı niyyetin eyledi ol ʿazīz daḫı edeb-i riʿāyet eyleyüp aġzınuŋ nefesini eli ile ṭutup ḥabs eyledi ki yedügi yaramaz ḳoḫudan müteżarrır olmaya ve pādişāhuŋ ḥużūrında edebsizligi ẓāhir olmaya ol dem pādişāh bilā iştibāh teammül ü tefekkür itmedin sehv ü ḫaṭā ile yaḳīn eyledi ki ol ḥāsid sözinde ṣādıḳ ve her ne taḳrīr itmiş ise ʿile't-taḥḳīḳ müṭābıḳ u muvāfıḳ imiş hemān ḳalbinde ḫışm u ġażab ve tahavvür ü ḥiddet eyledi lakin āşikāre itmeyüp naṣıḥı bir ṭarīḳ ile ḳatl ü merdūd ve ol

[195]Mürekkep silindiği için okunamamaktadır.

kāmil-i rūşen-dilüŋ vücūdın şaḥīfe-yi rūz-ġārdan maṭrūd itdürmek muḳarrer eyledi bī-çāre nāṣıḥ-ı maẓlūm-ı bī-iştibāh ve maʿṣūm-ı bī-günāh Ḥażret-i Cenāb-ı ʿizzete tevekkül ü tevessül idüp ṣabr u ḳarār eyledi Şāh Muḥmūduŋ ʿadet-i ḳadīme ve ḳāʿide-i muʿayyeneleri bu idi ki ḫayrāt u ḥasenāta müteʿalliḳ kitābeti kendü eli ile iderdi bir kimesne itʿām u iḥsān eylemek lāzım gelse kendü dest-i ḫaṭṭıyla

(26[a]) ḥazīne-dārına tezkire yazdı rivāyet iderler ki Sulṭān Maḥmūd kendü eli ile şerre müteʿalliḳ nesne yazmış degüldür lakin ol ḥāsidüŋ nifāḳı pādişāh-ı gerdūn-ṭāḳī bir mertebe ġażab u ḥiddete getürüp nāẕīr eyledigi ḥattā ol pādişāh-ı ṣāḥib-serīr böyle rāy u tedbīr eyledi ki ol nāṣıḥ-ı dil-peẕīrüŋ ḥaḳḳında ümerāsınuŋ birine kendü dest-i ḫaṭṭıyla nāme yāzup riʿāyet ü iḥsān ṭarīḳiyle ol ʿāḳıl u kāmili gönderüp ḳatl ü helāk itdüre ittifāḳ ol pādişāh-ı cem-i cāh ve şehenşāh-ı ẓıllu'llāh ol vāʿiẓ-i bī-āgāhdur kendü ḫaṭṭıyla ümerānuŋ birine nāme yazup ve nāmenüŋ mażmūnında ve elfāẓ-ı dür-bārında buyurdı ki bu mektūbı saŋa getüren kimesnenüŋ başın kesüp südde-i saʿādetüme irsāl eyleyesin diyü nāmeyi mühürleyüp ol nāṣıḥ-ı bī-çārenüŋ eline virdi ve aytdı ki var işbu ḥükm-i şerīfimi falan diyāruŋ ḥākimine virüp teslīm eyle saŋa ḫayli taʿẓīm ü tekrīm eyler diyicek nāṣıḥ-ı bī-çāre nāme-i pādişāhīyi eline alup ṭaşra çıḳup giderken ḥāsid-i (26[b]) mezbūr nāṣıḥ-ı mesfūruŋ ʿadem-i vücūdı ḳaçan ẓuhūr ider ve ʿarżı ḳaçan pāy-māl olur diyü münteẓir iken şāh-ı cihānuŋ dest-i ḫaṭṭıyla olan fermān-ı ʿizzet-i ʿunvānın ve kendüye olan ḥıdmet ü iḥsānın göricek melūl u ġam-nāk ve bu iḥsāna helāk olup bildi kim nāṣıḥ-ı bī-çāre Sulṭān-ı ʿAlīşānuŋ iḥsānına maẓhar olmış taʿaccüb ü tefekkür ile nāṣıḥuŋ yanına varup meskenet ü ḫecālet ile minnet eyledi ki ey vāʿiẓ-i dīn ve nāṣıḥ-ı ehl-i yaḳīn senden dilerim ki bu ḫıẕmeti baŋa viresin ve ḫayra girüp beni bu ḫıẕmetle bühre-mend idesin didi nāṣıḥ miskīn-i ḥāsid-i bī-dīnüŋ sözin ḳabūl ve ol ḫıẕmeti ḥāside virmegi maʿḳūl görüp fi'-l-ḥāl memhūr kāġıdı ḥāside virüp ḥāsid daḫı fermān-ı pādişāhı alup meʾmūr olduġı ḥākime varup vāṣıl u dāḫil olduḳda fermān-ı saʿādet-i ʿunvānı ol ḥākime virüp teslīm ü taʿẓīm ü takrīm mülāḥaẓasın ḳılurken ḥākim-i mezbūr ol ḥāsid-i mesfūruŋ başın kesüp āstāne-i saʿādet-i pādişāhīye

(27[a]) irsāl eyledi Şāh Maḥmūd bu aḥvāl-i ʿacībe ġāyet taʿaccüb idüp ol fāẓıl vücūddan bu ḫuṣūṣuŋ aşlın suāl itmegi maḳṣūd aydıcaḳ vāʿiẓ-i miskīn aytdı ey pādişāh-ı cem-i āyīn ve ey şehenşāh-ı devlet-ḳarīn çün ol ḫıẕmet- lāyıḳ-ı ʿizzeti Ḥażret-i pādişāh saʿādet-i destgāhına bu daʿī-i bī-iştibāhlarına iḥsān eyledi ve ol itʿām u iḥsānı falān ḳullarından ricā eyleyicek pādişāhuŋ devletinde ol ḫıẕmet ü iḥsānı ol ḳul ki bağışladum didi pādişāh-ı ḥaşmet-penāh daḫı ḫāsed-i rū-siyāhuŋ ḥasb-ı ḥālinden āgāh olmagiçün aytdı vāʿiẓ-i ehl-i

ʿirfān ve ey nāṣıḥ-ı ehl-i īmān ol dem ki senüŋ ḳulaġuŋa maḥfī kelām söylemege iḳdām eyledüm niçün elüŋ aġzuŋa ṭutup bī-iştibāh benüm ẕāt-ı şerīfümden ikrāh eyledüŋ didi nāṣıḥ-ı miskīn meskenet-i āyīn ile ḫāsedüŋ kendüye yedürdügi rāyiḥa-i mühmeleyi ḥikāyet ve ṣūret-i luṭfla itdügi ḥile vü żiyāfetin rivāyet eyledi Şāh Maḥmūd- ı ʿādil ol fāżıl (27[b]) u ʿāḳıluŋ aḥvāline ġāyet taʿaccüb idüp Ḥaḳ Teʿālānuŋ ʿaẓametine ve ḳudret ü ḥikmetine taḥayyür ü tefekkür eyleyüp bildi kim en-necātü fī'ṣ-ṣıdḳ maʿnāsı taḥḳīḳ ve rāh-ı istiḳāmetde muḳīm olanlar ḥaḳḳında ṣādıḳdur ol ʿazīze evvelki mertebesinden ziyāde riʿāyet idüp bu ḫuṣūṣa her irtiḥasın bī-şümār ve āferīn-i bisyār eyledi imdi ey ṭālib-i Ḥaḳḳ ve ey mürşid-i muṭlaḳ Ḥaḳ kelāmını maḥalinde edā ve ṭarīḳ-i şerʿ-i şerīfi bī-pervā icrā eylemekde ihmāl ü iġfāl eylemen zīrā kelām-ı Ḥaḳḳa muḥaḳḳaḳ Ḥażret-i Ḥaḳ āmennā ve ṣaddaḳ muʿayyen ü ẓaḥīr olduġı muḳarrer ve niçe aḳāvīl-i muʿtebere ile s̱ābit ü ẓāhir ve dāʿimā dest-gīrdür min hafara bi'rü'l-ehihi vak'ae fihi bu mevʿiẓe-i laṭīfe Ḥażret-i İmām ʿAlī Keremu'llāhu vechehu mervīdür yaʿnī el içün ḳazduġı cāha bī-iştibāh kendü düşer dimekdür eger ḫaber ve eger serkeşi ne iderse ʿāḳıbet kendüye sirāyet bu ḥadīs̱-i muʿteber ve ḫaber-i muḳarrerdür kemā ḳalü'n-nebī Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *el-Ḥaḳ yaʿlu ve lā yuʿla aleyhi*[196] lisān-ı Türkīde daḫı Ḥaḳ bātıldan ḳalmaz yaʿnī bu recül incilmez dimekdür el-ḥāṣılü'l-kelām

(28[a]) ṭarīḳ-i Ḥaḳda her kişiye Ḥażret-i Ḫudā-yı Mennān yātī vechehü kān-ı ġayret-i ḥaḳ ziyān u ḫüsrān ve ẕerre ḳadar noḳṣān irişdürmek iḥtimāli degüldür

İkinci Bāb Feżāil-i Ġazā ve Ḫaṣāil-i Şühedānuŋ Ḥaḳlarında Vāḳiʿ Olan Ḥikāyāt-ı Ṣarīḥa ve Rivāyāt-ı Ṣaḥīḥanuŋ Ẕikri Beyānındadur

Eimme-i mücehhidīn ve ʿulemā-yı müteḳaddimīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn ʿalī ilā ṭalāḳ ittifāḳ eylemişler ki Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā cihādı üç ḥikmet içün farż eylemişlerdür biri kelime-i tevḥīd-i aʿlā ve icrā içün ve biri ġayret-i dīn-i ḥaḳḳı iẓhār ve ḥamiyyet-i āyīn-i İslāmı āşikār itmegiçün ve biri Ümmet-i Muḥammede māl-ı ġanīmet ḥelāl degül idi bundan evvel gelen enbiyā ṣalavātu'llāh ʿalā nebiyyenā ve ʿAleyhüm muḥārebe vü muḳātele iderlerdi ammā māl-ı ġanīmet almazlardı Ḥażret-i mülkü'l-müteʿāl ümmet-i Muḥammede māl-ı ġanīmeti ḥelāl eyledi Ḥażret-i Resūl Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur Ḥaḳ Teʿālā benüm rızḳımı seyfim gölgesinde ve ümmetimüŋ rızḳını atları arḳasında ve süŋgüleri demürlerinde taḳdīr eyledi didi baʿż-ı ʿulemā-yı dīn ve fużalā-yı (28[b]) yaḳīnden rivāyetdür ki derece-i nübüvvete ʿulemā vü ġāzīlerden yaḳīn

[196] "Hak üstündür, alt edilemez", Mehmet Yılmaz, age., s.196.

kimesne yoḳdur zīrā kim ʿulemā aḥkām-ı şerʿ ile ḳāīm ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳı ḫalḳa taʿlīm iderler ki ammā ġāzīler enbiyā ṣalavātu'llāhu ʿAleyhüm ve ʿalī nebiyyinā getürdügi kelime-i tevḥīdüŋ nūrı güşāde vü ziyāde olsun ve dīn-i ḥaḳ ẓuhūr bulup ġālib olsun diyü saʿy-ı cemīl ü ihtimām-ı cezīl iderler ʿan Ebī Ẕerrin Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāl-i ḳıllet yā Resūla'llāh ʿamelü'l- efḍal ḳālü'l-īmān yā Allah ve'l-cihād fī Seylu'llāh Ebī Ẕerrin Raḍiya'llāhu ʿanh Ḥażret-i Risāletdin Ṣalavātu'llāhu ʿAleyhe suāl eyledi yā Resūla'llāh ʿamellerüŋ ḳanḳısı efḍaldür cevābında buyurdı evvel Allaha īmān getürmek yine Allah yolında cihād itmekdür yaʿnī īmāndan ṣoŋra efḍal-i aʿmāldür zīrā ʿamellerüŋ yegregi zor u zaḥmet ve meşaḳḳat ü miḥnet ile olan ʿameldür nefs üzere cān oynanmaḳdan ziyāde miḥnet ü meşaḳḳat nesne olmaz nefsüŋ hevāsı ḥayāt-ı saʿādet iken muḫālefet idüp kişi cānın Ḥaḳ yolında fedā itmek Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerinüŋ rıżāsın ṭaleb ü raġbet ve āḫireteʿan żamīmü'l- ḳuvvād iʿtimād u iʿtiḳād itmege delālet

(29[a]) ider ʿulemā-yı dīn ü fużalā-yı ehl-i yaḳīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn bu cihāda cihād-ı ekber dimek cāīz olur dimişler zīrā Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḥaḳ u Resūl-i Muṭlaḳ Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ulu ġazā nefs-i meẕmūm ile ġazā eylemekdür küçük ġazā küffār-ı mīşūm ile cihād eylemekdür imdi bu vechle ʿan żamīmü'l-fevād evvelā cihād nefs-i şūma ve şeyṭān-ı meżmūma muḫālefet olduġiçün cihād-ı ekber dinilmek cāīzdür ve daḫı cihād dīn-i İslāmuŋ revnāḳı ve erbāb-ı īmānuŋ tekṣīr ü teḳvīnidür ve müslümānlaruŋ üzerinden müşrikīnüŋ şerrini menʿ ü defʿdür nitekim Ḥaḳ Celle ve ʿalā kelām-ı mecīdinde ve furḳān-ı ʿaẓīminde buyurur *lā yestevīü'l- ḳāʿidūne mine'l-mü'minine ġayrü üvliü'z-zareri ve'l-mücāhidüne fī-sebīli'llāh bi emvālihim ve enfüsihim fezzale Allahü'l-mücāhidīne bi emvālihim ve enfüsihim ʿale'l-ḳāʿidine dereceten ve küllen ve ʿadeu'llāhu'l-hüsnā ve fezzale Allahü'l-mücāhidine ʿale'l-kaidine ecren ʿazimen*[197] *derecātin minhü ve magfireten ve rahmeten ve kāne Allahü ġafüren rahīmen*[198] yaʿnī fī-sebīli'llāh cihād idenler ulü'ż-żarar cihād eylemeyenlerle berāber degüldür malları ile ve nefsleri ile cihād idenlerüŋ ġazādan oturaḳ olanlar üzerine bir derece ile ziyādedür ḥāl bu ki her birine s̱evāblar vaʿd olınmışdur mücāhidīn-i ḳāhidīn üzerine ecr-i ʿaẓīm ü derecāt (29[b]) ve maġfiret ü raḥmet ile tafḍīl eyledi ve Allahu Teʿālā Ġaffūrü'r-Raḥīm olduġın taṣrīḥ eyledi naẓar eyle ki āyet-i kerīmede mücāhidīnüŋ ḳāʿidīn üzerine icmālen ve tafṣīlen faẓlını üç mertebe ile Allah Teʿālānuŋ ẕikr itdügine evvelā icmalen buyurdı lā yüstevīü'l-ḳāʿidün

[197] " Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihaddan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla canlarıyla cihad edenleri, derece itibarıyla, cihaddan geri kalanlardan üstün kılmıştır.", Kur'an, Nisa, 4/95.

[198] " Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihaddan geri kalanlara üstün kılmıştır.", Kur'an, Nisa, 4/96.

s̱āniyen tafṣīl ile buyurdı Fażlu'llāhü'l-mücāhidīn s̱āliṣen ecr-i ʿaẓīm ü derecāt u maġfiret ü raḥmet ile buyurdı tafṣīlde teraḳḳī eyleyüp mücāhidīni cihāda terġīb ve ulü'ż-żarar olmayan ḳāʿidīni cihāda taḥrīk idüp ġazā ʿameline mübāşerete ḳandurmaġa delālet ile ẕikr ider tā ki ḳāʿidīnüŋ daḫı menziletleri mücāhidīn menziletlerin yetişüp alçaḳda ḳalmayalar evvelā mücāhidīn ü ḳāʿidīne s̱evāblar vʿadler eyleyüp s̱āniyen mücāhidini ḳāʿidīn üzerine bir derece ile mufażżaldur s̱āliṣen derecāt ile tafḍīli ẕikri derecenüŋ keṣretine delālet ider ecr-i ʿaẓīm ile ṣıfatladuġından fehm olınan teʾkīddür derecātı ẕāt-ı şerīfine isnādı derecenüŋ şānını taʿẓīmdür maġfiret ü raḥmet ẕikri ẕünūblarınuŋ maġfireti ve raḥmetidür Allah Teʿālānuŋ keremen ve faẓlen buyurduġı niʿmetler anlaruŋ ʿamellerine lāyıḳ olduġın işʿārdur ve daḫı Ḥaḳ Teʿālā ḳāʿidīne

(30[a]) s̱evāblar vaʿd itdügine ḥikmet ḳāʿidīn-i mücāhidīne ḥıẕmet itdügi içündür meṣelā ḳāʿidīn olan ehl-i ṣanāīʿden nalband mücāhidīnüŋ atlarına ve ḳılıççı ġāzīlerüŋ kılıçlarına ve derzī ġuzātuŋ libāslarına ve sāir ehl-i ḫarfüŋ ekṣeri mücāhidīne ḫıẕmet itmekle Ḥaḳ Celle Celālehü anlara daḫı s̱evāb vaʿd eyler ve daḫı baʿżı müfessirīn derece ile derecātuŋ tefsīrinde didiler derece dünyāda ġanīmet ve eyü adlarıdur derecāt āḫiretde gözler görmemiş ve ḳulaḳlar işitmemiş ve kimesnenüŋ ḫāṭırına gelmez niʿmetlerdür ve baʿżılar derece-i mücāhidīn içün emvāl ü enfesdür derecāt-ı mücāhidīn içün ıṭṭılāḳdur şol sebeb ile ki mücāhidīnüŋ ḳalbini māsivā Allaha iltifātdan menʿ eyler nefs-i aʿdā-yı ʿadüvvdür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Celle ʿaẓamete ġāzīler Ḥaḳḳında kelām-ı mucīdinde buyurur *inne'llāhe eşterā mine'l-müʾminine enfüsehüm ve emvālehüm bi ennelehümü'l-cennete yükātilüne fī sebīli'llāhi feyektülüne ve yüktelüne vaʿden ʿaleyhi hakken fi't-tevrāti ve'l-incili ve'l-ḳur'ani ve men evfā bi'ahdihi mine'llāhi festebsirü bi beyʿikümü'llezi beyeʿtüm bihi ve zālike hüve'l-fevzü'l-ʿazīmü*[199] yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā işāretle temsīl eyledügi mücāhidīnüŋ nefsleri ile mallarınuŋ cennetde s̱evāblarına (30[b]) ve fevr-i ʿaẓme ẓafer bulduḳlarıdur zīrā emr-i merġūb ile emr-i merġūbı mübādeledür şirāʿ ẕāt-ı şerīfine ve beyʿi mücāhidīne mużāf ḳılduġı s̱amanuŋ teslīmi mebīʿüŋ üzerine muḳaddem olmasiyle mebīʿ olan mücāhidīnüŋ nefsidür ve s̱aman cennetde derecātdur egerçe nefs ü emvāl teslīmden muḫarrerdür Ḥaḳ Teʿālānuŋ vaʿd-i şerīfi muḳaddemdür ve fenā kim Allah Teʿālānuŋ vaʿdesinüŋ vaʿd olınanuŋ taḥḳīḳi ḥükmünde olsa mevʿūduŋ taḳaddümi ve vaʿdüŋ taḥḳīḳi ḥükminde olmışdur mebīʿüŋ s̱amanı muḳaddem virilmüş gibidür ekṣeriyā ʿādātda

[199] "Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vadetmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte bu büyük başarıdır.", Kur'an, Tevbe, 9/111.

müşterīnüŋ mebīʿde ʿaḳd-ı ṭalebi ve raġbet-i iẓhārı bāyīʿ ṭalebinde muḳaddemdür ve fenā kim ʿaḳd-ı ṭalebi ve raġbet-i iẓhārı bār-ı Teʿālā cihetinden ʿabduŋ ṭalebinden muḳaddem olsa şirāʾ z̲āt-ı şerīfine ve mebīʿ ʿabd-i ḥaḳīrine münāsib oldı ve beyʿde ʿayb olsa redd eylemek müşterī cānibindedür Allah Teʿālā şirāʾ z̲āt-ı şerīfine isnād eylemekden maḳṣūdı bāyiʿ-i mücāhidüŋ mebīʿinde ʿaybı var idügin bilürken ʿaybın setr idüp redd eylemez zīrā ʿallāmü'l-ġuyūbda ve bu bīʿade beşāret emri delālet ider ġāyet-i ʿaẓamete fī-sebīli'llāh cihād fevz-i ʿaẓīmdür ke-enne-hu fevzden ʿaẓīm-i fevzden ʿaẓīm fevz olmaz **Ḥikāyet**

(31[a]) Ravża adlu kitābda aydur bu āyet-i kerīmenüŋ sebeb-i nüzūli bir fāris yigit ḥaḳḳındadur bir gün Ḥażret-i Peyġamber Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem mādāretü'ş-şems ve'l-ḳamer aṣḥāb-ı güzīn ile otururdı ʿAmāme ile bir fāris yigit gelüp atından inüp Ḥażreti Resūl ʿAleyhi's-selāmuŋ öŋinde ṭurdı Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerine s̲enā ve Allah Resūline ṣalavāt-ı kāmile ile ṣalavāt getürdi Ḥażret-i Resūlü Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem bu yigidüŋ luṭfla ḫiṭābına taʿaccüb idüp aytdı senüŋ içün bir ḥacetüŋ veyāḫud bir dilegüŋ var mıdur didi ol yigit aytdı ḥācetüm ve maḳṣūdum Allah Teʿālānuŋ ve Allah Resūlinüŋ rıżāsıdur didi Resūl ʿaleyhi's-selām aytdı senüŋ māluŋ var mıdur ol yigit aytdı babamdan irs̲le intiḳāl eylemiş on biŋ dinārum var diyü Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ʿAleyhi's-selāmuŋ önüŋe ḳodı ve Allah Resūli diledügi yerlere infāḳ itsün didi bir sāʿat miḳdārı öŋinde ṭurdı Cebrāil ʿAleyhi's-selām bu āyet-i şerīfi getürdi ve aytdı yā Muḥammed saŋa gelen malı alup ʿilā nehcü'l-müstaḳīm (31[b]) aṣḥāb u aḥbābuŋa tevzīʿ ü taḳsīm eyle Allah Teʿālā bu yigitden ḳabūl eyledüm diyü buyurdı Ḥażret-i Resūl kerīm ol malı alup aṣḥāb-ı ʿaẓāmına taḳsīm eyledi ve çoḳ zamān geçmedin nefīr-i ʿāmm nidā vü iʿlām olındı Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aṣḥāb ile ġazāya çıḳdı ḳaçankim iki ʿasker birbirine muḳābil olup cenge āheng eylediler ol fāris yigit iki ʿaskerüŋ arasında çoḳluḳ muḳātile eyleyüp ʿadüvvden otuz ṭoḳuz kāfiri yere düşürdi ʿāḳıbet nīze ile ol yigidi on üç yerde yaralayup atından yıḳdılar Ḥażret-i Resūl faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ḳarşu varup gördi kim ol fāris yigitdür ḳaçan ol yigit Resūl ṣāḥib-uṣūli ʿAleyhi's-selām gördi derd ile aġladı Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām aytdı Ḥaḳ Teʿālā senden ḫayr eyleyün diyü duʿā eyledi bir zamān geçmedin ol yigit teslīm-i rūḥ eyledi Ḥażret-i server-i kāināt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavāt ol şehīd-i saʿīdi ḳabrine ḳoyup kendü mübārek eli ile defn eyledi Raḥmetu'llāh ʿAleyhe ve ʿalā cemīʿü'ş-şühedā ve'ṣ-ṣāliḥīn ʿan İbni ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāl-i Resūlu'llāh

(32[a]) Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *min tekallide fī-sebīli'llāh kāne lehü cennet mine'n-nār ve men hamle rumhen fī-sebīli'llāh kāne 'aleme yevme'l-kıyāme*[200] **meṣnevī**

Rāh-ı Ḥaḳda eyleyen seyfin kemer

Aŋa āteşden olur yārın siper

Ḥaḳ yolında bir sekü getürse hem

Yevm-i maḥşerde olur aŋa ʿalem

Bu ḥadīṯ-i şerīfüŋ rāvīsi ol mufaḫḫarü'n-nās Ḥażret-i İbni ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh aytdı Ḥażret-i Resūlu'llāh ʿAleyhi's-selām buyurdı her kim Allah yolında ḳılıç baġlasa ḳıyāmet gününde aŋa āteşden yaŋa ḳalḳān olur ve bir kimesne Allah yolında süŋgü getürse ḳıyāmet güninde aŋa nūrdan sancaḳ ola ve bir ḥadīṯ-i şerīfde daḫı ol sulṭān-ı kevnin ve Resūlü'ṯ-ṯaḳalīn ʿAleyhi'ṣ-ṣalavāt buyurur ʿan Ebī Ẕerrin Raḍıya'llāhu ʿanh ḳal-i Resūl ʿAleyhi's-selām en-nās yevmü'l-ḳıyāmet fī'l-ḥesāb ve ehlü'l-cihād ḫalḳ ḫalḳ tabzākirūnü'l-cihād bu ḥadīṯ-i şerīfi Ebī Ẕerr rivāyet ve Allah Resūlinden ḥikāyet iderler ki yevm-i cezāda yaʿnī ḳıyāmet güninde ʿamme-i nās ḥesāb u ḳıyāmet şiddeti içinde ola ġāzīler ḫalḳa ḫalḳa maḥşer yerinde oturup dünyāda olan ġazā aḥvālini birbirine söyleşüp ḥikāyet (32[b]) eyleyeler yaʿnī ḥesābuŋ şiddetin bilmeyeler ve ḳıyāmetin görmeyeler didi ḫuṣūṣa bir kimesne ġazā niyyeti içün atını baġlayup bir gün ṣaḳlasa Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā her gününe bir ay ṣāīm olmış ḳadar ṯevāb vire nitekim ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmışdur ʿan Mekḥūl Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāle semʿiyyet-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *yekulü irbati acir şehr ü ḳıyāme ve min isyam* Ḥażret-i Mekḥūl raḍıya'llāhu ʿanh bu ḥadīṯ-i laṭīfi rivāyet ider ben Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellemden işitdüm aydur ġazā niyyeti ile bir gün at baġlayan gicesi ḳāīm ve gündüzi ṣāīm bir ay ʿibādet eylemekden ḫayrludur ve Ḥaḳ Teʿālā anı ḳabr fitnesinden ḫalāṣ eyleye ve ḳıyāmet ḳopınca aḥs-ı ʿamel ile ʿamel ider gibi ṯevāblar vire didi ḥaḳīḳatü'l-ḥāl dīde-i baṣīret ile naẓar eyle kim bir gün bir kimesne fī-sebīli'llāh ġazā içün at baġlasa bir günüŋ ḥasenātı ve derecātı bu mertebe olıcaḳ şeb ü leyāl ve cāhid ü fī-sebīli'llāh emrine imtiṯāl idüp küffār-ı bed-fiʿāl ile ceng ü cidāl idenlerüŋ ṯevāb u ḥasenātı

[200] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

(33[a]) girü Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzete maʿlūmdur **Ḥikāyet**[201] Fāṭımatü'z-zehrā binti Resūl-i Kibriyā Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem rivāyet ü ḥikāyet eyler bir gün Ḥażret-i Resūl-i Ḫudā ve Ḥabīb-i Kibriyā Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem fī'ṣ-ṣubḥ ve'l-mesā kendü mübārek elleri ile ātınuŋ ʿulafın çalḳardı ben aytdum yā Resūlu'llāh baŋa vir bu ḫıẕmeti ben ideyim mübārek cismüŋe zaḥmet virme didüm Ḥażret-i server-i kāināt ve şefīʿ-i mevcūdāt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavāt aytdı yā Fāṭıma baŋa ḳarındaşum Cebrāil ḫaber virdi ki yā Resūla'llāh her kim ki senüŋ ümmetüŋden fī-sebīli'llāh ġazā niyyetiyle atın ṣaḳlayup ʿulafuŋ kendü eylese Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā aŋa her dānesi ḳadar s̱evāb vire ve her dāne miḳdārı sipāsın maḥv eyleye ve daḫı her kim Allah yolında ġazā içün atına ḫıẕmet idüp tımār eylese Ḥaḳ Teʿālā ol atuŋ her ḳılı saġuşınca s̱evāb u ḥasenāt vire didi anuŋçün s̱evābın ḳaṣd idüp ʿulafın eylerem yā Fāṭıma sen beni bu mertebe s̱evāb-ı ʿaẓimden menʿ eylemezsen didi diyü bu ḥadīs̱-i şerīfi Ḥażret-i Enes Raḍıya'llāhu anh rivāyet ider ʿan Enes Raḍıya'llāhu (33[b]) ʿanh ḳāl-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *mā ictimāʿ ġubār fī-sebīli'llāh ve deḫān cihatüm fī cevfi müsellem* yaʿnī fī-sebīli'llāh ġubār ile cehennem dūtunı Müsellemüŋ ḳılıcında cemʿ olmaz buyurdı Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām her yār-ı aṣḥāb-ı kibār ile ġazāya teveccüh ü ilġār eyleseler Ḥażret-i server-i kāināt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavāt atından inüp ek̲ser yayan ḫandān olup müteveccih ü revān olurdı Ḥażret-i refīḳ-i ġār u ḥarīm-i imrār ile Ḫalīfeyi taḥḳīḳ Ebī Bekirü'ṣ-ṣıddīk Raḍıya'llāhu ʿanh Ḥażret-i server-i kāināt suāl eylediler ki yā Resūlu'llāh niçün ek̲ser evḳāt u ezmān beyān buyurup revān olursız diyicek Ḥażret-i peyġamber ʿaleyhi's-selām aytdı yā Ebī Bekir her kimse kim benüm ümmetümden ġazāya girüp z̲erre miḳdārı toza ve ṭopraġa bulaşa Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ol yere ṭamu odın ḥarām eyleye anuŋçün piyāde ve böyle güşāde yürürem diyü buyurdı ḫuṣūṣa ol server aṣḥāb-ı Aḥmed yār-ı ġār Ḥażret-i Ṣıddīḳ Ekber rāz-dār-ı Raḍıya'llāhu ʿan Yezīd bin Süfyān ġazāya gönderdükde ol faẓīlet kevkebi ve Muṣṭafādan ṣoŋra ümmetüŋ rehberi Ḥażret-i Ebī Bekir Raḍıya'llāhu ʿanh yayan aṣḥāb-ı güzīnüŋ

(34[a]) öŋüne düşüp niçe yere dek gönderi giderdi Yezīd bin Süfyān aytdı yā Ḫalīfe-i Ḥabību'llāh ben at-ile yürüyem sen yayan müteveccih ü revān olmaḳ münāsib degüldür devlet ile gel ata süvār ol veya ben daḫı atdan inüp yayan yürürem diyicek ol yār-ı evvel ve imām-ı efḍal aytdı benüm her adımum Allah içündür ve teveccüh ü ʿaẓīmetüm ʿaẓamet-i Allah içündür ben ḥadīs̱ bu ḥadīs̱-i şerīfi Ḥażret-i server-i kāināt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavātdan işitdüm diyü rivāyet ü ḥikāyet buyurdı ḳālü ʿAleyhi's-selām *min ġubāru*

[201] Fez̲āil-i limen ḥıfż-ı fersāü'l-ḥarb.

cehennem āġberet ḳadd-i māh u ceyyet lehü'l-cennet[202] yaʿnī bir kimesnenüŋ kim ayaḳları toza ve ṭopraġa bulaşsa aŋa cennet vācib olur buyurdı ve bi'l-cümle Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Celle ẕikre ġāzīler ve şehīdler ḥaḳḳında vaʿde-i kerīme itdügi iḥsān ʿaẕīmüŋ beyānına bu ẕerre-i nā-çīzde ṭāḳat ü ḳudret yoḳdur nihāyetü'l-merām bu aḳlü'l-enām ġuzāt-ı ẓafer encāmuŋ ḫayr duʿāları ümīdine iḫbār-ı menḳūle vü āṯār-ı maḳbūleden İmām Dımaşḳī Raḥmetu'llāhu ʿAleyh Feżāil-i Cihādında ẕikr ü beyān itdügi ḥikāyāt-i ṣaḥīḥa vü rivāyāt-ı ṣarīḥden niçe fevāid cemʿ idüp lisān-ı (34[b]) ʿArabīden zebān-ı Türḳī ile ʿiyān itdüm tā kim başar-ı ḥaḳīḳāt ile naẕar iden erbāb-ı ʿirfān u aṣḥāb-ı ehl-i īmān olan iḫvān bu bende-i nā-tüvānuŋ rūḥ-ı żaʿīfine Ḥażret-i Ḳurʿān-ı ʿaẕīmü'l-ʿunvāndan sūre-i fātiḥa-yı şerīfe iḥsān itmege beẕl-i himmet ve ṣarf-ı mürüvvet ideler **beyt**

İden rūḥı [ki] şādān fātiḥa ile

Müşerref ola miṯkin rāyiḥasıyla

Neṯr el-ḥāṣılü'l-kelām cihād-ı maġfiret encām Ḥażret-i Seyyidü'l-enām ʿAleyhi'ṣ-ṣalāt ve's-selāmuŋ sünnet-i seniyye vü ʿādet-i celiyyeleri olduġından māʿadā kefere-i ehl-i fücūra bir sefer manṣūra ḳırḳ nāfile ḥac mebrūreden efḍal ü ekmel itdügi bu ḥadīṯ-i bī-bedel ḫayr taḥḳīḳ ü şāhid-i ṣādıḳdur ʿan Mekḥūl Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāl-i keṣrü'l-müstain dünuna min Resulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem ile'l-ḥac fī ġazvete Tebük kıṭāle limen kadd ḥac efżal min erba'īn ḥaccetün aṣḥāb-ı güzīnden Ḥażret-i Mekḥūl Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyāt ider çoḳ kimesne icāzet istedi ġazā-yı Tebükde ḥac

(35[a])itmege Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurup bir sefer ġazā-yı ḥacc iden kimesne ḳırḳ nāfile ḥacdan efḍaldür ve bir rivāyet Enesden Raḍıya'llāhu ʿanh mervīʿdür bir kerre ġazā itmek farż olan ḥacc-ı şerīfden ṣoŋra biŋ nāfile ḥacdan efḍaldür didi **Ḥikāyet**[203] Żarrār Bin ʿÖmer ve ki ʿulemā-yı ʿiẕāmdan ve ġuzāt-ı selefdendür ḥikāyet eyledi bilād-ı cihādda yaʿnī ser-ḥadd-i İslāmda niçe müddet ġazā vü cihād idüp ḫıẕmet eyler ʿāḳıbet Kaʿbe-i mükerreme vü ravża-i muṭahhara vü Medīne-i münevvere[yi] ziyārete ḳaṣd eyler mürşid-i Ḥaḳ Ḥażret-i Şeyḫ İsḥaḳ ki ʿulemā-yı ʿiẕām ve meşāyıḫ-ı kirāmdan idi ittifāḳ ol maḳbūl-i Ḥaḳ yaʿnī Ḥażret-i Şeyḫ İsḥaḳ vedāʿya gelüp aytdı yā Żarrār ʿazmüŋ ḳanḳı cānibe ve meylüŋ cihāda mıdur didi Żarrār aytdı niçe müddetdür ser-ḥadd-i İslāmda ḫıẕmet ve ṣıdḳ-ı niyyet ile cihāda raġbet itdüm bu defʿa ṭavāf-ı beytu'llāhu'l-ḥarām ve ziyāret-i ravża-i seyyidü'l-enām ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü's-selām ḳaṣdın eyledüm diyicek Ḥażret-i

[202] Ġubār-ı cehennem.
[203] Ḥacdan ġażānuŋ efḍālliği.

Şeyḫ İsḥaḳ aytdı yā Żarrār sen kendü sūduguŋı terk eyle Ḥaḳ Teʿālānuŋ sūdugın ve Resūlu'llāhuŋ (35[b]) diledügin iḫtiyār eyle işitmedüŋ mi Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem bir kerre ḥacc itdi cemīʿ ġazāyı terk itmedi ve aṣḥāb-ı kirām Rıḍvānu'llāhu Teʿālā fī dārü's-selām baʿżı ġazāda ḥacc-ı şerīfe gitmege icāzet istediler icāzet virmedi ol maḥalde Ḥażret-i Sulṭān-ı Resūl evvel ḥac idene bir ġazā itmek ḳırḳ nāfile ḥacdan efḍal ü ekmeldür diyü buyurdı yā Żarrār ḳaçan sen ḥac ḳılsaŋ ancaḳ ḥaccuŋ s̱evābı ve ḥasenātı yazılur lakin sedd-i s̱üġūr idüp bilād-ı İslāmı ḫıfẓ u ḫarāset ve ser-ḥadd-i müsellemīne taḳvīyet virüp ḫıẕmet iden kimesnelere ol yolda yetmiş biŋ ḫüccācuŋ ḥacları ʿadedince ḥac s̱evābı yazılur ve her müʾmin ve müʾminenüŋ ʿadedince ḥasenāt yazılur ol belde ne deŋlü ġazā vāḳiʿ olursa s̱evāb-ı ḥasenāta müşterekdür didi Żarrār bu ḫaberi işidicek ḥacc-ı şerīfi terk idüp bilād-ı cihādı iḫtiyār ve ʿömri āḫir olınca ser-ḥadd-i İslāmı bekleyüp beẕl-i iḳtidār eyledi ve bi'l-cümle ġazānuŋ fażlda muʿādil-i ʿamel-i bī-bedel olmaduġı sebebden ekṣer aṣḥāb-ı ʿaẓām Mekke-i mükerreme vü Medīne-i münevvere[yi] ḳoyup dārü'l-cihādı ve arż-ı ribāṭı iḫtiyar idüp ḳarār eylediler Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhim ecmaʿīn ilā yevm'd-dīn bu ne

(36[a]) saʿādet-i ebedī ve devlet-i sermedīdür ki bir sefer ġazāda bulınan kimesneler yetmiş biŋ ḥaccuŋ ve bir rivāyetde biŋ ḥaccuŋ s̱evābın ve bu deŋlü ġazāda olan ʿibādu'llāhuŋ ḥasenātın bula ʿāḳıl u ḳāmil olanlara yüz biŋ cānı olsa bu mevhibe-i aʿlāya fedā eylerdi **rubāʿī**

Neyleyem ol cānı ben yolında ḳurbān olmaya

Neyleyem ol dīdeyi ʿışḳında giryān olmaya

Oda yansun ol beden derd-ile büryān olmaya

Çıḳsun ol göz ṭaşraġa dāīm ṭolu ḳan olmaya

Ḥikāyet Ḥażret-i Muʿaẕ Bin Cebel Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ü ḥikāyet eyler[204] Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellemüŋ zamān-ı saʿādetinde bir ġāzīnüŋ ṣāliḥa vü ʿābide ḫatunı var idi bir gün ol ġāzi ġazāya çıḳup ʿazm eyledi ol ṣāliḥâ ḫatun Ḥażret-i server-i enbiyā ʿAleyhi's-selāmuŋ meclis-i şerīfine gelüp aytdı yā Resūla'llāh benüm erüm ġazāya gitdi ṣalāta ve cümle ʿamel-i ṣāliḥaya aŋa iḳtidā eylerdüm ve anuŋla maʿān ḳażā eylerdüm baŋa daḫı bir ʿamel-i efḍal ve bir fiʿl-i bī-bedel delālet eyle kim anuŋ ʿameli gibi

[204] Ḥiḳāye bir ʿavratuŋ ġażā s̱evābın Resūl ʿaleyhi's-selāmdan ṭaleb eylemesi.

ola ve erüm ġazādan gelince ol ʿamele müdāvemet eyleyem tā erüm ile s̲evābda berāber müşterek olam didi Ḥażret-i Resūlu'llāh ve Ḥabīb-i āla ʿaleyhi'ṣ-ṣalātü's (36[b]) selām aytdı ḫatun senüŋ ḳudretüŋ ve ṭāḳatüŋ var mıdur erüŋ gelince gice ve gündüz ṣāim ü dāim ayaġ üzere ḳāim olup hergiz efkār itmeyesin ol ḫatun aytdı bu mertebe ʿibādete ṭāḳatüm yoḳdur yā Resūla'llāh didi Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aytdı ey ḫatun eger bu derece olan ʿibādeti daḫı eylerseŋ ol Allah ḥaḳḳiçün ki beni cümle ʿāleme Ḥaḳ peyġamber göndermişdür erüŋ ʿilmi ki ġazādur anuŋ ʿamelinüŋ ʿaşr u ʿāşirine iresin diyü buyurdı **Ḥikāyet[205]** s̲evāb ne mertebe ve ne derece idügi fehm ü ferāset ve kemāl-i baṣīret ile idrāk eyleŋ ki ol rehber-i ümmet ve imām-i muʿādelet ve kān-ı mürevvet nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet ʿÖmer Fāruḳ Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider bir gün ḥabīb-i ʿizzetüŋ ve şems-i faẖīletüŋ meclis-i şerīfinde oturup naṣīḥat-i dürr-bārına ve güftār-ı saʿādet-ās̲ārına ḳulaḳ ṭutarduḳ ol bezm-i saʿādet-ārāya yaʿnī ṣoḥbet-i Resūl-i kibriyāya bir kimesne gelüp aytdı yā Resûl aṣḥābuŋdan falan kimesne vefāt idüp rıḥlet itmiş diyü ḥabīb-i Ḥażret-i ʿizzeti cenāzesine daʿvet eyledi Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya'llāhu ʿanh aytdı yā Resūla'llāh ol vefāt iden kimesnenüŋ cenāzesine

(37[a]) ḥāżır olmaŋ zīrā ṭarīḳ-i İslāmda ḳāim ve senüŋ sünnet-i şerīfüŋ üzere dāim degül idi diyicek yine ol kimesne Ḥażret-i Ḥabīb-i ʿizzete ve kān-ı mürüvvete cevāb virüp aytdı yā Resūla'llāh ġazā-i Bedrde sen ʿasker-i İslāmı ḫıfẓ iderken ol kimesne bile idi diyicek Ḥażret-i server-i kāināt ve şefīʿ-i ʿaraṣāt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavāt fī'l-ḥāl ḳalkup ol kimesnenüŋ namāzın ḳılup ḳabrine dek mübārek baş parmaġı üzere yürüyüp teveccüh buyurdı ve giderken mübārek eli ile üç kerre ṭoprak alup ol kimesnenüŋ üzerine ṣaçup aytdı nās senüŋ içün şer şehādet ider ben senüŋ içün s̲enā-yı ḫayr iderüm buyurdı çünki ol kimesne ḳabrine ḳoyup defn eylediler ṣaḥābe-i kirām bu ḫuṣūṣa ġāyet taʿaccüb idüp suāl eylediler ki yā Resūla'llāh bu ne ḥālet-i pür-ʿibret ve ne maḥż-ı ḥikmetdür ki mübārek baş parmaġınuz üzere teveccüh buyurduŋuz Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aytdı yā aṣḥāb u aḥbāblarum bir kimesne Ḥaḳ yolında bir gice ʿasker-i İslāma ḳarāvul bekleyüp ḫıfẓ itmekle Allah Teʿālā bu kimesnenüŋ (37[b]) cenāzesine ol ḳadar şühedā ve melekler göndermiş idi ki ayaḳ başacaḳ yer ḥālī degül idi ol sebebden parmaġum üzere yürürdüm buyurdı ve ol maḥalde Ḥażret-i ʿÖmere ḫiṭāben Raḍıya'llāhu ʿanh bu ḥadīs̲-i şerīfi buyurdılar yā İbnü'l-Ḫaṭṭāb min cāhidi fī-sebīli'llāh ve cennetü lehü'l-cennet yaʿnī bir kimesne Ḥaḳ yolında cihād ide anuŋçün cennet vācibdür pes imdi bu iḥsān-ı mā-lā-baḥṣi ve feżāil-i şühedā taḳrīr ü tecrīde mümkīndür ki bir gice ḳarāvul

[205] Sevāb-ı cenāze namazı.

beklemek ile bu mertebe-i bālāya ve bu deŋlü derece-i kibriyāya irişeler sāir cihād u ġazāda olan raḥmet ü ʿizzeti nās bundan ḳıyās eyleyeler feammā ġazāya giden ġāzīlere ḥüsn-i himmet ü ṣıdḳ-ı niyyet vācibdür zīrā her kes niyyetine göre müs̱āb olur Ḥażret-i Enes Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider Ḥażret-i Resūlu'llāh ʿAleyhe ve Sellem buyurdı cennete giren kimesneler mevtüŋ şiddetinden tekrār dünyāya gelmek istemeyeler illā şehīdler her gün Ḥażret-i Ḥaḳḳa otuz kerre niyāz eyleyeler zīrā şehīdler ol şiddetin görmezler nitekim ḥadīs-i ṣaḥīḥinde vārid olmış ʿan Enes Raḍıya'llāhu ʿanh ḳāl-i Resūlu'llāh ʿAleyhe ve Sellem *mā ahdün yedhülü'l-cennete*

(38[a]) yühibbü an yercaʿ ile'd-dünyā velehü mā ʿale'l-ardı min şeyʿin illā'ş-şehīdü yetemennā an yerciʿa ile'd-dünyā feyuktule ʿaşre merrātin limā yerā min fazlı'ş-şehādet[206] yaʿnī Ḥażret-i Enesden Raḍıya'llāhu ʿanh mervīdür[207] Ḥażret-i Resūl ṣāḥib- uṣūl ʿAleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām buyurdı hiçbir kimesne cennete girmez ki yine dünyāya çıḳmaḳ ṭaleb eyleye yeryüzünde bir ʿamele veyā bir faẓīlete ṭaleb ü raġbet içün illā şehīd olanlar dünyāya rücūʿı temennā eyleyeler dünyāya çıḳup on kerre maḳtūl ola Ḥaḳ Teʿālā şühedāya ve ġāzīlere virdügi niʿmeti görüp dünyāya rücūʿ-ı ricā ideler didi ve bir ḥadīs̱-i şerīfinde daḫı Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur ḳālü'n-nebī ʿAleyhi's-selām *atʿalam evvelü'z-zümrah tadḫulu'l-cennet min ümmeti ḳıllet Allahu aʿlem ve resūle Ḳaffāl ʿaleyhi's-selām el- mücāhidūn ya'tuan yevmü'l-ḳıyame alā bābü'l-cennet ve yestafteḫūn feteḳūl lehümü'l- ḫazīne āvāḳadḫü siyūtüm ḳālu abāyyi şeyyü yuḥāsab ve innemā kānet asyāfunā ʿilā ʿavāneḳatā fī-sebīli'l-lāh fetefteḥ lehümü'l-cennet feyedḫulūne fīhā erbaʿīn ʿāmān ḳabli anīdḫā hāe'n-nās*[208] (38[b]) ʿAbdu'llāh Bin Ömer aytdı Allah Sübḥāne ve Teʿālā ve Resūli ʿālimdür didi andan Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurdı ki ḳıyāmet gününde ġāzīler evvel cennet ḳapusına gelüp feṯḥ-i bāb isteyeler cennetüŋ ḳapuları anlarsız ḥesāb olınduŋız mı diyeler anlar diyeler ne nesne ile muḥāseb ola vezīrim ḳılıçlarımız Allah yolında omuzlarımızda idi didükleri gibi Ḥaḳ Teʿālānuŋ emri ile cenneti açalar ḳırḳ yıl sāir nāsdan evvel cennete girüp dāḫil olalar didi ve daḫı Allah yolında ġazā vü cihād idüp şehādet saʿādetin bulanlaruŋ faẓīletin ve kendü döşeginde vefāt idenlerüŋ şiddet ü miḥnetin ḥikāyāt-ı ṣaḥīḥa vü rivāyāt-ı ṣarīḥa ile taṣrīḥ eyleyelüm tā ki şehādetde vāḳiʿ olan ḥilāvet ü ʿizzeti ve mekān u maḳāmlarında rıḥlet

[206] " Cennete giren hiç kimse dünyaya geri dönmek istemez. Yeryüzünde bulunan her şey orada da vardır. Ancak şehit şehitlik mertebesinin yüksekliğini gördüğü için dünyaya on kere dönüp her seferinde öldürülüp şehit düşmeyi temenni edecektir.", Rudānī, Cem'ul- Fevāid Min Cāmii'l-Usūl ve Mecmuāu'z-Zevāid, haz. Naim Erdoğan, Yusuf Özbek, Ahmet Yücel, Erkam Matbaası, Cilt:3, s.195.
[207] Dünyāya gelmeligi temenni iden ehl-i cennet kimdür?
[208] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

idenlerüŋ şiddeti her kesüŋ maʿlūmı olup derūndan ġazāya ve cihād-ı zībāya ṭālib ü rāġıb olalar **Ḥikāyet** ol ḫātem-i sırr-ı ḫilāfet çeşme-i baḥr-ı vilāyet ol bāb-ı ʿilm-i Muḥammedī muḥāṭab-ı ḫiṭāb-ı Aḥmedī *ente minnī*[209] *ya ʿAlī ve ṣayyu veliyyü vefī* Ḥażret-i İmām ʿAlī keremu'llāhu vechehü rivāyet ü ḥikāyet ider günlerde bir gün Ḥażret-i maḥbūb-ı Ḥaḳ

(39[a]) ve Resūl-i muṭlaḳ Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ġazā vü cihād içün nefīr-i ʿāmm olmaġa tenbīh ü aʿlām eylediler aṣḥāb-ı güzīnden baʿżısınuŋ göŋline ve süse-i şeyṭāndan bir nefḥa irişüp ḫāṭırlarından ḫuṭūr idüp fütūr irişdi ki eger evlerinde muḳīm olup ḳıtāl içün gitmeyenden niçe mevtden muḥaḳḳaḳ ḫalāṣ ve niyyetçe ḳuvvetden manāṣ bulurduḳ ve falān ġazāda şehīd olan aṣḥāb ol ḳıtāle varmayalardı henüz ṣaḫn-ı dünyāda mesrūr-ı ḫandān ve ḥayāt-ı cāvidān bulup seyrān iderlerdi diyü ḫāṭırlarında nevʿā futūr-ı ḫuṭūr itmegin ol ʿallāmü'l-ġuyūb ve settārü'l-ʿubūb Ḥażret-i Ḥaḳ Celle ve ʿalā peyk-i beşāret-i tenzīle ile yaʿnī Cebrāil-i emīne emr idüp raḥmetü'l-ʿālemīn ve şefīʿan li'l-müzbinin üzerine bu āyet-i kerīmeyi inzāl ḳıldı *aynema tekünü yüdrikkümü'l-mevtü velev küntüm fī burūcin meşeyyedetin*[210] yaʿnī Ḥaḳ Celle ve ʿAlā ḥabībine ve Resūline ḫiṭāb idüp emr itdi digil *yā Muḥammed size ḳaçmaḳ fāide virmez ölmeden veyā ḳatlden eger niçe ve müstaḥkem ḳalʿalar içinde daḫı olursuŋuz* diyü buyurdı[211] **Ḥikāyet** Muḥammed-i s̱īn ü müfesserīn belki cumhūr-ı muraḫīn bu naṣīḥat-i maġfiret āyīni beyān u ʿiyān eylemişler ki (39[b]) ve fenā kim küffār şakāvet-ās̱ār Ḥażret-i ʿİsā ʿAleyhi's-selāmdan muʿcizāt u kerāmāt u beyyināt ṭaleb idüp aytdılar yā ʿİsā eger sen Ḥaḳ peyġamber iseŋ bize bir ölmiş kimesne ḳaldurup söylet ki ol daḫı senüŋ peyġamberligüŋe şehādet itsün didiler Ḥażret-i ʿİsā ṣalavātu'llāh ʿAlā nebiyyinā ve ʿAleyhe bu işüŋ teşvīşine düşicek cānib-i semādan bir nidā geldi kim yā ʿİsā her ne müşkilüŋ var ise cenāb-ı Ḥażretde maḳbūldür ol ḳavm-i bederā senden her ne ricā vü istidʿā iderlerse var benüm ḥikmetüm ve kemāl-i ḳudretüm anlara āşikār eyle diyü buyurdı Ḥażret-i ʿİsā ʿAleyhi's-selām bu mevhibeyi Ḥażret-i Rabbü'lʿİzzete şükr-i tām eyleyüp küffār-ı ḫāk-sāruŋ sözlerin ḳabūl ve muʿtādın berīn bi iznu'llāh derī ḳılmaġı maʿḳūl göricek küfre-i ehl-i nār ve fecre-i şaḳāvet-ās̱ār aytdılar yā ʿİsā taze ölmiş kimesnenüŋ ḥayātına rāżı degülüz zīrā cāiz ki henüz ölmiş ola vardılar Ḥażret-i Nūḥ ʿAleyhi's-selāmuŋ evlādından Sāmuŋ ḳabrin bulup gösterdiler ve mecmūʿ-ı küffār çıḳup temāşā eylediler Ḥażret-i ʿİsā Ṣalavātu'llāh ʿAlā nebiyyinā ve ʿAleyhe

[209] "Sen bendensin...", Mehmet Yılmaz, age., s.134.
[210] "Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır, tahkim edilmiş kaleler içinde olsanız bile.", Kur'an, Nisa, 4/78.
[211] Külli nefsi zāifetü'l-mevt.

mübārek ellerin ḳaldurup duʿā ve Sām İbn-i Nūḥ ʿAleyhi's-selāmuŋ ḥayātın ricā eyledi henüz mübārek ellerin

(40[a]) Sām İbn-i Nūḥuŋ yüzine sürmedin ve kelāmın itmām itmedin ol ḳabr yarılup Sām İbn-i Nūḥ ʿAleyhi's-selām ṣaçında ve ṣaḳalında olan ṭopraġı silküp ḳıyām eyledi ve lisān-ı faṣīḥü'l-beyān ile lā ilāhe illa'llāh ʿİsā Resūlu'llāh diyü aġladı mecmūʿ-ı küffār bu işe taʿaccüp itdiler kimi taṣdīḳ idüp Ḥażret-i ʿİsā ʿAleyhi's-selāma īmān getürdi ve ekşerī münāfıḳ olup nübüvvete inkār ile zihī sāḥir ki bu deŋlü siḥire ḳādirdür diyü küfr ile ʿaẕāb-ı elīme maẓhar oldılar ve Sām bin Nūḥ ʿAleyhi's-selāmuŋ saḳalın aġarmış gördiler senüŋ ṣaḳaluŋ niçün aġardı diyü suāl eylediler zīrā andan evvel aḳ ṣaḳal yoġidi ibtidā ṣaḳal aḳlığı Sām İbn-i Nūḥda ẓāhir oldı dirler ve bir rivāyetde İmām Suyūṭī Raḥmetu'llāhu Evveliyāt nām kitābında zikr itmişdür aḳ ṣaḳal ibtidā Ḥażret-i Ḫalīlü'r-raḥman ʿAleyhi's-ṣalātu ve's-selāmdan ẓāhir olıcaḳ cürm ü günāhdan aġardı diyü ḳıyās itmekle fiġān u feryāda başladı Ḥażret-i Ḫudā ḳablinden nidā geldi kim ey Ḫalīlüm ol benüm cemālüm tevrīdür buyurduġı birle Ḫalīlu'llāh ʿAleyhi's-selām ricā eyledi ki yā Rab imdi ol benüm vaḳārumdur anı ziyāde eyle diyü duʿā eyledi fī'l-ḥāl mübārek (40[b]) ṣaḳalı nūr-ı Ḫudā-yı müteʿāl ile pür-envār oldı el-ḥāṣılu'l-kelām Sāmuŋ ḥasb-ı ḥālinde ve ṣaḳalı aḳından suāl itdüklerinde cevābında aytdı ki cānib-i semādan bir nidā geldi kim yā Sām ḳambāẕınü'l-mülkü'l-ʿallām Resūlüm saŋa her ne suāl iderse cevāb vir diyü fermān olındı çün ol nidā vü ṣavt-ı āʿlāyı işitdüm ḳıyāmet ḳopdı ṣandum ol ḳorḳudan ṣaḳalum aġardı didi andan Sāma suāl eylediler ki vefātuŋdan berü ne miḳdār zamān mürūr eylemişdür didiler Sām aytdı vefātumdan dört biŋ yıl geçmişdür ve henüz cān acısı benden gitmişdür diyü tekrār zārī-i bisyār eyledi Ḥażret-i Ḫaydar-ı Kerrār ṣāḥib-i Düldül ü ẕü'l-fiḳār İmām ʿAlī İbni Ebī Ṭālib Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider Ḥażret-i Resūl Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aynemā tekünü *yüdrikkümü'l- mevtü velev küntüm fī burūcin müşeyyedetin*[212] āyet-i kerīmesi nāzil olduḳda aṣḥāb-ı ʿaẕāmına ve erbāb-ı kirāmına bu āyet-i kerīmeyi ṣavt-ı āʿlā ile oḳuyup aytdı ey benüm aṣḥāb u aḥbāblarum eger siz fī-sebīli'llāh şehādeti ve Allah yolında ḳatl olınmaġı girye görürseŋüz ol Allah ḥaḳkıçün ki beni Ḥaḳ peyġamber gönderdi biŋ kerre ḳılıç ile pāre pāre ve yāre yāre olmaḳ

(41[a]) daḫı āsāndur döşek üzerinde cān virmeden diyü buyurdı ve bir ḥadīṯ-i şerīfinde daḫı buyurılmışdur ol Allah ḥaḳkıçün ki benüm nefesüm anuŋ ḳudreti elindedür Ḥażret-i ʿazze

[212] "Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır, tahkim edilmiş kaleler içinde olsanız bile.", Kur'an, Nisa, 4/78.

rāīlik görilse biŋ kerre ḳılıç ile pāre pāre olmaḳdan eşiddür didi ve yine ol seyf-i Ḥaḳ ve velī-i muṭlaḳ rivāyet ü ḥikāyet ider ben Resūlu'llāhdan Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem işitdüm aytdı yā ʿAlī mevtüŋ şiddetin ve fevtüŋ miḥnetin hiç aŋlar mısın ben aytdum Allah Resūli bilür buyuruŋ yā Resūlā'llah didüm ḥabīb-i Ḥażret-i ʿİzzet ve sirāc-ı ümmet buyurdı yā ʿAlī Ḥaḳ Teʿālānuŋ vaḥdāniyyeti ḥaḳḳıçün mevt-i müʾmin üzerine bıçḳu ile ve mıḳrāz ile pāre pāre olmadan eşiddür ve çölmegüŋ içinde ḳaynayup pārelenmeden ziyadedür yā ʿAlī eger bir meyyit ḳabrden çıḳup ḫaber virse ḳıyāmete dek dirlik ẕevḳin görmeyüp uyḫu lezzetin ṭuymayalardı ve eger ölmek eleminden bir ḳaṭre ṭaġlar üzerine düşe ṭaġlar ḳurşun gibi erirdi ve eger meyyitden (41[b]) bir ḳıluŋ elemi yüregüŋ ḫalḳı üzerine ḳonılsa cemīʿen helāk olaydı ve yine Ḥażret-i Resūl ṣāḥib-uṣūl ḥadīṯ-i laṭīfinde buyurur mevt dünyā ve āḫiret ḳorḳularınuŋ eşīdidür didi çün Ḥażret-i peyġamber ve şefīʿ-i rūz-ı maḥşer Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem mevtüŋ şiddetin ve miḥnetin taḳrīr eyledi Ḥażret-i İmām ʿAlī ve ṣaḥābe-i kirām ve Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ilā yevmü'l-ḳıyām Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḫavfından bir gün ve bir gice aġlaşdılar ḥattā Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ʿAleyhi'-selāmuŋ mübārek gözlerinden yaş revān oldı ve aytdı ey benüm aṣḥāblarum ve ey benüm aḥbāblarum bu gice baŋa ḳarındaşum Cebrāil gelüp ḫaber virdi ki yā Muḥammed aṣḥāb u aḥbābıŋa muştulıḳ olsun her kim Allah yolında şehīd olsa şeker şerbeti içmek deŋlü mevtüŋ zaḥmetin görmeyeler didi ve ol maḥalde aṣḥāb-ı ʿaẕāmına beşāret içün bu ḥadīṯ-i şerīfi buyudılar ḳāl-i ʿAleyhi's-selām *mā yecidü'ş-şehīdü min messe'l-kıtāli illā kemā yecidü ahadüküm min messe'l-karsati*[213] bu ḥadīṯ-i şerīfüŋ rāvīsi Ebī Hüreyredür Raḍıya'llāhu ʿAnh yaʿnī şehīd olan ḳatlüŋ ve yārenüŋ elemin şol miḳdār ṭuyalar ki sizden biriŋüz

(42[a]) el ucıyla yapışmaḳ eṯeri gibi yaʿnī pek pāre olan şehīdüŋ zaḫmeti hemān ol miḳdār ola ve Kiṭāb-ı Şifā-i Ṣudūrda bu ḥadīṯ-i şerīfi naḳl ider ḳālü'l-enbiyā Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *şehīdü'l-baḥr lā yā'limü's-salāḥü illa keşeret ʿasalin bimā' bardin ʿalā eẕ-ẓulemā' ve şehīdü'l-baḥr lā ya'lemü's-salāḥe illā ʿadat tamlatin*[214] yaʿnī deryāda şehīd olanlar salāḥü'l-meyyin ṭuymaya illā bir ḳarınca ısırması gibidür diyü buyurdı Şeyḫ Şehābe'd-dīn Mecmūʿatü'l-leṭāif adlu kiṭābında ḥikāyet eyler ṣuleḥādan dan bir kimesne var idi dāimā şehādet saʿādetin ricā eylerdür ittifāḳ ol ṣāliḥ bir gün baġçesine varup aŋa uyḳu ġalebe eyler ʿālem-i ḫˇābda iken düşmān gelüp anı şehīd eyledi Şeyḫ Şehābe'd-dīn ʿArabī Raḥmetu'llāh ʿAleyhe anı rüyāsında görüp ḥasb-ı ḥālinden yaʿnī mevtüŋ şiddetinden suāl eyledi ol şehīd Saʿīd cevāb u ḫiṭāb müsteṭāb eyledi ki yā Şeyḫ varup

[213] "Sizden biriniz karıncanın ısırmasından ne kadar acı duyarsa, şehit olan kimse de ölümden ancak o kadar acı duyar.", Nevevī, age. Cilt:2, Hadis no:1326, s.215.
[214] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

uyḫu-i tīn ve ḳıṭʿā-yı ḳuvvetüŋ miḥnetin görmedüm ancaḳ irāde gördüm didi ve daḫı ḥikāyet eyledi ki iki kimesne küffār-ı füccār (42[b]) esīr ü giriftār idüp kendü dīn-i bāṭılalarına daʿvet iderler anlar dīnlerin ḳabūl itmediler bunları bir ḳazana ḳoyup zeyt bağı içinde üç gün üç gice şol ḳadar ḳaynatdılar ki kemüklerinden ġiri eşer-i laḥmları ḳalmadı ittifāḳ bir ʿazīz bunları vāḳıʿasında görüp suāl eyledi ki küffār-ı ḫāk-sār sizlere ʿaceb ḥaḳāret-i bisyār idüp ālām-ı bī-şümār ile ḳatl eyledi elem ü miḥnetiŋüz ve ʿālem-i şehādetde şiddetiŋüz ne miḳdār görindi diyü istiḫbār idicek ol iki şehīd lāyıḳ ḫubān-ı ḫandān u gūyān olup aytdılar mevtüŋ şiddetin ancaḳ bu deŋlü gördük hemān bir ḳazana girüp uyḫudan uyanur gibi gözimüz açup kendümüzi cennet-i aʿlāda ve firdevs-i zībāda gördük bundan ziyāde elem ü miḥnet ü ġamm görmedük didiler **Ḥikāyet** ol İmām-ı muḥaḳḳaḳ ve şehīd-i muṭlaḳ ve velī-yi Ḥaḳ nūr-ı dīde-i ehl-i sünnetin Ḥażret-i İmām Ḥasan Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ü ḥikāyet eyler bir gün Ḥażret-i Resūlu'llāh ve maḥbūb-ı ālā Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aytdı ey nūr-ı dīdem saŋa fī'l-cümle şühedānuŋ temşīlen ve tafṣīlen ḥasb-i ḥāllerin ḥikāyet ide ʿammi aytdum belī buyuruŋ yā Resūla'llāh ol cemāʿat saʿādetüŋ ḥasb-i ḥāllerin

(43[a]) işidelüm diyü ilḥāḥ eyledüm aytdı yā Ḥasan ʿale'l-ecmāl şühedānuŋ ḥasb-ı ḥālleri böyledür ki dār-ı dünyā ve maḳām-ı bī- beḳāda bir kimesnenüŋ faḳr u felāketi ve bu ḫusūllüġinden şiddet ü miḥneti şol mertebede olsa ki yiyecek itmege muḥtāc ve giyecek palāsa iḥtiyāc olup beyne'l-ʿavām faḳr u tām bulsa ve bu derece yoḫsul u maḥzūn ve ġayret ü bihar-ı duyūn ile maġbūn u zebūn olduġı ḥālde ol ḫaḳīr-i bī-dermān böyle perīşān iken uyḫuya varup bir zamāndan ṣoŋra ʿālem-i ḫ̌ābdan uyanup naẓar eylese kendüyi bir ḥarīr ü serīrüŋ üzerinde zer ü sīme müstaġraḳ olmış ve dükeli dünyā pādişāhlıġı aŋa virilüp şarḳen ve ġarben ḥükmi revān olsa ve ḳarşusında ḳulları el ḳavuşurup ḥıẓmet ü takrīm ve ḥürmet ü taʿẓīm itseler ol faḳīr ʿālem-i ḫ̌āba böyle ẕelīl ü ḥaḳīr varmış iken bir sāʿatüŋ içinde uyanup kendüsini bu mertebe devlet ü şevketde görse ne mertebe ṣafā eylerdi imdi şühedā daḫı böyledür dār-ı miḥnetden gözin açup kendüyi ʿıyş u ʿişretde ve ḥūrīlerle (43[b]) vuṣlatda göre şöyle kim ol ḥūrīlerüŋ birinüŋ lebünden deryālara bir ḳaṭre düşse cümle deryālar sükkerden ṭatlu olaydı ve eger zülf-i müşkinden bir ẕerre ʿāleme çıḳsa ʿālem-i meşk terden muʿaṭṭar olaydı ve eger başında olan tācınuŋ bir dāne-i cevheri bir yüzine düşse maġrib ile maşrıḳ ortası pür-nūr olaydı diyü buyurıcaḳ Ḥażret-i İmām Ḥasan Raḍıya'llāhu ʿanh aytdı yā Resūla'llāh ol merātib-i āʿlā ve maḳām-ı şühedā bize daḫı naṣīb ola mı Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām ol zamān ol gül-i ḫandān lāyıḳ-ı ḫubāna şehādet ḫaberin virüp aytdı ey ciger köşem sen daḫı şehādet saʿādetine yetişüp reis-i şehīd

ve enīs-i sedā olsuŋ gerekdür diyü buyurdı Ḥażret-i ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet eyler ki bir gün Ḥażret-i server-i enbīyā ve pādişāh-ı dū-serā ʿAleyhe efḍalü't-taḥiyyāt aṣḥāb-ı ʿaẓāmına ve aḥbāb-ı kirāmına vaʿaẓ u naṣīḥat idüp şühedānuŋ feżāilin ve ġazānuŋ ḫaṣāilin naḳl iderken aṣḥāb-ı güzīn rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn

(44[a]) aytdılar yā Resūlu'llāh ervāḥ-ı şühedā ve ol fırḳa-i süʿedānuŋ ḥasb-i ḥāllerin beyān buyuruŋ diyü ilḥaḥ eylediler ṣāḥib-i seyf ü nuṣret yaʿnī Ḥażret-i Risālet ḫiṭāb-ı müsteṭāb ḳılup bu ḥadīṯ-i şerīfi buyurdılar ʿan ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh…[215] Ḥażret-i ʿAbbās Raḍıya'llāhu rivāyet ider aṣḥāb-ı ṣafā Resūl-i kibriyādan şühedānuŋ evṣāf (44[b]) ḥasenelerin ve ḫaṣāil-i müstaḥsinelerin ricā vü istidʿā eyledüklerinde Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem cevāb-ı müsteṭābında buyurdugı şühedānuŋ ervāḥı yeşil ḳuşlar ḳurṣağındadur cennet-i ırmaḳlarına iltürler yemişlerinden yerler ne yerde isterlerse istirāḥat iderler ve ʿarş altında altundan ḳandīl içinde gicelerler ḳaçankim meskenlerini ve yemek ve içmeklerini ve bu niʿmetlerüŋ ve ʿişretüŋ ṣafāsını ve cennetde ġāyet muferreḥ ve gökçek maḳāmlarını göreler birbirlerine diyeler ki ey dirīġā bizüm taʿalluḳātumuza ve ġāzī iḫvānumuza kim ḫaber virdi biz ölmeyüp cennet-i aʿlāda ve firdevs-i ziyāda mesrūr olup ʿıyş u ʿişretde ve ẕevḳ ü ṣafāda olduġımuz bile idi ve bizüm cihādımuza muḳābele Ḥaḳ Teʿālā ne zībā ʿivaẕlaruna aʿlā mükāfātlar iḥsān eyledi anlar daḫı cihāda cehd idüp raġbet idelerdi ve bizüm mertebemüze yetişelerdi diyeler Ḥaḳ Celle ve ʿalā kendü ʿaẓameti ile buyura ben size ḫaber vireyim ve iḫvānuŋıza ḫaberiŋüz yetişdüreyim diye şühedāya ferīḥ gelüp sevineler el-ḥāṣılu'l-kelām bu āyet-i maġfiret pāymāle

(45[a]) beşāret ḫaberi işāretdür ki şühedāya Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ḥayāt-i ebedī ile bir devām itmegi vaʿd ḳılup aytdı yā Muḥammed sen anları ẓann itme ki Allah yolında maḳtūl oldılar ölmeyenlerdür belki anlar dirilerdür Allah merzūḳ u müteneḳḳim olurlar Ḥaḳ Teʿālā faẓlından virdügi niʿmet ile şādiliḳ içindedür ve daḫı beşāret işālin ṭaleb ḳılurlar şol kimseleri irişmedi anlaruŋ ardlarında yaʿnī dünyāda ḳalan ġāzīlere beşāret dilerler ki ḥayāt-ı bāḳīye saʿy ideler bu āyet-i kerīmeden maʿlūm oldı ki ṭarīḳ-i Ḥaḳda şehīd olanlar ḳıyāmete dek ḥayāt-ı bāḳīde olup her gün maḳāmlarına ve dünyāda olan mekānlarına gelüp ziyāret iderler isterler ise cennet-i aʿlāyı seyrān ve dilerlerse dünyā-yı bir ān içinde ṭayrān idüp ʿarş-ı aʿlāda cevelān ideler **li müellifihi**

Nola ẕevḳ eyler ise cennet-i aʿlāda şehīd

Cān u ten ḳıldı fedā ġayret-i Mevlāda şehīd

[215] Burada yer alan Arapça alıntı okunamamıştır.

Cān atar düşdügi dem Ḥażret-i ẕāt-ı Ḥaḳḳa

Ṣūretā gerçi yatur ḳan-ile ṣaḥrāda şehīd

Gāh ṣaḥrāları Ḫıẕır ile ider geşt ü güẕār

Gāh hem-rāh olur İlyās deryāda şehīd

Sāġer yemişini pā-māl-i cihān itmişdür

Nola eylerse ṣafā cennet-i meʾvāda şehîd

(45b) Bil ʿİyānī ki şehīdânla ḥaşr olmaḳ içün

Varını berg-i ḫazān gibi virür bāda şehīd

Neṯr bu maʿnāya bu ḥadīṯ-i şerīf daḫı delīl-i nāṭıḳ ve şāhid-i ṣādıḳdur Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem Bedr ġazāsında bir yüksek yere çıḳup bu ḥadīṯ-i şerīfi ṣavt-ı aʿlā ile şühedāya nidā ḳılup buyurdılar ki inne ʿaleyhi's-selām yevme bedrin...[216] maḳtūl olan şühedā vü ʿaṣāna ṣavt-ı aʿlā ile nidā idüp buyurdı ki bulduŋız mı Rabbüŋizüŋ size vaʿd itdügin didi ḥadīṯ-i ṣaḥīḥden mervīdür ne ol zamān ol Sulṭān-ı ʿālīşān bir yüksek depenüŋ üzerine çıḳup aytdı yā ḳavm-i füccār veyā ḳabāil-i ehl-i nār benüm Rabbüm size vaʿd itdügi ġażāb-ı elemi ve ʿiḳāb-ı ʿaẕīmi bulduŋuz mı ve şehīd olan aṣḥāb-ı ʿaẕāmına ḫiṭāb idüp aytdı ey benüm aṣḥāb u aḥbāblarum Rabbüm baŋa vaʿd itdügi cenneti ve niʿmet ve saʿādeti bulduŋuz mı diyü her birin ism-i resmiyle ẕikr idüp nidā eyleyicek aṣḥāb-ı güzīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿaleyhüm ecmaʿīn aytdılar yā Resūlu'llāh bunlar emvātdur niçe nidā olınur işidürlerdi

(46[a]) Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām aytdı bunlar sizden yegrek işidürler diyü buyurdı bu ḥadīṯ-i şerīf delālet ider ki şehīd olan süʿedānuŋ mevtlerinden ṣoŋra rūḥları ḥayy u bāḳī ola be-faẓlu'llāhu Teʿālā **Ḥikāyet** İmām ʿĀrif ʿAbdu'llāh El-Yāfiʿī Raḥmehimu'llāh ʿaleyhe Ravża-i Reyyāḥīn adlu kitābında ḥikāyet eyler benüm zamānumda muḥallemde bir tāze yigit var idi mücerred ü münferid gezerdi ol şaḫṣa dāim iḳdām iderdüm ki niçün

[216] Hadis okunamamıştır.

evlenmedin dirdüm ol yigit baŋa muḳābele cevāb virürdi ki Ḥaḳ Teʿālā ḫużrından dilerüm baŋa dünyada evlenmedin ḥūrī ḳızın virsün dir idi ittifaḳ bir gün ġazāya çıḳduḳ üzerimize küffār-ı ḫāk-sār ġulūvv eyledi evvel ḥamlede ol yigit şehīd oldı maʿreke ḳıṭāl ṣavulduḳdan ṣoŋra şehīdler arasına girdi gördüm ol yigit arḳası üzerine yatur pāre pāre olmış ve iki ellerin gögsi üzerine ḳomış laṭīfe ṭarīḳiyle ol şehīd-i saʿīde aytdum yā falān dünyāda ḥūrīler isterdüŋ Ḥaḳ saŋa ḳaç ḥūrī virdi didügim gibi ḥikmet-i Rabbü'l-ʿizzet ile ol yigit tebessüm idüp ve elin ḳaldurup üç parmaġın işāret eyledi (46[b]) [217]**Ḥikāyet** İmām-ı Dımaşkī raḥmetu'llāhu ʿAleyhe Kitāb-ı Feżāil-i Cihādında buŋa münāsib ḥikāyet naḳl ider ehl-i Kūfeden birḳaç kimesne ġazāya ʿazm eyledi ittifāḳ deryā kenārında ḳondılar ve atların gözetmege ʿAbdu'llāh adlu bir yoldaşların taʿyīn itdiler ol kimesne ṣaḥrāda atların gözedürken nā-gāh ṣaḥrāda bir ḳubbe-i muʿallā ve bir ḳaṣr-ı zībā āşikāre vü hüveydā oldı ol ʿAbdullāh adlu yigit ol ḳāṣr-ı zībā ve ol ḳubbe-i temerrānuŋ temāşāsında iken içerüden yüzi māha beŋzer bir cāriye çıḳup aytdı yā ʿAbdullāh gel seni gevherüŋ ṣāḥibi ister didi ol yigit çün ol ḳaṣr-ı sāʿīye duḫūl ve ol ḳubbe-i ʿālīye vuṣūl bulup içerü girdi bir zībā serīr ve bir muʿallā taḫt-ı ḥarīr üzere bir ḥūrī gördi yanında niçe cāriyeler ve ḫādimler ḳarşu ṭurur ve evṣāf-ı ḥüsni şerḥ ü beyāna gelmez ḳarşu çıḳup merḥabā yā ʿAbdullāh ve yā velīa'llāh didi ve elin eline alup ol ṣadr-ı ʿālīye geçürüp muḥabbet ü mülāṭafet eyledi ol yigit niçe zamān ḥūrīnüŋ yüzine ḥayrān ḳalup ḥüsnine ḳarşu oturup ol ḥūrīden ḥicāb eyledi ol ḥūrī-i māh-tāb aytdı yā ʿAbdullāh benden ḥicāb u ıżṭırāb çekme

(47[a]) Ḥaḳ Teʿālā beni saŋa naṣīb itmişdür inşāʾallāhu Teʿālā bu gice yatsu namāzında zamān-ı vuṣlat-ı cānān ve duḫūl-i cānān ile şerefyāb avān-ı muḥabbet-i bī-pāyānın bulup bu cānibe rıḥlet eylersin didi ve bir ḳadeḥ-i zībā süd şerbetin virdi ol şerbeti nūş itdügi birle ṣafāsından bīhūş olup niçe zamāndan ṣoŋra ʿaḳlı yerine gelüp gözlerin açdı girü kendüsin ol ṣaḥrāda gördi bu aḥvāle taʿaccüb ü tefekkür ḳılup ayā bu ne ḥāletdür yoḫsa bu vāḳıʿa-i kübrā ʿālem-i rüyā mıdur diyü tefekkür ü taḥayyür ile aḫşam olduḳda yoldaşlarına varup ṣüret-i ḥāli bir bir taḳrīr eyledi yoldaşların aytdı saŋa cünün ʿārıż olmış ve kimi aytdı eger sözinde taḥḳīḳ ṣādıḳ ise istifrāġ itsün süd eşeri var ise sözin taṣdīḳ idelüm didiler ol yigit fī'l-ḥāl boġazına barmaḳ urup bir ḳadeḥ ṣāfī süd ḳuṣdı ol südüŋ rāyiḥa-i ṭabiyyesi cümle ṣaḥrāyı muʿaṭṭar eyledi taṣdīḳ ü taḥḳīḳ idüp taʿaccüb eylediler ḥikmet-i Ḫudā ile vaḳt ʿaṣā olduḳda ol yigit deryā kenārına abdest içün teveccüh eyledi meger düşmān gemisi ḥāżır imiş ol maḥalde küffār- ı ʿanīd ol saʿīdi şehīd (47[b]) eyledi ol ḥūrī ḫaber virdügi zamān ol lāyıḳ-ı cinān cennet-i aʿlāya revān oldı yoldaşları Kūfeye rücūʿ itdiler ol şehīd-i pāküŋ

[217] ʿAbdullāhuŋ yegrek duʿā itdügi hurīnüŋ vuṣlatı.

babasına bu ḳıṣṣa-i ġarībe ḥikāyet eylediler[218] ol şehīd-i mübāregüŋ babası daḫı aytdı dünki gün Kūfe ṣaḥrāsında ḳoyun güderdüm nā-gāh ṣaḥrādan yaŋa baḳup naẓar itdügüm birle bir heybetlü ablaḳ atlu yigit ḳarşumdan āşikāre olup yaŋa ṭoġru teveccüh eyledi feammā ṣāfī yeşil ḥarīrüŋ içinde ve bindügi ata muʿādil ü muḳābil dünyāda hergīz at görmedüm yüzi āyuŋ on dördine beŋzer ḳaçan kim yaḳīn gelüp baŋa selām u kelām eyledi gördüm meger oġlum ʿAbdu'llāh imiş aŋa aytdum bu devlet-i ʿaẓīme neden vāṣıl olduŋ diyü suāl eyledüm cevāb virüp aytdı kim falān vādide kenār-ı deryāda küffār-ı şedīd ü füccār-ı ʿanīd beni şehīd eyledi ḥālā Kūfe ġāzīlerinden ʿAbdü'l-ʿazīz nām ġāzī bu gice vefāt eylemiş anuŋ cenāzesine cemīʿ-i ervāḥ-ı şühedā vü süʿedāya nidā olındı ki ḥāżır olalar şimdi anuŋ cenāzesine gelürem didi bu ḫuṣūṣa ġāyet taʿaccüb idüp fī'l-ḥāl ḳalḳup ʿAbdulʿazīzüŋ ḥālin ṣordum

(48[a]) aytdılar ol bu gice vefāt eyledü diyü ḫaber virdiler taḥḳīḳ eyledüm ki oġlum ḥayāt-ı ebedīden ʿıyş u ʿişretdedür didi [219]**Ḥikāyet** Ebī Zeyd raḥimehu buŋa münāsib bir ḥikāyet daḫı naḳl eyledi Nūre'ddīn Saʿīd adlu bir kimesneye rāsıt geldüm hergīz dünyā ṭaʿāmın yiyüp içmez bir gün anı āḫiret ḳarındaşı idüp ḥaḳīḳat-i ḥālin suāl eyledüm ḥālin ḥikāyet ḳılup aytdı günlerde bir gün diyār-ı maġribde ʿasker-i İslām ile nefīr-i ʿāmm olup küffār vilāyetine ilġār eyledük ʿasker-i İslām inhizām olup ṭaġlara ve ṣaḥrālara ṭaġılup perīşān oldılar ben daḫı bir cānibe giderken diyār-i küfrede bir ʿaẓīm ʿasker gördüm bir vāsiʿ ṣaḥrāda ḫaymelerin ḳurup ḳonmışlar ve atların öŋlerine yaġmalayup ateşler yaḳmışlar ve ekşeri Ḳurān-ı ʿaẓīm ḳırāt u tilāvet eylerler bunları gördügüm gibi elḥamdüli'llāh ʿasker-i İslāma mülāḳāt oldum diyü birinüŋ çadırına ṭoġru teveccüh eyledüm ol ḫayme ṣāḥibi baŋa ḳarşu gelüp elüm eline alup riʿāyet ü muḥabbet itdi ve ḥālüm ṣorup münhezim olan ʿaskerden misün didi ben aytdum belī münhezim olan ʿaskerdenüm didüm hemān dem beni ateş (48[b]) kenārına götürüp taʿẓīm ü ikrām ve niçe kelām u peyām olduḳdan ṣoŋra ḳış mevsimi idi ol yigit bir ṭabaḳ ṭopṭolu tāze üzüm ve bir dane beyaż itmek getürdü şöyle ki böyle leẕīẕ ü şīrīn ve beyāż itmek hergiz görmedüm çün ol itmekden üzümden yedüm baŋa uyḫu ġalebe itdi ol yigit aytdı gel dizime yaṣdanup bir miḳdār istirāḥat eyle diyü teklīf eyledi ben daḫı başumı anuŋ dizi üstine ḳoyup uyudum bir zamāndan ṣoŋra uyandum ne çadır var ne gördügüm ʿaskerden eşer var feammā başumı bir ayaḳ kemügi üzerinde buldum ol kemügi başum altından alup gördüm ol kemük dizden aşaġa varınca bir ulus adam kemügidür meger ol maḳām-ı ʿālī şühedā mekānı imiş bildüm ki gördügüm ʿasker

[218] Ve ʿalī şehīdüŋ pederi görmesidür.
[219] Ebū Zīd bir gün Saʿīd adlu bir kimse ile bulışup yemek yimedüġini ve içmedüġini beyān.

zümreʾ-i şühedānuŋ āş̱ārıdur andan ḳalḳup ṣabāḥ olmadın bir ṭaġ cānibine revān oldum ki ol ṭaġda kendümi pinhān ideyüm ḳaçan ol ṭaġa dāḫil oldum yine bir ʿaẓīm ʿasker gördüm yanumdan geçdiler ekş̱erī ṣavt-ı āʿlā ile bu āyet-i kerīmeyi tilāvet iderlerdi *inne'llāhe eşterā mine'l-müminine ve emvālehüm bi enne lehümü'l-cenneten yukātilüne fī-sebīli'llāhi*[220]

(49[a]) ve baʿżıları bu āyet-i kerīmeyi tilāvet ve ṣavt-ı zībā ile ḳırāt eylerdi *velā tehsebenne ellezine kutilü fī-sebīli'llāh emvāten bil ahyāün ʿinde Rabbihim yurzekun*[221] ve bi'l-cümle envāʿ-i tahlīl ü tesbīḥ ile ol gürūh-ı maġfūr yanumdan geçüp mürūr eylediler bunlaruŋ ʿaḳiblerinden bir atı aḳsaḳ kimesne geldi ol daḫı hem-cinān tilāvet-i Ḳur'ān eylerdi andan suāl itdüm bu ne ʿaskerdür ve ḳanḳı diyārdan gelürler didi aŋa suāl itdüm senüŋ atuŋ niçün aḳsaḳdur didügümde cevābında didi ki atımuŋ bahāsından üç altun borcum ḳalmış idi ḳudretüm var iken edā ve dīnüm ḳażā itmedüm anuŋçün Ḥaḳ Celle ve ʿAlā sāir şühedādan merātibüm adnī eyledi bunlaruŋ merātibine irişmege dermānum yoḳdur didi ben aytdum inşāʾallāh dār-ı İslāma gelürsem ḳanḳı diyārda olduġumuŋ ḫaber vir varayum ben dīnümi edā ideyüm didügüm birle altından atı ḳuş gibi uçup yoldaşlarına yetişdi ve girü benden yaŋa teveccüh eyledi ve beni ardına alup küffār vilāyetinden çıḳarup on günlük yolı bir sāʿatde kendü seherine getürüp evin gösterdi ve aytdı ḫatunuŋ adı falānedür benden selām (49[b]) eyle ve aŋa benden ḫaber vir evimüŋ falān yerinde ve gūşesinde beş yüz filori defn eylemişüm çıḳarup üç filori atum bahāsın edā ve borcum ḳażā eylesün diyü vaṣiyet idüp kendüsi fī'l-ḥāl ġāyib oldı çün ṣabāḥ oldı ol ḫatunı çaġırup ol şehīdüŋ selāmın digördüm ve vaṣiyetin taḳrīr eyledüm ol ḫatun içerü ʿazm eyledi varup didügi yerden beş yüz altunı çıḳarup üç altun defīn edā eyledi baŋa daḫı on altun taṣaddūḳ idüp anuŋla şehre geldüm ol zamāndan berü dünyā ṭaʿāmını yiyüp hergiz dünyā ṣuyın içmedüm ve ḫāṭırıma daḫı gelmez olan ol şehīd-i pākuŋ żiyāfetinden ḳalbüm mesrūr ve göŋlüm pür-nūr olup niʿmetimüz göŋlümüz ḥalāveti aġzumda ve ṭoḳluġı ḳarnımuzda bāḳīdür didi **Ḥikāyet** medār-ı serḥad-i nuṣret- şiʿār yaʿnī sektüvār-ı güzīnde ilā Ḳaṭārda medfūn olan merḥūm u maġfūr Sulṭān Süleymān ʿAleyhi'r-raḥmetü ve'l-ġufrān türbe-i şerīflerinde vāʿiẓ ü nāṣūḥ olan ḳadvetü'l-ʿulemā el-vāṣılīn ʿumdetü'l-fużalā el-kāmilīn sālik-i mesālikü'l-yaḳīn hādīü'l-ḫalāyıḳ-ı ecmaʿīn Mevlānā Şeyḫ ʿAlāʿaddīn raḥmetu'llāhu ʿaleyhe ʿimād-ı cihādında Mesālikü'l-Īrād nām kitābında

[220] "Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler." Kur'an, Tevbe, 9/111.
[221] "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma, bilakis onlar diridirler.", Kur'an, Al-i İmran, 3/169.

(50[a]) bu ḥikāyeti naḳl ider[222] Baṣra şehrinde bir ṣāliḥa ve ʿāide ḫatun var idi ve anuŋ İbrāhim adlu bir maḥbūb ve gül-i ḫandan-ı tāze civān oġlı var idi Baṣra ḳurbında bir ḳalʿaya siyeh-rū müstevlī vü ġulūvv idüp muḥāṣara itmişler idi ʿabdü'l-vāḥid nām vāʿiẓ minbere çıḳup ḫalḳı ġazāya taḥrīk ü tertīb idüp ḥūrīler vaṣfın ve şühedā fażīletin naḳl idüp aytdı **beyt**

Gözin gün görse virmezdi żiyā

Talʿatın görse ḳamer andan eylerdi ḥayā

Neṯr diyü evṣāf-ı cevrüŋ naḳl eyledi İbrāhimüŋ anası ol meclis-i naṣīḥatde ḥāżır idi fī'l-ḥāl yerden ḳalḳup aytdı ey fāżıl-ı dīn ve ey nāṣıḥ-ı müslimīn ol vaṣf eyledügüŋ cāriyeyi benüm oġluma on biŋ altun mehr-i muʿaccel ile nikāḥ eyle didi ve yerinden ḳalḳup on biŋ altun ile ol tāze civān ve gül-i ḫandān oġlını vāʿiẓe teslīm itdi senüŋle bile ġazāya çıḳsun ola ki Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā duʿāmı ḳabūl ve ḳurbānımı mevṣūl idüp oġluma şehādet müyesser eyleye ve atasına ve anasına şefīʿ ola didi yār-ı nidāsı (50[b]) Baṣranuŋ ʿulemāsı nefīr-i ʿām olup ġazāya teveccüh eylediler ol tāze civān u maḥbūb zibānuŋ vālidesi oġlına bir kefen bile virdi ve aġlaya aġlaya gözlerin öpüp duʿā eyledi ki Ḥaḳ Teʿālā dünyāda artıḳ bizi cemʿ itmeye illā kendü dīvānında cemʿ eyleye diyü oġlını ġazāya terġīb itdi çün ġāzīler düşmāna mülāḳī oldılar evvel ḥamle ḳılan ol tāze civān idi ʿasker-i İslām bi't-tamām cūşa gelüp cümle ḥamle ḳıldılar ol gül-i cinān ve lāyıḳ-ı ḳurbān tāze civān şühedā oldı ġāzīler düşmen-i dīni perīşān idüp manṣūr u muẓaffer Baṣraya yine rücūʿ ḳıldılar ḫalḳ istiḳbāle çıḳdı ol ṣāliḥa ḫatun şehīdüŋ anası ayaġu varup vāʿiẓe ḫiṭāb ḳılup aytdı ey vāʿiẓ-i ehl-i dīn ḳurbānum maḳbūl ve hediyyem mevṣūl oldı mı ol vāʿiẓ-i ehl-i yaḳīn luṭfla cevāb virüp senüŋ oġluŋ ehl-i cinān ve Ḥaḳ yolında ḳurbān oldı diyicek ol ḫatun aytdı el-ḥamdüli'llāh Ḥaḳ Teʿālā beni nevmīd eylemedi ve ḳurbānumı ḳabūl idüp redd eylemedi ḫalḳ-ı ʿālem bu ḥāle taʿaccüb idüp ḥayrete ve dehşete düşdiler yine ol vāʿiẓ-i fāżıl u nāṣıḥ-ı kāmil yār-ı nidāsı minbere çıḳup

(51[a]) şühedā-i fażīletin ve ġazā derecātın naḳl iderken ol ḫatun meclise gelüp aytdı ey vāʿiẓ-i dīn bu gice rūyāmda oġlı gördüm bir ravża-i ḫażrāda ve ḳubbe-i āʿlāda vaṣf eyledügüŋ ḥūrīlerle ʿıyş u ʿişretde ve ẕevḳ u ṣoḥbetde oturup beni göricek aytdı yā ammī mührüŋ maḳbūl ve ʿarūsuŋ mevṣūl olup baŋa ol ḳadar iġrāz u ikrām oldı ki ol vāʿiẓ-i dīn vaṣf u taʿrīf eyledügünden biŋ ziyāde derecāt buldum didi ehl-i meclis bu ḫayr-ı mübaşşereyi işidüp vāle vü ḥayrān ḳılup her biri ʿan żamīmü'l-cinān ġazāya raġbet

[222] Ṣāliḥā ḫātunūŋ oġlı şehīd olduġı.

gösterdi **Ḥikāyet** zümre-i şühedānuŋ aġreb-i menāḳıblarından biri oldur ki bu ʿabd-i bī-miḳdār ser-ḥadd-i nām-dārdan Kapşüvār nām ḥişār-ı üstüvārda bir bölük ġuzāt-ı düşmen şikār ile Çāḳān nām ḥarbi ḳalʿanuŋ altına ilġār eyledük ki ḳalʿa-i mezbūrede sākin olan kilāb-ı ʿaḳūr ve ehl-i fücūrı pusuya çeküp aŋsuzdan bunları ḳātl-i ʿāmm idüp bir nām eyleyevüz ḥikmet-i Settār u meşiyyet-i kird-gār ile küffār-i cehennem-medār ehl-i İslāmuŋ işbu efkārından ḫaberdār olıcaḳ bizden muḳaddem anlar ol pusuya girecek (51[b]) mevżiʿe girüp pusu ḳomışlar ve biz kayd-ı aʿdā-i bāṭıldan āḳıl iken dört yanımuz almışlar el-ḳıṣṣa melāʿīn cehennem mekīn ḳaṣd-ı ġuzāt ehl-i dīn idüp ol ḳavm-i şūm üzerimize hücūm eyleyicek ser-ḥadd-i nām-dāruŋ ġuzātı ve bilād-ı celīlü'l-aḳṭāruŋ kemātı şīrāne dögüşler ve dilīrāne revişler idüp muḥārebe ve muḳāteleye başladılar ve küffār-ı bed-kirdāruŋ başlarına āl ile çoḳ iş işlediler ve bi'l-cümle Suçin nām ḳalʿanuŋ fārislerinden Dīvāne Ḥüseyin[223] dirler bir merd-i çābuk-süvār dilāverlük ile nāmdār ve tamām-ı şecāʿat ile iştihār bulmış ve ḥayāt-ı mecāzīden el yumış ġāzī idi ḥikmet-i Ḫudā ile bir kāfir-i ʿanīd ol ġāzīyi şehīd eyledi henüz kendü başın eline alup ve üç ayaḳ ilerü yüriyüp şehīd olduġı mekān gelicek arḳası üzerine düşüp niçe zamān ḥareket-i lisān eyledüġün müşāhede eyledük ol saʿīdi şehīd iden pelīd bāzū-yı ḳuvvet ile saʿy u diḳḳat eyledi ki ol şehīd-i mübāregüŋ başın alup götüre meʿlūn-ı mezbūr her ne ḳadar bāzū-yı zor eylediyse hergiz ol şehīdüŋ mübarek

(52[a]) başın alup götürmege dermān u imkān idemedi ḥattā maʿreke-i ḳıtāl ṣavulduḳdan ṣoŋra bu bende-i bī-riyā fārisler aġası olan Muḥammed aġa nām ġāzī ile ol şehīd-i saʿīdüŋ başın alup cesed-i laṭīfi ile defn eylemege iḳdām-ı tām eyledük anuŋ elinden hergiz başın alup yerinden kaldurmaġa imkān olmadı āḫir kār-ı Ḳerevetine nām ḫarābe ḥişār öŋünde defn eyledük Ḥaḳ Teʿālānuŋ bu ḳudret ü ʿaẓametine şükr bildüm ki Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet şehādet ile rıḥlet idenler ḥaḳḳında vaʿde itdügi iḥsān-ı firāvān ve niʿmet-i bī- pāyān māṣadaḳı ẓuhūr eylemişlerdür **beyt**

Ḥaḳ yolında cān viren ölmez şehā

Ḥaḳ ḥayāt-ı bāḳiyi virür bahā

Menāḳıb-ı ṯānī dārü'l-ġuzāt ve'l-mücāhidīn

Maḥrūse-i Budinde bu turāb-iḳdām seccāde-i Resūl ʿAleyhi's-selāmda ḫıẕmet-i niyābet üzere iken ṭoḳuz yüz seksen beş tārīḫinde Peşte ḳālʿasınuŋ taʿmīri lāzım gelmegin merḥūm

[223] Dīvāne Ḥüseyinüŋ şehīd olup başını götürdüġi.

u maġfūrla ġarīḳ-i deryā-yı ġufrān Budinde maḳtūl olan Vezīr Muṣtafā Paşa lāyıḳ-ı cinān bu bende-i nā-tüvān u ʿabd-i bī- imtinānı ol zamān daʿvet idüp emr (52[b]) ü fermān eyledi ki ḳalʿanuŋ dīvārına münāṣṣıl olan ḫāneler ḳamʿ u ḳalʿ olınup fuḳarā vü żuʿafāya ẓulm itdürülmemek eceliçün taʿmīr ü termīmine bu ʿabd kimini taʿyīn eylemişler idi ḥikmet-i Rabbü'l-ʿizzet ile ol ḳālʿa temeline[224] mübāşeret olınduḳda zīr-i zemīn içre nihān olmış üç nefer-i şühedānuŋ merḳad-i laṭīfleri ʿiyān olup vücūd-ı pür-nūrları keşf olınduḳda ol mesned-nişīn bār-gāh-ı āʿlā vü rāḥat-ı güzīn cennet- meʾvī olan şühedānuŋ henüz mübārek başları beden-i laṭīflerinden ayrılmış gibi ḳānlar revān ve kiminin başında ḳılıç yāresi olup ḫāk ü ḫūn içinde ġalṭān ve ābidân-ı merġūbelerinden nūr aʿyān olup tāze-i civān ve gül-i ḫandān gibi yaturlardı meger Bālī aġa dimekle meşhūr bir ġāzī ḥayāt-ı mecāzīden el yuyub ol diyārda cihād-ı mevḳūr ile meẕkūr ve altmış yıldan berü şehādet saʿādetiyle mesrūr olup iki nefer yoldaşı ile Ḳara Hersek nām sek muḥārebesinde şehīd olup medfūn olmışlar ol üç nefer şehīdüŋ vücūd-ı laṭīflerin çıḳarup muḳāber-i müslimīnden bir maḳām-ı münīfde defn idüp ʿalāmet

(53[a]) içün eṭrāfına ḫendeḳ çekildi ale'l-ān mezār-ı şerīfleri şühedā maḳāmında ʿiyān u mübeyyīnden ẕikr olınan maḳām-ı saʿādet encāma semādan nūr nāzil olup hevādan tesbīḥ ü tehlīl āvāzı istimāʿ olınduġın ol diyāruŋ aʿyānı rivāyet ü ḥikāyet eyledüklerinden ġayrı merḥūm u maġfūrla Üveys Paşa Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe ibdā Eyālet-i Budine vālī olduḳları zamān bir gice nā-gümān serāy-ı sürūrlarında otururken semādan bir nūr ʿiyān olup direk gibi ol meḳāber-i şühedānuŋ üzerine īṣār u niṣār olduġın ʿaynen müşāhede eyledüm diyü rivāyet ü ḥikāyet eyledügin ol diyāruŋ ṣaġār u ḳibārına maʿlūmdur **Ḥikāyet[225]** Ḥaḳ yolında şehīd olanlaruŋ cesedin ḥaşerāt-ı arżdan eger ḥayvān ve eger zemīn yiyüp ziyān irişdürmek iḥtimāli degüldür ve ilā yevmü'l-ḳıyām çürimez tāze civān gibi yüzleri münevver ṭurur ḳaçankim ḳıyāmet olup ʿāmme-i maḥlūḳāt ve ḳāffe-i mümkināt ve cümle-i ḥayvānāt u ḥaşerāt maḥşerine gelüp cümleten enbiyā-yı ʿaẓām Ṣalavātu'llāhu ʿAlā Nebiyyinā ve ʿAleyhim ilā yevmü'l-ḳıyām Ḥażret-i Melikü'l- ʿallām ḳalbine yüzlerin ṭutup yā Rab nefsī nefsī diyü (53[b]) herkes kendü nefs-i nefīselerin isteyüp *yevme yefiru'l-merʾü min ahīhi ve ümmīhi ve ebīhi*[226] medlūl-i şerīfince oġul atadan ve ata oġuldan ḳarār ve her biri emr-i Perverdigārına mubaḥḥar ola diyü inẕārda ve şiddet-i ḳıyāmetüŋ ḫavfında iken Ḥaḳ yolında şehīd olanlar meydān-ı ʿaraṣāta ve mekān-ı ḳıyāmete gele kiminüŋ başları ellerinde ve kiminüŋ ḳılıcları boġazında ḥamāil olup yaralarından

[224] Şühedānuŋ yer içinde ḥayy bulunduġı.
[225] Evṣāf-ı şühedā-yı fāzıluŋ ve demlerinüŋ güzel misk-i ʿanber gibi kokusı ve birbirleriyle tekellümleri.
[226] " İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından...", Kur'an, Abese, 80/34-35.

ḳanları revān olup envāʿ-i sürūr ile Rabbü'l-ʿizzetüŋ ḥużūrına geleler ve ḳanlarından misk ḳoḫusı şol mertebe sirāyet eyleye ki meyʿ-i ehl-i ʿaraṣātuŋ dimāġı misk rāyiḥasından muʿaṭṭar ola nitekim Ḥażret-i Risālet ve şefīʿ-i ümmet Ṣalavātu'llāhu ʿAleyhe bir ḥadīṯ-i şerīfinde buyurur ʿan Ebī Hüreyre raḍıya'llāhu ʿanha ḳāl-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *mā min meklümin yüklemü fī-sebīli'llāh illā cāe yevme'l-kıyāmeti ve kelmühü yedmī ellevnü levnü demin ve'r-rayhü riyhü miskin*[227] diyü ḥadīṯ-i şerīf Ebī Hüreyreden mervīdür yaʿnī Allah Resūli buyurdı bir pārelenmiş ola illā ol kimesne ḳıyāmet güni gele ḳanı damlaya rengi ḳan rengi gibi ola ve ḳoḫusı misk ḳoḫusı gibi ola maḥşer yerini muʿaṭṭar ḳıla diyü buyurdı ve şehīd olanlar ḳıyāmetüŋ şiddetin ve miḫnetin hergiz görmeyeler maḥşer yerinde ṣaf ṣaf

(54[a]) oturup sürūr-ı ṣafā eyleyeler ve birbirine dünyāda iken eyledükleri ġazāları ḥikāyet eyleyeler ki falān yerde varup böyle ġazā eyledük ve falān zamānda ve falān maḥalde böyle muḥārebe eyledük diyü birbirlerine aḥvāllerin ve vāḳīʿ olan ḥāsb-i ḥallerin ḥikāyet eyleyeler nitekim yuḳaruda ḥadīṯ-i ṣaḥīḥ ile rivāyet olınmışdur

Menāḳıb-ı ṯāliṯ ṭarīḳ-i Ḫudā

Ve rāh-ı Resūl-i kibriyāda cān u başların fedā idenlerüŋ biri daḫı bilād-ı Üngürüsüŋ āb-ı rūyı Peçevī nām ḳalʿa-i dilcūya tābiʿ Ḳerevetine ḳalʿasınuŋ ġāzīleridür ki maġfiret-i ʿunvān merḥūm u maġfūrla Sulṭān Süleymān Ḫān eskine Allah Teʿālā fī dārü'l-cinānuŋ zamān-ı saʿādetlerinde Peç Ḳralının vezīr-i pür- tezvīri olan Peremi Petri nām laʿīn-i bed-āyīn bī-nihāye niçe ʿaskeri ile ḳālʿa-i mezbūreye müstevlī olup üç yüzden mütecāviz ġuzāt-ı İslām ḳaṣd-ı intiḳām içün cünūd-ı küffār-ı żelālet-encāmuŋ üstine at ṣalup altmış biŋden ziyāde süvār u piyādelerin birbirine ḳatup bir mertebe küffār-ı ʿanīd ile ḥārb-ı şedīd itmişler ki ol müslimān ġāzīlerüŋ cümlesi şehīd olup (54[b]) ancaḳ bir müslümān şühedā arasında kendüsin pinhān eylemiş sāir ġuzāt-ı ṭālib-i cennāt ḥasbetenli'llāh şāh-ı şehīdāna ṭarīḳ-i şehādetde hemrāh olup ehl-i cinān oldılar **meṯnevī li müellifihi**

Bir ḳuluŋ olsa muʿīni Muṣṭafā

Bil mücāhid eyler anı evvelā

Ṯāniyen mülk-i cināna şāh ider

[227] "Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyamet gününde yarasından kan akarak Allah'ın huzuruna gelir. Renk, kan rengi, koku ise misk kokusudur.", Nevevī, age. Cilt:2, Hadis no: 1298, s.198.

Kerbelā Sulṭānına hem-rāh ider

İmdi ey ṭālib-i didār-ı raḥmānī ve ey rāġıb-ı esrār-ı Rabbānī Ḥaḳ yolında ġazā vü cihād idüp şehīd olanlaruŋ merātib ü ṣafāsın ve kendü mekān u maḳāmlarında fevt olup rıḥlet eyleyenlerüŋ şiddet ü cefāsın çün semiʿ-i cān ile istimāʿ ve dīde-i cinān birle ışfā eyledüŋ sermāye-i ʿömrüŋ vürūd nukūd-ı ḥayātuŋ elde mevcūd iken ḥayāt-ı bāḳīye ve saʿādet-i ebediyyete vāṣıl u dāḫil olmaġa saʿy-ı cemīl ü ihtimām-ı cezīl eyleyesiz tā kim ʿindul'llāh ve ʿindu'r-resūl muʿāteb u mesūl olmaḳdan ve ġazāb eylemeden ḫalāṣa mecāl ola[228] ve daḫı ġuzāt-ı mücāhidīn ve ümmet-i Ḥażret-i Seyyidü'l-mürselīn olanlar iḳdām u iḥtimāmlarında taʿallül-i tekāsül idüp küffāruŋ galebesinden ve kendülerinüŋ bozulmasından ḳorḳup ibrām u iḳdāmda ḳuṣūr eylemek ʿaẓīm ḫaṭādur zirā Ḳurān-ı ʿaẓīmü'l-ʿünvānda bürhān-ı ḳaṭıʿ vardur müslümānlardan

(55[a]) az olup ṣabr iden ġāzīler küffār-ı ḫāk-sāruŋ çoḳluġına ġalebe iderler nitekim Ḥażret-i Ḥaḳ Celle Celāle ve ʿamme nevāle ve lā ilāhe gayre bu āyet-i kerīme Ḥażret-i server-i enbiyā ve pādişāh her dü-serāya gönderüp buyurmışdur *yā eyyühennebiyyü ḥarradi'l-müminine ʿale'l-ḳıtāli in yekün minküm işrüne sābirune yaglibü miʾeyteni ve in yekün minküm mietün yaglibü elfen minellezine keferü biennehüm ḳavmün lā yefḳāhüm*[229] *elāne ḫaffefe Allahu ʿanküm ve ʿalime inne fiküm zaʿfen fein yekün minküm miatün sabiretün yaglibü mieteyni ve in yekün minküm elfün yaglibü'l-bi-izni'llāhi vallahü meaʿü's-sabirün*[230] yaʿni yā Muḥammed ḳanidür müʾminleri ḳıtāl üzerine eger sizden ṣabr ider yigirmi kimesne olursa iki yüz kāfir üzerine ġalebe ider iki yüz olursa iki biŋ kāfire ġalebe eyler ilānu'llāh Teʿālānuŋ iẕniyle Allah Teʿālā ṣabr eydiler pes dīde-i baṣīret ve ʿayn-ı ʿibret ile naẓar eyle ki Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzetine keyfiyet eyle Resūlu'llāh Ḥażretlerini müʾminleri ḳıtāl üzerine ḳandurmaġa ne mertebe emr-i mübālaġa ile ḳandurmaḳdur ki şarṭ ile ẕikr eyler bir müslimān-ı ṣābır on kāfire ġalebe ider s̱āniyen ḳulları zamānında cemāʿat-i müslimīn ṣabr iderlerse biri on kāfire ġalebe ider ve żuʿafāları zamānında Allah Teʿālānuŋ (55[b]) ʿitābı ile biri ikiye ġalebe ider bundan ṣoŋra beyān buyurur zümre-i küfre bir ḳavmdür ki anlaruŋ maġlūb olup bu zülemālarına ve ihānetlerine sebeb Allah Resūline īmān getürmeyüp anlar ümmet-i Muḥammed gibi ġazānuŋ faẓīletin ve şehādetüŋ derecāt u

[228] ʿAsker-i İslāmuŋ ḳalīli küffār-ı ḫāk-sāruŋ leşkerine ġālib firār idilmemesi.
[229] "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler, eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.", Kur'an, Enfal, 8/65.
[230] "Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir.", Kur'an, Enfal, 8/66.

ḥasenātın aŋlamaduḳlarındandur müʾminler s̱ebāt gibi olamazlar Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ol necm-i hidāyet ve ʿilm-i ʿināyet Ḥażret-i Ḥamzayı ġazāya gönderdi otuz atlu ile Ebū Cehl ile olan üç yüz atluya doḳunup ceng itdiler aṣḥāb mutażaccır oldılar niçe müddet geçdükden ṣoŋra tasniḥ olınup bu ikiye taḥḳīḳ buyurıldı baʿżılar işitdiler ibtidā-yı İslāmda ʿasker-i İslām āzā olup ehl-i İslām çoġalıcaḳ taḥḳīḳ āyeti nāzil oldı yāḫud çoḳluḳlarına iʿtimād eyleyüp tevekküllerinde fütūr olduġıdur kah olur ...[231] muḳāvemet idemez ve yüzi biŋe muḳāvemet ider...[232] daḫı böyledür baʿżı aḳall ü eksere muḳāvemet ider Tefsīr-i Keşşāfda aydur evvelen ve s̱āniyen eḳall ü eks̱eri tekrār eyledügi ḳıllet ü keş̱retde ḥāl bir olduġına delālet ider Siyer-i Kebīrden Şemsü'l- Ümmet Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe aytdı bu ḥadīs̱-i şerīfi rivāyet ve Allah Resūlinden

(56[a]) ḥikāyet ider ḳālü'n-nebī Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem[233] ḫayrü's-sahābeti erbaʿatün ve hayrü's-serāya erbaʿü miʾetin ve hayrü'l-cüyūşı erbaʿatü ālāfin velen yuġlebe iş̱nā ʿaşer elfen min kılleti[234] yaʿnī ḫayrlu aṣḥāb dörtdür ve ḫayrlu ʿaskerüŋ bölügi dört yüzdür ve ḫayrlu cüyūş dört biŋdür ve ehl-i İslāmdan olup Allah Resūline ṭābiʿ olanlardan īmānların iẓhār idenler on iki biŋ çeri olsalar maġlūb olmazlar pes bu ḥadīs̱-i şerīf delīldür cünd-i küffār-ı hezīmet -şiʿār her ne deŋlü mübālaġa olsa ḳaçan ʿasker-i İslām bu miḳdāra yetişe maġlūb olmazlar ġālib olurlar ḳarār idenler Allahu Teʿālā...[235] kelām-ı şerīfine ve Resūl ʿAleyhi's-selāmuŋ ḥadīs̱-i münīfine iṭāʿat itmiş olur elʿibād bi'llāhu ʿaẓīm...[236] müʾminlerüŋ üzerine kāfirlerüŋ ġalebe...[237] ʿasker-i İslām on iki biŋ olsa küffār-ı bed-sīret ne deŋlü keş̱ret üzere olup mübālaġa olsa biʿināyetullāhu Teʿālā ehl-i İslām ġalebe eyler bu bābda ḳıṭʿā-i tereddüd ḫaṭādur Ḥażret-i Ebī Vaḳḳāṣ raḍıya'llāhu (56[b]) ʿanha bu ḥadīs̱-i şerīfi rivāyet eyler ʿan Ebī Vaḳḳaṣ raḍıya'llāhu ʿanha *lā yezālü'l-ġarb ẓāhirīn ʿile'l-Ḥaḳ ḥattā taḳavmü's-sāʿat el-mirā' mine'l-ġarb el-ceddi ve'ş-şevke ve yā ehlü'l-cihād*[238] yaʿni ehl-i cihād nāil olmazlar küffāruŋ üzerine ẓāhir olup ġalebe itmekden ḳıyāmet ḳopunca baʿżılar aytdı ġarbdan murād cedd ü şevketdür ve baʿżılar ehl-i cihāddur didiler ve bir ḥadīs̱-i şerīfde daḫı ol iki cihānuŋ güneşi Ḥażret-i Aḥmed Ḳureyşī Ṣalavātu'llāhu ʿAleyhe ve Selleme yā yezālü'n-nās min ümmeti ẓāin ḥattā yeʾtehüm emru'llāh bu ḥadīs̱-i şerīfi

[231] Mürekkep silinmiş olduğu için okunamamaktadır.
[232] Mürekkep silinmiş olduğu için okunamamaktadır.
[233] Ḥadīs fī ḥakkü'l-ceyş ü ḫayrehüm.
[234] "(Yolculukta) arkadaşların en iyisi dört kişiden oluşandır. Askerī birliklerin en iyisi dört yüz kişilik olandır. Orduların en iyisi ise dört bin kişiden meydana gelendir. Mevcudu on iki bine ulaşan ordunun mağlup olması sayı azlığından değil başka sebeplerdendir.", Nevevī, age.. , cilt:2, Hadis no:963, s.23.
[235] Mürekkep silindiği için okunamamaktadır.
[236] Mürekkep silindiği için okunamamaktadır.
[237] Mürekkep silindiği için okunamamaktadır.
[238] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

Muġīre bin Şuʿbe rivāyet ider yaʿnī benüm ümmetüm zāil olmazlar ġālib olmadan emru'llāh gelince yaʿnī ḳıyāmet ḳopunca buyurdı nitekim ve addu'llāhuŋ ṣıdḳı āl-i ʿOṯmāniyyeden selāṭin-i ṣālefenüŋ ġazāsında müşāhiddür **Ḥikāyet** Mevlānā Muḥyi'd-dīn Ḳaramānī ki merḥūm ġāzī Sulṭān Murād Ḫanuŋ ʿulemā-yı ʿaẕametinden Ravżatü'ṣ-Ṣühedā nām risālesinde rivāyet ider seyyidü'l-ġuzāt Sulṭān Murād Ḫan ʿAleyhi'l-maġfiret ve'r-rıḍvān Varna ġazāsında vāḳiʿ olan muḥārebesin beyān itmiş ol muḥārebede ʿasker-i İslām münhezim

(57[a]) olup müteferriḳ oldılar ḥattā Sulṭānü'l-mücāhidīn yanında yayadan ve atludan az kimesne ḳalmış idi ekṣerī ḳaçup firār ve her biri birer kenār iḫtiyār eylemişler idi küffār-ı ḫāk-sār elli biŋden ziyāde atlu ve piyāde ile Sulṭānü'l-ġuzāt ve'l-mücāhidīn iḥāṭa eyleyüp ʿasker-i müslimīn cümleten helāk olmaġa ḳarīb ḳılmışlar idi lakin Ḥażret-i pādişāh āyīn-i cem kendü yerinde ṣābit-ḳadem olup ṭayanmaġile küffār-ı ḍelālet-āṣāruŋ üzerine fırṣat u nuṣret buldı ve bu ẓafer maḥaḳḳaḳ u muḳarrer ʿināyetu'llāh-ı dīn ḳavīmüŋ ve şerʿ-i mübeyyinüŋ teʾbīdī olmışdur ve manṣūr u muẓaffer olan Sulṭān Murād Ḫan[239] dimiş ki mesel atlar ol cengden ḳaçup çünki firār eylediler düşmen-i dīn yanumda olan leşker-i muvaḥḥidini iḥāṭa eyleyüp inhizām-ı ʿasker-i İslāma muḳarrer olduḳda benüm daḫı ḳalbime şeyṭān aġu vü ilḳā eyledi ki ne ṭurursın başını alup bir cānibe firār ve terk-i diyār eyle diyü vesvese-i şeyṭāniyye baŋa lāyıḳ -ı Ḥaḳ olıcaḳ fī'l-ḥāl cānib-i Ḥaḳdan ilhām ve baŋa bu yüzden iʿlām olındı ki eger bu maʿrekeden ḳaçup asyāf-ı (57[b]) ʿuṣātdan ḫalāṣ olursuŋ küllī ġuzātı ḳatl iderler ve cemīʿ-i müslimīn ü müslümātı ve meşāyıḫ u sādātı bi't-tamām ḳatl-i ʿām iderler ve ʿulemā-yı ʿiẓāmı ve Ḳurān-ı ʿaẓīmü'l-ʿünvānı ateşe yaḳarlar ve bu deŋlü cevāmiʿ vü mesācid iḥrāḳ -ı bi'n-nār ve tārumār olurlar imdi benüm yüz biŋ cānum olursa daḫı dīn-i mübīn ve Ḥażret-i Sulṭān-ı Güzīnüŋ uġurına fedā olsun didüm ve Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzete niyāz ve'l-temās eyledügüm gibi Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḳalan ʿasker-i İslām ile iḳdām u ihtimām eyledügüm gibi küffār-ı bed-kirdār ve füccār-ı şeḳāvet-āṣāruŋ ʿaskeri ḫun-rīz alayı gibi ṣaḥrālara dağılup firār ve gūşe-be-gūşe ḳaçan tār-mār olup ṣıġār u kibārı ṭuʿme-i tıġ-ı āb-dār ve kimi esīr ü giriftār oldılar **Ḥikāyet**[240] ve ḥālā pādişāhum olan Sulṭānü'l-berrīn ve ḫaḳanü'l-baḥreyn ḫādimü'l-ḥarameynü'l-şerīfeyn ṣānī-i İskender-i Ẕülḳarneyn Sulṭān Meḥmed Ḫan İbn-i Sulṭān Murād zādu'llāh salṭanatına baʿdetü'l-evtād sene-i ḫamis baʿdü'l elf tārīḫinde ol nihād ġazā vü cihād içün Egri nām ḥiṣār-ı üstüvārı feth ü tesennüc

[239] Sulṭān Murāduŋ tekerrür ü ṣebāt ile duʿā dileyüp küffār kaḥr olması.
[240] Sulṭān Mehmed Ḫan-ı ṣānīnüŋ duʿā ile küffāruŋ itlāfına sebeb oldugı.

(58[a]) ve fırḳa-i küffār-ı ehl-i nārı şemşīr-i ẓafer teʾsīri ile beʾisü'l-müyeṣṣer eylemek ḳaṣdına fī-sebīli'llāh ʿazm-i rāḥ itdükde ḳral-ı merdūduŋ cünūd-ı maṭrūdı muḥārebesinde daḫı bu minvāl ü ʿadlu'llāhuŋ ṣıdḳı ẓuḥūr itdügi ʿāmme-i nāsuŋ maʿlūmı ve keffeten enāmuŋ mefhūmı olmaġın bu ʿabd-ı bī-miḳdār iḫtiṣār üzere işʿār eyledüm meṣelā küffār-ı ehl-i nār ve ṭāʾife-i eşrār şol ḳadar nefīr-i ʿāmm ve ihtimām-ı tām eylemişler idi ki ʿasker-i İslām inhizām bulmaḳ ṣaddinde iken Ḥażret-i Sulṭānü'l- ġuzāt ve'l-cāhidīn abdu'llāh salṭanatına ilā yevmü'd-dīn Ḥażret-i Ḫudā-yı Rabbü'l-ʿālemīnüŋ bār-gāh-ı aʿlālarına yüzin ṭutup aytdı ilāhi eger bir avuc ümmet-i ʿAleyhi's-selāmı yeryüzinden emr ü fermān bār-gāh-ı ʿaẓamet-i kibriyānuŋdur ve eger bir bölük kinhār-ı bī-miḳdār ḳullarınuŋ ḥayātın dileyüp Resūlüŋ maʿcerātın iẓhār u āşikār eylemek emr-i şerīfüŋ oldise luṭf-ı iḥsān dergāh-ı ʿaẓīmü'l- ʿünvānuŋdur diyü ḳāżīü'l-ḥācāt ḳalbine münācāt eyledi ol zamān muḳarreb-i Ḥażret-i Sulṭān ve müşeyyer-i (58[b]) devlet-i ḥāḳān olan Sulṭānü'l-ʿulemā ve müfessirīn-i imāmü'l-millet ve'l-müctehidīn ḥˇāceü'd-dünyā veʿd-dīn Mevlānā Saʿādü'd-dīn Ādemu'llāh Teʿālā ẓılāl-i feżāile ʿale'l-ʿālemīn böyle rivāyet ü ḥikāyet eyledi ki Ḥażret-i pādişāh ẓıll'allāhu ol şehenşāh-ı ʿālem-penāh henüz ellerin yüzine sürmedin ve münācātı pāyānun bulmadın beġāyetu'llāhü'l-mülkü'l-ekber ḳral-ı hezimet eserüŋ leşker-i şeyāṭin rehberi fī'l-ḥāl semm-i semend-i ġuzāt ehl-i ḳıtāle pāymāl oldılar baḳiyyetü's-suyūf olan cünūd-ı ḫāk-sārları daḫı birbirlerine baḳmayup ḳarār eylediler **meşnevī**

Duʿā-ile olur naṣr-ı İlāhī

Duʿādur şehlerüŋ cünd ü sipāhı

Anuŋla irdi maḳṣūda irenler

Dimişler bu sözi rezme girenler

Duʿādur bedreḳa-i ehl-i cihād

Duʿāyı it vesīle-i ictihād

Neşr el-ḥāṣılu'l-kelām Ḥażret-i pādişāh-ı İslām Abdu'llāḥ ḫilāfete ilā yevmü'l-ḳıyām şebāt u devām üzere ṭayanup bünyān-ı merṣūṣ gibi ṭurmaġile Ḥażret-i ḫabāb-ı ʿizzetüŋ ʿināyeti ve Ḥażret-i ḥabīb-i ʿizzet ü şems-i fażīletüŋ muʿcizāt-ı nuṣret āyātı olduġı ʿāmme-i ḫalḳ-ı

ʿālem ve keffe-i ümem Egri ġazāsında ʿaynen müşāhede eylemişlerdür daḫı ġāzīlere sen himmet ü ṣıdḳ-ı niyyet ve ittifāḳ

(59[a]) u meşveretdür ʿasker-i İslām on iki biŋ veyāḫud dört biŋ olıcaḳ[241] bi iznu'llāhu Teʿālā öŋlerine nesne ḫāil olmaz nitekim Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ḥadīṯ-i şerīfinde buyurur *iṯnā ʿaşer elfan min ümmeti len yaġlib*[242] yaʿnī benüm ümmetümden on iki biŋ ʿasker maġlūb olmaz illā meger meşveret itmeyüp iḫtilāf u nizāʿ üzere olalar zīrā ʿadem-i meşveret ve ʿadem-i ittifāḳ ve nizāʿ u iḫtilāf-ı sebeb-i inhizāmdur Ḥaḳ Celle ve aʿlā Ḥabībine ve Resūline meşveret emr eyledi ḫuṣūṣen cemīʿ-i maḫluḳātuŋ ʿaḳlı Ḥażret-i Seyyidü'l-kevnīn ve Resūl-i Rabbü'l-ʿālemīnüŋ mübārek yanında bir ẕerre iken yine Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ve *şavirhüm fi'l-emri*[243] buyurdı yaʿnī yā Muḥammed sen aṣḥābıŋa emrde meşveret eyle ve Ḥaḳ Teʿālā müʾmin ḳulların kitāb-ı kerīminde meşveret ile vaṣf eyledi kemā ḳalu'llāhu tebārek ve Teʿālā ve emrühüm şurā beynehüm[244] yaʿnī ehl-i īmānuŋ emri ve şānı ortalarında meşveretdür Ḥażret-i Ḥabībullah Muḥammed Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve āla el-muḳarrebīn İleyhe her emr-i mühimmde aṣḥāb-ı kirāmı ve erbāb-ı ʿaẓāmı ile müşāvere ve müẕākere eylerdi ve bi'l-cümle ġazā yüzinde nizāʿ (59[b]) ve ʿadem-i ittifāḳ ʿalāmet-i nifāḳ ve sebeb-i inhizāmdur Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet kelām-ı mucīẕinde buyurur velā tenazaʿü fetefşelü ve tezhebe rihiküm[245] yaʿnī maḫal-i ġazāda siz nizāʿ eylemeŋ ki bī-iḳdām u bī-cüret olursız ve daḫı rīhgiz yaʿnī nuṣret ü ẓafer yeli üzeriŋüze esmez[246] Ḥażret-i Resūlu'llāh ʿAleyhe ve Sellem ḥadīṯ-i şerīfinde buyurur *innā nasiretü bi's-saba*[247] yaʿnī ben ṣabā yeli ile nuṣret olındum ve rihden murād olınan oldur ki ḳaçan ġuzāt-ı mücāhidīn ittifāḳ u ittiḥād ile ġazā içün teveccüh eyleseler ol zamān Kaʿbe-i mükerreme üstünden bir yıl esrākā nuṣret yeli tesmiyye itmişler feemmā nizāʿ idüp muḫtelif olsalar ol zamān nuṣret yeli esmez ve ʿasker-i İslāmda iḫtilāf u nizāʿ kāfirler ṣıfatıdur zīrā Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ḥabībine vaʿd itmişdür yā Muḥammed ben kemāl-i ḥikmetüm ve ʿaẓametüm ile ceng maḥalinde ceyş-i küffāruŋ içine ve ḳalblerine iḫtilāf u nizāʿ itdürürem nitekim kelām-ı şerīfinde beyān buyurur velā tenazaʿu fetefşelü ve tezhebe

[241] Dört yā on iki biŋ kişinüŋ ġālib olması.
[242] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.
[243] "İş hakkında onlara danış", Kur'an, Âl-i İmrân, 3/159.
[244] "Ve İşleri aralarındaki dayanışma ile yürür", Kur'an, Şura, 42/38.
[245] "Birbirinizle çekişmeyin, sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletinizle elden gider.", Kur'an, Tevbe, 8/46.
[246] ... şerīfüŋ nuṣḫ-ı ṣabā ile müʿminüŋ nuṣret-i Ḥaḳ olması ve ittifāḳda Ḥaḳḳuŋ nuṣreti ile olması.
[247] "Ben saba yeli ile muzaffer oldum", Zebidî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı*, tercüme: Hanifi Akın, Çelik Yay. İstanbul, 2017. s.224, Hadis no. 558.

rihiküm[248] yaʿnī yā Muḥammed sen kāfirleri cemiʿyyet üzere aŋlarsın ḥāl bu ki anlaruŋ ḳalbi muḫtelifdür ve perīşāndur imdi Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ ʿuluvv-ı ʿināyeti

(60[a]) ve fırṣat u nuṣreti ittifāḳ u ittiḥād üzere olup birbirleri ile müşāvere iden ḳulları ile olduġı muḳarrerdür ve ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde vārid olmışdur Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur benüm ümmetüm mādām ki sünnetüm terk itmeyeler ve maḥal-i ḳıtālde nizāʿ ü iḫtilāf itmeyeler ḳıyāmete dek maġlūb olmayup aʿdā-yı dīnüŋ üzerine nuṣret ve ẓafer bulmaları muḳarrerdür **Ḥikāyet** nitekim Tevārīḫ-i Suyūṭīde aydur Ḥażret-i peyġamber ve şefīʿ-i rūz-ı maḥşer Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem māṭlaʿü'ş-şems ve'l-ḳamer Şām-ı cennet-meşām ḳurbında bir ḳalʿanuŋ fetḥine bir miḳdār ʿasker ricāl-i ehl-i ḳıtāl irsāl idüp ol ʿalem-dār-ı Nebevī ve Rūmuŋ serdārı Ḥażret-i Ebū Eyyüb Enṣārī serdār eyledi ve fenā kim ol ḳalʿaya gelüp müstavlī oldılar ḳırḳ gün eyyām u leyāl ceng ü cidāl eylediler ḳalʿa-i meẕbūrenüŋ bir ṭāşına żarar u ziyān ve fetḥ ü tesḫīrine dermān u imkān itmediler ʿāḳıbetu'l-emr ol maḥbūb eri Ḥażret-i Ebū Eyyüb Enṣārī raḥmetu'llāh meşveret içün aŋa bir aṣḥābı daʿvet eyleyüp aytdı ben Allah Resūlinden işitdüm buyurdı (60[b]) yā Eyyüb benüm ümmetüm mādām ki sünnetüm icrā eyleyeler ilā yevmü'l-ḳıyām nuṣret ile ber-devām olsalar gerekdür didi imdi bizüm içimüzde Ḥażret-i Sulṭānü'l-kevnīn ve Resūl-i Rabbü'l-ʿālemīnüŋ sünnet-i seniyyesi ve ʿādet-i ḥasenesi terk olınmış ne var idügi istiḫbār ve istifsār eyleyicek bir sünnet terk iden ġāzīler[249] meger bir ḳabīle-i ʿArab misvāk sünnetin terk eylemişler idi Ḥażret-i Ebī Eyyüb enṣārī ol cemāʿati iḫżār ve tenbīh-i bisyār eyledi anlar daḫı Ḥażret-i Cenāb-ı ʿizzet dergāhına teb-i ḥarāret ve ḫulūṣ-ı niyyet ile tövbe ve istiġfār idüp Ḥażret-i Resūl kird-gāruŋ sünnet-i şerīfini iḫtiyār eyledükleri gibi be-iʿnāyetu'llāhu Teʿālā aṣḥāb-ı ehl-i ġazā ol ḳalʿa-i āsmān-ı āsāyı fetḥ idüp düşmen-i dīn ve ʿasker-i müşrīkin mihmān-ı serāy-ı siccīn oldılar ve bi'l-cümle şol cemāʿat-i müslimīn ve ʿasākir-i muḥiddīn ki Ḥażret-i server-i enbiyānuŋ sünnet-i ḥasenesi üzere ġazāya müteveccih ve ʿazīmet eyleyeler inşāʾAllahu Teʿālā manṣūr u muẓaffer olmaları muḳarrer ve ḥadīṯ-i muʿteberdür feemmā rāh-ı ġazāda āmāde olan icnād-ı ẓafer-i muʿtād olanlar daḫı ġazā vü cihāduŋ şarṭın ve sünnetin bilmek gerekdür tā kim ġazā idenler ṯevāb-ı

(61[a]) ġazāya vāṣıl ve şehīd olanlar daḫı ḫaṣāil-i şühedāya dāḫil olalar zīrā her ʿibādetüŋ ṣıḥḥati ve ʿindu'llāhu Teʿālā maḳbūl olması şarṭın edā itmekle olur evvelā ġāzī olan iḫvān-ı ḫāliṣü'l-cināna lāzım olan ḫulūṣ-ı niyyet ve ʿulüvv-i himmet ile ġayret-i Ḥaḳ ve iẓhār-ı dīn-i muṭlaḳ içün ġazā vü ḳıtāl eylemekdür nitekim bu ḥadīṯ-i şerīfi Ebū Mūsā el-Eşʿārī

[248] "Birbirinizle çekişmeyin, sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider.", Kur'an, Enfal, 8/46.
[249] Bir sünnet terk iden ġāzīler.

Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet eyler ʿan Ebī Mūsā el-Eşʿarī Radıyallāhu ʿanh *inne āʿrābiyān atī Resūlu'llāh ʿAleyhe ve Sellem feḳāl yā Resūlu'llāh er-recal yuḳātile lilġanime ve'r-recal yuḳātile līd ker feḳāl Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem min ḳātil letekūn kelimetu'llāhu hī el-ʿaliyā fehüve fī-sebīli'llāh*[250] bu ḥadīṯ-i şerīfi Ebū Mūsā el- Eşʿārī rivāyet ider Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellemüŋ ḥużūr-ı şerīflerine bir Aʿrābī geldi selām virüp tevḳīr ü iḥtirām ile aytdı yā Resūl yarār-ı ġanīmet içün muḳātele itse veyā nām içün ve şecāʿati iẓhār içün muḥārebe itse bunlaruŋ Allah yolında ḳanḳısı efḍaldür didi Resūlu'llāh ʿAleyhi's-selām buyurdı şol kimesne ki kelime-i tevḥīd ehl-i küfrüŋ üzerine ġālib ü ẓāhir olmaḳ (61[b]) içün ġazā vü cihād eyleye ol Allah yolındadur didi ġāzīlere ḫāliṣ niyyet ve ʿulüvv-i himmet farżdur tā kim merātib-i ġazā ve derecāt-ı şühedāya vāṣıl u dāḫil olalar Kitāb-ı Ṣaḥīḥ-i Buḥārīde aydur ol şems-i fażīlet ṣāḥib-saʿādet ü ġayret yaʿnī Ḥażret-i risālet ʿaleyhe efḍalü't-taḥiyyat buyurdı ḳıyāmet güninde ibtidā üç bölük ḫalḳı ḥużūr-ı Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzete getüreler biri ʿālim ve biri ġanī ola ve biri ġāzī ola ibtidā Ḥaḳ Teʿālā ol ʿālime aydur ben saŋa ʿilm virdüm ʿilmüŋle niçe ʿamel eyledüŋ ve saŋa iʿṭā eyledügüm ʿilm ü maʿrifetüŋ ḥaḳḳını niçe edā itdün ol ʿālim aydur yā Rab sen kemāl-i ḳudretüŋ ile virdigüŋ ʿilmi ve gönderdügüŋ kitābı ḳullaruŋa taʿlīm eyledüm diyicek Ḥaḳ Celle ve aʿlā her ʿayūbuŋ ve żamīrüŋ ʿālimidür ol ʿālime kemāl-i ʿadl ile cevāb vire yā ḳulum sen kiẕb eylersin saŋa ʿālim ü ṣāliḥ ü nāṣıḥ disünler diyü ʿilm oḳurduŋ dünyāda murāduŋ ḥāṣıl ve didügüŋ merātibe vāṣıl olduŋ cennehheme sürüŋ diyü emr ide fī'l-ḥāl zebānīler yüzi üzere cehenneme süreler yine ġanī kimesneleri getürüp ayda yā ḳulum ben saŋa dünyāda māl-ı firāvān ve künc-i bī-pāyān virdüm

(62[a]) ḥaḳḳın ve şükrin niçe edā eyledüŋ ol ġanī diye yā Rab ṣadaḳalar eyledüm ve ḫayrāta ḫarc eylerdüm Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet aŋa daḫı ḫiṭāb eyleye ki yā ḳulum saŋa dünyāda ṭarīḳ-i seḫāda māhir ve māl-ı mevfūra ḳādirdür diyü nām içün ṣadaḳa vü ḫayrāt eylerdüŋ dünyā dek üzere saŋa nām virdüm diye anı daḫı cehenneme süreler ve yine bir bölük ġāzīleri getüreler Ḥaḳ Teʿālā anlara daḫı suāl eyleye yā ḳullarum ben size ḳuvvet ü ḳudret ve şecāʿat ü şehāmet virdüm benüm düşmenlerüm ile niçe ḳıtāl eylediŋüz diye ol ġāzīler aydalar yā Rab senüŋ yoluŋda ġazālar itdük ve cān u bā-ʿömrin daḫı ḳurbān virüp şehīd olduḳ Ḥażret-i Ḫudā ol gürūh-ı şühedāya ḫiṭāb ü nidā eyleye ki siz dünyāda kendiŋize şecīʿ ü bahādırdur disünler diyü ḳıtāl eylediŋüz benüm yolumda ġazā vü cihād eylemediŋüz diye anları daḫı ṭamuya süreler imdi ey ṭālib-i Ḥaḳ ve ey ġāzī-i muṭlaḳ her aʿmāl ṣıdḳ-ı niyyet ve ḥüsn-i himmet ile ʿindu'llāhu Teʿālā maḳbūl olur zīrā ol pādişāh-ı Rab-i ālā herkesüŋ

[250] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

bī-iştibāh murādın virür ve herkesi niyyeti üzere ber-murād ḳılur şunlar ki dünyāda nām isteyüp nām içün ġazā eyleye Ḥaḳ Teʿālā anı dünyāda (62[b]) ber-murād eyler şol ġāzī-i muṭlaḳ niyyet-i Ḥaḳ üzere ḫulūṣ-ı ḳuvvād ile cihād eyleye yevm-i cezāda ḳat-ender-ḳat ecr ü mükāfātın eyler Ḥaḳ yolında ġazā vü ḳıtāl idenler ḫālişen lücce-i Allāh ġazā eylemek gerekdür zīrā bir ʿameldeki riyā ola ol ʿameli abṭāl eyler ve ṣāḥibin ʿaẕāba müsteḥaḳ ider riyā şirk-i ḫafīdür anuŋçün her āʿmālde ḫulūṣ-ı niyyet vācibdür ammā mücerred ġanīmet içün muḳātele iden ʿindu'llāh şehīd olmaz ve ġazā ṣevābına daḫı lāyıḳ olmaz Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem bunlaruŋ ḥaḳḳında lā-ecrle buyurmışdur ne ṣevāb ve ne ʿiḳāb beyān ḳılmışdur ve daḫı Allah yolında cihād u ġazā eyleyenler ġanīmet malına ḳable'l-ḳısmet ḫıyānet itmeyeler māl-ı ġulūldan be-ġāyet iḥtirāz eyleyeler ḳısmetden evvel bir nesne miḳdārı māl-ı ġulūldan nesne iḫẕā eyleseler ġazā ṣevābına ve şehādet saʿādetine mānīʿdür ve günāh-ı kebāirdendür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Ḳurān-ı ʿaẕīminde buyurur ve *men yaġlül ye'ti bimā ğalle yevme'l-kıyāmeti*[251] yaʿnī bir kimesne ġulūl itse yaʿnī ḳısmetden evvel bir nesne ġazā malından ketm eylese ḳıyāmet güninde gelür ġulūl itdügi nesne ile ve ḥadīṣ-i şerīfinde vārid olmasıdur ġulūl iden kimesne ḳıyāmet güninde gelür alduġı nesne boynına yükledüp

(63[a]) cemʿ-i araṣāt meydānında güşe-be-güşe gezdüreler ve ögince bir menādı ḳabīḥ āvāz ile nidā eyleye el-ʿiyāẕü bi'llāhu Teʿālā Ṣaḥīḥ-i Müslimde Ḥażret-i İbn-i ʿAbbāsdan mervīdür[252] Ḫayber ġazāsında birḳaç aṣḥāb şehīd oldılar Risālet Ṣalavātu'llāhu ʿAleyhe ve Selleme gelüp aytdılar yā Resūla'llāh falan ve falan aṣḥābuŋ şehīd oldı ve bir kimesne içün daḫı şehīd oldı didiler Ḥażret-i Resūl-i Ḫudā aytdı ḥāşā ol kimesne şehīd olmamışdur ben anı bir āteşden ḳaftān içinde gördüm buyurdı ve ol kimesnenüŋ önine varup esbābın gördiler meger māl-ı ġulūlden bir kehte ḳaftān pāresin ketm idüp almış Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ol kimesnenüŋ namazın ḳılmayup ṣāḥābe-i güzīn ḳıldılar ve bir kimesne şehīd oldı cenāzesine buyuruŋ didiler Ḥażret-i server-i kāināt ʿAleyhe efḍalü'ṣ-ṣalavāt anuŋ daḫı cenāzesinden iʿrāż idüp aṣḥābın gönderdi ve buyurdı şimdi ol kimesnenüŋ başında āteşden bir şemle gördüm didi varup onda tefaḥḥüş eylediler meger ġazā malından ḳısmetden evvel bir şemle pāresin alup (63[b]) ketm itmiş ve Bedr ġazāsında bir kimesnenüŋ daḫı cenāzesinden iʿrāż eyledi esbābı içinden māl-ı ġanīmetden bir buncaḳ pāresi bulındı Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi'ṣ-ṣalavātu ve's-selām her kesüŋ namāzın

[251] " Kim hıyanet ederse kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir.", Kur'an, Al-i İmran, 3/161.
[252] Māl ġulūl iden kimse içün şehīd olmadı buyurılması.

ḳılıvirdi lakin[253] ġulūl iden kimesnelerüŋ ve aṣḥāb-ı kirāmın şetm idenüŋ namāzın ḳılmazdı kütb-i muʿteberden mervīdür ġazānuŋ iki farżı vardur biri rükn-i ġazādur ki māl-ı ġulūlden iḥtirāz itmekdür ve biri ḫulūṣ-ı niyyet ve ṣıdḳ-ı himmetdür ve diyār-ı Rūmda baʿżı ṭāife-i malāḥda merātib-i ġazā vü feżāil-i şühedā seleb idüp iʿtirāż ḳılurlar ki aṣḥāb-ı Resūlu'llāh on iki biŋ olmışlar idi niçün ol Sulṭān-ı kevnīn ne şikest vāḳiʿ oldı ve daḫı şehādet-i ʿayn-ı saʿādet ve indu'llāhu ʿizzet ve raḥmet olaydı Allah Resūline şehādet-i müyesser olurdı diyü bu deŋlü āyāt-ı kerīme vü āḥādīṯ-i nebeviyyeye ol ḳavm-ı eşrār üzere inkār iderler anlaruŋ daḫı ḥasb-ı ḥālleri ve rūz-ı cezāda aḳvāl-i żelālet ḥālleri beʿināyetu'llāh el-mülkü'l-ḳadīr taḳrīr ü taḥrīri olınur anlaruŋ suāllerine cevāb budur ki Siyer-i Kebīrde İmām-ı Muḥammed Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe şühedā ḥaḳḳında ẕikr

(64[a]) eylemişdür *eş-şehīd iẕā fī'l-maʿreke lem yaflü yaṣallī ʿāleyhe fī ḳavlü ehli ʿIrāḳ ve ehlü'ş-Şām ve bih yāḫud ve fī ḳavli ehlü'l-medīne lā yaṣallī ʿaleyhe ve mimmen ḳālü ẕalike'l-İmāme'l-Mālik raḥmetu'llāhu yeḳūlūn inne'ṣ-ṣalāt ʿile'l- meyyite'l-istiġfār lehü ve teraḥḥüm ʿaleyhe ve'ş-şehīd yestaġnī ʿan ẕalik ḳāne's-seyf miḥāh liẕzünūb*[254] yaʿnī ehl-i ʿIraḳ ve ehl-i Şām ḳavli üzere maʿrekede maḳtūl olan ġusl olınmaz namāzı ḳılınur bizüm meẕhebimüz bu ḳavl ile ʿamel eyler ammā ehl-i Medīne ḳavl üzere maḳtūlüŋ namāzı daḫı ḳılınmaz İmām Mālik meẕhebi daḫı böyledür zīrā meyyit namāzı meyyit içün istiġfār u teraḥḥümdür şehīd ise istiġfār ve raḥmdan müstaġnīdür seyf şehīdlerüŋ ẕunūbını maḥveyler istiġfāra ve raḥmete iḥtiyācı yoḳdur diyü beyān eylemiş imdi Ḥaḳ yolında şehīd olanlaruŋ namāzı ḳılınmaġa iḥtiyāc ve istiġfāra muḥtāc olıcaḳ Ḥażret-i Sulṭān-ı dīn ve Raḥmetu'llāhü'l-ʿĀlemīn olduġından māʿadā ol pādişāh-ı her dü-serā ẕerre deŋlü günāhlardan müberrā maʿṣūm-ı pāk ve ṣāḥib-levlāk olup şehīd olmaġa degül iken Ḥażret-i Ḥayy u Ḳayyum şühedā zümresinden (64[b]) olmaġiçün mesmūm-ı rıḥlet itmişdür zīrā Ḫayber ḳalʿası fetḥinde münāfiḳlar Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ʿAleyhi's-selāma mekr itmegiçün aġulu büryān getürmişler ayduġum ol servere ve peyġamber-i muʿtebere ziyān ideler Ḥażret-i mülkü'l-mennān ol aġulu büryāna lisān virdi ki risālete nuṭḳ u beyān ve kendünüŋ içinde olan zehrin ʿiyān eyleye Ḥażret-i risālet-penāh Rabbü'l-ʿizzetüŋ ism-i şerīfin diline getürüp Bismi'llāh didügi birle Ḥaḳ Teʿālānuŋ fażlı ve keremi ile ol büryān faṣīḥ lisān ile ḥasb-ı ḥālinden ḥikāyet idüp[255] aytdı yā Resūla'llāh bu münāfiḳın rūyı siyāh senüŋ vücūd-ı şerīfüŋe żarar virmeḳiçün beni zehr-i zıḳḳūmdan ḳātil ve bir semm-i helāhil eylediler diyü ol mübārek büryān ḥasb-i ḥālin beyān eyleyicek ol meclis-i şerīfe ḥāżır ola

[253] Baʿżı maḳtūlleriŋ şehīd olması.
[254] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.
[255] Zehirlenmiş aşı Resūlallāha getürmeleri.

münāfiḳın birbirine baḳışup aytdılar taḥsīn yā Muḥammed senüŋ cāẕūlıġıŋa kim pişmiş ḳuzıya dil virüp söyletdüŋ diyü ḥicāb u ıżṭırāblarından ol münāfiḳın Ḥażret-i Raḥmetu'l-ʿālemīne aytdılar yā Resūlu'llāh bu büryāndan birer tenāvül buyuruŋ eger zehr-i ḳātil ü semm-i helāhil senüŋ vücūd-ı şerīfüŋe muzır virmeyecek olursa cümlemiz peyġamber-i Ḥaḳ ve Resūl-i muṭlaḳ olduġıŋa īmān getürelüm

(65[a]) didiler Ḥażret-i Resūlu'llāh ve maḥbūb-ı āla Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ol büryānı yimege rāżı olup mübārek elin ṣunduġı gibi Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ol zehre ḫiṭāb idüp emr eyledi ki Ḥażret-i peyġamber ve şefīʿ-i rūz-ı maḥşerüŋ vücūd-ı şerīfine żarar virmeye çün ḫubāb-ı Rabbü'l-ʿizzetden aġuya böyle ḫiṭāb u ʿitāb geldi Ḥaḳ Teʿālānuŋ ġażabından ṣu gibi eriyüp ol zehr-i ḳāṭil Resūl-i kāmilüŋ mübārek vücūd-ı şerīfinden ṭaşra çıḳup bir ḳılına żarar u ziyān eylemedi feemmā ḥikmet-i Cabbār ve irādet-i Perverdigār ile ol zehr-i ḳātil Resūl-i ʿādil ve Peyġamber-i ḳāmilüŋ vücūd-ı şerīfinde eṯer ḳılmamış idi Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ dergāh-ı ʿālīlerinde şühedānuŋ merātib ü ḳadrin ve derecāt u ṣadrın bundan fehm eyleŋ ki Resūl-i Emīni ve ol raḥmetü'l-ʿālemīn Ḥażret-i Perverdigār vaḳt-ı āḫirde şehīd zümresine serdār eylemek içün ol zehrüŋ zaḥmetinde rıḥlet itdügi muḳārrer ve bu ḫaber-i muʿteber ile ṯābit ü ẓāhirdür ve daḫı Ḥażret-i Faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellemüŋ aṣḥābı on iki biŋ olmışlar idi şikest olmalarına bāʿiṯ nedür diyü suāl eyleyen bedfiʿl ve ehl-i żelāle cevāb-ı (65[b]) müsteṭāb budur ki Bedr-i Ḥanīn ġazāsında ʿasker-i İslām egerçe on iki biŋ olmış idi içlerinde münāfiḳ çoġ idi ol zamān ehl-i Mekkeden iẓhār-ı īmān eylemiş az kimesne var idi ol sebebden aṣḥāb-ı Resūle şikest vāḳiʿ oldı ve daḫı ḥadīṯ-i ṣaḥīḥden mervīdür ḳaçankim ʿasker-i İslāmuŋ iki miḳdārından kāfiri ʿasker-i nāḳıṣ olsa ḳaçan kimesne maḳtūl olsa āṯam olur şehīd olmaz ve bir kimesne yalŋuz bir niçe aʿdā-yı dīne ḳarşu varmaḳ cāizdür eger ġayret-i dīn ve şevket-i İslām ḳaṣdın iderse veyāḫūd ġāzīler cürʾete getürüp terġīb ḳaṣdın iderse ḥüsn-i himmete ve ʿulüvv niyyetine rāciʿdür lakin ʿasker-i İslām ḳaçan on iki biŋ tamām olsa ʿasker-i İslāma ḫavf ġalebesi maḳbūl degüldür ʿalā külli ḥāl ṣabr u ṯebāt vācibdür ve daḫı düşmene mülāḳat olduḳda Allahı çoḳ ẕikr ideler zīrā ẕikru'llāh sebeb-i felāḥ ve bāʿiṯ-i fevz ü nuṣretdür Ḥaḳ Celle ve ʿAlā Kitāb-ı Kerīminde buyurur *yā eyyühellezine amenü iza lekitüm fieten fe fesbütü ve ezkürü Allahe kesiren leʿalleküm füflihün*[256] yaʿnī ḳaçan siz düşmāndan bir bölüge irişesiŋüz ṯābit oluŋ

(66[a]) Allahı çoḳ ẕikr idüŋ eger siz felāḥ dilerseŋüz ve ceng yüzinde Allahı çoḳ ẕikr itmek sünnet ve ġāyet-i fażīlet ve mūcib-i muḥabbet ü nuṣretdür Ḫayber ġazāsında ol veliyy-i

[256] "Ey iman edenler! (savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.", Kur'an, Enfal, 8/45.

muṭlaḳ ve seyf-i Ḥaḳ Ḥażret-i ʿAlī raḍıya'llāhu ʿanh mübāriz ḳıldı aṣḥāb-ı ṣafā ṣavt-ı āʿlā ile tekbīr itdiler[257] ḥīn-ı mülāḳātda āvāz ile tekbīr eylemek sünnetdür ve mehābetde teʾs̲īri muḳarrer ve ḥīn-i mülāḳātda duʿā maḳbūl ve ḥācetler mevṣūldür mücerrebdür nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet Ḥażret-i İmām Ḥasan raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider ben Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellemden işitdüm ey ciger köşem ḳaçan düşmāna mülāḳāt olsaŋuz ḥīn-ı mülāḳāt cümle gökler ḳapusı ve cennet ḳapuları açılur ve ḥūrīler ile melekler ol ḳıtālde ṣaflar baġlayup nuṣret-i ehl-i İslām[258] içün duʿā dilerler ol maḥalde her ne duʿā eyleseŋ maḳbūldür zīrā melekler kimi duʿā ve kimi āmīn dirler pes devlet ol ehl-i Ḥaḳḳa ki ser-ḥadd-i İslām ḥıfẓında be̲zl-i muḳarrerdür ve saʿy-ı mevḳūr eyleye ve şevket ü ʿizzet ol ġāzī-i muṭlaḳa ki küffār-ı ḫāk-sār elinde esīr olan bī-mecāli ve giriftār-ı nekbe-i nekbet şiʿār olan şikeste-bāli ıṭlāḳ idüp (66[b]) ḫalāṣ eyleye Ḥażret-i server-i enbiyā ʿAleyhe efḍalü't-taḥiyyāt bu ḥadīs̲-i şerīfi küffār elinden ehl-i İslāmı ıṭlāḳ idenler ḥaḳḳında ḳāl-i ʿaleyhi's-selām[259]*lān astafẓa ricālen mine'l müslimīn min aydi el-müşrikīn ahhab illa min cezīratü'l- ʿArab*[260] yaʿnī iḳlīm-i ʿArabda olan ḫayretden diyü buyurdı ve daḫı İbn-i ʿAbbasdan mervīdür her kim ki küffār elinde esīr ü giriftār olan bir müslimānı ıṭlāḳ eylese Ḥaḳ Teʿālā ol kimesne yigirmi ḳul āzād itmiş ḳadar s̲evāb vire ve dünyādan āḫirete rıḥlet itmeye tā maḳāmın ve cennetde mekānın müşāhede itmeyince didi ve baʿżı ʿulemādan menḳūldür ʿÖmer Bin ʿAbdü'l-ʿizzden mervīdür raḍıya'llāhu ʿanh ḳaçan bir esīr müslimān çıḳsa müslimānlardan muʿāvenet ü iʿānet ṭaleb eylese ehl-i İslām üzerine vācibdür ki ol müslimānı ḫalāṣ eyleyeler bahaya ḳudreti olmaduġı zamān tekrār diyār-ı küfre göndermek ḥarāmdur nitekim Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā kelām-ı şerīfinde buyurur *ve an ya'tüküm usārā tefādühümve hümeḥḥarüm ʿaleyküm iḫrācihim*[261] yaʿnī eger size esīrler gelse siz anları

(67[a]) müfād idesiz yaʿnī istiḫlāṣ eyleyesiz malıŋuz ile ben sizüŋ üzeriŋüze ḥarām eyledüm iḫrāc itmek müfād itmeyüp ve daḫı maluŋ ve İbn-i Ḥanbel ḳatında taḫlīṣ asārı vācibdür cemāʿat-i müslimīn üzerine ya ḳıtāl veyā emvāl eyle didi ve bi'l-cümle feżāil-i ġazā ve ḫaṣāil-i şühedā taḥrīr ü taḳrīr ile beyān u ʿiyān olınmaḳ ḳābil ü imkān degüldür bu ʿabd-ı ḥaḳīr ehemm ü elzem olan maḥalin taḥrīr eyledüm her kese kim bu kitāb-ı müsteṭāb ile ʿamel eyleye beġāyetu'llāhü'l-mülkü'l-ezel zümre-i şühedāya vāṣıl ve merātib-i saʿdāya dāḫil olmaḳ muḳarrer ü muḥaḳḳaḳdur zīrā ġazā vü cihāda muḥabbet ü ṣıdḳ-ı niyyet ile

[257] Tekbīr ü tehlīl ve duʿā eylemeleri.
[258] Neṣāyiḥ-i merġūbe.
[259] Esri ḥalāṣ eylemek tebṣirātlarını beyān.
[260] Kaynağı bulunamamıştır.
[261] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

ḥıẕmet idenler hemān ol zümre-i mücāhidīnden ʿiẕā olınur dünyāda her neye muḥabbet ü müveddet ve ṣıdḳ-ı ṭaviyyet ile ḥıẕmet eyleseler rūz-ı cezāda anuŋla ḥaşr olur ve ḥużūr-ı Ḥaḳḳa ol zümre ile gelür nitekim Ḥażret-i Süheyl bu ḥadīṯ-i şerīfi rivāyet ider ʿAn Süheyl raḍıya'llāhu ʿanha ḳāl-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem men seale Allahe Teʿālā *eş-şehādete bişıdḳın bellegahu Allahu menazile'ş-şüheda ve in mate firaşihi*[262] bu ḥadīṯ-i şerīf Müṣābiḥde mesṭūr u meẕkūrdur aṣḥāb-ı kibārdan Süheyl Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider (67[b]) yaʿnī kimesne Ḥaḳ Teʿālā ḥażretlerinden ṣıdḳla şehādet istese Ḥaḳ Teʿālā ol kimesneyi şehīdler menzilete irgüre eger döşeginde daḫı vefāt iderse herkes ṣıdḳ-ı niyyet ve ḥüsn-i himmetine göre meṣāb olur bi'l-ġanīu'llāh Teʿālā menāzilü'ş-şühedā ve ḥaşrını fī zümretehüm āmīn bi-ḥaḳ-ı Seyyidü'l-mürselīn Ṣalavātu'llāhu ʿAleyhe ve Selāma ilā yevmü'd-dīn

Üçinci Bāb Ḥażret-i Çehār-ı Güzīnüŋ Faẓīletlerin Beyān Olur Sulṭānlara Buġż u ʿAdāvet İden Mülāḥadenüŋ Aḥvāllerin ve Ol Ṭāʾife-i Şūma İʿtimād u Medhin ve Milletlerine İʿtiḳād İdenlerüŋ Ḥasb-ı Ḥāllerin ʿİyān İder

Erbāb-ı ḥikmet ü aṣḥāb-ı ġayret yaʿnī ehl-i sünnet ü cemāʿat olan iḫvān-ı ṣadāḳat- ʿunvāna rūşen ü mübeyyen ola ki işbu ʿabd-ı bī-ʿilletüŋ zamān-ı şebābet ü āvān-ı siyāḥatinde bunca diyār-ı fasīḥatü'l-aḳṭāra vāṣıl u bilād-ı şarḳ żelālet-i ġarḳa dāḫil olduġumuzda ol diyāruŋ ḫalḳı ekṣer Ḳızılbaş ḫar u lā-saḳaruŋ meẕheb ü milletlerine mütābaʿat ve ol gürūh-ı mekrūha muvāfaḳat eylemişler lakin anlaruŋ kimi ḳızılbaş-ı bed-maʿāşuŋ ser-ḥaddine yaḳīn ve kimi ol ṭāʾife-yi bed-āyin ile müḫtaliṭ olmaġın ekṣer ehl-i sünnet

(68[a]) ehl-i cemāʿat meẕhebin terk idüp rāh-ı żelāleti iḫtiyār eylemişler feemmā Rūm elinde Dobruca nām vilāyetüŋ eger reʿāyā vü fuḳarāsı ve eger aġniyāsıdur başlarında ehl-i bidʿat tācın giyüp ve fi'l ü ʿamelleri żelālet revācın bulup ekṣerinüŋ adı Şah virdi ve kiminüŋ Cānbirdi ve Dede Ṭurlaḳ var Ḥaḳ ve baʿżıları Nefes Dede ve Şāh-ı bende ve kimisi İmām Ḳulı var yolı baʿżısı Dervīş Ḳurbān ve Baba Ḥayrān esmāsıyla müsemmā bir alay ehl-i bidʿat ü tārikü'ṣ-ṣalavāt olan ṭavāf-ı ehl-i żelāl ü ḳabāil-i bed-fiʿlüŋ içlerinde bu ʿabd-i müstaḳīm müsāferet ṭarīḳi ile niçe zamān muḳīm oldum ṭavr u ṭarzları ve āyin ü erkānları günde beş nevbet esrār-ı nekbet ü murdār-ı ḫabāṣeti yiyüp ʿālem-i ḫ̌āba varurlar ol esrāruŋ ḫayāl-i żılāli ile kendülerine eşkāl-i ġarībe vü ḫayāl-i ʿacībe görinüp birbirlerine ḫuṣūṣā şeyḫlerine gelüp gördükleri eşkāl-i ġarībeyi naḳīr ü ḳıṭmīr taḳrīr iderler yaʿnī derece-i

[262] "Allah Teâlâ'dan bütün kalbiyle şehitlik dileyen bir kimse, yatağında ölse bile Allah onu şehitlik mertebesine ulaştırır.", Nevevî, age., s.215, Hadis no:1324.

bilāyete ve mertebe-i kerāmete ḳadem baṣduḳ diyü lāf u güẕāf iderler ve kāh şeyṭānı racīm esrār-ı ḥamīm ḫayālātı ile bir gūşede ʿuluvvlar peydā ve envāʿ-i ḫīle ile aġvā ḳılup ḥāşā *enā Rabbiküm ālā ʿalâ* diyü ṣīt(68[b]) ü ṣadā ve bunlara nidā eyler anlar daḫı bir yer secde idüp leylā vü nehār eyā şāh kelimesin efkār u eẕkār iden eṣrārlardur bu ʿabd-ı bī-ṭāḳat ol gürūh-ı ẕelālete mülāṭafet ü muḥabbet ṭarīḳi ile ṭahāret ve ābdest ü ṣalavāt ḫuṣūṣında muṣāḥabat eyledüm içlerinde mümtāz u āʿyānlarından bir niçe bī-īmān dest-i şūmların ʿüryān idüp ve nā-mübārek barmaḳların açup aytdılar ādemüŋ eli şekl-i lafẓatu'llāhdur vemā muṭlaḳ didār-ı Ḥaḳḳı görüp müşāhede eylemişdür anuŋla ṭahāret ve lafẓatu'llāh ile ābdest almaḳ cāiz degüldür ve biz günde beşer kerre esrār yirüz ol esrār ile esrār-ı ġayba muṭṭaliʿ olur abdāllaruz bā-ḫuṣūṣ bu āstāne-i ʿālī Ḥażret-i İmām ʿAlīnüŋ mekānı ve Ḥaydar-ı saḫī-i vefīnüŋ meydānıdur her zamān nīk ü ḫayrān ve mecnūn u bī-sāmān bir bölügi bī-mekān dīvānelerüz serāpā bürehne olan dīvāne ḫod teklīf-i ṣalavātdan müberrā ve ṣavm u ḥasenātdan muʿarrādur diyü ol ḳavm-i bederā demirrühüm Allahu Teʿālā kelām-ı nā-revā ve peyām-ı nā-sezā eyledüklerinden māʿadā ser-ḥadd-i güzīn nuṣret-i ḳarīn ve dārü'l-ġuzāt ve'l-mücāhidīn maḥrūse-i Budin ser-ḥaddinde ve sāir memālik-i İslāmiyye ḥarrastuʿan el-beliyyede

(69[a]) bu maḳūle ṭāʾife-i şūma ve revāfız-ı meẕmūma ittiḥād ve millet ü meẕhilelerine iʿtiḳād eylemiş ṭāʾifeyi ḥadd ü bī-girāndur Iṣlaḥu'llāhu Teʿālā şānehüm zümre-i ġuzāt-ı mücāhidīn ü fırḳa-i cemāʿat-i müslimīn olanlar ol ṭāʾife-yi bed-āyīnden iḥtirāz u ictināb eylemek lāzım u mühimmdür zīrā ol ḳavm-i nā-sezāya ṭābiʿ olup meẕheb ü milletlerine muvāfaḳat eyleyenlerüŋ ʿindu'llāhu ve ʿindü'r-resūl ne namāzları maḳbūl ne ḥacları mevṣūl ve ne ġāzīler merātibine duḫūl eylemek iḥtimāli vardur ol ṭāʾife-i bed-kāfirden eşit olduḳlarından māʿadā ḳızılbaş-ı bed-maʿāşuŋ şāhidleri nāmında olan bed-ḫᵛāhuŋ īcād u iḥdāṯ eyledükleri mezheb ü millet tarīk-i zelālet olup şeriat-i āyīn-i bātıl ve ḳavānīn-i ʿātılları şerāiʿ-i dīn-i Aḥmedī ve bedāyiʿ-i āyīn-i İslām-ı Muḥammedī birle bāṭıl u ʿāṭıl olmaġın anlara iʿtimād u iʿtiḳād idenler hem żāl ve hem müdill olup ʿindu'llāh rū-siyāh olduḳlarına rayb u iştibāh yoḳdur zīrā cümle küfrlerinden biri oldur ki ʿĀişe-i Kübrā raḍıya'llāhu ʿanhümā ḫażretlerinüŋ berāʾati ḥaḳḳında bu nice āyāt-ı kerīme vārid olmış iken āyāt-ı kerīme ıṣrār üzere inkār eyledüklerinden ġayrı ol ḳavm-i (69[b]) nā-sezā Ḥażret-i ʿĀişe-i Ḳübrāya ḥāşā niçe hitān ile iftirā eyledüklerinden māʿadā Ḥażret-i çehār yār-ı ʿaẕām Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ilā yevmü'l-kıyāme baʿż-ı ʿadāvet ve ol sirāc-ı ümmet ve maʿden-i kerāmet nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet olan sulṭānlara isnād-ı şeḳāvet eyledükleri sebebden ḥażret-i refīk-i risālet olan çehār-yār-ı ḫūrşīd-i menziletüŋ faẓiletlerinden ẕerre

ve baḥr-ı vilāyetlerinden ḳaṭresin āyāt-ı kerīme vü āḥādīṯ-i nebeviyye ʿaleyhe efḍalü't-taḥiyyat ile ʿile'l-iḫtiṣal taḥrīr ü işʿār eyleyelüm tā kim ol ḳavm-i melāʿīn ve fırḳa-i bed-āyīn ne maḳūle sulṭānlaruŋ cenābına ṭaʿn ü laʿn eyledüklerin ʿamme-i ehl-i īmān ve keffeten erbāb-ı ʿirfān bilüp iẕʿān eyleyeler ol ṭāʾifeyi ehl-i nārı yaʿnī mülāḥade-i ḫāk-sārı tıġ-ı şerīʿat ve seyf-i ḥaḳiḳat ile ṣaḥīfe-i dünyādan gidermege saʿy-ı cemīl ü ihtimām-ı cezīl eyleyeler ve daḫı ol meẕheb-i nā-pāka iʿtimād iden bī-idrākler rūz-ı cezāda ḥāl-i pür-melālleri nice olacaġın bilüp aŋa göre başiret ve ʿayn-ı ḥaḳīḳat ile ʿibret alup bāʿiṯ-i naṣīḥat ola Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Celle Celāle ve ʿamm-ı nevāle Ḥażret-i çehār yār-ı güzīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn ḥaḳḳında kelām-ı

(70[a]) saʿādet encāmında ve Furḳān-ı Kerīminde buyurur *es- sabirine ve's- sādıkine ve'l-kanitine ve'l- münfikine ve'l- müstagfirine bi'l-eshar*[263] *eṣ-ṣābirīnden* murād Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ʿAleyhi's-selāmdur ve *eṣ-ṣādıkīnden* Ebū Bekir *ve'l-ḳanitinden* ʿÖmer Faruk *ve'l-müstaġfirīnden* ʿOṯmān Ẕī'n-nūreyndür *ve'l-müstagfirin bi'l-eshardan* ʿAlīdür ve yine sūre-i Baḳarada Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ol Sulṭānlaruŋ ḥaḳḳında buyurur *elleẕīne yü'minüne bi'l-ġaybı ve yükimüne's-salate ve mimmā rezeknāhüm yünfikun*[264] *elleẕīne yü'minüne bi'l-ġaybdan* murād Ebū Bekir Ṣıddıḳ ve *yükimüne'ṣ-ṣalāteden* ʿÖmer Fāruḳdur ve *mimmā rezeknāhüm yünfikun*[265]den murād ʿOṯmān Ẕī'n-nūreyndür *ülāike ʿalā hüdden min Rabbihim*[266]den murād ʿAlīdür ve bir yerde daḫı Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet Ḳurān-ı ʿaẓīminde *ve ate'l māle ʿalā hubbihi*[267] murād Ebū Bekirdür ve *akāme's- salāte*[268] den maḳṣūd ʿÖmer Fārūḳdur ve *ate'z-zekāte*[269]den murād ʿOṯmāndur *ve'l- mufūne biʿahdihim*[270]den murād şīr-i Ḫudādur ḫuṣūṣen *ve ellezine meʿahü eşiddaʾü ʿale'l-küffar*[271] den murād maṭrūḥ olan ṣaḥābe-i ḳibārdur *lekad radıyallahu ʿani'l müminine iz yübāyi ʿüneke tahte'ş şecereti*[272] (70[b]) bu ḫuṣūṣa delīl-i kāfīdür

Der Beyān-ı Feżāil-i Ḥażret-i Ebū Bekiü'ṣ-Ṣıddıḳ Raḍıya'llāhu ʿAnh

[263] "Sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde bağışlanma dileyenlerdir.", Kur'an, Al-i İmran, 3/17.
[264] " Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.", Kur'an, Bakara, 2/3.
[265] "Kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar", Kur'an, Bakara, 2/3.
[266] "İşte onlar Rablerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler.", Kur'an, Bakara, 2/5.
[267] "Sevdiği maldan yakınlara...", Kur'an, Bakara, 2/177.
[268] "Namazı kılan...", Kur'an, Bakara, 2/177.
[269] "Zekâtını veren...", Kur'an, Bakara, 2/177.
[270] "Antlaşma yaptıklarında...", Kur'an, Bakara, 2/177.
[271] "Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin(dir).", Kur'an, Fetih, 48/29.
[272] "Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur", Kur'an, Fetih, 48/18.

Ol refīḳ-i ġār u ḥārīm-i esrār yār-ı evvel ü İmām-ı efḍal ḳātilü'z-zındıḳ Ḫalīfe-i ʿatīḳ Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳ Raḍıya'llāhu ʿAnh ibtidā Resūl-i Kibriyānuŋ daʿvetin ḳabūl ve dīn-i Muḥammedīye duḫūl itdükde bu mertebe-i nūr-i īmān ḳalb-i pākinde mekān ve derece-i şevket-i İslām dil-i mübāreginde ʿiyān oldı ki ne deŋlü ḫazāīn-i vāfire ve libās-ı fāḫire ile libās-ı sāirelerin ḥasbetu'llāh cümlesin fedā ve fuḳarāya iʿṭā eylediginden māʿadā saʿādet-i ḫānelerinde cemīʿ-i esbāb u aṣḳālīn ve erzāḳ u emvālin beẕl eyledi ḳaçankim *men zellezi yükrizü Allahe karzen hasenen*[273] āyeti nāzil oldı Ḥażret-i Ṣıddıḳ Raḍıya'llāhu ʿanh aytdı Ḥaḳ Teʿālā bizden farż diledi ben utanurum Ḥaḳ Teʿālā bende cübbe destār göre fī'l-ḥāl mübārek egnindeki cübbesin ve başındaki destārın daḫı fuḳarāya virdi ḥattā Ḥażret-i server-i enbiyā ʿaleyhe efḍalü'n-niḥāyānuŋ ḥużūr-ı şerīfine varmaġa giyecek palās u libās bulamadı ol Raḥmetü'l-ʿālemīn ve şefīʿü'l-müẕbinīn nūr-ı nebeviyyetile Ḥażret-i Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳuŋ

(71[a]) emvāline muṭṭaliʿ olıcaḳ Ḥażret-i Resūl-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem mübārek ḥücre-i şerīflerine varup ol İmām-ı ʿAtīḳe yaʿnī Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳa gönderecek bir libās bulamadı ʿāḳıbet Ḥażret-i Resūl Ḥudā ve ḥabīb-i kibriyā ʿAleyhi'ṣ-ṣalāt fī'ṣ- ṣubḥ ve'l-mesā Ḥażret-i Fāṭımatü'z-zehrā raḍıya'llāhu ʿanhā evine varup aytdı yā Fāṭıma benüm yār-ı refiküm yaʿnī Ḥażret-i Ṣıddīḳum cümle mā-mülkin fedā ve Allah yolına edā eyledi ḥāttā egnine alacaḳ bir libāsı ḳalmamış be-her ḥāl bir şāl pāresi var ise irsāl eyle diyü buyurdı Ḥażret-i Fāṭımatü'z-zehrā beyt-i Resūl-i Kibriyā Raḍıya'llāhu ʿAnhā mübārek evin cā-be-cā arayup iḳdām-ı tām eyledi Ḥażret-i Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳa göndere nesne bulamadı ʿāḳıbet saʿādet-i ḫānelerinüŋ bir köşesinde ḳıldan bir çuval ve bir rivāyetde bir köhne ḥaṣır bulup Ṣāfiye adlu bir cāriyesine virdi ki Ḥażret-i Ṣıddıḳa götüre ve anı libās idinüp iki cihān serverinüŋ ḥużūr-ı şerīfine vara Ṣāfīye ol çuvalı alup Ḥażret-i Ṣıddıḳuŋ ḥużūrına gelüp selām virdi aytdı yā Ḫalīfetu'llāh ve yā Refīk-i (71[b]) Resūlu'llāh beyt-i Resūl-i Kibriyā Fāṭımatü'z-zehrā ḫabāb-ı Ḥażretüŋe bī- ḥadd-i duʿā ḳılup aytdı bu pelāsı libās idinüp giysün ve babam Allah Resūlinüŋ meclis-i şerīfine varsun didi Ḥażret-i Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳ Raḍıya'llāhu ʿanh ol çuvaluŋ iki ṭarafın yarup ve ortasın kefen yaḳası gibi delüp mübārek başına geçürdi ve iki ṭarafın aġaç dikenleri ile ṭutup şevḳ ü ẕevḳle meclis-i Resūl-i ṣāḥib-uṣūle ṭoġru teveccüh ü ʿazīmet eyledi çün meclis-i Resūl ʿAleyhi's-selāma dāḫil oldı fī'l-ḥāl peyk-i Ḥażret-i Celīl yaʿnī Cebrāʾil ʿAleyhi's-selām nāzil oldı Ḥażret-i Ṣıddıḳ Ekber ne şekle girdiyse Ḥażret-i Cebrāil ʿAleyhi's-selām daḫı boġazına bir ḳabl-i çuval geçirüp Resūl ʿAleyhi's-selāmuŋ maḥfel-i münīfinde oturdı Ḥażret-i Server-i Kāināt

[273] " Kim Allah'a güzel bir borç verecek ki Allah da onu kendisine kat kat ödesin.", Kur'an, Hadid, 57/11.

ʿAleyhe efḍalü’ṣ-ṣalavāt Cebrāil-i Emīni bu ḥālde göricek ġāyet taʿacccüp idüp aytdı yā āḫī Cebrāil bu ne ḥāletdür ki bu şekl-i ġarībe girdüŋ seni hergiz bu ḥālde gördügüm yoḳdur diyü buyurdı Cebrāil ʿAleyhi’s-selām aytdı yā Resūla’llah yerde ve gökde her ne deŋlü melekler var ise Ḥaḳ Teʿālā emr eyledi Ḥażret-i Ebū Bekirü’ṣ-Ṣıddıḳ ne ḥālde ise aŋa taʿayyün

(72[a]) idüp ol ḥāle girsünler cemīʿ-i melāike ve muḳarrebīn Ḥażret-i Rabbü’l-ʿĀlemīnüŋ emri ile bu şekle girmişlerdür yā Resūla’llāh Ḥaḳ Teʿālā saŋa selām idüp buyurdı ki benüm dostum ve ṣādıḳ ḳulum Ebū Bekirden ben rāżı ve ḫoşnūd oldum ṣoruŋ ol benden rāżı mıdur didi Ḥażret-i server-i enbiyā ʿAleyhi’s-selām Ebū Bekirü’ṣ-Ṣıddıḳa ḥüsn-i mülāṭafet ve kemāl-i muḥabbet ile ḫāṭırın ṣorup Ḥaḳ Teʿālānuŋ emrin ve ben andan rāżıyum ol benden rāżı mıdur ḫaberin aʿlām eyledi Ḥażret-i Ebū Bekir raḍıya’llāhu ʿanh ayaġ üzere ḳalḳup ṣavt-ı aʿlā ile aytdı ben Rabbümden rāżıyum diyü üç kerre söyledi andan Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem aṣḥāb-ı ʿaẓāmına aytdı *min arād ān yenẓüre ilā ʿatīḳ mine’n-nār filyenẓür*[274] yaʿnī cehennem ateşinden āzād olmış kimesneyi görmek isteyen Ḥażret-i Ebū Bekirü’ṣ-Ṣıddıḳa naẓar itsün buyurdı Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Celle ẕikre kemāl-i ʿaẓameti ile ben andan rāżıyum ol benden rāżı mıdur diyü buyurduġından māʿadā Ḥażret-i Resūlu’llāh ve Ḥabīb-i Allah yā Ebū Bekir sen ehl-i cennetsin diyü müjde-i mübeşşere olınmış Sulṭān-ı (72[b]) ʿālişāna ṭaʿn u laʿn eyleyen münāfıḳın ve bidāyetinüŋ meẕheb-i nā-pāklerine iʿtiḳād eyleyen bed-nihādlar rūz-ı cezāda ḥużūr-ı Resūl-i Kibriyāda ḥāl-i żelālet mālları nice olacaġın bilsünler **Ḥikāyet** ve yine bir gün ol şems-i nübüvvet ḥabīb-i Ḥażret-i ʿİzzet Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem ṣabāḥ namāzın ḳılup Ṣıddıḳ-ı Ekber Ebū Bekir ḳandedür didi kimesne cevāb virmedi fī’l-ḥāl mübārek ayaġı üzere ḳalḳup tekrār Ebū Bekir ḳandedür diyü nidā eyleyicek ṣaff-ı āḫirde Ḥażret-i Ebū Bekir lebbeyk yā Resūla’llāh didi andan Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla’llāhu ʿAleyhe ve Sellem kendü ḥużūr-ı şerīfine daʿvet idüp benüm ile şimdi namazda bile mi idüŋ diyü suāl eyledi Ebū Bekir Raḍıya’llāhu ʿAnh aytdı yā Resūla’llāh ol ṣaffda idüm çün sen tekbīr eyledüŋ ben daḫı tekbīr eyledügüm gibi şeytān-ı laʿīn abdestüŋ yoḳdur diyü ḳalbime vesvese eyledi fī’l-ḥāl ṭaşra çıḳdum ki ābdest alam bir avaz-ı laṭīf işitdüm yā Ebū Bekir uşta İbrīḳ didiler ṣağıma baḳdum bir altun ibrīḳ gördüm üzerine yazılmış lā ilāhe illā’llāh Muḥammed Resūlu’llāh çün ol ibriġi aldum anuŋ ṣuyı ṣāfī beyāż süd gibi sükkerden ṭatlu ve leẕīẕ

[274] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

(73[a]) anuŋla ābdest aldum nidā eylediler ki uşta maḳreme alup silüŋ ve namaza varup yetiş didiler yā Resūla'llāh hergiz ol maḳreme gibi laṭīf-i ḥarīr görmedüm ve çün ābdestüm tamām eyledüm içerü girdüm henüz Ḥażretüŋi evvel rekʿatda buldum didi Ḥażret-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem aytdı muştılıḳ olsun yā Ebū Bekir saŋa cennetden ibrīḳ getüren Cebrāildür ve yeşil ḥarīr maḳreme ṭutan Mikāildür ve sen gelüp namaza yetişince dizlerüm ṭutup rükūʿdan ṭurmaġa ḳomayan İsrāfīldür didi

Feżāil-i Ḥażret-i ʿÖmer Raḍıya'llāhu ʿAnh

ṣāḥib-i seyf-i ġayret ve kān-ı ʿadālet ol maẓhar-ı kelime-i ṣıdḳ u ṣavāb manẓar-ı murād Ḥażret-i mülkü'l-Vahhāb yaʿnī emīrü'l-müʾminīn ʿÖmer Bin el- Ḫaṭṭāb raḍıya'llāhu ʿanh çün şeref-i İslām ile ve beşāret olsun aŋa ki yerde ve gökde teḳdür mülkler var ise anuŋ İslāmına şād oldılar ve çün ol kān-ı ʿadālet serīr-i ḫilāfete geçüp ḥükūmet eyledi ḳayser-i Rum ve sāir-i küfre-i mīşūm anuŋ seyf-i nuṣretinden aman bulmayup bāc u ḫarācın gönderdüklerinden ġayrı anuŋ zamān-ı ḫilāfet ve āvān-ı saʿādetinde niçe peyk bilād-ı ehl-i esnām (73[b]) maḳarr-ı ehl-i İslām olup peyk iletmiş altı minber ol serverüŋ ʿaṣrında iḥyā ve meʿmūr oldı Ḥażret-i server-i enbiyā ve pādişāh-ı her dü-serā ol serverüŋ ḥaḳḳında *levkāne baʿdī nebiyyün le-kāne ʿÖmer bin Ḫaṭṭāb*[275] buyurdı yaʿnī eger benden ṣoŋra peyġamber geleydi ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb peyġamber olmaḳ muḳarrer idi diyü ol ʿālī cenābuŋ taʿrīf ü tavṣīfi bābında buyurmışdur ḫuṣūṣā Ḥażret-i server-i enbiyā ʿAleyhi's-selām her umūr-ı cumhūrı ʿÖmer Fāruḳ ile müşāvere ve müẕākere eylerdi ekṣer ve ḥayy-ı Ḥaḳ Fāruḳ-ı āʿẓāmuŋ rāy-ı dil-peẕīri üzere muvāfıḳ nāzil olurdı anuŋçün Ḥażret-i peyġamber Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ol kān-ı mürüvvetüŋ ḥaḳḳında buyurdı *el-ḥaḳḳu yunṭaḳu ʿalā lisāni ʿÖmer(e)*[276] Raḍıyallahu ʿanha mādāretü'ş-şems ve'l-ḳamer **Ḥikāyet** fużalā-yı āʿcām ve bilġā-i fażīlet encāmdan Seyyid Emīr Maḥẕūm raḥmetu'llāhu ʿAleyhe sene ṣaliṣ ve temānīn ve tisʿā mā tārīḫinde āstāne-i saʿāt-i Sulṭānīye gelüp vāṣıl u dāḫil olduḳda Mekke-i Mükerreme ḳāżīliġi virilüp Kaʿbe-i Muʿaẓẓamada fażīlet-i şeyḫin taḳrīrinde ḥikāyet ider ki Buḥārā ʿulemāsından bir ehl-i taḥḳīḳ diyār-ı Ḫorāsanda minbere çıḳup Ḥażret-i Ṣıddıḳ ve ʿÖmer Fāruḳı

(74[a]) taṣdīḳ içün taʿrīf ü tavṣīf iderken ṭāife-i ḳızılbaş-ı bed-maʿāş ol nāṣıḥuŋ dilin kesdiler günlerde bir gün o ʿazīze rāsıt geldüm lisānı evvelki ḥālinden aʿlā ve ṣavt-ı zībā ile söyler gördüm anuŋ ḥasb-ı ḥālinden suāl itdüm aytdı çün ol ḳavm-i nā-sezā lisānum ḳaṭʿ idüp

[275] Mehmet Yılmaz, age. s. 455.
[276] "Ömer'in dilinde doğru konuşulur (Ömer doğruyu konuşur)", Mehmet Yılmaz, age., s. 196.

baŋa ḫayli cefā vü ezā eylediler ol gice ġāyet ġam-nāk uyḫuya vardum ʿālem-i rüyāda ol gice Ḥażret-i Sulṭānü'l-enbiyā ṣalavātu'llāh fi'ṣ-ṣubḥ ve'l-mesā üç kerre baŋa ḫiṭāb u cevāb müsteṭāb ḳılup aytdı yā mübārek benüm Ṣıddıḳum ve Fāruḳum içün mi dilüŋ kesdiler ben aytdum belī yā Resūla'llāh ol iki Sulṭān-ı ʿālīşānı taʿrīf ü tavṣīf itdügüm içün lisānum ḳaṭʿ eylediler didüm fī'l-ḥāl aġzınuŋ mübārek bārından çıḳarup mecrūḥ olan dilümüŋ ucına sürdi çün uyandum lisānumı evvelkiden āʿlā vü zībā buldum didi

Feżāil-i Ḥażret-i ʿOsmān Raḍıya'llāhu ʿAnh

Ol Ḥażret-i emīrü'l-imān ḥabībü'r-raḥmān cāmiʿ-i āyātü'l-Ḳurān ṣāmiʿ-i beyyināt-ı fermān-ı Ḥażret-i ʿOsmān bin ʿAffān raḍıya'llāhu ʿanh zī-edeb ü zī-ḥayā (74[b]) ve nūr-ı dīde-i ehl-i īmāndur ve anuŋ edeb ü ḥayāsından ne deŋlü melekler var ise ḥicāb idüp ḥayā iderler ḥattā kütb-i muʿtebereden mervīdür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā yedi ḳat gökde Ḥażret-i ʿOsmān bin ʿAffānuŋ şeklin ḫulḳ eyledi ki cemīʿ melekler anuŋ edeb ü ḥayāsından taʿlīm-i ḥayā eyleyeler bir gün Ḥażret-i server-i Kāināt ʿAleyhi'ṣ-ṣalavāt mübārek ayaġın uzatmış idi Ḥażret-i ʿÖmer içerü girdi mübārek ayaġın devşürmedi çün ʿOsmān içerü girdi fī'l-ḥāl mübārek ayaġın devşürdi ve aytdı ʿOsmāndan utandum nice utanmayum ki ʿOsmāndan cümle gök melekleri ḥayā eyler diyü buyurdı **Meşnevī**

Nūr-ı çeşm İmām-ı zü'l-ḥarameyn

Ṣāḥibü'ş-şerʿ yaʿnī Ẕī'n-nūreyn

Kime olmışdurur bu ʿizzetler

Vire aŋa nebī iki duḫter

Eyleye ikisine ʿaḳd-i niḳāḥ

Olalar ḫānedānına miṣbāḥ

Anuŋçün diyü Resūl-i Ḫudā

Bir ḳızum olsa daḫı ger peydā

Virüridüm anı da ʿOṯmāna

Baġbān idüp ol gülistāna

Nola dinilse aŋa Ẕī'n-nūreyn

Oldı zīrā ki cāmiʿü'l- bikreyn

Eylediler anı o dem ki şehīd

Üç gün oldı gömüldi o saʿīd

Cānib-i ġaybdan nidā geldi

Adfanu diyü bir ṣadā geldi

(75[a]) Defnine ḥāżır oldı kerrūbī

Gör ne merġūbdurur o maḥbūbı

Ḥaḳḳında çün bu ḳıṣṣa-i bedīd

Anı inkār idenler oldı Yezīd

Der feżāil-i Ḥażret-i ʿAlī Keremu'llāhu Vechehü

Ḫuṣūṣā ol sehī-i kerrār ṣāḥib-i Düldül ü ẕü'l-feḳār şehr-i yār-ı Necef kerīm ü velī İbn-i ʿÖmer Resūl yaʿnī ʿAlī anı dāmād idindi faḫr-ı cihān Keremu'llāhu vechehü her ān ʿAlī Raḍıya'llāhu ʿanh her çend ki Düldüle süvār olup bir yaŋa teveccüh itmek lāzım gelse rekāb-ı kām-yābına ḳadem başduġı dem tilāvet-i Ḳur'ān ibtidā eylerdi ikinci rekābına ḳadem başınca ol emīr-i ʿālīşān ḫatm-i Ḳur'ān eylerdi ol şāh-ı saʿādet destgāhuŋ kerāmet ü

vilāyetine bu kerāmet-i ṣāfī şāhid-i kāfīdür bā-vücūd Ḥażret-i Resūl Ṣalla'llāhu ʿAleyhi ve Sellem ol şāh-ı merdānuŋ ḥaḳḳında buyurur ben hidāyet şeceriyüm ʿAlī budāḳlarıdur ve ben ʿilmüŋ şehriyüm ʿAlī anuŋ ḳapusıdur ve ḳıyāmet ʿAlīnüŋ eli benüm elimde olur her ḳande gidersem ol benüm ile bile gide diyü buyurdı Ḥażret-i ʿAlī el-murtażā vü şīr-i Ḫudānuŋ kerāmeti ve vilāyeti taḳrīr ü taḥrīr olınmaḳ mümkinātından degüldür ol Sulṭān-ı ʿālīşānuŋ fażīleti günden ʿiyān (75[b]) ve vilāyeti āşikār u beyān olmaġın bu miḳdār ile iḫtiṣār olındı **ḳıṭʿa**

Ḫātem-i sırr-ı ḫilāfet bāb-ı ʿirfāndur ʿAlī

Çeşme-i baḥr-ı vilāyet ʿayn-ı aʿyāndur ʿAlī

Maẓhar-ı cümle ʿacāib mecmaʿ-ı esrār-ı Ḥaḳ

Kevkeb-i burc-ı hidāyet nūr-ı bürhāndur ʿAlī

Neşr İşbu meẕkūr olan dört Sulṭān-ı dīn ve çehār yār-ı güzīn Rıḍvānu'llāhu Teʿālā ʿAleyhüm ecmaʿīn nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet ve vezīr-i Ḥażret-i risālet iken ol fırḳa-i gülāb yaʿnī melāhide-i aḫrāb *demar şīfühüm eş-şenīʿati vaʿddelehüm sūü'l-ʿaẕāb*[277] üç nefer sulṭānı aydup ṭaʿn u laʿn eyledüklerin ol ḳavm-ı bī-ʿār u fırḳa-i ehl-i nār ışrār üzere iḳrār ve sebb-i aṣḥāb ile iftiḫār eyledükleri ecelden Ḥażret-i Müftīü'z-zamān ve ʿUlemā-yı edyān ʿAleyhümü'r-rıḍvān bir mūcib-i aḳvāl şerʿ-i celāl bu maḳūle ṭāʾife-i bed-fiʿāl ile ġazā vü ḳıtāl eylemek küffār-ı żelālet māluŋ ġazāsından efḍal ü ekmel idügi müttefiḳü'l-aḳlām ve'l- kelām ʿāmme-i ʿulemā-yı ʿiẓām fetvā virüp imżā eyledükleri sebebden āl-i ʿOsmāniyyāndan selāṭīn-i sālife ḫuṣūṣā merḥūm u maġfūrla sulṭān-ı selāṭīn-i cihān

(76[a]) Sulṭān Murād Ḫān ʿAleyhi'r-raḥmetu ve'l-ġufrān küffār-ı żelālet- nişāndan ḳızılbaş ḳallāşuŋ üzerine cihād u ġazā cümleden taḳdīm idüp Ḥażret-i çehār yār-ı güzīnüŋ ḥürmetine on iki yıl ʿalīü'd-devām ʿasker-i İslām ile ḳıtāl ü cidāl itdürüp setm-i semend-i ġuzāta ol ḳabāil-i bed-fiʿāl pāymāl itdürmegin sevāb-ı dü-cihān ve tam biŋ ḫāḳānı kesb idüp ol sulṭān-ı maġfiret encāmuŋ rūḥ-ı şerīfin ilā yevmü'l-ḳıyām ʿāmme-i ehl-i İslām duʿā-i ḫayr ile yād itmek vācib olmışdur el-ḥāṣılu'l-kelām ol ṭāʾife-i şūma ve ol revāfiż-ı

[277] Hadis kaynaklarda bulunamadı.

meẕmūma *velev kāne baʿdahüm libaʿdin zahiran*[278] medlūlınca anlaruŋ meẕheb-i nā-pāklerine ittibāʿ idüp muʿayyen ü ẓahīr olanlar hedm-i şerīʿat-i nebevīyye sāʿy olmaḳ gibidür anlar ol ṭāʾife-i şūmı bilüp ḳatl eylemesinler anlaruŋ zümresinde ḥaşr olıcaḳlarına reyb ü gümān degüldür zīrā rıżā-yı maʿṣīyyet maʿṣīyyetdür ve rıżā-yı küfr küfrdür yaʿnī bu maʿḳūle-i bī-dīn-i bed-āyīnleri bilüp kendü ḥāllerine ḳomaḳ bunlaruŋ küfrlerine rıżādur (76[b]) küfre rıżā virmek ḫod küfr-i ṣarīḥdür el-ʿiyāẕu bi'llahu Teʿālā **Ḥikāyet** ḳaçankim Ḥażret-i Lūṭ peyġamber ʿaleyhi's-selām ḳavmi ġażabu'llāhdan ḫavf itmeyüp ol fiʿl-i ḳabīḥe irtikāb eylediler bir rivāyetde ol efʿāl-i ḳabīḥeyi idenler yedi nefer ve baʿżıları ḳırḳ neferdür ve baʿżıları seksendür dimişler Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Cebrāil-i emīni gönderdigüm ol ḳavm-i bī-ʿāruŋ dār u diyārların ve ṣaġār u kibārın zīr-ḫāk ve cümlesin nā-būd u helāk eyleye Cebrāil ʿAleyhi's-selām ve vakta kim ḳavm-i Lūṭı helāk itmege ḳaṣd eyledi meger ol gice ḳavm-i Lūṭuŋ ʿābidlerinden ve ʿibādet-i ḫāliṣe ile ferīd olan ezherlerinden yedi biŋ ehl-i taḳvā ṣuleḥā uyḫularun kendülerine ḥarām idüp ʿibādet ü Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzete ṭāʿat iderlerdi şöyle ki ol ṣuleḥānuŋ her birinüŋ ʿibādeti ve Rabbü'l-ʿİzzete ḳurbeti benī İsrāil peyġamberleri ḳadar var idi Cebrāil ʿAleyhi's-selām secde idüp aytdı İlāhī ulu dergāhıŋa ne maḥfīdür ki ʿilm ü ḳudretüŋ ve ʿaẓamet ü ḥikmetüŋ anı muḥīṭ itmişdür bu ḳavm-i şūmdan ol fiʿl-i meẕmūmı idenler yetmiş seksen nefer lāyıḳ-ı seferdür lakin bu deŋlü biŋ ṣāliḥ ḳullaruŋ uyḫuların ḥarām idüp ʿibādet

(77[a]) ü ṭāʿatinde buldum emr ü fermān ve luṭf-ı iḥsān Cenāb-ı kibriyā ve Ḫālıḳ-ı arż u semānuŋdur didi hemān dem Ḥażret-i Ḫudā ḳablinden bir nidā geldigüm yā Cebrāil ol ṣāliḥ ḳullarum ṭālib olanlaruŋ ḳabīḥlerini bulurdı menʿ eyledükleri sebebden ol ḳavm-i żelāletüŋ şeḳāvet ü ḳabāḥatlerine rıżā vü ruḫṣat virmekle anlaruŋ żelālet ü şeḳāvetlerine müşterek olmışlardur ʿİzzüm Celālüm ḥaḳḳıyçün anlaruŋ cümlesin helāk eyledüm diyü fermān itdügi birle Cebrāil ʿAleyhi's-selām emr-i Ḫudā-yı mülkü'l-ʿallām ile ol vilāyeti avcu içine alup gök yüzine şol yüksek çıḳardugum Lūṭ ḳavminüŋ ekẕerī mülklerüŋ tesbīḥ ü tahlīllerin işitmişler idi ve bi'l-cümle dār u diyārı ve ṣaġār u kibārı ile başı aşaġa alup yedi ḳat yerüŋ altına gidüp helāk oldılar ol fiʿl-i ḥıyāneti eyleyenler yetmiş seksen nefer iken anlaruŋ fiʿline ruḫṣat u mühlet virüp menʿ ü ḳatl eylemedükleri ecelden Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet bu deŋlü biŋ ʿābid ü zāhid ḳulların ol ʿāṣīler ile bile helāk eyledi pes imdi ol ḳavm-ı laʿīni ve fırḳa-i bed-āyīni bilüp sukūt (77[b]) eyleyenler ḥāşā ol ḳavm-i zındıḳanuŋ ifʿāl-i żālellerine rıżā virmek gibidür rūz-ı cezāda anlar ile maʿnen ʿaẕāb-ı elīme ve ʿiḳāb-ı ʿaẓīme maẓhar olmaları muḳarrerdür ḫuṣūṣā ser-ḥadlerde gice ve gündüz düşmen-i dīn ve küffār-ı

[278] "Birbirlerine de destek olsalar...", Kur'an, İsrā, 17/88.

dūzaḫ-ḳarīn ile muḥārebe vü muḳātele iden ġāzīler bu deŋlü feżāil-i ġazā ve ḫaṣāil-i şühedāya maẓhar u manẓar olmış iken bir gürūh-ı revāfiż-ı mekrūhuŋ ve şeyṭān-ı maṭrūḥuŋ aġvā vü ilḳāsile iḥdāṯ eyledükleri meẕheb-i nā-pāklerine tābiʿ olmaḳ ne mertebe bidʿat ü żelālet idügin bilelerdi kāfiri ḳoyup ol zümre-i melāḥide ile ḳıtāl ü cidāl itmeleri muḳarrer ü muḥaḳḳaḳ idi Ḥażret-i İmām ʿAlī Keremu'llāhu vechehü kāfiri ḳoyup ḫavāric ile ceng itmegi efḍal gördügi beyyine kāfī bu bābda uẕlet vāfīdür zīrā ehl-i İslāmdan olanlar kāfire tābiʿ olmaz ve āyīn-i küfri iḫtiyār itmez feemmā ol ḳavm-i nā-sezā niçe ümmī ṭāʾife-i ḫāʾifeyi İslāmdan çıḳarup iġvā itmekle rāh-ı żelālete bıraġup īmānsuz gitmelerine sebeb olurlar zīrā ol ḳabāil-i bed-āyīn peydā vü īcād eyledükleri dīn-i żelālet-ḳarīn ābdest ü ṭahāret ve ṣavm u ṣalāt olmaġile ümmī olan cehleye

(78[a]) şeyṭān-ı laʿīn ol ḳavm-i żālīyyenüŋ āyīnlerin aḥsen ü āsān gösterür ol sebebden niçe derd-mend ü bī-çāre ṭarīḳ-i İslāmdan çıḳarup el-ʿiyāẕü bi'llâh ehl-i caḥīm ü aṣḥāb-ı ḥamīm olmasına sebeb olur **Ḥikāyet** işbu turāb-ı aḳdām-ı ʿulemā vü ḫāk-ı rāh-ı ṣuleḥā-i Mekke-i Mükerreme vü Medīne-i Münevverede Buḥārā ʿulemāsından ve Ṭaşkend ṣuleḥāsından ol mürşid-i ḥaḳīḳat ve müretteb-i faẓīlet ʿalī-i himmet ve aḳṭāb-ı menzilet mülk-i Buḥārānuŋ sulṭān-ı serbülendi Şeyḫ Aḥmed Ṣādıḳ Naḳşībendī Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe ol mekān-ı müteberrekede ṭāliblere keşf-i esrār-ı Mevlevī ve rāġıblara reşf-i eşʿār-ı meṯnevī idüp aṣḥāb-ı şevḳ u viṣālī istimāʿa ve erbāb-ı vecd ü ḥālī raḳṣ u semāʿa getürdi bu bende-i bī-imtinān niçe zamān ol ʿazīz-i cihānuŋ ḥużūr-ı şerīfinde pāy-ı edeb üzere ṭurup ve maḥfel-i münīfinde zānū-yı ṭaleb üzere oturup perverde-i himmet ve naẓar-ı kerde ḫurşīd-menziletleri ile maʿmūr u mesrūr olduġumızdan ġayrı bu ʿabd-i efgende ve silsile-i Naḳşibendāna bende ve müḫliṣāne-i vesīle-i ḫ̌ācegāne efkende olmışidüm ittifāḳ ol Şeyḫ-i ḳuṭb-ı āfāḳ Ḥażretlerine ol ḳavm-i ehl-i żelālüŋ ḥasb-i ḥāllerinden suāl eyledüm Ḥażret-i Şeyḫ-i (78[b]) be-nām bu turāb-ı iḳdāma ṭāife-i sürḫ-ser ve ol cemāʿat-i ābterüŋ ḥasb-ı ḥāllerinden ḥikāyet buyurup aytdı ki günlerde bir gün diyār-ı ʿAcemde şehr-i Tebrīzde muḳīm olmışdum şehr-i mezbūruŋ rāfiżīyāsı ve melāḥide vü teberrāyāsı bī-ḥadd ü bī-ḳıyās olmaġın ol ḳavm-i şūmuŋ meẕheb ü milletleri ve āyīn-i bā-ṭalebleri ne ṭavr u ṭarz üzere olduġın bilmege murād eyledüm ol diyāruŋ āʿyānından suāl eyledüm ki ol mülāḥede-i ehl-i nāruŋ kibārın ve reʾīs-i füccārlarından birin gösterüŋ diyü ibrām u iḳdām eyledüm āḫirü'l-emr baŋa yüz yaşından ziyāde bir pīr-i güşāde gösterdiler bizüm Şeyḫimüz ve pīr-i ṭarīḳatde ʿazīz budur her ne suālüŋ var ise bu ʿazīz-i cihān cümle müşkilüŋ beyān eyler didiler çün ol pīr-i fānī ḥużūrına vardum aġzında bir dāne dişi ḳalmış gördüm seccādesinde oturup tilāvet-i Ḳur'ān eylerdi ol ʿazīze aytdum ey Şeyḫ-i güzīn ve ey ʿazīz-i ehl-i dīn bu

diyāruŋ ṣaġār u kibārı ehl-i nār tarīḳin iḫtiyār itmişler daḫı ekṣerī sebb-i aṣḥāb-ı kibār ve baʿż-ı aḥbāb-ı ebrār yolın ṭutmışlar bunlaruŋ ḥaḳḳında āyet-i kerīme ve aḥādiṣ-i nebeviyye veyāḫud edille-i ḳaviyye var mıdur luṭf idüp ey Şeyḫ-i cihān benüm bu müşkilüm ʿiyān

(79[a]) eyle diyü niyāz u iltimās eyledüm ol ʿazīz-i pāk-i nihād aġlayup feryād itmege başladı şol ḳadar aġladı kim anuŋ baŋa senden ben daḫı derd ile aġladum ve baŋa cevāb virüp aytdı anlaruŋ meẕheb ü milletlerin ve āṣīn-i bā-ṭaleblerin saŋa ṭaḳrīr itmege ḥicāb eylerdüm diyicek yine ol pīr-i fānīye ibrār u ḥasb-ı ḥālinden suāl itmege iḳdām eyledüm cevābında aytdı ben miskīn ü ġamgīn ol ṭavāif-i bed-āyīnüŋ şeyḫi ve ulusı idüm her gün niçe peyk-i melʿūn kendülerin maġbūn idüp baŋa secde iderlerdi ve ṣabāḥdan aḫşāma dek ol sulṭānlara ol ṭaʿn u laʿn eylerdük ve benüm ḳalbime daḫı şeyṭān-ı bed-nām ol ḳāvm-i bed-encāmuŋ baʿż-ı fiʿllerin ilhām ve niçe ḥevāllerin āşikāre iʿlām eylerdi ve ben daḫı anlara siz falan zamān falan fiʿli eylemedüŋüz mi dirdüm ol ḳavm-i żelālet bu veliyyu'llāh iẓhār-ı kerāmet ve āşikāre vilāyet eyledi diyü tekrār baŋa secde idüp māl-ı bisyār iṣyār u neṣār iderlerdi ittifāḳ bir gice ʿālem-i ḫˇāba varup uyudum ve uyḳumda gördüm ki ḳıyāmet ḳāīm olmış ve ʿāmme-i ḫalefi maḥşer yerine getürmişler ki suāl ü ḥesāb olınup müsteḥaḳ-ı ʿaẕāb olanlar ʿiḳāb (79[b]) ve istiʿdād-ı ṣevāb olanlar meṣāb olalar ve ḳıyāmetüŋ şiddet ü ḥarāreti baŋa bir mertebe kār eyledi ki ḥarāretümden ve ḳıyāmetüŋ şiddetinden yüregüm pāre pāre ve aġzum yāre yāre olup ṣāfī ḳān revān olmış ve bir ḳaṭre ṣuya yüz biŋ cānum olsa fedā eylerdüm nāgāh meydān-ı ʿaraṣātuŋ bir cānibe yaḳup nikāh eyledüm ol sebb ü seleb eyledügüm Sulṭān-ı kevnīnüŋ yārların ve raḥimehu'l-ʿālemīnüŋ çārların gördüm meydān-ı ʿaraṣātda beş yerde ʿaẓīm ḥavż-ı ʿārī ve kevṣeri cārī olup dört sulṭānuŋ her biri birer ḥavżuŋ kenārına ṭurup ehl-i ʿaraṣāta nidā vü ṣavt-ı āʿlā ile ṣalā iderler ki yā ʿibādu'llāh veyā ümmet-i Resūlu'llāh gelüŋ bu āb-ı cināndan ve şarāb-ı revāndan murāduŋuzca içüŋ diyü durdı daḫı ol ḥavżlardan ümmet-i Muḥammed kevṣer-i şarābın tevzīʿ vü taḳsīm iderlerdi ve beşinci ḥavżuŋ üzerine niyyet-i Resūl-i Kibriyā Ḥażret-i Fāṭımaü'z-zehrā raḍıya'llāhu ʿanha ṭāife-i nisvāna saḳālıḳ eylerdi el-ḥāṣılü'l-kelām şiddet-i ḥarāret baŋa ālām-ı tām viricek bi'ż-żarūr ve nā-çār Ḥażret-i çehār-yāruŋ

(80[a]) ḥużūrına varup yüzüm urdum ve ḥavż-ı evvelüŋ ṣāḥibi ve Resūlu'llāhuŋ muṣāḥibi olan Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddıḳ Raḍıya'llāhu ʿanh Ḥażretlerine varup niyāz ve bir ḳaṭre ṣu içün iltimās eyledüm baŋa çīn-i ebrū ve ġażab-ı rū gösterüp aytdı yā melʿūn aydu kāfir-i eşedden niçün ḳarındaşlarum arasında ziyāde nifāḳ u şaḳāḳ idüp bizi birbirimizden tefrīḳ ḳılurduŋ Ḥażret-i Mülkü'l-ʿallām saŋa bu kevṣeri ḥarām itmişdür diyicek andan Ḥażret-i ʿÖmerüŋ Raḍıya'llāhu ʿAnh ḥavżına varup minnet ü iżhār ʿubūdiyyet ʿarż eyledüm hergiz

yüzüme baḳmayup beni merdūd eyledi andan ol nūr-ı dīde-i ehl-i īmān Ḥażret-i ʿOs̱mān bin ʿAffān Raḍıya'llāhu ʿAnh ḥacżına vardum ol daḫı hem-cinān ḫiṭāb u ʿitāb idüp beni maṭrūd eyledi andan ol Esedu'llāhü'l-ġālib Ḥażret-i İmām ʿAlī İbni Ebī Ṭālib Raḍıya'llāhu Ḥażretlerinüŋ ḥavżına varup aytdum yā Veliyyu'llāh benüm dīnüm īmānum sensin dünyāda uġur-ı şerīfüŋe başum fedā ve cānum edā itmiş idüm yā ʿAlī baŋa meded ve böyle şiddet zamānında sened ol diyü bir ḳaṭre āb içün minnet itdügüm gibi baŋa aytdı ey laʿīn ü bed-āyīn ve ey bī-dīn-i cehennem-mekīn ben mi didüm baŋa secde eyleyesin ve Server-i Enbiyā ʿAleyhi's- (80[b]) selāmuŋ yārların benden ayırasın sizüŋ ṭāifeye Ḥaḳ Teʿālādan ʿināyet ve Ḥażret-i risālet ʿAleyhi's-selāmdan şefāʿat yoḳdur didi ben yine tekrār-ı minnet ü ḫulūṣ-ı ṭaviyyet üzere secde eyledüm ki baŋa dermān ve bir ḳaṭre āb iḥsān eyleye fī'l-ḥāl ġażab u ḥiddetinden mübārek āvāzı gök gürüldisi gibi heybet virüp aytdı yā melʿūn sen fırḳa-i ehl-i nār u zümre-i füccārdansın benden niçe merḥamet ü şefḳat istersin diyü kevs̱er ābın tevzīʿ itdügi gice ile yüzüme urdı niçe zamāŋ ʿaḳlum gidüp ʿaraṣāt meydānında vālih ü ḥayrān ve ẕelīl ü sergerdān ḳıldum ḳaçankim ʿālem-i ḫ̆ābdan ve nevm-i ġafletden uyanup gözüm açdum kendümi ṣāfī ḳāna ġarḳ olmış gördüm ve cemīʿ-i düşmenlerimi döşegümde çıḳmış buldum fī'l-ḥaḳīḳa aġzın açup baŋa gösterdi bir dāne dişi ḳalmamış gördüm diyü o ʿazīz ḥikāyet ü rivāyet eyledi imdi ol ṭāife-i bed-kāfirden eşid olduḳlarından māʿadā dünyāda merdūd-ı ḫalḳ ve āḫiretde maṭrūd-ı Ḥaḳ olup ol gürūh-ı ʿanīd *ve veylün li'l-kafirine min azabin şedid*[279] feḥvāsına maz̤har düşmenleri muḳarrer ü muḥaḳḳaḳdur ḫuṣūṣa işbu ṭāife senüŋ

(81[a]) ekş̱erī bil ki āʿlā vü kemterī melāhide-i mez̤hebin iḫtiyār ve ḥaşr u neşri ışrār üzere inkār eyledüklerinden ġayrı Ḥażret-i çehār-yār-ı güzīnüŋ düşmenleri ve aṣḥāb-ı kibāruŋʿadüvvleri olduḳları muḳarrerdür zīrā anlar bir ṭāife-i bāġiyedür ki kātib taḳdīrüŋ taḥrīrüŋ ve debīr-i tedbīrüŋ tasṭīri ile ṣafḥa-i ṣüret-i ādemde ceym-i cemāl olan ebrūların ve levḥa-i aḥsen-i taḳvīmde ḫiṭābı miṣāl olan mūları ve ṣüret ü ḳaşların nüsḫa-i ābter ve nāme-i kemter gibi tırāş ider ḳalāşlardur **ḳıṭʿa**

Ṣūretinden ḫaṭṭ u ḳāşı ḥak iden maḥrūmdur

Naḳş-ı insānı muṣavver eyleyen naḳḳāşdan

Aḥsen-i taḳvīme bu kār ile inkār eġlenür

[279] "Şiddetli azaptan dolayı inkârcıların vay haline", Kur'an, İbrahim, 14/2.

Yüzdeki cīm-i cemālin ḳazıyan ḳallāşdan

Neşr ve bi'l-cümle ṣūretleri kitāb-ı şerīʿate muvāfaḳ ve sīretleri ādāb-ı ṭarīḳine muṭābıḳ olmayup irtikāb menāhı ve mübāḥīler gibi iktisāb maʿāşı iden ṭāife-i eşrār-ı bīşeden ve füccār-ı żelālet-endīşeden iḥtirāz itmek lāzımdur zīrā bir ṭāifenüŋ ki ṣūretleri sünnet-i binūrdan muʿarrā ve sīretleri millet-i Muṣṭafavīden müberrā olup ṭaʿḳāt-ı iḫtiyār-ı dīn ve şenāt-ı çār-yār-ı güzīn olalar ṣālikān-ı bādiye-i ṭarīḳat zümresine dāḫil ve ḳalenderān-ı cādde-i ḥaḳīḳat cümlesine (81[b]) vāṣıl olmazlar belki meẕāhib-i erbāʿadan ḫāric ve merātib-i zındıḳaya dāḫil ḫevāriclerdür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ümmet-i Muḥammedī ʿAleyhi's-selām ṭarīḳ-i żelālet ü rāh-ı şeḳāvetden ve bu maḳūle melāʿīn-i bed-āyīnüŋ ilḳā vü aġvāsından maḥfūẓ u maḥrūs eyleye şerʿ-i şerīf-i Muḥammedī ve ṭarīḳ-i münīf-i Aḥmedī bir rāh-ı münḳīm ve şāriʿ-i ʿaẓīmdür ḥüsn-i himmet ve ṣıdḳ-ı niyyet ile ol rāh-ı münīfe mensūb olup ḫiẕmet eyleyen ʿibādu'llāh inşāʿAllah enbiyā-yı ʿaẓām ve Ḥażret-i çehār-yār-ı kirām ile ḥaşr olmaḳ muḥaḳḳaḳ u muḳarrerdür

Dördinci Bāb Mālü'l-Eytām ve Fi'l-i Ḥarāmdan Perhīz Eylemek Derecātın ve Müşībet ü Şiddet Zamānında Ṣabr u Tevekkül ve Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzete Tevessülüŋ Ḥasenātın Bildürür

Mālü'l-eytām-ı bī-dermān ḥaḳḳında Ḥażret-i mülkü'l-mennān Ḳurān-ı ʿaẓīmü'l-ʿunvānında ḳullarına tenbīh içün fermān buyurur ḳalu'llāh Sübḥāne ve Teʿālā *yesʾeluneke ʿanil yetama kul ıslahun lehüm hayrün ve in tuhalituhüm fe ihvanüküm*[280] ve daḫı Ḥażret-i faḫr-ı ʿālem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem ītām-ı taḥīfü'l-bāl olanlar ḥaḳḳında bu ḥadīṯ saʿādet mālların buyurur ʿan Ebī Hüreyre Raḍıya'llāḫu ʿanh ḳāl-i Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem *min meseḫe reʾse yetimin raḥmeten kütbu'llāhu lehü*

(82[a]) *bikülli şeʿre merrü ʿaleyhā yedhü ḥasene ve meḥā ʿanhü bikülli şeʿre seyyeʾten ve raḳʿa lehü bikülli şeʿre derece*[281] bu ḥadīṯ-i şerīfi Ebī Hüreyre Raḍıya'llāhu ʿAnh rivāyet ider Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhi ve Sellem buyurur kimesne kim bir yetime merḥamet ü şefḳat idüp elin başına sürüp oḫşasa Ḥaḳ Teʿālā ol yetimüŋ başında olan ḳılları saġuşınca ḥasenāt yazar ve her ḳılı saġuşınca bir günāhın yarlıġar ve her ḳıl saġuşınca derecāt virür didi ʿAbdu'llāh bin ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh aydur bir gün bir kimesne meclis-i Resūl ʿAleyhi's-selāma gelüp aytdı yā Resūlu'llāh günāh-ı kebāir ḳanḳısıdur beyān buyuruŋ didi

[280] "Sana yetimleri de soruyorlar. De ki; onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir", Kur'an, Bakara 2/220.
[281] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

Ḥażret-i Server-i enbiyā ʿAleyhi's-selām aytdı Ḥaḳ Teʿālā Ḥażretlerine şirk getürmek ve nā-ḥaḳ yere adam öldürmek ve kāfir cenginden ḳaçmaḳ ve veliü'd-dīne ʿāṣī olmaḳ ve yetim mālını yemekdür diyü buyurdı nūr-ı dīde-i ehl-i sünnet Ḥażret-i İmām Ḥasan Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet ider günlerde bir gün Ḥażret-i Resūl Ḫudā ṣalāt-ı cumʿa edā idüp aṣḥāb u aḥbāba naṣīḥat eylerdi aṣḥāb-ı Resūl ʿAleyhi's-selāmdan bir kimesne gelüp aytdı yā Resūla'llāh yanumda bir yetim vardur edebsizlik ider teʾdīb (82[b]) ideyüm mi didi Ḥażret-i Server-i Enbiyā ʿAleyhi's-selām aytdı kendü oġlını niçe teʾdīb idersüŋ eyle teʾdīb eyle buyurdı yaʿnī kişi kendü evlādına nice raḥm u şefḳat eylerse eytāma daḫı eyle iḳdām u tevḳīr ü iḥtirām eyleyeler ziyāde rencīde eylemek ḥarāmdur ve yine bir gün Ḥażret-i Resūl-i Kibriyā ve Ḥabīb-i Ḫudā Ṣalavātu'llāh ʿaleyhe fī'ṣ-ṣubḥ ve's-semā aṣḥāb-ı ʿaẕāmına aytdı ey benüm aṣḥāblarum yetimi incitmeŋ ve yetimüŋ āhından ḥaẕer idüŋ zīrā her ḳaçan bir yetimi rencīde itseler ve ol yetim āh u fiġān itse cemīʿ gök melekleri ol yetim içün fiġān iderler Ḥaḳ Teʿālā kemāl-i ʿaẕameti ile ḫiṭāb-ı müsteṭāb eyleye ki yā meleklerüm ol yetimüŋ atasın ve anasın ben ṭopraġuma ḳoydum ve anı yetüm eyledüm siz şāhid oluŋ ol yetimi urup rencīde ideni ve aġladanı ben cehenneme ḳoyarum ve ḳanḳı ḳulum bir yetimi oḫşayup rāżı eyleye ḳıyāmet güninde ben anı rāżı eylerüm buyura ve daḫı mālü'l-eytām ekl ü balʿ itmekden beġāyet ṣaḳınmaḳ gerekdür Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā ḳullarını mālü'l-eytāmdan menʿ ü tehī eyleyüp bu āyet-i kerīmeyi Ḥabībine ve Resūline inzāl ḳıldı kemā ḳālu'llāhu Tebārek ve Teʿālā *velā takrebü*

(83[a]) *māle'l-yetimi illā hiye ahsenü*[282] yaʿnī mālü'l-eytāma yaḳīn olmaŋ illā meger enfaʿiyyet cihetiyle saʿy idesiz Ḥażret-i Resūl Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur her kim ki māl-ı yetīmi yese ḳıyāmet güninde anuŋ içinde nār ve ʿaḳreb ü mār ola bu ḫuṣūṣa Ḥażret-i Ḳurān-ı mübīn şāhid-i ṣādıḳ ve delīl-i nāṭıḳdur kemā ḳālu'llāhu Sübḥāne ve Teʿālā *innelẕīne yekulune emvāle'l-yetāmā zulmen innemā yekulune fī butunihim nāren ve seyeslevne sairen*[283] yaʿnī taḥḳīḳ şunlar ki māl-ı eytāmı ẓulm ile yerler yemezler illā ḳarınlarında āteşi ve yaḳında cehenneme īṣāl olınurlar yaʿnī dimek olur şunlar ki żulm ü cebr ile yetim malını yerler anlar māl-ı yetimi yerler ḳıyās iderler ḫaberleri yoḳ ḳarınlarına cehennem āteşin yerler daḫı anlar yaḳın zamānda cehenneme vāṣıl olurlar **Ḥikāyet** Ravżatü'l-İslām nām kitābda aydur Ḥażret-i ʿÖmerüŋ Raḍıya'llāhu ʿAnh ḫilāfeti zamānında bir kimesne vefāt eyledi mezārın ḳazmaġa mübāşeret eylediler fī'l-ḥāl ḳazılan yerden yılan ve çıyānlar ẓāhir oldı ve bi'l-cümle yedi yerde mezārın

[282] "Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.", Kur'an, İsra, 17/34.
[283] "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler ancak ve ancak karınlarına doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.", Kur'an, Nisa, 4/10.

ḳazdılar yedi yerde daḫı bī-pāyān yılan u çıyān u mār-ı bī-girān ẓāhir ü ʿiyān olıcaḳ Ḥażret-i ʿÖmer raḍıya'llāhu ʿAnh ḥużūrına varup aḥvāli taḳrīr eylediler Ḥażret-i ʿÖmer aytdı varuŋ (83[b]) ibtidā ḳazduġuŋuz yere defn eyleŋ zīrā bu kişi māl-ı yetim yemişdür eger maġreb ü maşrıḳa getürürseŋüz yeri yılan u çiyān olur didi ve ol kimesnenüŋ evine varup aḥvālin suāl ḳıldılar meger bir yetim-i bī-çāreye vaṣī olmış ve ol yetim-i bī-dermānuŋ malından beş aḳçe yemiş ol sebebden Ḥaḳ Teʿālā anuŋ ḳabrin tār ve maḳāmun mār eyledi ve ol kimesnenüŋ vārişleri ol beş aḳçeyi virüp edā eyledükleri gibi ḥikmet-i mülkü'l-ʿafār ile ol ʿaḳārib ü mār ġāyıb u tārmār oldı **Ḥikāyet** ve yine ol güzīn aṣḥāb yaʿnī ʿÖmer Bin el-Ḫaṭṭāb Raḍıya'llahu rivāyet bir gün Süleymān nebi Ṣalavātu'llāh ʿAleyhe ve ʿalī nebiyyinā ins ü cine ve vuhūş u ṭuyūra vaʿẓ u naṣīḥat idüp aytdı yetim mālından ḥaẕer idüŋ zīrā her kim yetim mālından ẕerre ḳadar aḫẕ idüp ṭamaʿ-ı cān ile üzerinden geçe başdan ayaġa varınca cehennem āteşine yanar didi hümā ḳuşı aytdı yā Nebīu'llāh cenāb-ı Ḥażretüŋden ricā itdürmege ḥaḳḳımda duʿā eyleyesin Ḥaḳ Teʿālā beni yeryüzine indürmeye zīrā cāiz ki māl-ı eytāmuŋ üzerinden geçem veyāḫud üzerine ḳonup ṭamaʿ-i ḥām ile naẕar idem Ḥaḳ Teʿālā beni

(84[a]) āteşe yaḳup ʿaẕāb eyleye diyü ol mübārek hümāşūlıḳdur tażarruʿ u ricā feryād u fezāʿ eyledi ḥattā Süleymān nebī ʿAleyhi's-selām mübārek ellerin ḳaldurup Ḥażret-i Ḫabbāb Kibriyādan niyāz u duʿā eyledügi murġ-ı hümā yere inmeyüp ḥikmet-i Ḫudā ile hevāda muḳīm ola Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Süleymān nebī ʿAleyhi's-selāmuŋ duʿāsın ḳabul idüp ile'l-ān hümā yire inmez havada ṭayrān u cevelān eyler ve gök yüzinde yumurdladugı dem yumurdası rū-yı zemīne inince Ḥaḳ Teʿālānuŋ emri ve fermānıyla havada yavrusın çıḳarup uçurur ve havayla ḥayāt bulur yetim mālından iḫtirāzen ḳıyāmete dek yere inmez nitekim bu maʿnāya merḳūm şuʿarā-yı Rūmdan feṣāḥānuŋ sitūde ṣıfātı ḳeşbü'ş-şuʿarā merḥūm Necātī Beg dimişdür **Mışrā**

Kim hümā inmez yere ḳonmaz kebūter Kaʿbeye

Ḥattā diyār-ı Hindistānda ol mübārek ḳuşcuġazuŋ birine ecel işābet eylese havadan yere düşüp cān virür tüccār-ı Hind ulusını bulup getürür telleri ġāyet zībā vü muṣannuʿ olmaġın pādişāhlar başlarına daḳup getürürler Ḥażret-i Server-i Enbiyā ve Sulṭān-ı her dü-serā (84[b]) Ṣalavātu'llāh ʿAleyhe ve Selāma ḥadīṯ-i şerīfinde buyurup aṣḥāb-ı kirāmına naṣīḥat eylerdi ki her kim ki yetim besleyüp ol yetime riʿāyet ü ḥimāyeti ʿādet idinse Ḥaḳ Teʿālā aŋa cenneti naṣīb eyler buyurur bā-vücūd Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet ol şems-i faẓīlet ve sulṭān-ı risālet ʿaleyhe efḍalü't-taḥiyyata Ḥażretlerine vaḥiyy eyledi ki yā Muḥammed yetimlere

merḥamet ü şefḳati ʿādet ü sünnet eyle diyü emr eyledügi ecelden Ḥażret-i Peyġamber ʿAleyhi's-selām yetimleri dāimā besleyüp ḥücre-i saʿādetlerinde ṣaḳlardı ve her gün beşer ve altışar kerre başların ṣaġayup buyurdı ki cümle yetimler ḳıyāmet güninde bizüm ile maʿen cennete girseler gerekdür zīrā ben yetimlerüŋ reisiyüm pes şunlar kim Ḥaḳ Teʿālānuŋ ʿaẕāb u ʿiḳābından kendülerin emīn eylemek dileye māl-ı eytām ve fi'l-i ḥarāmdan iḥtirāz u ictināb eylemek gerekdür zīr ḥadīṯ-i ṣaḥīḥde mesṭūr u meẕkūrdur ki bir kimesne bir loḳma ḥarām yise ol müsebbibü'l-esbāb ḳırḳ gün anuŋ duʿāsın müstecāb eylemez diyü buyurur **Ḥikāyet** vilāyet-i Yemende şehr-i ʿAdende ol fāżıl u ʿālim Şeyḫ Ebū Bekir bin Sālim Ḥażretleri Zübdetü'd-Daḳāyıḳ nām kitābında ḥikāyet eyler Kūfe şehrinde müstecābü'd-daʿvet nās-ı bī-

(85[a]) ḳıyās olmaġile Kūfe şehrine gelen ḥükkām ẓulmle ḳıyām itdükce müstecābü'd-daʿvet olan ʿazīzler bed-duʿā itdükleri gibi fī'l-ḥāl helāk olurlardı ḥattā ayda bir ḥākim naṣib ider oldılar ve İrān ḥākimlerinden bir ferd ḥayāt bulmayup bāḥiru'llāh vefāt iderlerdi Kūfe ḥākimligin kimse ḳabūl itmeyüp ʿāciz ü fermānde ḳaldılar ʿāḳıbet-ı Ḥaccāc Yūsuf ki ẓulm-i mīşūm ile meşhūr ve cebr ü meẕmūm ḥāl ile meẕkūrdur Kūfe ḥākimliġin ḳabūl idüp ḫabṭ u rabṭın kendü ẕimmetine iltizām eyledi ḳaçan Kūfe şehrine yaḳın geldi Kūfe ḫalḳına tenbīh ü nidā eyledi ki cem-i ġafīr ve ṣaġīr ü kebīr istiġāle çıḳup her biri birer yumurda hediyye getüreler fermān-ı ḥaccāc üzere ol diyāruŋ meşāyıḫ u ṣuleḥāsı ḳarşu çıḳup Ḥaccāc Yūsufa birer yumurda hediyye getürdiler Ḥaccāc Yūsuf ol yumurdaları Kūfe ṣaḥrāsında birbirine ḳaruşdurup müḫtelaṭ eyledi ve hemān ol dem yine emr eyledi ki her biri getürdügi yumurdayı girü ölü evine götürüp gideler ol diyāruŋ ḫalḳı bu işe taʿaccüb idüp girü getürdükleri yumurdaların alup her biri ölü evine müteveccih oldılar Ḥaccāc Yūsuf ol memleketüŋ ḫalḳın ḳırmaġa (85[b]) ve ẓulme başladı ḫalḳ müteḥayyir olup müstecābü'd-daʿvet olan ʿazīzlere varup şikāyet ve ḥasb-i ḥāllerin ḥikāyet eylediler ve ol ẓālim-i şūmuŋ ḥaḳḳında istidʿā-yı himmet eylediler lakin her ne deŋlü duʿā ve istidʿā eylediler duʿāları ḳabūl ve ḥācetleri mevṣūl olmadı āḫirü'l-emr ol vilāyetüŋ ṣuleḥāsı ʿālim rüyāda görürler ki dirler sizüŋ duʿāŋuz nice revā ve ḥācetleriŋüz ne sebeb ile maḳbūl-i Ḫudā olsun ki falan zamānda Kūfe ṣaḥrāsında getürdügiŋüz yumurdaları teşḫīṣ eylemeyüp birbiriŋüzüŋ ḥaḳḳın aldıŋuz ol sebebden duʿāŋuz müstecāb ve ḥācetleriŋüz mücāb olmıyor didiler imdi bir yumurda deŋlü ḳalīl nesne içün ḥācetler revā olmayıcaḳ rūz u şeb ḥarām ṭaleb idüp cümle meʾbūsātı ve maʾkūlātı ḥarām olanlaruŋ duʿāları nice ḳabūl olur ehl-i inṣāf olanlara bundan ʿibret maʾḫūẕ u maʿlūmdur **Ḥikāyet** Ḫalīfe-i taḥḳīḳ ve İmām-ı ʿAtīḳ Ebū Bekirü'ṣ-Ṣıddīḳ Raḍıya'llāhu ʿAnh rivāyet ider çünki ḳıyāmet ḳāim ola ḫalḳı mīzān yerine getürüp

s̲evāb u seyyātları vezn olına iki kimesneyi mīzān ḳoyalar birinüŋ s̲evāb u ḥasenātı ziyāde gele ve birinüŋ

(86[a]) aʿmāli seyyātı saḳil gele s̲evāb u ḥasenātı ziyāde olan mesrūr u güşāde iken seyyātı aġır gelen kimesne ḥużūr-ı Rabbü'l-ʿizzete gelüp diye yā Rab ol ḥasenātı ziyāde ve s̲evābı güşāde gelen ḳuluŋda benüm ḥaḳḳum vardur diyü ṭaleb-i ḥaḳ eyleye ḥaḳḳuŋ nedür diyü suāl eyleyeler ol kimesne diye ki falan maḥalde ben bir ḳoyun boġazlayup ṣatarken ol kimesne gelüp etüme yapuşdı ve etümü almayup barmaḳlarında etüŋ yaġı bulaşup ḳalmış idi ol yaġuŋ ḥaḳḳın ṭaleb iderüm diye Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzet ol yaġuŋ miḳdārı ḳadar ʿadālet eyleyüp mīzānda vezn ideler ol ḥasenātı ziyāde olan kimesneden ol miḳdār cezvī yaġuŋ ḥaḳḳı alınmaġile seyyātı cānibi aġır gelüp müsteḥaḳ-ı ʿaz̲āb ola ve seyyātı ziyāde gelen ol miḳdār yaġcuġazuŋ istiḥḳāḳı ile ḥasenātı cānibi aġır gelüp müsteḥaḳ-ı s̲evāb ola diyü buyurur pes imdi naẓar-ı ʿibret ü baṣar-ı ḥaḳīḳat ile naẓar eyleŋ ki ol kimesnenüŋ s̲evābı ziyāde gelüp cennete müsteḥaḳ olmış iken āḫir kimesnenüŋ ḥaḳḳında yapışup eline z̲erre miḳdārı (86[b]) yaġı bulaşmaġile müsteḥaḳ-ı ʿaz̲āb olıcaḳ müdām fīʿl-i ḥarāmdan ictināb itmeyüp maʿāṣīye irtikāb eyleyenlerüŋ rūz-ı ḥesāb ḫarāb-ender-ḫarāb ve ġazāb-ı fevḳe'l-ʿaz̲āb olacaġında şekk ü irtiyāb olmaġa *ve men yaʿmel miskale zerretin hayren yerehü ve men yaʿmel miskale zerretin şerren yerehü*[284] kişi eger ḫayr ve eger şer z̲erre miḳdārı dünyāda her ne ʿamel eylerse rūz-ı cezāda anuŋla ḥaşr olısar Ḥażret-i Ḥabīb-i Ekrem Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurur *ed-dünyā mezraʿtü'l-āḫiret*[285] yaʿnī dünyā āḫiretüŋ mezraʿıdur her ne ekerse ve ol mezraʿdan ḥāṣıl eylerse dār-ı ʿuḳbāda anuŋla müstaḳim olup geçine Ḥaḳ Teʿālā ʿādil pādişāh-ı bī-zevāl ve sulṭān-ı lā-yezāldür z̲erre ḳadar ḳullarına ẓulm eylemek iḥtimāli degüldür Ḥażret-i Ḥaḳ kemāl-i ʿaẓameti ile Ḳurān-ı ʿaẓīmde buyurur *min ʿamile salihen felinefsihi ve men asāʿe fealeyha vemā Rabbüke bizallamen lil ʿabid*[286] yaʿnī kimesne ki ṣāliḥ ʿamel işledi[287] ol ṣāliḥ ʿamel kendü nefsinedür ve şol kimse kim isāʾet idüp ʿiṣyān eyledi ol ifʿāl-i ḳabīḥ daḫı kendü nefsine ʿāiddür Ḥaḳ Celle ve ʿalānuŋ z̲āt-ı

(87[a]) (kibriyāsına) ikinci ṣayḳate üçinci ṣāfīye dördinci kenūrine beşinci bahāsın ve yüzine altıncı ol meclis-i fasıḳda oturanlara ve bi'l-cümle bir nesne ki merdūd-ı şerīʿat ve küfre vesīlet olduġından ġayrı cemīʿ-i ʿulemā-yı ʿiẓām ʿAẓamehümu'llāh Teʿālā derecātihüm

[284] "Kim zerre mikdarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre mikdarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür", Kur'an, Zilzal, 99/7-8.
[285] "Dünya ahiretin tarlasıdır.", Mehmet Yılmaz, age. s.91.
[286] "Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.", Kur'an, Fussilet, 41/44.
[287] Şām ʿiḳliminde diyār-ı Baṣra ahālilerinden.

ḳıllarında ḫamrdan meẕmūm ve dünyāda andan mīşūm nesne olmaz menīʿ şūr u şer ve maʿden-i ḫaṭā vü ḫaṭrdur **Ḥikāyet** Firdevsü'l-Aḫbārda aydur Baṣra diyārında bir ṣāliḥ bir zāhid ve Şeyḫ ü ʿābid var idi ḳırḳ yıldan berü gündüzi ṣāim ve giceler ṣubḥa dek ḳāim olup dāim Ḥażret-i Ḫabāb-ı ʿizzete ṭāʿat ü ʿibādet eylerdi ittifāḳ ol Şeyḫ-i pāk ḫaṣlet böyle ʿibādet ü sükūnet üzere iken nāgāh bir bed-sīret ʿavrat ol ʿazīze muḥabbet eyler zenn-i bī-edeb rūz u şeb ol ʿazīz vuṣlatın ṭaleb eyler āḫir kara dil zenn iblise bir cāriyesin dām-ı teblīse ḳoyup ḳaṣd eyledi kim Şeyḫ-i aḳṭāb menzileti bir ṭarīḳ ile daʿvet idüp anuŋla ʿıyş u ʿişret ve ẕevḳ ü ṣoḥbet eyleye fī'l-ḥāl cāriye-i bed-fiʿl esb-i isticāle süvāre olup her er ḫile ile (87[b]) fiġān iderek ve bī-şūma rāh u zār ile giderek Ḥażret-i Şeyḫüŋ ḫużūrına gelüp aytdı ey Şeyḫ-i pāk-i dīn ve ey ḳuṭbü'l-ʿārifīn falan maḥallede ṣāliḥa vü ʿābidelerden bir seyyidem pīre-zen ḫatun ḫālet-i mevte irişüp ġāyet zebūn olmış ve ṣayyat içün minnet ve Ḥażretüŋi daʿvet ider ki ol bī-çāreye taʿlīm-i Ḳurān ve telḳīn-i īmān idesiz ve bu ḫayr ile döyünüp yine gidesiz çün ol Şeyḫ-i dānā bu cāriyenüŋ fiġān ve'l-ḥāḫın istimāʿ eyledi *min lem yühibbü'd-daʿvete faḳad ʿaṣāu'llahe ve Resūlehü*[288] mażmūn saʿādetin riʿāyet ve Ḥażret-i risālet ʿālā mütteḳīnüŋ sünnet-i seniyyesin iḳāmet ḳaṣdın idüp fī'l-ḥāl ol zenn-i mukārrenüŋ ḫānesi ṭarafına istiʿcāl ile gitdi ve ol ʿavratuŋ serāyına duḫūl itdügi gibi Şeyḫüŋ ʿaḳibince ḳapuların dīvār itdiler ve niçe cabbār u cefākār ḥıẕmetkārların dīdebān itdiler el-ḳıṣṣa Şeyḫ-i meẕkūr bir niçe ḳapulardan mürūr idüp ol serāy-ı ʿāliyyenüŋ içinde gördi kim nāzenīn nigār ḳarşusında bī-ḥadd-i ḥıẕmetkār ṭurup Şeyḫe ḥürmet ü ikrām yaʿnī tevḳīr ü iḫtirām eylediler

(88[a]) Şeyḫ-i bī-çāre ol mekkāreyi göricek girü ʿavdet itmege ḳaṣd u tebeyyün eyledi lakin bir niçe diyü ṣūret ü zebānī-sīret ḫādemler Şeyḫi ṭutup muḥkem kemend-i belāya ve resen-i cefāya giriftār itdiler ve cellād-ı bī-amān gibi ol ʿazīzi ḳatl itmek istediler āḫir kār ol zenn-i murdār bir maʿṣūm oġlan ile bir desti ḫamrı iḫżār idüp aytdı ey Şeyḫ-i cihān bu deŋlü zamāndur ki ben saŋa ʿāşıḳ u ḫayrān idüm el-minnet ki eyyām-ı fırṣat u hengām-ı ʿişret zamānı geldi senüŋ ḳatlüŋ ḫalāṣına dermān u imkān yāḫud benüm ile ʿıyş u ʿişret veyāḫud bu ḫamrı içüp ṣoḥbet eyleyesün veyā bu maʿṣūm oġlancuġı ḳatl idüp bu ḥıẕmeti iḫtiyār eyleyesün diyicek Şeyḫ-i bī-çāre deryā-yı ḫayrete varup ve baḥr-ı fikre ṭalup kendü nefs-i şūmına ḫiṭāb eyledi ki eger zināya rıżā vü iḫtiyār idersem muḫallid fī'n-nār olmaḳ lāzım gelür evveli ve āḫiri budur ki bu ḫamrı iḫtiyār idüp baʿdehu istiġfār ideyüm ve yine dutup menzilüme gideyüm diyü bī-çāre cān-ı ʿazīzin ḫalāṣ itmegiçün çār u nā-çār ḫamrı iḫtiyār idüp nūş ider ve ʿıyş u nūş ile cümle ferāmuş ider bir zamāndan (88[b]) ṣoŋra şevḳe gelüp

[288] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.

ol ʿavrat ile muḥabbet u müveddet ve ḳaṣd-ı cāmiʿat eyleyicek mābeynimüzde maʿṣūm ne belā-yı şūm ve aġyār-ı meẕmūmdur diyü ol maʿṣūmı urup ḳatl ider andan ol zenn-i mekkāre ile zinā itmegi iḫtiyār ider çün ol bī-çārenüŋ ʿaḳlı yerine gelüp nevm-i ġafletden uyandı gördi kim üç ʿaẕīm günāh itmiş ve bu günāh-ı kibriyā ile bunca yıllıḳ ʿibādetin hebāya virmiş fī'l-ḥāl ṭaşra çıḳup feryād u fiġān ve ḫalḳa bu rāz-ı nihānı ʿiyān idüp aytdı ki ben ʿabd kimin Rabbüme ʿāṣī olup bu gice şurb-ı ḫamr itdüm ve zinā ile ḳatl-i nefs itdüm gelüŋ beni seng-sār ve bedenüm iḫrāḳ-ı bi'n-nār eyleŋ diyü kendüsin seng-sār ve iḫrāḳ-ı bi'n-nār itdürür pes imdi ʿāḳıl u kāmil olanlara bu ḥālet pür-ʿibret naṣīḥat degül midür ki cemīʿ ʿömründe ʿiṣyān itmeyüp maʿṣūm-ı pāk ve bunca yıldan berü ʿibādet ü ṭāʿat iden kimesne ol emmü'l-ḫabāiṣi bir kerre içmek ile bu deŋlü bed-nāmlıġı ve rū-siyāhlıġı irtikāb-ı iḫtiyār itdügi ḫamr didüleri murdāruŋ nikbet ü şāmeti olduġı ḫaber-i ḥaḳīḳat ve maḥż-ı naṣīḥat idügi reyb ü ʿillet degüldür **Ḥikāyet** Ebī ʿİmrāndan mervîdür bahayum ḳıyāmet güninde

(89[a]) ādem oġlanlarınuŋ rüsvālıġın ve ʿaẕāb u ʿiḳābın göreler kendü ḥāllerine şükr idüp diyeler yā Rab saŋa ḥamd iderüz ki bizi ādem oġlanı yaratmaduŋ nola dünyāda ḥayrān-ı bī-dermān olduġise hele ādem oġlı olup bu ʿaẕābı göremezüz diyü şükr eyleye zīrā cemīʿ ḥayvānāt ḳıyāmet güni ṭoprak ola illā on cins ḥayvān insān ile muʿācenete girer evvelā Ḥażret-i İsmāʿilüŋ ḳoçı ve Ḥażret-i Ṣāliḥüŋ devesi vü aṣḥāb-ı kehfüŋ Ḳıṭmīri ve Ḥażret-i ʿAzīzüŋ ḥumārı ve sāiri insān ikrāh itmeyüp muḥabbet eyledükleri ḳuşlardan ola ve ḥayvānāt ṭoprak olduḳların kāfirler göreler bunlaruŋ ṭoprak olduḳlarına anlar daḫı reşk idüp aydalar *ve yekulü'l- kāfirü ya leyteni küntü türāben*[289] yaʿnī nolaydı biz daḫı ḥayvān olup ṭoprak olayduḳ ve bu ʿaẕābı görmeyeydük diyü aġlaşalar Ebī Hüreyre Raḍıya'llāhu ʿAnh rivāyet ider ol vaḳt kim Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā bu āyet-i kerīmeyi ḥabībine ve resūline inzāl ḳıldı ḳale Teʿalā *ve inne cehenneme lemevʿidühüm ecmaʿine*[290] *lehā sebʿatü ebvābin likülli bābın minhüm cüzʿün maksum*[291] aṣḥāb-ı kirām cehennemüŋ ḫavfından aġlaşdılar ve Selmān-ı fāris Raḍıya'llāhu ʿanh elin başına urup (89[b]) Mekke-i Mükerreme ṣaḥrālarına düşdi ṣaḥābe-i ʿaẕām Selmān-ı fārisi bulup getürdiler ve daḫı kütb-i Muʿtebereden mervīdür bir gün Resūlu'llāh Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem Cebrāʾile suāl eyledi yā Āḫī Cebrāʾil Mikāʾili hergiz şād olduġın görmedüm her zamān anı aġlar görürüm sebebi nedür diyü suāl buyurdı Cebrāil ʿAleyhi's-selām aytdı yā Resūla'llāh cehennem yaradılaldan berü Mikāʾil aġlar cehennemüŋ ḳorḳusından hergiz gülmiş degüldür didi

[289] "Kâfir de 'ne olurdu keşke toprak olsaydım'der.", Kur'an, Ne'be, 78/40.
[290] "Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir.", Kur'an, Hicr, 15/43.
[291] "Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.", Kur'an, Hicr, 15/44.

Ḥikāyet Ḥażret-i ʿĪsā ʿAleyhi's-selām bir ṭaġa vardı gördi kim bir ṭaşuŋ içinden şu çıḳup revān olur Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḳudretine taʿaccüp idüp bir zamān deryā-yı fikre ṭalup vālih ü ḥayrān ḳaldı Ḥaḳ Teʿālānuŋ emri ile ol ṭaş nuṭḳa gelüp söyledi ve aytdı yā ʿĪsā işbu revān olan şuyı kim görürsin bu benüm gözlerüm yaşıdur bunca yıldur cehennemüŋ ḳorḳusından aġlarum didi Ḥażret-i ʿĪsā ʿAleyhi's-selām aytdı yā mübārek ne sebeb ile cehennemden ḳorḳup aġlarsın diyicek ol ṭaş aytdı yā ʿĪsā *ve ettekuva'n-nār elleti ve kuduhā en-nās ve'l hicaretü uʿiddüt lilkāfirin*[292] āyetin istimāʿ ideler cehennemüŋ ḫavfından aġlarum zīrā Ḥaḳ Teʿālā kāfirler ile aḥcārı bir yerde yād

(90[a]) eyledi yaʿnī ḳorḳuŋ ol günden kim anuŋ tutaraġı ādemdür ve daḫı ṭaşdur yā ʿĪsā ol zamāndan berü fiġān ve gözlerimüŋ yaşı revān olmaḳdadur diyicek Ḥażret-i ʿĪsā ʿAleyhi's-selām duʿā eyledi ki ol miskīn ṭaşa naẓar-ı merḥamet Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzetden eṣer-i ʿināyet ola henüz ʿĪsā ʿAleyhi's-selām ellerin yüzine sürmedin cānib-i semādan bir nidā geldi kim yā ʿĪsā ol ṭaşı ṭamudan āzād ve merḥametüm ile dilşād eyledüm diyü fermān olındı Ḥażret-i ʿĪsā ʿAleyhi's-selām ol mübārek ṭaşa Rabbü'l-ʿİzzetüŋ mevhibe-i āʿlāsın āʿlām eyledi günlerde bir gün ʿĪsā ʿAleyhi's-selām girü ol maḳāma geldi gördi ki ol ṭaşuŋ içinden girü evvelki gibi yaşı revān olup gider Ḥażret-i ʿĪsā Ṣalavātu'llāh ʿAleyhe ve ʿAlā nebiyyinā ol ṭaşa ḫiṭāb idüp aytdı yā mübārek ya şimdi niye aġlarsın diyicek ol ṭaş aytdı yā ʿĪsā evvel cehennemüŋ ḫavfından aġlardum şimdi ṭamudan āzād oldum anuŋ şükrānesiçün aġlarum didi imdi ey ʿazīz ṭaġ u ṭaş cehennemüŋ ḫavfından ve Ḥaḳ Teʿālānuŋ emrine ve Ḥażret-i server-i enbiyā ʿAleyhi's-selāmuŋ sünnet-i şerīfine ve şerīʿatine muvāfiḳ ʿamel eyleyüp bu ḳadar ʿömr-i ḳalīl ile hevāya ṭālib olup (90[b]) ʿömrin hebāya ṣarf itmeyüp Allah Teʿālā yolında beẕl eyleye zīrā her kim ki mevt ḫavfın ve cehennem ehline olan ʿaẕāb u ʿiḳāb ḳorḳusın ḥāṭırına getüre ol kimesnenüŋ ḳalbi ṭaşdan daḫı ḳatı olursa ḫavf-ı āhlar anuŋ ḳalbine teʾṯīr ider ve ʿibādet ü ṭāʿate meyl ider Ḥażret-i Resūl Ḫudā vü Ḥabīb-i kibriyā ṣalavātu'llāhu ʿaleyhe fī's-ṣubḥ ve'l-mesā kefī bi'l-mevt ü āʿtā buyurmışdur yaʿnī vaʿẕ u naṣīḥat insāna mevt kifāyet eyler buyurdı **Ḥikāyet** nitekim İmām Ḳurṭubī Raḥmetu'llāhu ʿAleyhe Güzīdetü't-Tevārīḫ nām kitābında ḥikāyet eyler ehlu'llāh ve ʿibādu'llāhdan biri Ḥażret-i ʿAzrāil ʿAleyhi's-selām ile muḥabbet ve uḫuvvet-i āḫiret olurlar ʿAzrāil ʿAleyhi's-selām ol kimesne aytdı benden hiç murāduŋ var mıdur ol kimesne aytdı senden ricām ve maḳṣūd-ı tām oldur ki her ḳaçan benüm rūḥum feyż itmege gelürsüŋ baŋa üç gün evvel ḫaber viresin Ḥażret-i ʿAzrāil ʿAleyhi's-selām olsun didi bir gün melekü'l-mevt

[292] "Eğer yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır.", Kur'an, Bakara, 2/24.

anuŋ rūḥı ḳabżına geldi ol kimesne aytdı yā ʿAzrāil baŋa üç gün muḳaddem ḫaber virseŋ gerek idi ḳavl ü ḳarārımuz böyle degül idi diyicek ʿAzrāil ʿAleyhi's-selām ol ʿazīze kelām-ı maʿḳūl ile ilzām ḳılup aytdı

(91[a]) üç gün muḳaddem civāruŋ ḳurbında ḳalan ḳarındaşuŋ vefāt eylemedi mi ol ʿazīz vefāt eyledi didi pes ḥażret-i melekü'l-mevt aytdı anuŋ mevti saŋa naṣīḥat ve ḫaber-i ḥaḳīḳat degül miydi didi ve rūḥın ḳabż eyledi el-ḥāṣılu'l-kelām ehl-i İslām olanlara mevt ḫaber-i muḳarrer ve naṣīḥat-i muʿteberdür ḫuṣūṣā ehl-i İslāmuŋ zübde-i şerāiṭi ṣabr u tevekkül ve Ḥażret-i Cenāb-ı ʿİzzete tevessüldür eger ḫaber ve eger şer her ne vāḳiʿ olursa Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālānuŋ taḳdīrine ḥavāle idüp Ḥażret-i mülkü'l-ʿalāmuŋ iḥsān-ı tāmı bilinmek gerekdür müʾmin oldur ki her belāya belā diyüp Ḥażret-i Ḥaḳ Celle ve ʿAlānuŋ niʿmetine ve bir belā vü ḳażā gelse zaḥmet ü şiddetinde şükr eyleyüp ṣabr u taḥammül eyleye Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā Celle ẕikre kelām-ı mucīdinde ṣābir olan ḳulları ḥaḳḳında buyurur *innemā yuveffa's- sabirune ecrehüm beġayri hisāb*[293] ve bir yerde daḫı Ḥażret-i Ḳurān-ı ʿaẓīmü'l-ʿunvānında ṣābir olan ʿayād-ı ṣadāḳat ʿunvānı ḥaḳḳında buyurur ve *beşerü'ṣ-ṣābirīn elleẕīne iẕā eṣābetihüm muṣībetün kālu innallāhu ve innā ileyhi raciʿün*[294] yaʿnī beşāret idüŋ anlara ki muṣībete ṣabr iderler ve daḫı muṣībet vaḳtinde İnne'l-llāhu ve innā ileyhe rāciūn diyeler (91[b]) bir gün Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selāma suāl eyleyeler ki yā Resūlu'llāh belā vü ḳażānuŋ ekṣerī ḳanḳı kimesnelere vāḳiʿ olur cevāb-ı şerīfinde Ḥażret-i peyġamber ve şefīʿ-i rūz-ı maḥşer Ṣalla'llāhu ʿAleyhe ve Sellem buyurdı peyġamberlere ve andan ṣoŋra velīlere andan ṣāliḥ olan ḳullarına belānuŋ ekṣerī vāḳiʿ olur buyurdı ve yine ḥadīṯ-i ṣaḥīḥden mervīdür muṣībete ve belāya ṣabr eylemek nıṣf-ı īmāndandur ve daḫı Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā bir ḳulını cümle günāhlardan pāk u ṣāf eylemek bābında irādeti ve ḥikmeti taʿallüḳ eylese aŋa çün zaḫmet ü belā ve miḥnet ü ʿenā musallaṭ eyler ve daḫı Ḥażret-i ʿAbdu'llāh bin ʿAbbās Raḍıya'llāhu ʿanh rivāyet eyler aṣḥāb-ı kirāmdan birine bir zaḥmet vāḳiʿ oldı Ḥażret-i server-i enbiyā ʿaleyhi's-selāmuŋ ḥużūr-ı şerīfine varup aytdı yā Resula'llāh baŋa şu maḳūle zaḥmet ü ʿillet vāḳiʿ oldı duʿā eyleŋ ki Ḥaḳ Teʿālā Ḥażreti ol zaḥmeti benden zāil eyleye didi Ḥażret-i Resūl ʿAleyhi's-selām ol ṣaḥābeye ḳaḳıyup aytdı sizden öŋdegi gelenlerden birini bıçḳu ile başından ayaġa varınca iki biçerlerdi dīninden dönmezdi ṣabr eylerdi siz bu ḳadar zaḥmet içün iŋilersiz didi ve ol meclis-i şerīfinde

[293] " Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.", Kur'an, Zümer, 39/10.
[294] " Onlar, başlarına bir müsibet gelince, 'biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler.", Kur'an, Bakara, 2/56.

(92[a]) olan aṣḥāb-ı ʿaẕāmına aytdı evvel uçmaġa anlar girür ki devlet ü rıfʿatleri ve ʿizzet ü şevketleri zamānında bir belā vü muṣībet yetişe ṣabr u tevekkül eyleye el-ḥāṣılü'l-kelām Ḥażret-i Ādem ʿAleyhi's-selām zamānından ilā yevmü nā-heẕā maḳām-ı āʿlā ve ḳurb-ı Mevlāya irişenler ṣābr u tevekkül ile bulmışlardur her kim ki cenāb-ı Ḥażrete tevekkül ve Ḥażret-i ʿizzete tevessül eyleye saʿādet-i dārına vāṣıl ve maḳṣūd u merāmlarına daḫil olmaḳ muḥaḳḳaḳdur tefsīr-i ḳażīde aydur çün firʿavn-ı laʿīn leşker-i bed-āyīn ile Ḥażret-i Musā ʿAleyhi's-selāmuŋ ardına düşüp Nīle ḳarīb yerde Ḥażret-i Muṣā ve ḳarındaşı Ḥārun ile muḥārebe vü muḳāteleye başladı ḥālimüz nice olur didiler Ḥażret-i Muṣā ʿAleyhi's-selām nebī emr ile aytdı *ḳāl-i yā ḳavm an küntüm āmentüm bi'llāh faʿaleyh tevakulu an küntüm müslimīn ālāyih*[295] yaʿnī yā ḳavm eġer Ḥaḳ Celle ve ʿAlāya īmān getürüp müslimān ise göz ol Allaha tevekkül idüŋ benī İsrāil aytdılar *feḳālū āʿlā Allahi tevekkelnā* [296]yaʿnī biz Allaha tevekkül idek didiler firʿavn-ı laʿīn Ḥaḳ Teʿālānuŋ kendüye vāḳiʿ olan ġażabın ve ḫışmını görüp bildi kim helāk olması muḳarrerdür itdügi fiʿle (92[b]) peşīmān olup ʿarż-ı āmān eyledi nitekim kelām-ı ḳadīm ve fermān-ı ʿaẕīmde buyurur Ḳālu'llāh Tebārek ve Teʿālā *ḥattā izā edrekehü'l- garekü kāle amentü ennehü lā ilahe ille'llezi amenet bihi benī İsrāile ve ene mine'l-müslimīn*[297] yaʿnī firʿavn-ı laʿīn ġarḳa yetişicek aytdı ben īmān getürdüm eyle Allaha ki benī İsrāilüŋ Taŋrısıdur lakin küfre-i fücre ḫīn-i vefātlarında pāy-ı vechin ḳān-ı cehennemde mekānların gördükde ʿarż-ı īmān iderler feammā Ḥażret-i Ḫudā anlaruŋ ol dem īmānların ḳabūl eylemez zīrā īmān beʾisdür dünyāda iken Ḥażret-i Ḳur'ān-ı mübīne ve Resūl-i Rabbü'l-ʿālemīne īmān getürmedükleri ecelden ṣoŋ nefesde mekān u maḳāmların gördükde īmānları maḳbūl olmaz ḫuṣūṣā firʿavn-ı laʿīn Ḥażret-i Musā ʿAleyhi's-selāma her bār istikbār idüp cefā-i bisyār itmegin Ḥażret-i Musā ʿAleyhi's-selām duʿā ḳılup Hārun āmin diyü ricā eylemişler idi ki yā Rab firʿavn-ı bed-gümāna īmān nūrın naṣīb eyleme Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā duʿāların ḳabūl idüp benī İsrāilüŋ tevekkülleri sebebi ile ve agreknaküm min āl-i firʿavn yesümüneküm sūʾi'l-ʿazabi maẕmūn-ı ʿizzet-i maḳrūtı üzere ol zümre-i kilāb envāʿ-i ʿaẕāb u ʿiḳāb ile baḥr-ı Nīle ġarḳ oldılar pes imdi her muṣībete ṣabr

(93[a]) u tevekkül ve Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzete tevessül eyleyenlerüŋ duʿāsı Cenāb-ı Ḥażretde redd olmaḳ iḥtimāli degüldür Ḥażret-i Resūl-i Ḫudā Ṣalavātu'llāh ʿAleyhe *fī'ṣ-ṣubḥ ve'l-*

[295] Hadis kaynaklarda bulunamamıştır.
[296] "Onlar da şöyle karşılık verdiler: "Yalnızca Allah'a dayanıp güvendik", Kur'an, Yunus, 10/85.
[297] "Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: Elhak inandım ki, İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka Tanrı yokmuş. Ben de artık kendini O'na teslim edenlerdenim." Kur'an, Yunus, 10/90.

mesā Ed-dünyā sicnü'l-müʾmin ve cennet el-kāfir[298] buyurmışdur yaʿnī dünyā müʾmine zindān ve kāfire cinándur dünyā erbāb-ı īmāna maḳām-ı miḥnet ve mekān-ı meşaḳḳat olmaġın Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet muḥabbet itdügi ḳullarına āḫiretde cennet ve niʿmet virmekiçün dünyāda zor u zaḥmet ve envāʿ-i ḥikmet çekdürür **Ḥikāyet** nitekim Ḥażret-i Mevlānā Ḳaddesa'llāhu sırrahü'l-ʿazīz Feżāil-i İslām nām kitābında aydur bir gün Ḥażret-i Musā Ṣalavātu'llāhu ʿalā nebiyyinā ve ʿAleyhe Ṭūr ṭaġında münācāt çaġında Ḥaḳ Celle ve ʿAlā dergāhına münācāt idüp aytdı İlāhī ʿizzüŋ ve Celālüŋ ḥaḳḳiçün Cenāb-ı Ḥażretüŋe benden ziyāde ʿubūdiyyet ve ḫulūṣ-ı ṭūyus ile ṭāʿat ider bir ḳuluŋ daḫı var mıdur kemāl-i keremüŋden baŋa gösterüp āʿlām eyle didi hemān Ḥażret-i Ḫudā ḳablinden bir nidā geldi ki yā Musā baŋa ʿibādet iden ḳullarumdan ve dergāh-ı ʿaẓametüme ḫulūṣ niyyet ile ḫıẕmet iden ʿabādumdan falan ṭaġda bir maġaranuŋ içinde bir velī ḳulum altmış yıldan berü dünyā kelāmını (93[b]) söylemeyüp gice vü gündüz başın secdeden ḳaldurmayup baŋa ʿibādet ü ṭāʿat eyler ol ṣādıḳ u ṣāliḥ ḳulımı varup ziyāret eyle diyü buyurdı Ḥażret-i Musā ʿAleyhi's-selām ol ṭāʿat-i teveccüh idüp ol maġarayı bulup çün ġāra dāḫil oldı gördi kim ol velī-yi Ḥaḳ u maḥbūb-ı Muṭlaḳ başın secdeye ḳoyup aġlar ve anuŋ āb-ı dīdesi maġaradan ṭaşra seyl-i bārān gibi revān olup çaġlar bir zamāndan ṣoŋra başın secdeden ḳaldurup ṣafā geldüŋ yā Mūsā diyü taʿzīm ü takrīm eyledi Ḥażret-i Mūsā ʿAleyhi's-selām aytdı yā Velīu'llāh beni saŋa kim didi ve ben Mūsā olduġum neden bildüŋ diyicek ol velī aytdı sen cebel-i Ṭūrda münācāt eylerken beni bu maḳārda olduġum saŋa aʿlām eyleyen Rabbü'l-enām baŋa daḫı ilhām eyledi ki saŋa Mūsā Kelīmüm gelse gerekdür her ne suāl eylerse Resūlüme cevāb vir diyü emr olındı çünkim secdeye vardum yine cānib-i semādan bir nidā işitdüm başuŋ ḳaldur saŋa Mūsā Kelīm geldi aŋa taʿzīm ü takrīm ile dinledügi birle başum ḳaldurup Cenāb-ı Ḥażretiŋi yanumda buldum didi Ḥażret-i Mūsā ʿAleyhi's-selām yā Velī bu ġār u bābānda saŋa yiyicek ve giyicegi getürür diyü suāl aytdugı gibi fī'l-ḥāl bā-mer Ḫudā-yı müteʿāl

(94[a]) ol maḳārenüŋ divārı yarılup Ḥażret-i Cenāb-ı ʿizzet ḳabilinden nefis ṭaʿāmlar ve zībā ḥarīr libāslar örtine gelüp yediler ve libāsları giyüp Ḥaḳ Ḥażretlerine şükr eylediler Mūsā ʿAleyhi's-selām bu ḥāle taʿaccüb idüp ol Velīu'llāhuŋ kerāmetine niçe zamān vālih ü ḥayrān ḳıldı ol Velīu'llāh aytdı yā Mūsā altmış yıldur Ḥaḳ Sübḥāne ve Teʿālā benüm rızḳumı bu ḳara ṭaşuŋ içinden tevekkülüm sebebi ile eksik itmedi her ne ḫāṭırıma ḫuṭūr eylerse fī'l-ḥāl ḥāżır bulurum didi Ḥażret-i Mūsā ʿAleyhi's-selām ol maḳāreye gelüp ol ʿazīzi ziyāret ḳaṣdın eyledi ḳaçan maḳāreye gelüp dāḫil oldı gördi ol ḳuṭb-ı cihānı ḳaplan

[298] "Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir.", *Riyāzü's-Sālihīn*, age., s. 428, Hadis no: 471. C:1

ve arslānlar ortaya alup pāre pāre eylemişler her pāresi ḳulaġınca olup yeryüzinde yatur Ḥażret-i Mūsā ʿAleyhi's-selām bu ḫuṣūṣa ġāyet taʿaccüp idüp fī'l-ḥāl feryād u fiġān ile münācāta başladı ve aytdı İlāhī senüŋ ḳudretüŋ ve ḥikmet ü ʿaẓametüŋ beni perīşān ve vālih ḥayrān ol sevgilü velī ḳuluŋı ṣaḳlayup ḫıfẓ u ḥarāsetine (94[b]) ḳādir iken arslan u ḳaplānlara helāk itdürmege sebeb nedür yā Rab baŋa bu ḥikmeti āʿlām ve bu sırrı ilhām eyle diyicek Ḥażret-i Ḥaḳ Celle ve ʿalā ḳablinden nidā geldi kim yā Mūsā ol velī ḳuluŋ ʿömr-i encāmı itmām ve levḥ-i maḫfūẓda müddet-i ḥayātı iḫtinām bulmış idi ol ʿabd-ı müstaḳīmi ḳurb-ı ẕātumda muḳīm idüp cinān-ı ʿAden ile taʿẓīm ü taḳrīm itmegiçün arslan u ḳaplānları aŋa ḥavāle eyledüm çünki ol ḳulum kendüye ḥamle eyleyen arslān u ḳāplānları gördi iki ellerin gögsine ḳoyup benüm ḳażāma rıżā virdi şimdi ol ḳulumı zümre-i ṣābirīnden ve şühedā-yı ṣādıḳīnden eyledüm yā Mūsā her ḳanḳı ḳulumı ḳurb-ı ẕātıma lāyıḳ görüp aŋa taʿẓīm ü takrīm itmek irādetüm taʿallüḳ eylese aŋa bir ẓālim-i şūmı ve bir cābir-i mīşūmı ḥavāle idüp maḳṭūlen ve maẓlūmen Cenāb-ı Ḥażretüme getürürem buyurdı Ḥaḳ Teʿālānuŋ ḳudret ü ʿaẓametine nihāyet yoḳdur ḳanḳı ḳulına dünyāda bir muṣībet ü miḥnet ü şiddet musallaṭ eylese āḫiretde hezār ikrām-ı bisyār ile mükāfātın eyler zīrā dünyā müʾmīnüŋ zindānı ve kāfirüŋ ḫayātı olıcaḳ müʾmin hiç zindānda ḫużūr idüp mesrūr olmaḳ iḫtimāli var mıdur **Ḥikāyet** İmām ʿAbdu'llāh el Yâfiʿî Raḥmetu'llāhu

(95[a]) ʿAleyhe Cāmiʿü'l-Ḥikāyā nām kitābında rivāyet ü ḥikāyet ider Ḥażret-i Faẓıl bin ʿAbbās Süfyān Nūrī Ḥażretleri bir şuḳdufa binüp Mekke-i Mükerremeye müteveccih ü revān olurlar çünki ol iki ʿaziz-i be-nām ḥācc-ı şerīfüŋ şerāiṭin itmām idüp ʿavdet ü rücʿut eylediler Faẓīl bin ʿAbbās feryād-ı ḳıyās ile ah eyledi ve anuŋ ah bekāsından Süfyān Nūrī müteġayyirül-ḥāl olup sebebin suāl eyleyicek Ḥażret-i Faẓīl bin ʿAbbās aytdı niçün aġlamıyam ve bu böyle cigerüm ṭaġlamıyam ki ḥaccımuz maḳbūl ve ḥacc-ı mebrūre vuṣūl bulmaduḳ didi eger ḥaccımuz maḳbūl olaydı bu böyle biz bir żarar u ziyān çekerdük diyü ġāyet melūl u ġamnāk oldılar ḥikmet-i Rabbü'l-ʿizzet ile ol iki ʿazze-i cihān birbiri ile bu minvāl üzere mükāleme vü mukāşefe eylerken şuḳduf ḳırılup yere düşer ol iki Sulṭān-ı ʿalīşānuŋ birinüŋ eli ve birinüŋ ayaġı ḳırılup şikest olur çün bu zaḥmet ü miḥnet irişdi ikisi daḫı secde-i şükre varup Ḥażret-i Ḥaḳḳa ḥamd ü niyāz eylediler ki el-ḥamduli'llāh şimdi bildük ki ḥaccımuz maḳbūl ve ḥacc-ı mebrūre vuṣūl bulduḳ diyü şādān u ḫandān oldılar (95[b]) evliyā-yı yaḳīn ve ʿulemā-yı mütteḳin Ḥażret-i Rabbü'l- ʿālemīnüŋ yolında böyle çalışup durışurlardı birine bir zaḥmet veyā şiddet ü miḥnet sirāyet eylese cānlarına minnet bilüp kimseye şikāyet itmezlerdi enbiyā-yı ʿaẓām Ṣalavātu'llāhu ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyhüm fī külli ḥīn ü eyyām veyāḫud evliyā-yı kirām birḳaç eyyām ʿale'd-devām

ḫastalıḳdan veyāḫud bir muṣībet ü şiddetden emīn olsalar Ḥażret-i Rabbü'l-ʿizzet bizi ferāmuş eyledi diyü ġamm u elem çekerlerdi Allahümme etfaʿnā yaʿlūm el-ulemā el-ʿārifīn ve yesserlenā eş-şehādetü bi-ḥürmetü'l- mücahidin ve'l-merāṭibīn velā teceʿal min zümretü'l-be-ġayet ve'l-muttameridīn ve s̱eniyyet aḳdemnā ve enżernā ʿile'l-ḳavm,'l-kāfirīn Ḥātimetü'l-kitāb el-ḥamdüli'llāh ḥamden eṣmi ḥamden fiḥamden ol nāẓım-ı manẓūm kelām-ı şerīf ve menzil-i naẓm ve niẓām-ı laṭīf Sulṭān-ı lā-yezāl ve sübḥān müteʿal Celle ʿanü'ş-şebiyye ve'l-miṣ̱āl Ḥażretlerinüŋ dergāhına ki envāʿ-i insāfı eşref-i maḫlūḳatdan ḫalk itdügine kelām-ı mecīdinde *halaka'l- insān ʿallemü'l-beyān*[299] tavṣīfiyle taʿrīf idüp herkese *bi ḳadrü ālā istiʿdād zalike faḍlullahi yuʿtihi men yeşāʾu*[300] āyeti hediyesinden naṣībi olduġı...

[299] "İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.", Kur'an, Rahman, 55/3-4.
[300] "Bu Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir", Kur'an, Cuma, 62/4.

SONUÇ

XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Câfer ʿİyânî'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa ölüm tarihi için 1610, Fehmi Ethem Karatay ise Zübdetü'n-Nesâih adlı eserinin istinsah tarihinden de hareketle 1023'ten sonrasını (1614) vermiştir. Araştırmamız sırasında bu konu hakkında yeni bir bilgiye ulaşamadık.

Câfer ʿİyânî "Tevârih-i Vilâyet-i Cedîd-i Üngürüs" adlı eserinde Sadrazam Koca Sinan Paşa ile birlikte katıldığı Yanık Seferi'ni anlatmıştır. "Zübdetü'n-Nesâih ve Umdetü't-Tevârih" adlı eserini Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa için kaleme almıştır. "Nûr-nâme" adlı eserini ise Gazzâlî'nin Mişkâtü'l-Envâr adlı eserinden tercüme etmiştir. "Cihâd-nâme-i Hasan Paşa" adlı eserinde ise Kanije kahramanı Tiryâki Hasan Paşa'nın gazalarını anlatmıştır. Nesâihü'l-Mülûk adlı eserinde ise peygamber kıssaları, dini hikâyeler yer almaktadır. Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk adlı eserinde de aynı şekilde dini hikâyeler, kıssalar yer almaktadır. Câfer ʿİyânî, bazı eserlerinde aynı hikâye ve manzumeleri tekrar etmiştir. Özellikle Tevârih-i Vilâyet-i Cedîd-i Üngürüs adlı eseri ile üzerinde çalışmış olduğumuz Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk'ta aynı hikâyeler ve manzumeler bulunmaktadır. Bu manzumelerin beyit sayısı eserler arasında farklılık göstermektedir.

Câfer ʿİyânî genel olarak eserlerinde mensur kısımlar arasında anlatımı güzelleştirmek amacıyla manzumelere yer vermiştir. Kendi yazmış olduğu şiirlere bakıldığında sade bir dil kullandığı görülür. Padişahları, sahabeleri övdüğü şiirlerinde dil biraz daha sanatlıdır. Ancak yine de şiirleri nesir dilinden daha yalın ve anlaşılırdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı şiirlerine farklı eserlerinde de rastlanmaktır. Bazıları aynı rediflerle yazılmış olarak devamlılık gösterirken bazen de birkaç kelimesi değiştirilmiş olarak yer alır.

Kitâb Fî Fezâili'l-Ahlâk dört bölümden oluşur. İlk bölümün eksik olması sebebiyle başlığını bilmemekteyiz. Fakat içerdiği hikâyelerde işlenen konulara istinaden bu bölümün adalet ve adaletli yönetim üzerine olduğunu söyleyebiliriz. Bu bölümde 9 hikâye bulunur. İkinci bölümde ise gazanın faziletleri ve şehitliğin mükâfatlarını anlatan on sekiz hikâye bulunur. Üçüncü bölümde ise çehâr-yâr-ı güzin'i öven 3 hikâye yer alır. Dördüncü bölümde ise yetimlerin hakları ile ilgili dokuz hikâye yer alır. Çalışmamızda bu hikâyeler

muhtevâ, dil ve üslup bakımdan incelenmiştir. Câfer ʿİyânî'nin kullandığı dil, üslubunu oluşturan unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Eserde yer alan hikâyelerin bazıları bizzat yazarın şahit olduğu olaylara dayanmaktadır. Çoğunluğu ise farklı eserlerden alınmıştır. Eserde yer alan hikâyeler hakkındaki genel izlenim şöyledir: Mekân tasvirleri kısa tutulmuştur. Yalnızca birkaç cümle ile açıklanmış sonrasında asıl olayın anlatımına geçilmiştir. Kişi tasvirleri için de bu durum geçerlidir. Olayın kahramanlarının kim oldukları bir iki cümle ile açıklanmıştır. Bu durum yalnızca peygamberlerin, sahabelerin, padişahların ve önemli kişilerin övüldüğü kısımlarda geçerli değildir. Bu kısımlar biraz daha uzun tutulmuştur. Kahramanlar arasındaki diyaloglarda da cümleler kısa tutulmuştur. Kullanılan dil doğal konuşma diline yakındır. Olayların anlatımında ayrıntılara inilmiştir.

Hikâyelerin yer aldığı kaynaklar belirtilmiştir. Eserde yirmi beş eserin adı geçmektedir. Bu kaynaklar hakkında edinebildiğimiz bilgilere çalışmamızda yer verilmiştir.

Hikâyelere başlanırken kaynak belirtilmesi veya hikâyeyi rivayet eden kişinin adı verilmesi ve hikâyeler içerisinde yazarın verdiği tarihlerin diğer eserleriyle ve olayların gerçekleştiği tarihlerle örtüşmesi eserin diğer çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Mensur bölümlerin arasına işlenen konularla ilgili manzum parçalar yerleştirmiştir. Bu manzum parçalar yapıları bakımından incelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak nazım şekilleri incelenmiş, sonrasında vezin ve uzunlukları bakımından incelenmiştir. Câfer ʿİyânî anlatımını güçlendirmek, hikâyelerde verdiği konuları, düşünceleri desteklemek veya doğrulamak amacıyla ayet ve hadislerden yararlanmıştır. Bu ayet ve hadislerin kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kullanılan mekânlar çoğunlukla gerçek mekânlardır. Bunlar Basra, Mekke, Bağdat, Kufe, Budin, Dobruca vb. şehirler veya yazarın da bizzat katılmış olduğu gazaların geçtiği Yanık Kalesi, Eğri, Puşte, Kerevetine vb. kalelerdir.

Hikâyelerin bir kısmı gerçekten yaşanmış olayları içerirken bir kısmı da olağanüstü özellikler taşıyan kişileri ve olayları içerir.

Metinde Farsça tamlamalar çokça kullanılmıştır. Bazen Farsça tamlamalarla Arapça tamlamaların yan yana bulunduğu görülür: “maẕlūmlaruŋ nāvek-i āhı ve dūd-ı nāle-i seḥergāhı āteş gibi kārger ve sehmü’l-ḳażā gibi eṣer itdügi muḥaḳḳaḳ u muḳarrerdür” (5b). Türkçe, Farsça ve Arapça ekler ve fiiller karışık olarak kullanılır. Eklerde Türkçe ağırlıktadır. Yazar dönemin dil özelliklerine uygun bir kelime kullanımına sahiptir. Kullanılan dilin anlaşılır olması, eserin hitap ettiği kitle ile ilgilidir. Ahlâk kitapları çoğunlukla halka hitaben yazılmıştır. Eserin yazıldığı dönem ve şartlar göz önüne alındığında dilin anlaşılabilir olduğu görülür. Nitekim yazar da eser içerisinde bu eseri öğretmek için, bilinmeyen bazı olayların, menkıbelerin bilinmesini istediği için kaleme aldığını belirtmiştir.

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

‘Acem, 78b.

Abbâs, 5a, 16a, 18b, 43b, 44a.

Abbasî, 1b

Abdullah b. Abbâs, 31b, 32a, 63a, 66b, 82a, 91b.

Abdullah b. Mes’ûd, 13b.

Abdullah b. Ömer, 38b.

Abdurrahman Câmî, 13b.

Âdem, 92a.

Ahmed b. Hanbel, 67a.

Âişe, 69a, 69b.

Alâeddin Attâr, 49b.

Alî, 4b, 5a, 14b, 15a, 27b, 40b, 41a, 41b, 66a, 68b, 70a, 75a, 75b, 77b, 80a.

Bağdad,15b, 16a.

Belh, 16b.

Beytü’l Makdîs, 8b.

Beyzavî Tefsîri (Kadı Tefsîri), 92a.

Budin, 52a, 53b, 68b.

Buhârâ, 73b, 78a.

Câmiü’l-Hikâyâ, 95a.

Câmiü’s-Sahîh (Sahîh-i Müslim), 63a.

Celâleddin Rûmî, 8a.

Çakan Kalesi, 49b.

Dobruca, 68a.

Ebû Eyyüb el-Ensârî, 60a, 60b.

Ebû Bekir b. Sâlim, 84b.

Ebû Bekir, 18a, 33b, 70a, 70b,71a, 71b, 72a, 72b, 73a, 74b, 80a, 85b.

Ebû Cehil, 4a, 55b.

Ebû Hanîfe, 12b.

Ebû Hüreyre, 11b, 18b, 41b, 53b, 81b, 82a,89a.

Ebû İmrân el-Fâsî, 88b.

Ebû Katâde, 4a.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, 61a.

Ebû Zer el-Gıfârî, 28b, 32a.

Eğri, 57b, 58b.

El-Keşşâf (Tefsir-i Keşşâf), 55a.

Enes b. Mâlik, 33a, 35a, 37b, 38a.

Esrâr-nâme, 20b.

Eş-Şifâ (Kitâb-ı Şifâ-i Sudûr), 42a.

Evâil (Evveliyât), 40a.

Fâtıma, 33a, 71a, 71b, 79b.

Fâzıl b. Abbas,12a, 95a.

Feridüddin Attâr, 20b.

Fezâilü'l-Cihâd, 34a.

Firavun, 7a, 7b, 92a, 92b.

Firdevsü'l-Ahbâr, 87a.

Gıdâ-yı Rûh, 21a.

Güzîdetü't-Tevârih, 90b.

Haccâc b. Yûsuf es- Sekâfî, 85a.

Hamza, 55b.

Hârûn, 92b.

Hasan, 42b, 43a, 43b, 66a, 82a.

Hasan-ı Basrî, 8a.

Hoca Sâdeddin Efendi, 58b.

Hüseyin Hamedânî, 21a.

Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, 1b.

İbnü'n-Nehhâs ed-Dımaşkî, 34a, 46b.

İbrâhim Edhem, 16b.

İmam Arif Abdullah el-Yafiî, 46a.

İmam Muhammed, 63b.

İrşâdü'l-Akli's-Selîm (Tefsîr), 19a.

İsmâil, 89a.

Kadı Beyzâvî, 11a.

Kara Üveys Paşa, 53a.

Kerevetine, 52a, 53a, 54a.

Kıtmîr, 89a.

Kurtubî (Muhammed b. Ahmed), 90b.

Lût, 76b.

Mahmûd, 24a, 24b, 26a, 27a.

Mecmuatü'l-Letâif, 42a.

Medine, 35b, 78a.

Mehmed III, 57b.

Mekhûl b. Ebû Müslim, 32b, 34b.

Mekke, 13b, 35b, 65b, 73b, 78a, 89b, 95a.

Mesâlikü'l-İrâd, 49b.

Mesnevî, 8a.

Meşârikü'l-Envâr, 53b.

Mevlana Ebü's-suûd,19a.

Mevlevî, 78a.

Mikail İbnü'l Hayyan, 4a.

Muaz b. Cebel, 36a.

Mugire b. Şu'be, 56b.

Muhyiddin Karamânî, 56b.

Murad II, 56b, 57a.

Murad III, 57b.

Mûsâ, 92a, 92b, 93a, 93b, 94a, 94b.

Mustafa Paşa, 52a.

Nasîhatü'l-Mülûk, 24a.

Nil, 92a, 92b.

Nûh, 39b, 40a.

Nûşirevân, 3b.

Osman b. Talha, 4b, 5a.

Osman, 14b, 15a, 56b, 70a, 74a, 74b, 80a.

Ömer b. Abdülazîz, 66b.

Ömer b. İlyâs, 11a.

Ömer, 7b, 14b, 15a, 16a, 18a, 36b, 37b, 70a, 73a, 73b, 74b, 80a, 83a, 83b.

Peç (Peçuy), 54a.

Peçevî Kalesi, 54a.

Peremi Petri (Peter Perenyi), 54a.

Ravza, 31a.

Ravzatü'l-İslâm,82b.

Ravzatü'ş-Şühedâ, 56b.

Ravzü'r-Reyâhîn, 46a.

Sa'd b. Ebû Vakkâs, 56a, 56b.

Sâlih, 89a.

Sâm, 39b, 40a, 40b.

Selmân-ı Fârisî, 89a, 89b.

Seyyid Emir Mahzûm, 73b.

Silsiletü'z-zeheb, 13b.

Suçin Kalesi, 51b.

Sultan Süleyman Han (Kanûnî), 54a.

Süfyân Nûrî, 95a.

Süheyl b. Amr, 67a, 67b.

Süleymân, 49b, 54a, 83b, 84a.

Süyûtî, 40a.

Şam, 60a.

Şat, 15b.

Şeybe b. Osman, 5a.

Şeyh Ahmed Nakşibendî, 78a.

Şeyh Muhyiddîn Nuri, 11a.

Şeyh Şehâbeddin, 42a.

Taşkend, 78a.

Tebriz, 78b.

Tefsîr-i Kadı (Kadı Beyzâvî), 92a.

Tevârih-i Süyûti, 60a.

Üngürüs, 54a.

Velîd b. Mugîre

Yezîd b. Ebû Süfyân, 33b, 34a.

Zerrâr b. Ömer, 35a.

Zeyd b. Sâbit, 18b.

Zübdetü'd-Dakâyık, 84b.

BİBLİYOGRAFYA

AÇIKGENÇ, Alparslan, "Evâil", *TDVİA*, Cilt: 11, Yıl:1995, İstanbul, s.513-514.

ALTINPAY, Hüseyin, *Hocazâde Abdülaziz Efendi, Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (Fatih Ktp. 3467, vr. 166a-277b,* Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Ü. Sos. Bil. Ens. 2008.

ARSLAN, Harun, "NİŞÂNÎ", *TEİS,* Yay. Tarihi: 29.03.2019, http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nisani-koca-nisanci-celalzade-nisanci.

Âşık Paşa*, Garib-nâme I-II*, Tıpkıbasım, haz. Kemal Yavuz, TDK Yay. İstanbul, 2000.

ATEŞ, Süleyman, "İrşâdü'l- Akli's-Selîm", *TDVİA*, Cilt: 22, Yıl: 2000, s. 456-458.

AYNÎ, Mehmet Ali, *Türk Ahlâkçıları,* Kitabevi Yay. İstanbul, 2020.

AYNÎ, Mehmed Ali, *Ahlâk Dersleri*, haz. İsmail Dervişoğlu-E. Hüseyin Yiğit, Büyüyen Ay Yay., İstanbul, 2013.

BABINGER, Franz*, Osmanlı Tarih Yazarları*, çeviren: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1992.

BALCI, Mustafa, *Celâlzâde'nin Mevâhibü'l-Hallâk Fî Merâtibi'l-Ahlâk İsimli Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Ü. Sos. Bil. Ens. Şanlıurfa, 1996.

BAŞ, Derya, "Yafii", *TDVİA*, Cilt: 43, Yıl: 2013, s. 175-177.

BAYRAM, Yavuz, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, III. Bölüm Eski Türk Edebiyatında Anlam Figürleri/ Edebî Sanatlar, Akçağ Yay. Ankara, 2013.

Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, Meral Yay. İstanbul, 1975, Cilt: 3.

Câfer Iyânî, *Nûr-nâme (Varlığın İncisi),* Haz. Turan Açık-Mücahit Kaçar, Büyüyenay Yay., İstanbul, 2013.

Câfer Iyâni, *Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs*, haz. Mehmet Kirişçioğlu, Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

CERRAHOĞLU, İsmail, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", *TDVİA*, Cilt:11, Yıl: 1995, s. 260-261.

CEYHAN, Semih, "Mesnevî", *TDVİA*, Cilt: 29, Yıl: 2004, s. 325-334.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Ahlâk", *TDVİA*, Cilt: 2, Yıl: 1989, s.1-9.

ÇAĞRICI, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, DEM Yay. İstanbul, 2018.

ÇALDAK, Süleyman, Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı), "*Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim",* S. Temmuz- Ağustos, Yıl: 2006.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, "BÂKÎ", *TDVİA*, Cilt: 4, Yıl: 1991, s. 537-540.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay. Ankara, 2013.

DORMAN, Emre, *Teolojik ve Felsefî Açıdan Din- Ahlâk İlişkisi*, İstanbul Yay. İstanbul, 2019.

DURAKOĞLU, Abdullah, "Gazâli'de Ahlâk Eğitimi", *GEFAD/ GUDJEF* 34 (2), Yıl: 2014. s. 211-226.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

ERDEM, Hüsameddin , *Osmanlı'da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri*, Necmettin Erbakan Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2000, Cilt: 10, S.10, s. 36.

ERDEM, Hüsameddin, "Abdüllatif Karamanî", *TDVİA*, Cilt: 1, Yıl:1988, s. 256.

İBRAHİMÎ, Davud, "Esrâr-nâme", *TDVİA*, Cilt: 11, Yıl: 1995, s. 434-435.

İmam Nevevî, *Riyazü's-Sâlihîn-Metni ve Türkçesi- Cilt 1,* haz. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Kampanya Kitap Yay. İstanbul, 2013.

İZNİKÎ, Musa, *Münebbihü'r-Râkıdîn: Uyurları Uyandırıcı*, haz. Paşa Yavuzarslan, TDK Yay. Ankara, 2002.

KAHRAMAN, Ahmet, "Ahlâk-ı Alâî", *TDVİA*, Cilt: 2, Yıl: 1989, s.15-16.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Câmiü's- Sahîh", *TDVİA*, Cilt: 7, Yıl: 1993, s. 114-123.

KAPLAN, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, AKM Yay. Ankara, 2015.

KAYA, Ertuğrul, Bir Zahiretü'l-Mülûk Tercümesi Hilyetü'l-Mülûk'un Dil Özellikleri, *Mersin Ü. Sos. Bil. Ens. e-Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Haziran 2020, s. 80-105.

KERSLAKE, Celia J. "Celâlzâde Mustafa Paşa", *TDVİA*, Cilt: 7, Yıl: 1993, s. 260- 262.

KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet, "Câferʿİyânî", *TDVİA*, Cilt: 6, Yıl: 1992, s. 551-552.

KÖKSAL, M. Fatih, Cihan Okuyucu, Ahmet Kartal, *Klasik Dönem Osmanlı Nesri – Nesir ve Seci'*, Kesit Yay. Ankara, 2011.

Kur'an-ı Kerîm Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, haz. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2013.

KURTULUŞ, Rıza, "Heft Evreng", *TDVİA*, Cilt: 17, Yıl: 1998, s. 157-158.

KURU, Esra, *Câfer İyânî'nin Nur-nâme'si*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ü. Sos. Bil. Ens. Kırıkkale, 2013.

LEVEND, Agâh Sırrı, Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Yıl: 1993, Cilt: 11, s. 89-115.

MARTI, Huriye, *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarikatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Selçuk Ü. Sos. Bil. Ens., Konya, 2005.

MARTI, Huriye, "Et-Tarikatü'l-Muhammediyye", *TDVİA*, Cilt: 40, Yıl: 2011, s. 106-108.

Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK Yay., İstanbul, 2009.

OKTAY, Ayşe Sıdıka, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî Adlı Eseri*, Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. İst. 1998.

ÖZGEN, Mehmet Kasım, Bursalı Mehmet Tahir'in Ahlâk Kitaplarımız Adlı Eseri, *Bilimnâme*, Cilt:2010, Yıl: 2010, S. 1, s. 251-264.

ÖZKAN, Halit, "Süyûtî", *TDVİA*, Cilt: 38, Yıl: 2010, s.188-198.

PEKER, Osman, *Hocazâde Abdülaziz Efendi ve Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme-Metin, vr. 61a-165b)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Ü. 2010.

REDHOUSE, James W., *Müntahabât-ı Lügat-ı Osmâniyye*, haz. Recep Toparlı, Betül E. Yılmaz, Yaşar Yılmaz, TDK Yay. Ankara, 2016.

Rudânî, *Cem'ul- Fevâid Min Câmii'l-Usûl ve Mecmuâu'z-Zevâid*, haz. Naim Erdoğan, Yusuf Özbek, Ahmet Yücel, Erkam Matbaası, Cilt:3. (Yıl:?)

ŞAHİN, Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Şemseddin Samî, *Kâmus-ı Türkî*, haz. Fazılhak Nergis- Aziz Ençakar, Şifa Yay. İstanbul, 2015.

TARLAN, Ali Nihat, *Necâti Bey Divanı*, Akçağ Yay., Ankara, 1992.

TAŞ, Oktay, İbni Sina'nın Ahlak Felsefesinde Mutluluk, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Konya, 2006, s10.

UÇMAN, Abdullah, *Müzekki'n-Nüfûs- Nefisleri Temizleyen*, haz. Ahmet Kasım Fidan, Semerkand Yay., İstanbul, 2015.

UĞUR, Müctebâ, "Firdevsü'l-Ahbâr", *TDVİA,* Cilt: 13, Yıl: 1996, s. 129-131.

UYANIK, Fatma, , *Kindî'nin Ahlâk Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Bursa, 2021.

YAZICI, Tahsin, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *TDVİA*, Cilt: 17, Yıl: 1998, s. 186-188.

YENİTERZİ, Emine, "Anadolu Türk Edebiyatı'nda Ahlâkî Mesnevîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2007, s. 433-468.

YILMAZ, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay., İstanbul, 2013.

Zebidî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, tercüme: Hanifi Akın, Çelik Yay. İstanbul, 2017.